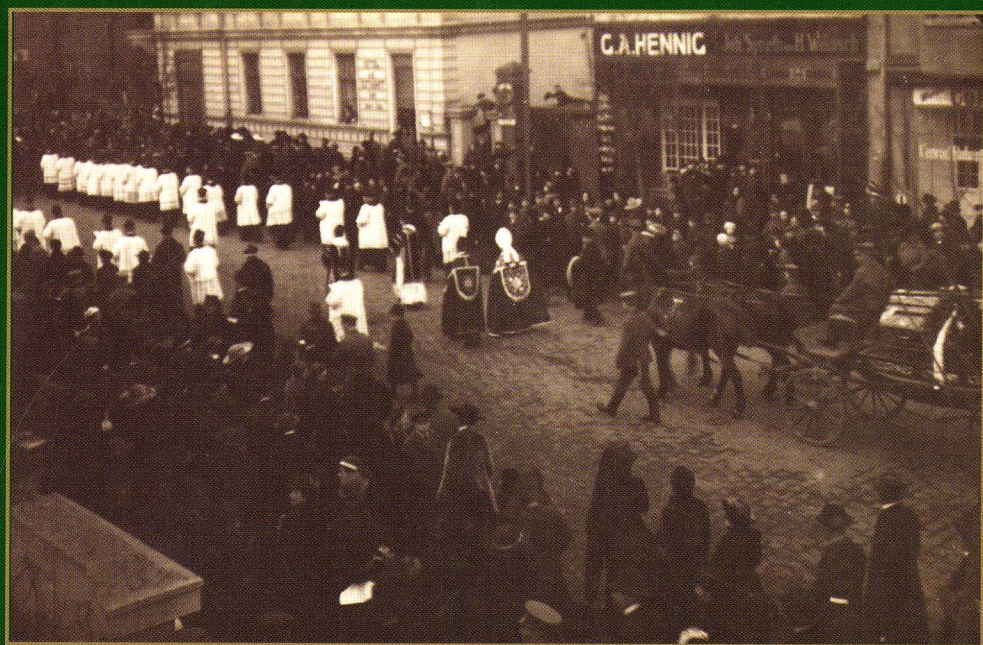

Towarzystwo Pamięci
Powstania Wielkopolskiego 1918/19
Zarząd Główny

Powstańcy Wielkopolscy

Biogramy uczestników
Powstania Wielkopolskiego
1918–1919

tom XII

Powstańcy wielkopolscy

Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918-1919

Autorzy not biograficznych:

Awzan Kacper
Basiński Jarosław
Bauer Piotr
Becker Włodzimierz
Czechowska Kamila
Czerwiński Bogdan
Duda Zygmunt
Dziembowski Piotr
Fornalski Antoni
Frajtak Maria
Gorzelnia Dorota
Grobelny Seweryn
Jacków Teresa
Jankiewicz Piotr
Jarózek-Rum Stefania
Jóźwiak Zenon
Kabat Ewa
Kamińska Małgorzata Wiktoria
Kamińska Maria
Kicman Wojciech
Konieczka Edmund
Kościański Zdzisław
Kowalewska Halina
Kowzan Urszula
Króliczak Wojciech
Kubiak-Zakrzewska Olga
Kujawa Janusz
Małyszka Arkadiusz
Mielcarzewicz Maria
Migasiewicz Iwona
Najgrakowski Michał
Nowaczyk Elżbieta

Nowak Bożena
Olczak Antoni
Paszkiewicz Jacek
Pietrowski Michał
Polak Bogusław
Rakoczy Eustachy ZP
Rezler Marek
Rogalska-Machajewska Elżbieta
Sander Wojciech
Seredyńska-Morgulec Maria
Sobkowiak Ryszard
Stanek Jolanta
Stanek Lechosław
Stefaniak Piotr
Szczechowiak Danuta
Szczepańska Mirosława
Szulc Adam
Śliwiński Eugeniusz
Świetlińska-Pięta Eugenia
Tomkowiak Barbara
Tomkowiak Ewelina
Tomkowiak Eligiusz
Tomkowiak Malwina
Wawrzyniak Irena
Wierzejewski Wawrzyniec
Wojcieszak Bogumił
Wolniczak Kazimierz
Zieliński Damian
Zielińska-Sierpowska Maria
Zielonka Czesława
Zielonka Marian

Powstańcy wielkopolscy

**Biogramy uczestników
powstania wielkopolskiego 1918-1919**

Tom XII

pod redakcją Bogusława Polaka

Poznań 2015

Towarzystwo Pamięci Powstania Wielkopolskiego 1918-1919
Zarząd Główny

Komitet Redakcyjny:

przewodniczący: Bogusław Polak

sekretarz: Eligiusz Tomkowiak

członkowie: Stefan Barłóg, Kamila Czechowska, Zdzisław Kościński

opracowanie redakcyjne i korekta: Eligiusz Tomkowiak

projekt okładki: Anna Barłóg

zdjęcie na okładce:

Pogrzeb powstańców poległych pod Szubinem - luty 1919 r.
(fot. ze zbiorów Eligiusza Tomkowiaka)

WYDANO PRZY POMOCY FINANSOWEJ:

**SAMORZĄD WOJEWÓDZTWA
WIELKOPOLSKIEGO**

POZnań*

ISBN 978-83-932353-2-2

© Copyright by Autorzy 2015

All rights reserved. Wszelkie prawa zastrzeżone.

Realizacja wydawnicza: Wydawnictwo Opalgraf Opalenica

PRZEDMOWA

Na kartach kolejnego tomu słownika zawierającego biogramy uczestników Powstania Wielkopolskiego 1918-1919 ponownie zagłębiamy się w życiorysy walczących na wielu frontach. Z dumą spoglądamy wstecz, doceniając pracę naukowców i pasjonatów tematu, którzy w poprzednich tomach podjęli się ukazania w specyficznym wydawnictwie, jakim jest słownik, uczestników zrywu niepodległościowego Wielkopolan z lat 1918-19 w alfabetycznym ujęciu, sylwetek wielu znanych ale i tych z tzw. drugiego planu walczących może nie w jedynym zwycięskim, ale w tym najważniejszym z polskich powstań. Najważniejszym, bo zakończonym przyłączeniem Wielkopolski do odrodzonego państwa polskiego.

Goszczący w Państwa rękach dwunasty już tom słownika jest owocem pracy stale poszerzającego się grona osób. Po raz kolejny ukazuje się ponad lokalnymi podziałami, opisując pochodzących z różnych miejsc i środowisk powstańców. Równolegle do naszego słownika od kilkunastu lat nad opracowaniem życiorysów uczestników powstania pracują także w miejscach, z których prawie 100 lat temu wyruszały kompanie powstańcze, w miejscach, gdzie tworzyły się koła weteranów w okresie międzywojennym. To często praca zrzeszonych w szeregach kół Towarzystw Pamięci Powstania Wielkopolskiego 1918/1919. Koła te w pierwszym okresie skupiały przede wszystkim synów i córki uczestników zrywu.

Członkowie kół stawiali sobie za cel opracowanie życiorysu przodka, który miał być uwiarygodnieniem praw do członkostwa w towarzystwie. Przytaczane historie miały wydźwięk lokalny. Nie opisywano dowódców, a szeregowych powstańców. Była to trudna praca, ale pojawiające się trudności pokonywano. Żyjący w obawie o własne życie i los rodziny w czasie II wojny światowej, a po wojnie zepchnięci w cień weterani Powstania Wielkopolskiego nie dzielili się swoimi wspomnieniami nawet z najbliższą rodziną. W kwestionariuszach członkowskich ZBoWiD-u zdawkowo wymieniali przebieg służby, nie wymieniali odznaczeń z okresu międzywojennego i rzadko wspominali o uczestnictwie w organizacjach skupiających byłych powstańców.

W tamtym czasie w zbiorach Muzeum Ziemi Szubińskiej pojawiały się przekazywane przez rodziny takie dokumenty jak: legitymacje członkowskie w Towarzystwie Powstańców i Wojaków, wspomnienia z przebiegu walk, krótkie opisy zdarzeń czy zaświadczenia o udziale w powstaniu. Z drżącymi dłońmi przekazywano powstańcze odznaczenia.

Życiorysy wypełniały segregatory, a w kolejnych latach trafiały do naszego słownika, do papierowego wydania w sztywnej oprawie, które jest tak cenione przez bibliofili i które dla wielu jest trudno dostępnym rarytasem. Jest też spełnieniem obietnicy dawanej nad mogiłami poległych czy odchodzących na wieczną wartę w czasach pokoju:

„Śpij, Ojczyzna o Tobie pamięta”. W swoich działaniach idźmy jednak krok dalej. Postawmy sobie za cel, by pamięć o powstaniu i jego uczestnikach trwała także w nowoczesnych środkach przekazu. Coraz bardziej aktualne staje się stwierdzenie, że jeśli czegoś nie ma w Internecie, to znaczy, że nie istnieje. To uczucie towarzyszyło mi przy projekcie stworzenia strony internetowej poświęconej Powstańcom Wielkopolskim. Każdego roku, uczestnicząc w działaniach związanych z upamiętnianiem zrywu, myślałam o niedostatecznej wiedzy na temat zwycięskiego powstania. Wtedy zrodził się pomysł, by znaleźć sposób, by coraz bardziej bezimiennych bohaterów tamtych dni przywrócić społeczeństwu. Z kart naszego słownika, który od wielu lat współtworzę, spoglądali na mnie powstańcy. W mundurach pruskiej armii, w Wojsku Polskim, w cywilnym ubraniu – Oni.

Dzięki otwartości na nowe technologie i w wyniku nowych inicjatyw w obszar internetowych baz danych wkraczają także nasi powstańcy. Powstają lokalne inicjatywy, w wyniku których autorzy udostępniają życiorysy na potrzeby stron internetowych, mając świadomość, że jeśli coś udostępnimy w wirtualnej przestrzeni, to ślad pozostaje w nim na dłużej. Ale to popularyzatorom wiedzy o zrywie i jego uczestnikach jest na rękę. Takie inicjatywy obok Szubina podjęte zostały także w wielu miejscowościach na terenie Wielkopolski. Często są integralną częścią stron kół naszego Towarzystwa, które z dumą prezentują życiorysy powstańców z danego terenu opatrzone zdjęciami.

Oddając w Państwa ręce dwunasty tom słownika, cieszy nas to, że do redakcji napłynęło tak dużo opracowanych sylwetek Powstańców Wielkopolskich. Nie zmieściły się one w tym wydawnictwie i pozostają punktem wyjścia do kolejnego tomu. To uczucie spełnienia zaburza jednak fakt, że w prezentowanym słowniku i jego poprzednikach nie ma odbicia całego obszaru, na którym przed II wojną światową działały organizacje skupiające weteranów powstania. Cały czas z niewielkimi wyjątkami poza obszarem naszych badań pozostaje teren dawnego województwa pomorskiego. Przed II wojną działały tam struktury organizacji kombatanckich, w których szeregach byli „nasi” Powstańcy.

Skomplikowany los Powstańców z Pomorza w czasie wojny i fakt, że nie dotarli tam w latach dziewięćdziesiątych XX wieku struktury Towarzystwa Pamięci Powstania Wielkopolskiego 1918-1919, nie może być dla nas usprawiedliwieniem. Mając świadomość, że nie uda się ustalić pełnej listy uczestników Powstania Wielkopolskiego, podejmijmy jednak kolejne starania, by wywołać na twarzach czytelników, czy to słownika w klasycznej formie, czy stron internetowych, wyraz zaskoczenia i zadowolenia, że oto ktoś bliski czy znany tylko z opowieści został uhonorowany i wymieniony w gronie najlepszych synów ojczyzny.

Kamila Czechowska

Dyrektor Muzeum Ziemi Szubińskiej im. Zenona Erdmanna

Towarzystwo Pamięci Powstania Wielkopolskiego 1918-1919

Koło w Szubinie im. Ks. Ludwika Sołtysińskiego

SKRÓTY JĘZYKOWE I OGÓLNE

- abp – arcybiskup
 AK – Armia Krajowa
 AM – Akademia Medyczna
 AO – Armia Ochotnicza
 ap – akta personalne
 AAP – Archiwum Archidiecezjalne w Poznaniu
 APL – Archiwum Państwowe w Lesznie
 APP – Archiwum Państwowe w Poznaniu
 baon – batalion
 BK – Biblioteka Kórnicka
 b. zab. prusk. (b. z. pr.) – były zabór pruski
 CAW – Centralne Archiwum Wojskowe
 ckm – ciężki karabin maszynowy
 cm. – cmentarz
 dak – dywizjon artylerii konnej
 d-ca – dowódca
 dr – doktor
 ds. – do spraw
 dyon – dywizjon
 Fr.Lit.-Biał. – Front Litewsko-Białoruski
 Fr.Włkp. – Front Wielkopolski
 Fr.Ukr. – Front Ukraiński
 Fr.Woł. – Front Wołyński
 gen. – generał
 GG – Generalne Gubernatorstwo
 hr. – hrabia
 inż. – inżynier
 k. – koło
 kl. – klasa
 km – karabin maszynowy
 komp. – kompania
 kpr. – kapral
 kpt. – kapitan
 kpt. posp. rusz. – kapitan pospolitego ruszenia
 ks. – ksiądz
 LOPP – Liga Obrony Powietrznej Państwa
 m.in. – między innymi
 mjr – major
 MSZ – Ministerstwo Spraw Zagranicznych
 mszps – maszynopis
 NKSL (Nacz. K-da Straży Lud.) – Naczelną Komendą Straży Ludowej
 NOW – Narodowa Organizacja Wojskowa
 NRL – Naczelną Radą Ludową
 ok. – około
 org. – organizacja, organizacyjny
 p. – pułk
 pac – pułk artylerii ciężkiej
 pal – pułk artylerii lekkiej
 pap – pułk artylerii polowej
 PAU – Polska Akademia Umiejętności
 pchor. – podchorąży
 PCK – Polski Czerwony Krzyż
 PKP – Polskie Koleje Państwowe
 PKU – Powiatowa Komenda Uzupełnień
 plut. – plutonowy
 pld. – południe
 płk – pułkownik
 płn. – północ
 por. – porucznik
 POW zab. prusk. (z. p.) – Polska Organizacja Wojskowa zaboru pruskiego
 pow. – powiat
 pp – pułk piechoty
 ppłk – podpułkownik
 ppor. – podporucznik
 PPR – Polska Partia Robotnicza

PPS – Polska Partia Socjalistyczna

PRL – Powiatowa Rada Ludowa

prof. – profesor

psk – pułk strzelców konnych

psp – pułk strzelców pieszych

p. strz. wlkp. – pułk strzelców wielkopolskich

PTPN – Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk

p.uł. – pułk ułanów

p. uł. wlkp. – pułk ułanów wielkopolskich

rez. – rezerwowy, rezerwy

rkps – rękopis

RP – Rzeczpospolita Polska

rtm. – rotmistrz

sierz. – sierżant

SL – Straż Ludowa

st. – starszy

strz. – strzelec

szer. – szeregowy

T. P. W. – Towarzystwo Powstańców i

Wojaków

UJ – Uniwersytet Jagielloński

UP – Uniwersytet Poznański

ur. – urodzony

VM – Virtuti Militari

wg – według

Wlkp., wlkp. – Wielkopolska, wielkopolski

woj. - województwo

wojsk. – wojskowy

WP – Wojsko Polskie

wsch. – wschód

zach. - zachód

Zarz. – Zarząd

ZBoWiD – Związek Bojowników o Wolność i Demokrację

zm. – zmarł

ZPW - Związek Powstańców Wielkopolskich (w APP)

ZWZ – Związek Walki Zbrojnej

SKRÓTY BIBLIOGRAFICZNE

- AKWPWlkp. - Akta Komisji Weteranów Powstania Wielkopolskiego 1918 – 1919 przy Zarządzie Głównym Związku Powstańców Wielkopolskich w Poznaniu.
- Amtliches Materials – Amtliches Material zum Massenmord von Katyn. Berlin 1943. Deutsches Informationsstelle.
- Bauer P., Zielonka J., Żołnierska droga przez mękę – Bauer P., Zielonka J., Żołnierska droga przez mękę: Wielkopolanie w obozach sowieckich. Z. 1-3. Kościan 1990-1993. Towarzystwo Miłośników Ziemi Kościańskiej.
- Charków: Księga cmentarna – Charków. Księga cmentarna polskiego cmentarza wojennego. Oprac. Ciesielski J. (i in.). Warszawa 2003. Rada Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa.
- Grabów- Z dziejów Grabowa nad Prosną. Praca zbiorowa pod red. B. Polaka i M. Rezlera, Kalisz 1990.
- Jeziorowski T., Lista strat 15 pułku ułanów – Jeziorowski T., Lista strat 15 pułku ułanów poznańskich. Poznań 1999. Towarzystwo b(yłych) Żołnierzy i Przyjaciół 15 Pułku Ułanów Poznańskich.
- Katyń: Księga cmentarna – Katyń. Księga cmentarna polskiego cmentarza wojennego. Oprac. Kiński J. (i in.). Warszawa 2000. Rada Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa.
- Katyń: Listy ekshumacyjne i dokumenty – Katyń: Listy ekshumacyjne i dokumenty Zarządu Głównego Polskiego Czerwonego Krzyża 1943-1944, Warszawa 2012. Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych.
- Kawalerowie ...- Kawalerowie Virtuti Militari 1792 – 1945. Słownik biograficzny. Praca zbiorowa pod red. Bogusława Polaka. T. II, cz.1, Koszalin 1991; T. II, cz. 2, Koszalin 1993.
- Kawalerowie Virtuti Militari w mogiłach katyńskich – Banaszak K., Roman W. K., Sawicki Z., Kawalerowie Virtuti Militari w mogiłach katyńskich. Warszawa 2000. Kapituła Orderu Wojennego Virtuti Militari.
- Kryśka-Karski T., Straty korpusu oficerskiego – Kryśka-Karski T., Straty korpusu oficerskiego 1939-1945. Londyn 1996. Polska Fundacja Kulturalna.
- Księga pochowanych żołnierzy – Księga pochowanych żołnierzy pochowanych w II wojnie światowej. T. 5: Polscy jeńcy wojenni i internowani. Pruszków 1996. Oficyna Wydawnicza "Ajaks".
- Łukomski G., Polak B.: Powstanie Wielkopolskie 1918-1919 – Łukomski G., Polak B.: Powstanie Wielkopolskie 1918-1919. Działania bojowe, aspekty polityczne, kalendarium. Koszalin-Warszawa 1995. Wyższa Szkoła Inżynierska w Koszalinie
- Łukomski G., Polak B., Suchcitz A., Kawalerowie Virtuti Militari – Łukomski G., Polak B., Suchcitz A., Kawalerowie Virtuti Militari 1792-1945. Wykazy odznaczonych za czyny z lat 1863-1864, 1914-1945. Koszalin 1997. Wydawnictwo Politechniki Koszalińskiej.

- Mikulski T., Biogramy Jańców – Mikulski T., Biogramy jeńców: Kozielski, Starobielsk, Ostaszków, Ukraina, zaginieni. Wrocław 1999. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Moszyński A.: Lista katyńska – Moszyński A.: Lista katyńska. Jeńcy obozów Kzielsk, Ostaszków, Starobielsk zaginieni w Rosji Sowieckiej. Londyn 1982.
- Paluszkiewicz, Szews: Słownik biograficzny członków tajnych towarzystw gimnazjalnych - M. Paluszkiewicz, J. Szews: Słownik biograficzny członków tajnych towarzystw gimnazjalnych Wielkim Księstwie Poznańskim 1850 – 1918. Poznań 2000.
- Pamiętniki znalezione w Katyniu – Pamiętniki znalezione w Katyniu z przedmową Janusza Zawodnego. Do druku przygotował Stepek J.A.. Wyd. 2. Paris 1990. Editions Spotkania.
- Pawlak J., Ostatnie lądowanie – Pawlak J., Ostatnie lądowanie, lotnicy polscy zamordowani i, zaginieni i zmarli w ZSRR. IX 1939 – IX 1942. Warszawa 1994. Rada Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa.
- Powstańcy wielkopolscy..., T. 1 -Powstańcy wielkopolscy z ziemi ostrzeszowskiej. Pod red. M. Rezlera. T. 1. Słowniczek biograficzny. Poznań 2001.
- Powstańcy wielkopolscy..., T. 2 - Powstańcy wielkopolscy z ziemi ostrzeszowskiej. Pod red. M. Rezlera. T. 2. Relacje i biogramy. Poznań 2008.
- Rozstrzelani w Charkowie – Rozstrzelani w Charkowie. Alfabetyczny spis 3739 jeńców polskich ze Starobielska rozstrzelanych w kwietniu – maju 1940, według źródeł sowieckich i polskich. Warszawa 1996. Ośrodek „Karta”.
- Rozstrzelani w Katyniu – Rozstrzelani w Katyniu. Alfabetyczny spis 4410 jeńców polskich, według źródeł sowieckich, polskich i niemieckich. Warszawa 1995. Ośrodek „Karta”.
- Słownik ... - Słownik biograficzny powstańców wielkopolskich 1918 – 1919. Praca zbiorowa pod red. Antoniego Czubińskiego i Bogusława Polaka, Poznań 2002.
- Spis absolwentów gimnazjum w Śremie – Spis absolwentów Gimnazjum i Liceum im. Gen. Józefa Wybickiego w Śremie 1858-1998. (Śrem 1998).
- Tucholski J., Mord w Katyniu – Tucholski J., Mord w Katyniu. Kozielsk, Ostaszków, Starobielsk. Lista Ofiar. Warszawa 1991. Instytut Wydawniczy “Pax”.
- Tuszyński B., Księga sportowców polskich – Tuszyński B., Księga sportowców polskich ofiar II wojny światowej 1939-1945. Warszawa 1999. Wydawnictwo Arsprint.
- Tuszyński B. Przerwan bieg – Tuszyński B., Przerwany bieg. Sportowcy z Kozielska, Ostaszkowa i Starobielska. Warszaw b.r.w. (1993). Editions “Spotkania”.
- Udział społeczeństwa... - Udział społeczeństwa Ziemi kaliskiej w powstaniu wielkopolskim 1918 – 1919. Praca zbiorowa pod red. Antoniego Czubińskiego, Kalisz 1978.
- Wieliczka- Wieliczka: Od Prosnego po Rawic. Wspomnienia z powstania wielkopolskiego 1918 – 1919, Poznań 1931.
- Więckowski S., Historia 17 pułk artylerii polowej – Więckowski S., Historia 17 pułk artylerii polowej (2 p.a.l.wlkp.) 1919-1920 oraz kronika dziesięciolecia. Warszawa 1931. Wojskowy Instytut Naukowo-Wydawniczy.

Apolinarski Albin (1898-1992), urodził się 7 lutego 1898 r. w Buczu Nowym (pow. śmigieński) jako syn rolnika Jana i Antoniny z Rydlichowskich. Miał jedną siostrę i dwóch braci. Po ukończeniu 4-klasowej Szkoły Powszechnej w Buczu pracował w rodzinnym gospodarstwie. W latach 1914 – 1918 służył w armii niemieckiej na froncie zachodnim w Belgii i Francji. Po powrocie z wojny wstąpił do miejscowej drużyny powstańczej, z którą 9 stycznia 1919 r. wyruszył do Śmigła. Następnego dnia, w szeregach 3. kompanii Batalionu Śmigieńskiego pod dowództwem ppor. Bronisława Steinmetza, brał udział w akcjach zbrojnych pod Bukówcem Górnym, Krzyckiem, Morkowem i Lipnem pod Leszmem. Po zakończeniu walk powstańczych uczestniczył w wojnie polsko – bolszewickiej 1920 r. Rok później wyjechał „za pracę” do Belgii, gdzie pracował przez trzy lata jako górnik w kopalni węgla. Po powrocie do kraju założył rodzinę w Buczu. Będąc właścicielem 2-ha gospodarstwa rolnego dorabiał na życie handlem obwoźnym (skóry zwierzęce). W czasie okupacji został wysiedlony do pobliskiego Siekowa. Początkowo otrzymał nakaz pracy w majątku ziemskim w Buczu, a potem przez ostatnie 2 lata był włodarzem w majątku ziemskim w Siekowie. Po zakończeniu II wojny światowej pracował jako magazynier w miejscowej Gminnej Spółdzielni „Samopomoc Chłopska”. Udzielał się w pracy społecznej na rzecz lokalnego środowiska. Przeszedł na emeryturę w 1958 r. Zmarł 11 stycznia 1992 r. Spoczywa na miejscowym cmentarzu parafialnym. Został odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. Za udział w Powstaniu Wielkopolskim mianowano go podporucznikiem. Był trzykrotnie żonaty. Z ostatniego małżeństwa z Jadwigą Pauch, miał pięcioro dzieci: Marię, (ur.

1927, po mężu Dudkiewicz), Helenę (ur. 1929, po mężu Budzińską), Jana (ur. 1932), Eugenię (ur. 1934, po mężu Grześko) i Melanię (ur. 1938, po mężu Strózyk).

Bauer P., Omieczyski W., Śmigiel w Powstaniu Wielkopolskim 1918/1919, Śmigiel 1988/89, s. 8 – 10; Zbierski H., Udział mieszkańców Śmigla i okolicy w Powstaniu Wielkopolskim 1918 – 1919, Śmigiel – Kościan 1994, s. 32 – 33; Informacje córki Marii Dudkiewicz i Stefana Wyparta z Bucza.

Antoni Fornalski

Barth Władysław (1889-1951), urodził się 24 września 1889 roku w Łabiszynie. Rodzicami byli Wojciech i Waleria. Wraz z wybuchem powstania wstąpił w jego szeregi. Walczył pod dowództwem Tadeusza Fabiana na odcinku łabiszyńskim pod Jeżewem, Antoniewem i Rynarzewem. Podczas walki o Łabiszyn 11 stycznia 1919 roku wszedł w skład II grupy z dowódcą sierżantem Leonem Janowskim. Grupa liczyła 11 osób, a jej celem było opanowanie Starego Rynku, magistratu i zlikwidowanie km. Udział w powstaniu został potwierdzony przez CAW. Po powstaniu prowadził niewielki warsztat stolarski w Łabiszynie. W okresie międzywojennym brał udział w działalności kół, które skupiały weteranów Powstania Wielkopolskiego w Łabiszynie. Od 18 marca 1935 roku był członkiem Związku Powstańców Wielkopolskich w Łabiszynie. Mimo skromnych dochodów włączał się w dobroczynność. W 1927 roku ofiarował 1 zł na pomoc dla powodzian z Małopolski, a w 1929 r. także 1 zł na założenie sierocińca ze żłobkiem z okazji uczczenia 10 rocznicy wskrzeszenia państwa polskiego. W 1923

roku poślubił Annę Zielińską z Oburzni koło Łabiszyna. Małżonkowie doczekali się syna i trzech córek. Po wybuchu II wojny światowej syn trafił na roboty do Niemiec, a córki do pracy w niemieckich gospodarstwach. Niewielki warsztat stolarki przejął okupant, a Władysław Barth musiał u niego pracować. Zmarł 24 kwietnia 1951 roku w Łabiszynie.

Akt Zgonu USC Łabiszyn, 1951; Pomoć dla powodźian, „Oređownik Urzędowy Powiatu Szubińskiego”, nr 19.10.1927, R. VIII, nr 83; Ogłoszenie, „Oređownik Urzędowy Powiatu Szubińskiego”, 19.01.1929, R. X, nr 6; Archiwum ZO ZKRP w Bydgoszczy, obecnie w CAW.

Kamila Czechowska

Bartkowiak Antoni (1897-1922), urodzony 25 kwietnia 1897 roku w Nochowie w powiecie śremskim w rodzinie rolnika Stanisława i Antoniny z domu Olejniczak. W 1917 roku wcielony do Szkoły Pilotów w Ławicy. Po uzyskaniu patentu pilota jako pilot – instruktor przydzielony został do Szkoły Obserwatorów w Bydgoszczy, a w 1918 roku przydzielono go do 412 eskadry lotniczej. Po wybuchu Powstania Wielkopolskiego na lotnisku w Bydgoszczy przygotował do lotu najlepszy samolot typu „Albatros”, na którym udało mu się przelecieć linię frontu polsko – niemieckiego i wylądować pod Gnieznem. Wstąpił do lotnictwa wielkopolskiego, wykonując wiele lotów bojowych, m. in. na Śląsk i Prusy Zachodnie. 6 lutego 1920 roku A. Bartkowiak w stopniu starszego sierżanta przydzielony został do 15 eskadry myśliwskiej w Bydgoszczy, skąd 29 kwietnia tegoż roku wyruszył na front ukraiński. Wykonał wiele lotów bojowych. Szczególnie

odznaczył się w obronie Lwowa przed Armią Konną S. Budionnego. Wspierał też działania kawalerii polskiej pod Zamościem. Wskutek nagłej zmiany sytuacji wylądował wśród oddziałów bolszewickich, zdołał jednak na czas wystartować. Za okazane męstwo otrzymał Order Virtuti Militari V klasy i awansował do stopnia podporucznika. A. Bartkowiak zmarł w Warszawie 1 maja 1922 roku wskutek wypadku na samolocie „Ansaldo”. Pochowany został na cmentarzu wojskowym na Powązkach. Odznaczony był także czterokrotnie Krzyżem Walecznych i pośmiertnie Polową Odznaką Pilotów.

CAW, VM; Zbiory Gabinetu Pamiątek Historycznych Eligiusza Tomkowiaka w Dopiewie.

Bogusław Polak

Bartkowski Wiktor (?-1919), po rozpoczęciu się Powstania Wielkopolskiego wstąpił w szeregi powstańcze i walczył w Batalionie Budzyńskim w stopniu podporucznika. Był młodszym bratem Edmunda Bartkowskiego – dowódcy odcinka budzyńskiego. Zginął dnia 18 lutego 1919 r. w potyczce pod Radwankami. Walczył on bardzo mężnie. Szedł zawsze tam, gdzie groziło największe niebezpieczeństwo. Pochowano go na cmentarzu parafialnym w Budzynie, razem z 11 innymi powstańcami. W 1925 roku staraniem Towarzystwa Powstańców i Wojaków im. gen. Dowbor – Muśnickiego w Budzynie postawiono pomnik, który poświęcił ks. proboszcz Kazimierz Stachowiak (1887-1942). Na marmurowych tablicach umieszczono napis: „Cześć Bohaterom Powstania Wlkp. 1918-1919” i nazwiska 12 spoczywających tam powstańców.

Wiesław Olszewski, Łukasz Jastrząb – Lista strat Powstania Wielkopolskiego od 27 grudnia 1918 roku do 8 marca 1920 roku. Ze słowem wstępnym Lecha Kaczyńskiego Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej – Wydanie drugie zmienione i uzupełnione, Koszalin 2009; Waldemar L. Janiszewski – Dwie kwatery – „Tygodnik Nowy” 20.11.2012, Krystyna Kościelna – „Powstanie Wielkopolskie 1918 – 1919 na terenie Budzyna” – Szczecin 2006.

Ewa Kabat

Basiński Franciszek (1858-1942), kupiec, działacz niepodległościowy, współorganizator działań powstańczych i członek władz samorządowych w Jarocinie. Urodził się 3 października 1858 roku w Jarocinie na Ługach, gdzie jego ojciec Piotr, dzierżawił od Radolińskich, piec do wytwarzania smoły. Po ukończeniu szkoły powszechnej w Jarocinie, uczęszczał do Gimnazjum w Trzemesznie. Praktykę kupiecką odbył we Wrocławiu, Poznaniu, a na koniec w Warszawie u braci Stępkowskich. Po zdobyciu zawodu kupieckiego, otworzył przy wydatnej pomocy ojca, sklep kolonialny na jarocińskim rynku. Wkrótce otrzymał od żydowskiego właściciela i burmistrza Goldringa wypowiedzenie i musiał zlikwidować sklep. Ojciec jego nabył od dozoru kościelnego działkę (naprzeciw plebani św. Marcina) i postanowił wybudować polski sklep, hotel i restaurację, jako przeciwwagę dla przedsiębiorstw niepolских. Walka z pruską administracją uniemożliwiająca szybką realizację planów, zakończyła się pod koniec XIX w. pełnym zwycięstwem. Dlatego obiekt nazwany został „Wiktorią”. Na początku XX w. Franciszek Basiński został wybrany do Rady Miejskiej w Jarocinie i jako jedyny Polak w radzie

pełnił tę funkcję do odzyskania niepodległości. W dużej sali „Wiktorii” odbywały się od końca XIX w. liczne zebrania przedwyborcze oraz posiedzenia polskich organizacji i towarzystw. Był zdecydowanym przeciwnikiem germanizacji. Działal w kilku polskich stowarzyszeniach i związkach, m. in. był członkiem Powiatowego Komitetu Wyborczego, Poznańskiego Towarzystwa Naukowej Pomocy, Towarzystwa Czytelni Ludowej. W tej pracy popierali go polscy działacze narodowi. Aktywnie poparł głośny strajk dzieci szkolnych w Jarocinie 13 sierpnia 1906r., w którym uczestniczyły jego dzieci. Spotkała ich administracyjna i finansowa kara. Pod koniec I wojny światowej powstała w Jarocinie polska, tajna organizacja „Jedność” skupiająca działaczy narodowych. W październiku 1918 roku wstąpił do niej Franciszek Basiński. Konspiracyjne spotkania oraz magazyn broni znajdował się w Hotelu „Wiktorii”. W nocy z 8/9 listopada 1918 roku powstała Rada Żołnierska w jarocińskich koszarach, a w następnym dniu Rada Robotnicza z siedzibą w Hotelu „Wiktorii”. Od połowy listopada 1918 roku oficjalnie obradowała tutaj Powiatowa Rada Ludowa, wcześniej jako tajny Powiatowy Komitet Obywatelski, którego sekretarzem był Franciszek Basiński. W listopadzie 1918 roku objął funkcję burmistrza Jarocina z ramienia polskiej Rady Robotniczo – Żołnierskiej. Franciszek Basiński został wybrany delegatem na Sejm Dzielnicowy, który obradował w Poznaniu 3-5 grudnia 1918 roku. Po wybuchu powstania w Hotelu „Wiktorii” mieściła się główna siedziba polskich władz cywilnych i wojskowych. Po objęciu dowództwa nad oddziałami polskimi przez por. Zbigniewa Gorzeńskiego, sztab dowodzenia został przeniesiony do gmachu Komendy Garnizonu w Jarocinie (daw-

niejszy Ośrodek Zdrowia) przy dzisiejszej ul. Gen. Hallera. W niepodległym państwie w wyniku przeprowadzonych w marcu 1919 roku wyborów samorządowych został radnym Rady Miejskiej w Jarocinie. Był członkiem Magistratu i często zastępował burmistrza. W dniu 25 października 1919 roku witał w imieniu władz miasta na jarocińskiej stacji kolejowej, Naczelnika Państwa Józefa Piłsudskiego, który przejeżdżał przez Jarocin do Poznania na uroczystości rocznicowe. Z inicjatywy Towarzystwa Powstańców w Jarocinie została wmurowana w 1925 roku na gmachu Hotelu „Wiktorii” tablica upamiętniająca działalność Powiatowej Rady Ludowej. Powiatowa Rada Ludowa z tego miejsca kierowała przygotowaniem oddziałów powstańczych, prowadziła działalność wyborczą i finansową. Franciszek Basiński aktywnie działał w instytucjach gospodarczych. W latach 1911-1927 pełnił funkcję członka Rady Nadzorczej Kasy Oszczędnościowo-Pożyczkowej w Jarocinie. Należał do grona założycieli Banku Przemysłowo-Kupieckiego w Jarocinie, który został utworzony w 1913 roku. W latach 1929 roku został wybrany prezesem Rady Nadzorczej Banku i sprawował ją do II wojny światowej. W dziesięciolecie odzyskania niepodległości Franciszek Basiński został wyróżniony 3 maja 1929 roku przez Radę Miejską godnością „Honorowego Obywatela Jarocina”. Po wybuchu II wojny światowej został osadzony w obozie przejściowym w Cerekwicy k. Jaraczewa, następnie 8 grudnia 1939 roku wywieziony do Generalnej Guberni. Zmarł 24 września 1942 roku w Końskich, pochowany na miejscowym cmentarzu. W 1887 roku Franciszek Basiński ożenił się z Kazimierą Jagach, córką jarocińskiego nauczyciela. Z mał-

żeństwa urodzili się synowie: Narcyz (dziennikarz, zm. 1937 roku w Jarocinie), Łucjan (bankowiec w latach międzywojennych w Toruniu, zm. w 1950 roku), Apoloniusz (zm. w 1977 roku w Poznaniu), Euzebiusz (kupiec, zm. w 1977 roku w Sulechowie), Arkadiusz (ur. w 1894 roku w Jarocinie, poległ na froncie zach. we Francji w sierpniu 1918 roku) i córki: Jolanta (zm. w 1984 roku w Jarocinie), Agrypina (1907-1944), Antonina (zm. 1985), Jadwiga (ur. 1895 w Jarocinie, od 1920 roku zamężna Adamska).

Prawda 1918 nr 193, 261, 270. – Gazeta Jarocińska 1922 nr 96; 1923 nr 23; 1924 nr 78; 1926 nr 42, 59; 1930 nr 21, 22; 1931 nr 98; 1937 nr 61; 1938 nr 35. – Dziennik Polskiego Sejmu Wielkiego w Poznaniu, w grudniu 1918r., Poznań 1918. – Jajor Jan, Jarocińscy powstańcy wielkopolscy, Materiały do słownika biograficznego ziemi jarocińskiej, Kalisz 2005; tenże, ... Życie Jarocina, 2006; Jajor Jan, Basiński Franciszek (1858-1942), (W:) Powstańcy Wielkopolscy. Biogramy uczestników Powstania Wielkopolskiego 1918-1919. Red. B. Polak, Poznań 2006, T. II, s. 14..

Jarosław Basiński

Bednarski Franciszek (1894-1965), kolejarz. Urodził się 11 marca 1894 roku w Gniewkowie, syn Mateusza Bednarskiego i Marianny z domu Klóskowska. Szkołę powszechną ukończył w 1908 roku. Od roku 1908 – 1911 mieszkał z rodzicami i trudnił się dorywczo pracą w rolnictwie. Od 1 stycznia 1911 r. rozpoczął naukę w zawodzie stolarskim u mistrza Rosa w Toruniu; był zatrudniony do wybuchu I wojny światowej tj. do września 1914 roku. W paź-

dzienniku 1914 r. został wcielony do niemieckiego batalionu saperów w Szczecinie. W styczniu 1915 r. został skierowany na 6-miesięczny kurs sanitarny (Inowrocław, Sassnitz, RE RUGEN). Walczył na froncie francuskim pod Metz nad rzeką Maas i Mosel, a później od 22 kwietnia 1918 roku pod Verdun. W styczniu 1919 roku przebywał w szpitalu w Szczecinie skąd otrzymał urlop zdrowotny i przybył do Suchatówki, do rodziców. Na front już nie powrócił, lecz w styczniu 1919 roku przekroczył linię demarkacyjną między Wielowsią a Gniewkowem i zgłosił się do szpitala garnizonowego w Inowrocławiu. Następnie 12 lutego 1919 roku został wcielony do 59 pp wlkp. Udział w Powstaniu Wielkopolskim zakończył w stopniu plutonowego w kadrze batalionu zapasowego 27 maja 1920 roku. Od 5 czerwca 1920 roku pracował na różnych stanowiskach włącznie do Naczelnika Stacji PKP. W czasie okupacji w latach (1939 – 1943) pracował na kolei niemieckiej w Gniewkowie. Po II wojnie światowej w dalszym ciągu pracował jako kolejarz na różnych stanowiskach. Na emeryturę przeszedł w marcu 1957 roku. Należał do różnych organizacji zawodowych i społecznych, w tym między innymi do „Sokoła”. Zmarł 7 września 1965 roku i jest pochowany na cmentarzu parafii p. w. św. Mikołaja w Gniewkowie. Był odznaczony m. in. Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. Żona Maria Marta Włodarek. Dzieci: Mieczysława, Witolda i Jana. Franciszek.

Informacje syna Witolda Bednarskiego; Konieczka Edmund, Powstanie Wielkopolskie na przedpolach Gniewkowa (1918-1919-1920), Gniewkowo 2005, s. 19-20.

Edmund Konieczka

Bethke Joachim (1894-?), urodził się 7 marca 1894 roku w Runowie Krajeńskim pow. Sępólno. Rodzicami jego byli Jan Bethke i Franciszka Bzdanka. Ukończył szkołę powszechną. W 1914 powołany został do odbycia służby wojskowej w armii niemieckiej i brał udział w I wojnie światowej. 27 grudnia 1918 r. zgłosił się jako ochotnik w pełnym uzbrojeniu do oddziału powstańczego walczącego w okolicach Prezydium Policji w Poznaniu. Następnie w dniach z 5 na 6 stycznia 1919 r. uczestniczył w oblężeniu i zdobyciu portu lotniczego w Ławicy pod dowództwem kapitana Mańczaka i majora Pniewskiego. Potem wstąpił do 3 Szwadronu Remontu Koni, którego dowódcą był rotmistrz Szymański. Służył w Wojsku Polskim do 1 lutego 1920 r. kiedy to w stopniu starszego sierżanta został zwolniony. Joachim zawarł związek małżeński z Gertrudą Rakowską, mieszkał w Budzynie pow. Chodzież i pracował w miejscowej policji. Miał dwie córki – Halina Wanda (4 kwietnia 1929- 12 lipca 1929) Teresa Maria (ur. 5 maja 1930). Po wojnie mieszkał w Nowej Wsi Ujskiej, a następnie w Ostrówkach k/Chodzieży. Odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (31 grudnia 1958) i Medalem Niepodległości.

Biuro Kadr i Odznaczeń Prezydenta RP, USC Budzyń.

Ewa Kabat

Biegański Jan (1896-1973), sierżant WP. Urodzony 16 grudnia 1896 r. w Wilkowie Polskim (w b. pow. śmigiełskim), w rodzinie rolników Franciszka i Agnieszki z d. Kaminiarz. W latach 1902-1906 uczęszczał do 4-klasowej szkoły powszechnej, po której ukończeniu pracował w gospodarstwie rodziców. Po wy-

buchu I wojny światowej w grudniu 1915 r. powołany do armii niemieckiej, walczył na froncie zachodnim, m. in. pod Verdun, gdzie otrzymał postrzał w lewą nogę. Ponownie został ranny w plecy od szrapnela w Szampanii. Na froncie zachodnim przebywał do końca I wojny światowej. Armię niemiecką opuścił w stopniu kaprala, odznaczony medalem Tapfer Keit III klasy. Po zakończeniu wojny wrócił do Wilkowa i na wieść o wybuchu Powstanie Wielkopolskiego 4 stycznia 1919 r. wstąpił do organizującego się w Wilkowie Polskim oddziału powstańczego, wcielonego następnie do kompanii wielichowskiej. Brał udział w walkach m. in. pod Wolsztynem (5-6 stycznia 1919 r.), Kopanicą (11 stycznia) i pod Kargową (12 lutego). W bitwie pod Kargową odznaczył się wyjątkowym skutecznością, kiedy skutecznie ostrzeliwał z ckm-u nacierające oddziały niemieckie. Wtedy też został ciężko ranny w rękę. Po miesięcznym pobycie w szpitalu w Gnieźnie wrócił do 7 Pułku Strzelców Wlkp. (późniejszego 61 PP). Następnie z tym pułkiem był na froncie zachodnim do końca lipca 1919 r., później na froncie północnym. W styczniu i lutym 1920 r. brał udział w rewindykacji Ziemi Chodzieskiej i Wyżyckiej. W marcu 1920 r. udał się na front bolszewicki. Brał udział m. in. w bitwie nad Berezyną (20 maja 1920). Za wykazane męstwo na polu walki odznaczony został Orderem Virtuti Militari V klasy nr 997 oraz KW. 7 czerwca 1920 r. otrzymał awans na stopień plutonowego, a 8 listopada tegoż roku do stopnia sierżanta. W lipcu 1921 r. otrzymał bezterminowy urlop z wojska i w okresie 1 sierpnia 1921 – 21 listopada 1921 przebywał w Szpitalu Okręgowym w Rawiczu lecząc się na malarię. W marcu 1923 r. przeniesiony został do rezerwy. Zamieszkał w Bruszczewie k. Śmigła. W okresie międzywo-

jennym odbył 8-tygodniowe ćwiczenia wojskowe w 1923 r. w 55 PP, a w 1929 r. w 22 PP. Z dniem 31 grudnia 1936 r. przeniesiony do pospolitego ruszenia. W czasie wojny z rodziną wywieziony do Generalnego Gubernatorstwa do m. Holewiana Góra w pow. niżańskim, gdzie przebywał w latach 1942-1945. Po zakończeniu wojny wrócił do Bruszczewa, gdzie dalej prowadził gospodarstwo rolne. Zmarł 26 lipca 1973 r. Pochowany został na cmentarzu w Śmiglu. 7 listopada 1922 r. zawarł związek małżeński z Marianną z d. Sadowską. Miał 9 dzieci.

CAW. KKIMN, *Odrzucone* 26 VI 1938; P. Bauer, J. Zielonka, *Kościaniacy – kawalerowie Virtuti Militari*, (w:) *Wierni Niepodległej*, (red.) P. Bauer, J. Zielonka, *Kościan* 2005 s. 41; A. Biskupski, *Historia 61 Pułku Piechoty Wielkopolskiej*. T. 1. Bydgoszcz 1925, s. 87; K. Szczepiński, *Wielichowianie w walce o wolność* (w:) *Materiały do historii Powstania Wielkopolskiego 1918/19*. Z. 1., Poznań 1938, s. 106, s. 127-128 s. 142; *informacje wnuczki Ireny Rosiak*.

Zenon Józwiak

Borowczak Leon (1900-1981), urodził się 2 lipca 1900 r. w Siekowie (pow. śmigieński) w rodzinie Michała i Mariany z Kicińskich. Do miejscowej szkoły powszechnej uczęszczał 6 lat. Po ukończeniu 12. roku życia został wysłany przez rodziców na służbę do gospodarza. W wieku 15 lat został młodocianym robotnikiem rolnym w majątku ziemskim hr. Czarneckiego w Siekowie. W lutym 1918 r. wcielono go do wojska niemieckiego na front zachodni. Na początku stycznia 1919 r., po powrocie do rodzinnego Siekowa, wstąpił jako ochotnik do miejscowej drużyny powstańczej, którą

zorganizował przemęcki wikariusz ks. Stanisław Kuliszak. Potem udał się ze swym oddziałem do pobliskiego Śmigła i w szeregach 1. kompanii śmigiełskiej pod dowództwem ppor. Józefa Łukomskiego brał udział w akcjach zbrojnych pod Drzeczkowem, Osieczną i Lipnem. W marcu 1919 r. został zmobilizowany do 6. Pułku Strzelców Wielkopolskich (późn. 60. Pułk Piechoty). Służył w kompanii karabinów maszynowych pod dowództwem ppor. Mieczysława Olendarczyka. Na przełomie sierpnia i września tegoż roku brał udział w akcjach zbrojnych na odcinku „Zbąszyń”. W styczniu 1920 r. uczestniczył ze swym pułkiem w przejmowaniu od Niemców Bydgoszczy, Świecia, Koronowa i Tucholi, a potem brał udział w wojnie polsko – bolszewickiej na froncie ukraińskim, dochodząc aż do Kijowa w maju 1920 roku. Po zakończeniu walk na froncie wschodnim powrócił w połowie grudnia tegoż roku ze swym pułkiem do garnizonu w Ostrowie Wlkp. Następnie został oddelegowany do podoficerskiej szkoły zawodowej w Rakoniewicach. Po kilku miesiącach nauki zwolnił się z wojska i wyjechał na Śląsk w poszukiwaniu pracy. Przez dwa lata był zatrudniony jako górnik w kopalni węgla. Po powrocie do rodziny otrzymał pracę robotnika leśnego u hrabiego Czarnieckiego. Przez pewien okres był zastępcą sołtysa wsi Siekowo. W 1938 r. wstąpił do Związku Powstańców Wielkopolskich. W czasie okupacji został skierowany na przymusowe roboty kolejowe do Leszna. Po zakończeniu II wojny światowej był przewodniczącym komisji dokonującej parcelacji miejscowego majątku ziemskiego w ramach reformy rolnej. Został też wybrany przez lokalną społeczność na sołtysa Siekowa. Urząd ten sprawował przez 10 lat. Potem przez kolejne 10 lat dorabiał na utrzymanie rodziny pra-

cą stróża w Przemęcie przy obiektach Przedsiębiorstwa Wodno – Melioracyjnego z Wolsztyna. Zmarł 31 lipca 1991 r. Spoczywa na cmentarzu w Siekowie. Został odznaczony Krzyżem Walecznych, Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym i Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski. Za udział w Powstaniu Wielkopolskim mianowano go podporucznikiem. Od 1969 r. należał do ZBoWiD – u. Był trzykrotnie żonaty. Z pierwszego małżeństwa z Pelagią Krajewską miał dzieci: Helenę (ur. 1925, po mężu Wawrzyniak), Mariannę (ur. 1926, po mężu Wawrzyniak), Stanisława (ur. 1927) i Anastazję (1929-1976, po mężu Nowaczyk). Z drugiego małżeństwa z Madaléną Krajewską, miał: Alinę (1931-1975, po mężu Padewską), Leona (ur. 1932) i Franciszkę (1933-1974). Z trzeciego małżeństwa z Pelagią Wróbel, miał: Stefana (1936-2008), Anielę (ur. 1940, po mężu Pietrzak) i Ludwika (ur. 1935).

Archiwum Państwowe w Lesznie, Akta ZBoWiD-u, sygn. 419; Wawrzyniak J., drzewo genealogiczne rodziny Heleny Borowczak i Franciszka Wawrzyniaka, Brampton – Ontario, Kanada 2005, s. 10; Bauer P., Omieczynski W., Śmigiel w Powstaniu Wielkopolskim 1918/1919, Śmigiel 1988/89, s. 7; Zbierski H., Udział mieszkańców Śmigła i okolicy w Powstaniu Wielkopolskim 1918 – 1919, Śmigiel 1984, s. 31, 36; Zimniewicz K., Siekowo, Kościan 1983, s. 12; Informacje córki, Heleny Wawrzyniak i wnuczki Ireny Cichowskiej z Siekowa.

Antoni Fornalski

Borowski Walenty (1865-1939), urodził się 10 lutego 1865 r. w Białym Dworze w powiecie krotoszyńskim jako syn Kacpra i Anieli z domu Podlewska. Po

ukończeniu Szkoły Katolickiej w Koźminie pomagał rodzicom w prowadzeniu gospodarstwa. Mając 18 lat został powołany do armii niemieckiej i służył w gwardii cesarskiej w Berlinie. Kiedy w 1918 r. powstawała niepodległa Polska W. Borowski wszedł 12 listopada 1918 r. w skład Komitetu Obywatelskiego, z którego inicjatywy na zamku koźmińskim rozpoczęto werbunek do baonu koźmińskiego. W latach 1915–1929 był członkiem Rady Miejskiej w Koźminie, od roku 1919 początkowo był przewodniczącym, a później wiceprzewodniczącym. W 1928 r. został wybrany członkiem magistratu. Od 22 czerwca 1889 r. był członkiem Kurkowego Bractwa Strzeleckiego w Koźminie. W roku 1904 i 1906 został królem kurkowym, a w roku 1894, 1901 i 1921 był marszałkiem. Przez 25 lat pełnił funkcję prezesa w Bractwie Kurkowym. W. Borowski przez całe życie zajmował się rolnictwem prowadząc własne gospodarstwo. 24 stycznia 1888 r. zawarł związek małżeński z Franciszką Wojciechowską z Polskich Olędrow. Z małżeństwa tego urodziło się 12 dzieci; Sylwester (1888–1891), Maria (1891–1976), Franciszek (1893–1894), Stanisława (1895–1966), Pelagia (1897–1968), Wiktoria (1899–1943), Kazimiera (1902–1911), Irena Franciszka (1904–2001), Wanda Czesława (1906–1938), Jadwiga (1909–1913), Anna (?), Halina Maria (1912–1976). W. Borowski zmarł 18 marca 1939 r. i spoczywa na cmentarzu św. Trójcy przy ul. Poznańskiej w Koźminie.

Relacja Władysława Gołąba, Muzeum Ziemi Koźmińskiej–Wykaz członków Towarzystwa Powstańców i Wojaków w Koźminie od 1.07.1921 do 31.12.1930 r., Szkice Koźmińskie nr 11

z 1993 r., Archiwum Państwowe w Poznaniu syg. 324, Związek Powstańców Wielkopolskich.

Michał Pietrowski

Bratkowski Józef (1905–1975), urodził się 19 marca 1905 roku w Jabłowie Pałuckim, w dawnym powiecie szubińskim. Rodzice Antoni i Rozalia z domu Niedbalska mieli pięcioro dzieci. Jan Bratkowski ukończył cztery klasy w szkole powszechnej w Buszkowie i pomagał rodzicom na gospodarstwie rolnym. Z chwilą wybuchu powstania jako młody chłopak wstąpił w jego szeregi. Był ochotnikiem w kompanii łabiszyńskiej pod dowództwem por. Tadeusza Fabiana, a następnie Cichockiego. Jego młodość i znajomość terenu wykorzystywano do przewożenia żywności, transportu powstańców na odcinku pod Rynarzewem, Szubinem, Pszczółczynem i Antoniewem. Po zwolnieniu z powstania wrócił na gospodarstwo i pracował na nim jako najstarszy syn. W 1927 roku powołano go do wojska, służył w 16 pp i 23 pułku ułanów. W 1927 roku mianowany kapralem. W 1932 roku był członkiem organizacji skupiającej weteranów Powstania Wielkopolskiego w Łabiszynie. W 1939 roku założył rodzinę. Zmobilizowany w 1939 roku, trafił pod Rawą Ruską do niewoli niemieckiej i resztę wojny spędził w niemieckim obozie w. W styczniu 1945 roku odzyskał wolność i wrócił do domu. Następnie do października 1945 roku w wojsku polskim w Szczecinie spełniał obowiązek zbierania zabitych. Wrócił do Jabłowa Pałuckiego i pracował na gospodarstwie. Był członkiem Kółka Rolniczego i ZSL. Aktywnie działał w ZBoWiD-zie. 14 czerwca 1965 roku otrzymał Wielkopolski Krzyż Powstańczy. Zmarł w 1975 roku.

*Archiwum ZO ZKRP w Bydgoszczy,
obecnie w CAW.*

Kamila Czechowska

Breza Alfons (1891-1934), komendant powiatu rawickiego, rotmistrz Wojska Polskiego. Urodził się 13 grudnia 1891 roku w Więckowicach, w rodzinie ziemiańskiej jako syn Konstantego Leona i Anny Marii z Hutten – Czapskich. Gimnazjum ukończył w Berlinie i tam wstąpił do 1 pułku kirasjerów pruskich. W 1914 roku wraz z pułkiem wyruszył na wojnę. 12 lipca 1917 roku został mianowany podporucznikiem. W listopadzie 1918 roku przybył na urlop do rodzinnego majątku w Więckowicach. Od 27 grudnia 1918 roku brał udział w zaopatrzeniu oddziałów powstańczych w Poznaniu. Rozkazem Dowództwa Głównego w Poznaniu przydzielony został do jarocińskiego Okręgu Wojskowego, obejmując dowództwo powiatu rawickiego. Organizował tam oddziały powstańcze i był ich dowódcą od 19 stycznia do 13 lutego 1919 roku. Później był adiutantem dowódcy Frontu Południowego. W marcu 1919 roku przeniesiony został do II eskadry lotniczej, a następnie do Dowództwa Wojsk Lotniczych. Dekretem Komisariatu Naczelnej Rady Ludowej mianowany porucznikiem. W sierpniu 1919 roku przydzielony do dowództwa Grupy Wielkopolskiej na Froncie Galicyjskim. Od listopada 1919 roku w Oddziale Operacyjnym Dowództwa Frontu Wielkopolskiego, z przydziałem do 16 Pułku Ułanów. Od czerwca 1920 roku w polsko – niemieckiej Komisji Granicznej. W lipcu 1920 roku wraz z Ignacym Mielżyńskim organizował ochotniczy 215 pułk ułanów. Odwołany do 16 pułku ułanów walczył na Wołyniu. Później mianowany oficerem operacyjnym sztabu 4 Brygady Kawale-

rii. W 1921 roku w stopniu rotmistrza walczył w III Powstaniu Śląskim. W 1926 roku warunki ekonomiczne zmusiły go do emigracji do Brazylii, gdzie zajmował się hodowlą koni i sportem. Zmarł tragicznie 22 marca 1934 roku stratowany przez konia w czasie zawodów hippicznych. Pochowano go w San Paulo. Był odznaczony Krzyżem Walecznych. Rodziny nie założył.

Eligiusz Tomkowiak i Małwina Tomkowiak, Udział Ziemiaństwa Wielkopolskiego w Powstaniu Wielkopolskim 1918/1919 na przykładzie rodziny Niegolewskich i niektórych rodzin z powiatu Zachodnio – poznańskiego, mpis, Dopiewo 2003; Kościański Z., Tomkowiak E., Mieszkańcy Gminy Dopiewo w Powstaniu Wielkopolskim w latach 1918-1919. Dopiewo 2009, s. 92-93; zbiory Gabinetu Pamiątek Historycznych Eligiusza Tomkowiaka w Dopiewie.

Małwina Tomkowiak

Breza Gustaw Henryk Donat (1880-1945), ziemianin. Urodzony w Zborowie (gm. Dopiewo) 7 kwietnia 1880 roku, jako syn Konstantego Leona i Anny Marii z Hutten – Czapskich. Brat Alfonsa Brezy. Właściciel majątku Więckowice, pow. Poznań (gospodarował na 900 hektarach w majątku żony) i współwłaściciel miejscowości Staw (położonej w północno-zachodniej części Gminy Chełm w województwie lubelskim). Wiele podróżował. Jako jeńiec cywilny zesłany w czasie I wojny światowej do Woroneża w Rosji, opiekował się uchodźcami i jeńcami Polakami, podnosząc ducha narodowego i dążenia niepodległościowe. W roku 1917 przeniósł się do Kijowa i tam znowu otoczył opieką jeńców Polaków, współpracując jednocześnie z Towarzystwem

Przyjaciół Żołnierza Polskiego. Na zebraniu, które odbyło się 12 listopada 1918 r. w był jednym z inicjatorów zorganizowania pierwszych polskich władz cywilnych w powiecie poznańskim. 15 listopada 1918 r. rozbroił niemiecką straż wojskową strzegącą jeńców na terenie Więcokowic, następnie współtworzył Straż Obywatelską, uzbrajając ją, polecił teże patrolowanie traktu poznańsko – zbąszyńskiego (droga bukowska). Akcja ta przyczyniła się do odebrania uciekającym żołnierzom niemieckim broni i koni, którymi zasilano oddział powstańcy podporucznika Andrzeja Kopy w Dopiewie. Dalej pomagał w aprowizacji wojsk powstańczych. W roku 1920 jako 40-letni ochotnik zgłosił się do 1 pułku Wielkopolskiej Jazdy Ochotniczej Ignacego hr. Mielżyńskiego, biorąc udział w walkach pod Brodnicą, skąd powrócił inwalidą. Członek Związku Polskich Kawalerów Maltańskich (mianowany kawalerem maltańskim 28 kwietnia 1927 roku). W czasie okupacji hitlerowskiej wysiedlony do resztówki w Sierosławiu. 23 listopada 1904 r. w Horodle zawarł związek małżeński z Heleną z Cieszkowskich (1870- 5 czerwca 1939) z domu Kozerska. Zmarł w 1945 roku, pochowany w grobowcu żony w Niepruszewie (gmina Buk). Odznaczony był: Krzyżem Zasługi Rady Ludowej Miasta Poznania, Medalem Za Wojnę 1918-1921, odznaką 26 Pułku Ułanów Wielkopolskich oraz Komandorią z Gwiazdą Orderu Grobu Świętego.

Zarys historii wojennej Pułku Ułanów Wlkp. w Baranowiczach” str. 7 i 24; Eligiusz Tomkowiak i Małwina Tomkowiak, Udział Ziemiaństwa Wielkopolskiego w Powstaniu Wielkopolskim 1918/1919 na przykładzie rodziny Niegolewskich i niektórych rodzin z powiatu Zachodnio –

poznańskiego, mpis, Dopiewo 2003; Kościański Z., Tomkowiak E., Mieszkańcy Gminy Dopiewo w Powstaniu Wielkopolskim w latach 1918-1919. Dopiewo 2009, s. 93-94; zbiory Gabinetu Pamiątek Historycznych Eligiusza Tomkowiaka w Dopiewie.

Małwina Tomkowiak

Buśko Andrzej (1892-1919), urodził się 20 września 1892 roku w Wieleniu pow. czarnkowsko – trzaniecki jako syn Weroniki z domu Fischer. Mieszkał w Rosku i był robotnikiem magazynowym. Gdy rozpoczynało się Powstanie Wielkopolskie wstąpił w szeregi powstańcze. W stopniu plutonowego walczył w 12 Kompanii III Batalionu Pułku Strzelców Wielkopolskich. Zmarł w wyniku odniesionych ran 1 czerwca 1919 r. w szpitalu w Poznaniu. Pochowano go na cmentarzu parafialnym w Budzynie, razem z 11 innymi powstańcami. W 1925 roku staraniem Towarzystwa Powstańców i Wojaków im. gen. Dowbor – Muśnickiego w Budzynie postawiono pomnik, który poświęcił ks. proboszcz Kazimierz Stachowiak (1887-1942). Na marmurowych tablicach umieszczono napis: „Cześć Bohaterom Powstania Wlkp. 1918-1919” i nazwiska 12 spoczywających tam powstańców.

Wiesław Olszewski, Łukasz Jastrząb – „Lista strat Powstania Wielkopolskiego od 27 grudnia 1918 roku do 8 marca 1920 roku” Ze słowem wstępnym Lecha Kaczyńskiego Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej – Wydanie drugie zmienione i uzupełnione, Koszalin 2009; Waldemar L. Janiszewski – Dwie kwatery – Tygodnik Nowy z dnia 20.11.2012.

Ewa Kabat

Ceglarek Michał (1899-1981), ochotnik oddziału wolsztyńskiego, naczelnik poczty. Urodził się 31 sierpnia 1899 roku w Łękie Stare (powiat wolsztyński) w rodzinie Jana i Katarzyny z domu Kryś. Po ukończeniu szkoły powszechnej (1906-1913), podjął naukę w szkole średniej. W czerwcu 1917 roku został powołany do służby wojskowej w armii pruskiej. Brał udział w I wojnie światowej. 28 grudnia 1918 roku został zwolniony z wojska niemieckiego. 5 stycznia 1919 roku ochotniczo wstąpił do oddziału powstańczego w Wolsztynie. Pod dowództwem por. S. Siudy walczył o Wolsztyn, Kopanicę, Kargowę, Kramsko Nowe i Zbąszyń. Później w szeregach 2 Pułku Strzelców Wielkopolskich uczestniczył w wojnie 1920 roku z bolszewikami. Po zakończeniu wojny na wschodzie pozostał w wojsku i służył jako podoficer zawodowy (sierżant) w 56 pułku piechoty wielkopolskiej w Krotoszynie (od 1 września 1921 r. do 31 sierpnia 1936 roku). Po przejściu w stan spoczynku 1 września 1936 roku podjął pracę jako naczelnik poczty w Pieraniu (pow. Inowrocław). Stanowisko to zajmował do 1 września 1939 roku. Po wkroczeniu Niemców, został aresztowany i więziony jako zakładnik w Konarach k. Inowrocławia. Po kilku tygodniach zbiegł z więzienia i do końca okupacji niemieckiej ukrywał się w Generalnej Guberni. Po zakończeniu II wojny światowej zamieszkał w Raculi (pow. Zielona Góra). Od 1 września 1945 roku do 1 kwietnia 1967 roku pracował na stanowisku naczelnika Urzędu Pocztowego w Raculi. 22 maja 1969 roku wstąpił do ZBoWiD-u. W lipcu 1976 roku zamieszkał w Luboniu przy ul. Rivoliego. Od 13 marca 1978 roku był członkiem Koła ZBoWiD w Żabikowie. 31 stycznia 1972 roku awansowany na stopień podporucznika Wojska Polskiego.

Był odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1971), Medalem Niepodległości (1937) i Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1973). Od 1921 roku żonaty z Jadwigą Banach (ur. 1901), z którą miał dzieci: Cecylię (1922-2004), zamężna Szafrąnska; Jana, Kazimierza i Zygmunta. Zmarł 18 października 1981 roku i został pochowany na cmentarzu w Żabikowie.

Zbiory Gabinetu Pamiątek Historycznych Eligiusza Tomkowiaka w Dopiewie; Paweł Wolniewicz, Ceglarek Michał (1899-1981), (w:) Lubonianie w Powstaniu Wielkopolskim z biogramami uczestników Powstania Wielkopolskiego 1918-1919. Red. Piotr Paweł Ruszkowski i Janusz Karwat, Luboń 2009, s. 76-78.

Eligiusz Tomkowiak

Chmiel Stanisław (1876-1957), urodził się 25 kwietnia 1876 roku w Wyrzeczce koło Śremu. Był synem Józefa i Katarzyny. W 1903 roku zawarł związek małżeński z Zofią Jakubczak (ur. 3 maja 1880) w Józefowie. W tym samym roku wraz z żoną wyjechali na zachód w celach zarobkowych. Zamieszkali w Duisburgu, gdzie Stanisław pracował jako górnik. Tam też przyszła na świat piątka ich dzieci: Stanisława, Jadwiga, Konstancja i dwóch synów. W 1912 roku rodzina Chmielów wróciła do Zaniemyśla. Zamieszkali w domu przy rynku. Dom ten nabył od rodziny żydowskiej teść Stanisława, Jakub Jakubczak. Stanisław pracował natomiast jako robotnik leśny i przy budowie obwałowań Warty. W 1910 roku Zaniemyśl ze Środą połączyła wąskotorowa kolejka parowa. Tam również znalazł czasowe zatrudnienie Stanisław Chmiel. Za zarobione na zachodzie pieniądze Stanisław zamierzał wybudować dom dla

swojej rodziny. Plan ten pokrzyżował niestety wybuch I wojny światowej. Jako poddany niemieckiego cesarza Wilhelma II został wcielony do armii Pruskiej. Znalazł się we Francji. W 1916 roku Stanisław Chmiel walczył w jednej z najkrwawszych bitew I wojny światowej, w bitwie pod Verdun. Jego rodzinie długo przechowywano jego zegarek, który Stanisław otrzymał od niemieckiego dowódcy. Po bitwie jego oddział został skierowany na front wschodni. Wspomnienia Stanisława z tego okresu dotyczą pobytu w okopach i zaniku walk. Żołnierze wrogich sobie obozów handlowali, wymieniali się jedzeniem, rozmawiali. W grudniu 1917 roku Rosja bolszewicka ogłosiła zawieszenie broni i rozpoczęła rozmowy pokojowe. W 1918 roku Stanisław Chmiel wrócił do domu. W grudniu 1918 roku przystąpił ochotniczo do Powstania Wielkopolskiego. Był żołnierzem I ochotniczej Kompanii Średzkiej. Walczył jako szeregowy żołnierz. Po zakończeniu zwycięskiego dla Wielkopolan powstania wrócił do Zaniemyśla. Na starej działce wybudował nowy dom dla swojej rodziny. W czasie wojny urodziło się Stanisławowi i Zofii troje dzieci, dwóch synów i córka Helena. Niestety wszyscy synowie zmarli w okresie niemowlęcym. Po wojnie nie było łatwo ze zdobyciem pracy. Trudna sytuacja materialna skłoniła Stanisława Chmiela do ponownego wyjazdu za granicę. Kilkakrotnie jeszcze wyjeżdżał do Francji, gdzie pracował jako robotnik rolny. 1 września 1939 roku wybuchła II wojna światowa. Czas okupacji spędził w Zaniemyślu. Miał już wtedy ponad 60 lat. Hitlerowcy nie dowiedzieli się, że był powstańcem wielkopolskim. Kilka nocy spędził jako zakładnik niemiecki w lokalu Mroczkowskiego na ul. Średzkiej. Stanisław Chmiel wraz z żoną wychowali 4 córki i doczekali się

piętnaściora wnuków. W 1957 roku Stanisław Chmiel został odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (wg danych z Biura Odznaczeń Kancelarii Prezydenta RP odznaczony został Uchwałą Rady Państwa PRL z 31 grudnia 1958 roku). Zmarł 29 listopada 1957 roku w Zaniemyślu. Pochowany został na miejscowym cmentarzu. W 1971 roku został awansowany pośmiertnie do stopnia podporucznika Wojska Polskiego. Jego nazwisko figuruje w książce pt. „Ziemia Średzka w dobie Powstania Wielkopolskiego 1918-1919” pod red. Janusza Karwata, str. 69 i str. 205 oraz w książce pt. „Zaniemyślaczy w Powstaniu Wielkopolskim 1918-1919” aut. Ludwik Gomolec na str. 26, wyd. 1993r.

Opracowano na podstawie dokumentów i pamiątek rodzinnych rodzinnych.

Janusz Kujawa, Maria Mielcarzewicz

Cieślewicz Michał (1881-?), urodził się 23 sierpnia 1881 roku w Skorzęcinie powiat gnieźnieński w rodzinie strażnika leśnego Marcina i Wiktorii z domu Sierszyńska. Po ukończeniu szkoły handlowej powołany został do służby wojskowej w armii niemieckiej i przydzielony do 13 pp. 2 września 1915 roku na froncie zachodnim został ranny i wzięty do niewoli angielskiej. Zwolniony w grudniu, powrócił do Wielkopolski. Zorganizował kompanię powstańczą, która pod nazwą „gnieźnieńsko – żnińskiej” w styczniu i lutym walczyła na odcinku północnym frontu wielkopolskiego. W maju 1919 roku podporucznik Cieślewicz przydzielony został do 58 pułku strzelców Wielkopolskich, późniejszego 58 pp. wlkp. W opinii przełożonych: „Ppor. Cieślewicz okazał wielokrotnie odwagę i męstwo, prowadząc swą kompanię w bój. Dnia 11

września 1920 roku podczas ataku nieprzyjacielskiego w rejonie Szczepana na wschód od szosy Żabinka – Kamieniec Litewski, prowadzonego na skrzydła 58 Pułku Piechoty Wielkopolskiej i 55 Pułku Piechoty Wielkopolskiej przez cztery pułki bolszewickie z zamiarem przerwania w tym miejscu frontu 14 Dywizji Piechoty Wielkopolskiej, ppor. Cieślewicz w trudnej chwili rwał do walki swoich żołnierzy, nie zważając uwagi na grad kul z nieprzyjacielskich karabinów ręcznych i maszynowych. Popołudniowe ataki bolszewickie odpierał mężnie poza Drenlewo i Sieliszczce, zadając nieprzyjacielowi ciężkie straty”. Za czyny te odznaczony został Orderem Virtuti Militari 5 klasy nr 639. 20 sierpnia 1923 roku awansowany na porucznika. M. Cieślewicz jako 50% inwalida zwolniony został do rezerwy. Żonaty, miał dzieci: Wandę (ur. 26 października 1911); Feliksa (ur. 28 grudnia 1912); Janinę (ur. 7 sierpnia 1921).

CAW, VM 58-4925.

Bogusław Polak

Czerwiński Kazimierz (1894-1990), urodził się 27 lutego 1894 roku w Budzynie pow. Chodzież jako syn Mateusza Czerwińskiego i Marianny Kłos. Ukończył szkołę powszechną. Powołany do służby wojskowej w armii niemieckiej brał udział w I wojnie światowej. Po powrocie do domu zgłosił się jako ochotnik do Powstania Wielkopolskiego. Uczestniczył w bitwie o Chodzież, a następnie w pozostałych walkach na froncie pod Chodziężą. Odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (28 grudnia 1957). Zmarł 14 lutego 1990 r. we Wrocławiu i został pochowany na cmentarzu Osobowickim we Wrocławiu.

Biuro Kadr i Odznaczeń Prezydenta RP; Archiwum Państwowe w Poznaniu O/Piła.

Ewa Kabat

Czypicki Józef (1896-1940), urodził się 7 marca 1896r. w Kościanie, syn Stanisława i Walentyny. Z zawodu był tokarzem. Uczestnik Powstania Wielkopolskiego 1918-1919. Do Wojsk Wielkopolskich wstąpił 28 grudnia 1918 r. Walczył w IX Batalionie Obrony Krajowej obejmującym okręgi: Kościan, Śmigiel, Leszno, Wschowa. uczestniczył w walkach na froncie południowym w okolicy, i. Powstańcy zdobyli wtedy. Później służył w 74 Górnosłaskim Pułku Piechoty (74 pp), który został utworzony 2 października 1919 z połączenia II, III i IV Batalionów Obrony Krajowej (ówczesna nazwa 1 Pułk Obrony Krajowej). 1 stycznia 1920 oddział przemianowany został na 2 Pułk Rezerwowy. 26 stycznia tego roku jednostka przemianowana została na 159 Pułk Piechoty Wielkopolskiej i włączona w skład Grupy Zachodniej (przemianowanej na), a 5 marca 1921 oddział przemianowany został na 74 Pułk Piechoty stacjonujący w Lublińcu. 5 listopada 1921 r. w Poznaniu zawarł związek małżeński z Marianną Hirsch. Z tego związku urodziły się dwie córki (Stanisława i Krystyna). Pierwsza żona Józefa Czypickiego zmarła w 1931 r. Kilka lat później ożenił się z Heleną z d. Zielińską.

Józef Czypicki

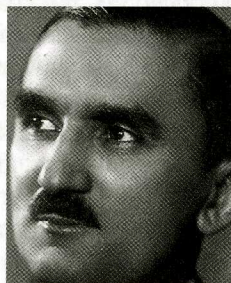
Z drugiego małżeństwa dzieci nie miał. Swoje życie zawodowe Józef Czypicki związał z kupiectwem – był właścicielem sklepu spożywczego przy ul. Wioślarskiej 53 na poznańskich Ratajach. Odznaczony Medalem Niepodległości oraz odznakami pamiątkowymi: 74 Górnosłaśkiego Pułku Piechoty i Wojsk Wielkopolskich. Bezpośrednio przed wybuchem II wojny oraz od jej początku, w ramach kontaktów handlowych i pod pozorem spotkań towarzyskich, spędzanych na grze w karty, był czynnym uczestnikiem działań konspiracyjnych. Za swoją działalność oraz udział w Powstaniu Wielkopolskim aresztowany już 18 listopada 1939 r. i osadzony w Forcie VII, zlokalizowanym przy Al. Polskiej (wówczas: Friedrich-Krupp-Allee). Celem aresztowań było „*ujęcie niebezpiecznych z punktu widzenia okupanta przeciwników Rzeszy i (...) oczyszczenie podbitego obszaru z nieodpowiednich elementów*”. Pierwsze aresztowania objęły przede wszystkim inteligencję – nauczycieli, księży, kupców, lekarzy, prawników i urzędników. Liczni byli wśród aresztowanych przedstawiciele sfer mieszczańskich i ziemiańskich. Józef Czypicki z Fortu VII już nie wrócił, zginął śmiercią męczeńską 7 stycznia 1940 r. Do dziś nie wiadomo w jaki sposób. Z opowiadań współwięźnia, który przeżył Fort VII wynika, że został zagryziony przez psy podczas urządzanej przez esesmanów „wycieczki w Karpaty” – była to ucieczka przed psami po kamiennych schodach, w okresie zimowym dodatkowo polewanych wodą. W/g uzyskanego po wielu miesiącach (13.02.1942 r.) aktu zgonu nr 1241 miał popełnić samobójstwo przez powieszenia. Ta przyczyna śmierci, podobnie jak „zastrzelony przy próbie ucieczki” lub „osłabienie serca” figuruje na aktach zgonu większości zamordowanych w Forcie VII.

Olszewski Marian, Fort VII w Poznaniu, Wydawnictwo Poznańskie 1974; dokumenty z archiwum domowego i wspomnień córek Józefa Czypickiego – Stanisławy Przybeckiej i Krystyny Wojciechowskiej

Danuta Szczechowiak

Czysz Wiktor (1896-1966), kapitan lotnictwa Wojska Polskiego i RAF. Urodził się 9 października 1896 w Poznaniu). Był synem rzemieślnika – wytwórcy siodła – Józefa i Antoniny z Manickich. Miał 6-ciu braci i jedną siostrę. Matka zmarła, kiedy Wiktor miał 14 lat. Jako uczeń brał udział w strajku szkolnym w 1905/6 roku. W wyniku pobicia przez Prusaków był leczony przez 6 miesięcy w stacji sanitarnej „Stella” w Kobylnicy pod Poznaniem. III Państwową Szkołę Realną ukończył jako eksternista. W 1912 roku został członkiem tajnego Towarzystwa Samokształceniowego Młodzieży „Iskra” i wstąpił do drużyny skautów. W 1913 roku współtworzył drużynę skautową im. Władysława Jagiełły. W 1914 roku drużyna licząca już 80-ciu skautów, Wiktor pełnił funkcję plutonowego, a drużyna została przyłączona do poznańskiego Hufca Skautów „Piaś”. Do wojska pruskiego został powołany w 1914 roku i od 30 sierpnia 1914 r. do 15 marca 1916 r. służył w lotnictwie niemieckim. Po ukończeniu kursu lotniczo – radiowego oraz bombowego w Berlinie został zastępcą mechanika w Feld-

Wiktor Czysz

flieger – Abteilung 36 (36 Eskadrze Lotniczej). Następnie od 16 marca 1916 r. do 1 lutego 1917 r. na tym samym stanowisku we Flieger Ersatz Abteilung Nr 6 w Grossenheim. Z dniem 2 lutego 1917 r. przeniesiony do Inspektion der Fliegertruppen (Inspektoratu Wojsk Lotniczych) w Berlinie, do oddziału transportowego. W dniach od 16 stycznia do 9 listopada 1918 r. był w składzie komisji wojskowej jako odbiorca sprzętu radiowego z fabryki Bosch w Stutgardzie. W 1918 r. wstąpił do tajnej organizacji „Spartakus” i razem z innymi żołnierzami stanął 9 września 1918 r. na czele rewolucji w Stuttgarcie. Został mianowany v-ce ministrem obrony rządu rewolucyjnego byłego Królestwa Wurtembergii i wybrany na delegata Korpusu. W listopadzie 1918 roku zorganizował stację przerzutu uzbrojonych Polaków z Rzeszy do Wielkopolski oraz zrewoltowanych, rozbrojonych Niemców w odwrotnym kierunku. Do Poznania wrócił 10 listopada 1918 r. i do 26 grudnia 1918 roku działał w strukturach POW Zaboru Pruskiego. Jednocześnie nawiązał stare kontakty ze skautami i został komendantem Drużyny Skautów. 27 grudnia 1918 r. wstąpił do Wojsk Wielkopolskich. W pierwszych dniach Powstania Wielkopolskiego brał udział wraz ze skautami w zajęciu 28 grudnia 1918 roku. Fortu Grolmana. 6 stycznia 1919 uczestniczył czynnie w zdobyciu stacji lotniczej Ławica. Od 9 do 17 stycznia 1919 roku przebywał na Stacji Lotniczej Ławica bez funkcji. 17 stycznia 1919 r. otrzymał awans na kaprała. Od 18 stycznia do 31 stycznia 1919 r. pełnił obowiązki obserwatora lotniczego. 1 lutego 1919 r. rozpoczął kurs obserwatora lotniczego na Ławicy, który ukończył 1 marca 1919 roku. 25 lutego 1919 roku powierzono mu stanowisko adiutanta II Eskadry Wielkopolskiej, natomiast 2 kwietnia 1919 r. objął

także etatowe stanowisko obserwatora. Razem z por. Ludwikiem Halagierą i sierż. Józefem Muhlnikiem latał na front nad Zbąszyń oraz na front nad Jarocin, Inowrocław i Gniewkowo. 1 sierpnia 1919 r. został oddelegowany do D. O. Gen na stanowisko oficera oświatowego. Od 13 stycznia 1920 r. w sztabie Dowództwa Dywizji Pomorskiej jako kierownik referatu szeregowych. W okresie od 14 czerwca 1920 r. do 8 sierpnia 1921 r. ponownie w formacji lotniczej jako obserwator w 21 Eskadrze Niszczycielskiej pod dowództwem por. Ludomiła Rayskiego. W 1920 roku ukończył gimnazjum w Tarnopolu, a następnie po powrocie do Poznania 2 – letnią szkołę handlową. Po ukończeniu szkoły założył hurtownię wyrobów skórzanых na Starym Rynku w Poznaniu, a następnie sklep z walizkami, parasolami i galanterią skórzaną przy ul. Szkolnej 11 (obecnie 17). W 1923 roku został przeniesiony do rezerwy w 3 Pułku Lotniczym w Poznaniu. Od 1923 r. do 1933 r. pracował w zarządzie „Związku Lotników Wielkopolskich” w Poznaniu. W lipcu 1924 roku poślubił poznaniankę Kazimierę Potocką w kościele św. Marcina; w 1925 roku otrzymał awans na podporucznika lotnictwa. W rocznicę wybuchu Powstania Wielkopolskiego, 27 grudnia 1925 roku urodziła się pierwsza córka Wiktora i Kazimieri, Bożena Antonina!!! Po dwóch latach pojawia się na świecie następna córka Krystyna, a w 1929 roku przychodzi na świat Aleksandra Maria. W 1928 i 1930 roku Wiktor odbył miesięczne ćwiczenia lotnicze jako obserwator. Tymczasem interesy szły dobrze i Wiktor z Kazimierą otworzyli elegancki magazyn przy pl. Wolności 5 i filię w Łodzi przy ul. Piotrkowskiej 96 oraz nabyli liczne nieruchomości na terenie Poznania. Wiktor przez cały czas wspierał organizacyjnie

i finansowo harcerstwo wielkopolskie. Corocznie fundował bezpłatny wyjazd dla jednego druha na obóz letni. W latach 1932-1939 był przewodniczącym Koła Przyjaciół Harcerzy IV Drużyny im. Władysława Jagiełły. Równocześnie zajmował się działalnością społeczną i polityczną. Był aktywnym działaczem Stronnictwa Narodowego, wspierał finansowo chór „Arion”, był członkiem Zarządu Związku Kupców Chrześcijan, a w 1938 roku został radnym miasta Poznania z ramienia Stronnictwa Narodowego. Otarcał opieką swoich pracowników. W czasie wakacji w wynajmowanym domu w Puszczykówku przeznaczał jeden pokój do dyspozycji pracowników, aby tam kolejno wypoczywali. W 1937 roku przychodzi na świat oczekiwany syn Henryk. Córkę uczęszczającą do Szkoły Sióstr Urszulanek. Małżonkowie sporo podróżują po Europie. Wiktor zaprojektował super lekką walizkę lotniczą, której produkcja miała ruszyć we wrześniu 1939 roku. Ten plan jak również nabycie garbarni w Radomiu pokrzyżował wybuch wojny. 24 sierpnia 1939 roku został zmobilizowany i powołany na dowódcę 71 plutonu 3 Pułku Lotniczego „Armii Poznań”. W trosce o bezpieczeństwo rodziny, wywiózł ją do Łowicza i ulokował w wynajętym mieszkaniu w rynku. Tam rodzina przeżyła straszliwy pożar miasta po bombardowaniu przez niemieckie lotnictwo. Żona z dziećmi, po powrocie do Poznania we wrześniu 1939 zastała rodzinną willę na Sołachu zajętą przez oficerów policji niemieckiej. Rodzina Wiktora zamieszkała w przyziemiu. Tymczasem Wiktor zajmował się organizowaniem lotnisk polowych dla dziesiątkowanych polskich samolotów. Kampanię wrześniową zakończył przekraczając wraz z Wojskiem Polskim granicę Rzeczypospolitej 18 września

1939 roku w miejscowości Kutry. Zaczęła się tułaczka wojenna. Przez Tulczę, obóz internowania w Focsani, skąd uciekł, poprzez Ploesti dotarł do Bukaresztu. Tam był łącznikiem ambasady i konsulatu polskiego w Konstancy, z którymi współpracował przy ukrywaniu żołnierzy lotników. 16 stycznia 1940 r. wypłynął na statku z Konstancy przez Istambul – Pireus – Ateny – Neapol do Marsylii. W obozie Camp de Carpiagne i stałej lotniczej stacji zbiorczej Septfonds pełnił funkcje dowódcy eskadr zapasowych. Po zakończeniu działań wojennych we Francji, odpłynął z Marsylii poprzez Algier – Maroko – Gibraltar, do Liverpoolu. W Anglii pełnił różne funkcje: oficera ds. transportu, adiutanta stacji lotniczej. Przez 3 lata był dowódcą eskadry zapasowej lotnictwa w Blackpool, a następnie w Dunholme Lodge. Eskadra zapasowa posiadała ponad 1000 ludzi w tym ok. 120 – tu ochotników z Chicago. Klimat wysp brytyjskich nie służył Wiktorowi, niepokoił się o losy rodziny w okupowanej Polsce i zaczął zapadać na zdrowiu. W szpitalu w Rothesay miał przeprowadzone poważne 2 operacje dwunastnicy, żołądka i lewego płuca (w 1940 i 1943 roku). W 1943 roku otrzymał awans na porucznika F/O, a w 1945 roku na kapitana F/LT. Po zakończeniu wojny, będąc oficerem demobilizacyjnym wyjechał na własną prośbę – 22 marca 1946 roku – pierwszym transportem do Polski. Stracił tym samym odprawę demobilizacyjną, która przysługiwała dopiero od 21 maja 1946 roku. W Poznaniu czekała na Wiktora żona z rodziną, która na początku 1945 roku wróciła z Radomia (wysiedlona przez Niemców 5 marca 1940 roku poprzez obóz na Główniej do GG) do zrujnowanego i zajętego przez dzikich lokatorów domu na Grudzieńcu. Kazimiera przy pomocy przedwojennych pracowników

zdołała uruchomić sklep na ul. Szkolnej 11, tak więc Wiktor po powrocie zabrał się do pracy przy rozwijaniu działalności kupieckiej. Córki kontynuowały naukę u Sióstr Urszulanek. Mała stabilizacja nie trwała długo – w 1950 roku sklep odebrano, a wszystkie nieruchomości na terenie Poznania przejął kwaterunek. Od czerwca do października 1950 r. pracował jako referent w Poznańskich Zakładach Ceramiki Czerwonej przy ul. 3-go Maja 5. W tym czasie Wiktoorem zainteresowało się UB. Został aresztowany w październiku 1950 roku z art. 86 i 87 paragraf 2 KKWP. W trakcie śledztwa trafił do szpitala więziennego z zapaleniem wreczka żółciowego. W lutym 1951 roku postępowanie umorzono z powodu braku dowodów i Wiktor wyszedł na wolność. Stan jego zdrowia uległ gwałtownemu pogorszeniu i od kwietnia do czerwca 1951 przebywał w szpitalu w Węgrowcu. We wrześniu 1951 roku został kierownikiem oddziału usługowego i produkcyjnego w Rzemieślniczej Spółdzielni Pracy Bieliźniarzy i Gorseciarzy w Poznaniu przy Starym Rynku 71. W 1952 roku ponownie aresztowany przez UB. Po brutalnym śledztwie został zwolniony z więzienia w tak strasznym stanie, że przerażona rodzina postanowiła Go ukryć przed ponownym aresztowaniem, przy pomocy zaprzyjaźnionych lekarzy, w Zakładzie Psychiatrycznym w Gnieźnie. Gdy po półrocznym pobycie doszedł w do jako takiej równowagi, przed powrotem do domu na Grudzieńcu, zamieszkał u swego przyjaciela ks. dziekana Mariana Lesińskiego w Rogoźnie. Ciężkie śledztwa spowodowały kompletną utratę zdrowia (komisja PRL-owska ustaliła 85-procentową utratę zdrowia) i od tej pory utrzymaniem domu zajmowała się Kazimiera administrując nieruchomościami zabranymi przez kwaterunek. Po 1956 roku

Wiktor nawiązał kontakty z kolegami lotnikami z Anglii. Prowadził korespondencję ze Stowarzyszeniem Lotników Polskich (Polish Air Force Association). Informował o odejściu na wieczną wartę kolegów, którzy wrócili do Polski (Jakub Spychała, Gerard Mann, Józef Kępiński). Utrzymywał bliskie kontakty z kolegami lotnikami w Poznaniu i Warszawie m. in. z przyjaciółmi Stachem Cieplińskim (odał dla Wiktora krew w czasie operacji w Rothesay), z Mieczysławem Pawlikowskim aktorem, z którym w Blackpool stworzył w 1944/45 roku „Szopkę Blackpoolską” (występował w niej jako Por. Czyżby – D-ca Eskadry Zapaśniczej). W latach 1958-1961 podjął się pełnienia funkcji kierownika personelu polskiego w pawilonie USA na Targach Poznańskich. Niestety, to zajęcie spowodowało ponowne zainteresowanie SB osobą Wiktora. Pamiętając okrutne przejścia z lat 50-ch, Wiktor zrezygnował z czasowego zatrudnienia na Targach Poznańskich. Zajął się kolekcjonowaniem znaczków pocztowych i z czasem stworzył wspaniałą kolekcję znaczków watykańskich. Cieszy się Rodziną i ośmioma wnuczętami. Odznaczony m. in.: Krzyżem Niepodległości, Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym, Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918-1920. Zmarł 18 stycznia 1966 roku na odmę płuca w Poznaniu, pochowany został na Cmentarzu Komunalnym na Junikowie.

Zapiski własne i korespondencja Wiktora Czysta; Przekaz ustny córki Bożeny Czyst – Seredynskiej; Zeszyt ewidencyjny Wiktora Czysta ze Stacji Zbornej Septfonds (Francja); Dokumenty dotyczące służby w Polish Airforces 1940-1946 uzyskane z British Ministry of Defence (Ministerstwo Obrony Wielkiej Brytanii); Zrzeszenie Kupców Chrześcijan 1913 -1938

wyd. jubileuszowe Poznań str. 45, 85, 86, 91; Władze Miasta Poznania t. II 1793 – 2003 Wyd. Miejskie 2003, str. 88; Kronika Miasta Poznania 3/1986 – Stanisław Szajek – Geneza i przebieg działalności Chóru Męskiego Arion str. 49, 64, 65; Krzysztof Hoff, Skrzydła Niepodległej – Włkp. Muz. Walk Niepodległościowych 2005, str. 32, 38, 49; Lotnictwo z Szachownicą 54 nr 1/2015 – ks. Robert Kulczyński, Historia w zdjęciach zapisana, Pierwsi lotnicy II Eskadry wielkopolskiej str. 10 – 17; CZWARTAK nr 6 – jednodzielnik jubileuszowy IV drużyny Harcerzy im. Władysława Jagiełły 1912–1997 przy SP nr 8 w Poznaniu ul. Swoboda 53, Poznań 1997; wiadomości uzyskane od ks. Roberta Kulczyńskiego SDB historyka lotnictwa wielkopolskiego.

Maria Sereżyńska – Morgulec

Ćwiertnia Franciszek (1896–1941), syn Wiktorii, urodził się 14 sierpnia 1896 roku w Sarbi, w powiecie szamotulskim. Ukończył szkołę ludową w Kunowie. W 1916 roku został powołany do armii niemieckiej i wcielony do 6. Pułku Ułanów. Po przeszkoleniu skierowany na front zachodni pierwszej wojny światowej. 11 stycznia 1918 roku awansowany na starszego ułana. Po demobilizacji w 1918 roku wrócił do rodzinnej Sarbi. 9 stycznia 1919 roku jako ochotnik zgłosił się do Kompanii Pniewskiej i walczył w okolicach Międzychodu. Po zakończeniu walk powstańczych pozostał w wojsku i 26 marca 1919 roku został przydzielony do 5. Kompanii II Baonu Czarnkowskiego. 1 maja 1919 roku przeniesiony do 1. Pułku Ułanów Wielkopolskich. W szeregach tej jednostki podporządkowanej operacyjnie 14. Dywizji Piechoty Wielkopolskiej od 1 sierpnia 1919 do 10 października 1920 roku walczył w wojnie

polsko – bolszewickiej na froncie litewsko – białoruskim. Uczestniczył w bitwach pod Mińskiem i Bobrujskiem. 20 listopada 1920 roku awansowany na kaprala. 9 lipca 1921 roku zdemobilizowany i wrócił do Sarbi. 21 września 1921 roku w USC Duszniki, w powiecie szamotulskim zawarł związek małżeński z Antoniną Wojciechowską, urodzoną 15 grudnia 1901 roku w Sarbi, córką Stanisława i Wiktorii zd. Pfaifer. Po kilku dniach odbyła się ceremonia ślubna w Kościele Parafialnym w Ceradzu Kościelnym, w powiecie poznańskim. Pracował jako robotnik w majątku ziemskim Sarbia, który był własnością rodziny Stasiaków. W Sarbi urodziło się pierwsze dziecko – córka Maria (1922 – 1996). Następnie z rodziną zamieszkał w Wojnowicach, w powiecie grodzkim, gdzie również znalazł pracę w miejscowym majątku. Tam urodziły się następne dzieci: Józefa (1925) i Franciszek (1926 – 2005). Od 14 maja 1923 roku do 20 czerwca 1923 roku odbył ćwiczenia wojskowe w 15. Pułku Ułanów Poznańskich. 4 kwietnia 1929 roku zamieszkał z rodziną w Nowej Wsi k/Kaźmierza, gdzie otrzymał 11 ha ziemi z tytułu przeprowadzonej reformy rolnej. Do 1939 roku wspólnie z żoną Antoniną pobudowali dom i pomieszczenia gospodarcze. 12 sierpnia 1929 roku ponownie powołany na ćwiczenia wojskowe w 7 Pułku Strzelców Konnych. 21 września 1929 roku awansowany na plutonowego – rozkaz pułku 208/29. W Nowej Wsi urodzili

Franiszek Ćwiertnia

się dwaj synowie: Henryk (1930–1980) i Michał (1932–1997). Był członkiem Związku Weteranów Powstań Narodowych Rzeczypospolitej Polskiej 1914–1919 w Kaźmierzu, który w 1938 roku przekształcił się w Związek Powstańców Wielkopolskich. Na mocy orzeczenia Komisji Weryfikacyjnej z dnia 2 września 1937 roku został uznany jako Weteran Powstania Wielkopolskiego i wciągnięty do kartoteki Archiwum Referatu Historycznego przy D. O. K. VII pod nr 23156. 15 maja 1940 roku aresztowany przez żandarmerię niemiecką jako Powstaniec Wielkopolski. Był więziony we Wronkach i w Poznaniu. Następnie został przewieziony do niemieckiego obozu koncentracyjnego Dachau, a później Mauthausen, gdzie zmarł 6 lutego 1941 roku. Żona Antonina z dziećmi została wysiedlona do Sarbi. Znalazła schronienie u swojej siostry Jadwigi Swerek i pracowała w miejscowym majątku ziemskim, który w tym okresie był własnością niemiecką. Gospodarstwo w Nowej Wsi przejął mieszkający w sąsiedztwie Niemiec. Po wyzwoleniu w 1945 roku Antonina Ćwiertnia z dziećmi wróciła do Nowej Wsi na gospodarstwo, z którego została wysiedlona. W 1958 roku wstąpiła do Związku Bojowników o Wolność i Demokrację w Kaźmierzu jako członek bierny nr leg. 276052. Zmarła 16 marca 1993 roku. Została pochowana na cmentarzu parafialnym w Kaźmierzu. Odznaczenia: Krzyż Virtuti Militari Klasy V (1921, nr 3995), Krzyż Walecznych z dwoma okuciem (1921, nr 3193), Odznaka Pamiątkowa Wojsk Wielkopolskich (1922, nr leg. C526), Odznaka Pamiątkowa Frontu Litewsko – Białoruskiego (1924, nr leg. 16580), Medal Pamiątkowy Za Wojnę 1918–1921 (1929), Wielkopolski Krzyż Powstańczy (pośmiertnie, 1958, nr leg. C-75424).

Wykaz Powstańców Wielkopolskich 1918 – 1919 z gminy Kaźmierz sporządzony w 1973 roku przez mjr rez. Franciszka Jaskulę. Dokument znajduje się w Izbie Pamięci Narodowej przy Szkole Podstawowej w Kaźmierzu; Próchnicki W., Ziemia szamotulska w walce, cierpieniu i wolności 1 IX 1939 – 27 I 1945, Szamotuły, 1946, s. 52; Dorota Jaskuła, Gmina Kaźmierz i jej mieszkańcy w walce o wolność 1918 – 1919 (maszynopis); Wypisy z dokumentów Związku Bojowników o Wolność i Demokrację w posiadaniu Związku Kombatanów Rzeczypospolitej Polskiej i Byłych Więźniów Politycznych w Kaźmierzu; Obserwator Kaźmierski – grudzień 2007 – Droga życiowa plutonowego Franciszka Ćwiertni – autorstwa Urszuli Kowzan; Pamiątki w posiadaniu wnuczki Danuty Gawendowicz z Kaźmierza, których kserokopie znajdują się w Izbie Pamięci Narodowej przy Szkole Podstawowej w Kaźmierzu; Zwycięzcy – Bohaterowie Powstania Wielkopolskiego – tom II, Poznań 2009, s. 18.

Urszula Kowzan

Darcz Walenty (1895-1971), urodził się 12 lutego 1895 r. w Gradowicach, w byłym powiecie śmigielskim. Syn małorolnego Wawrzyna i Antoniny z d. Nijaka. Miał siedmioro rodzeństwa. Ojciec jego, aby utrzymać rodzinę wyjechał do pracy w kopalni w Westfalii. Do szkoły powszechnej uczęszczał w Gradowicach.

Walenty Darcz

W 1909 r. po ukończeniu 4 klasy w 1909 r. odszedł ze szkoły i podjął pracę zarobkową, gdyż po śmierci ojca w 1906 r. jego rodzina znajdowała się w trudnej sytuacji materialnej. Najpierw pracował jako parobek, następnie przy budowie torów kolejowych. Następnie wyjechał do Nadrenii Północnej – Westfalii, gdzie pracował w kopalni Prosper w Bottrop. Po wybuchu I wojny światowej 14 maja 1915 r. został powołany do armii niemieckiej do 9 Pułku Dragonów. Z pułkiem tym walczył na froncie francuskim oraz na froncie rosyjskim. W armii niemieckiej awansował do stopnia kaprała i odznaczony został Krzyżem Żelaznym II kl. 12 listopada 1918 r. został zwolniony z armii niemieckiej i powrócił do Gradowic. Brał udział w przygotowaniach do Powstania Wielkopolskiego. Na początku grudnia 1918 r. brał udział w rozbiciu niemieckiego stowarzyszenia byłych wojskowych w Gradowicach i współorganizował drużynę ochotniczą pod powództwem sierż. Marciniaka. Po wybuchu Powstania Wielkopolskiego 5 stycznia 1919 r. na czele 26 powstańców z Gradowic wstąpił do kompanii wielichowskiej, mianowany został dowódcą sekcji. Brał udział w walkach pod Rostarzewem, Wolsztynem, Kopanicą, Jaromierzem i Kargową (12 lutego 1919 r.), gdzie został lekko ranny w nogę. Został przewieziony do szpitala w Wolsztynie. Po czterotygodniowej rekonwalescencji został przekazany do 9 kompanii 7 Pułku Strzelców Wielkopolskich (późn. 61 Pułku Piechoty). Pełnił służbę na Froncie Wielkopolskim. 12 września t. r. przeniesiony został do 2 Pułku Ułanów Wielkopolskich (późn. 16 Pułku Ułanów Wielkopolskich). Z pułkiem tym brał udział w walkach na froncie wojny polsko-bolszewickiej od 10 marca do 24 listopada 1920 r. Za wykazane męstwo na polu

walki awansowany został do stopnia plutonowego (z dniem 17 września 1920 r.) oraz odznaczony Krzyżem Walecznych. Wyróżnił się w bitwach pod Koziatynem (27 kwietnia 1920 r.) i w trakcie odwrotu spod Kijowa w bitwie pod Antonówką (1 czerwca 1920). Po powrocie z frontu pozostał w służbie wojskowej w 16 Pułku Ułanów w Bydgoszczy. Z dniem 1 marca 1921 r. został mianowany podoficerem zawodowym, a z dniem 28 sierpnia 1921 r. został awansowany na stopień wachmistrza zawodowego, a z dniem 1 grudnia 1928 r. do stopnia st. wachmistrza zawodowego. W 16 Pułku Ułanów służył do 1938 r. na stanowisku szefa szwadronu. Za okres służby w corocznych arkuszach kwalifikacyjnych otrzymywał opinie: *Wybitny podoficer pod każdym względem* (1930), *Bardzo dobry podoficer* (1933, 1934, 1935). W 1930 r. otrzymał Brązowy Krzyż Zasługi za zasługi na polu wyszkolenia wojskowego. W międzyczasie uzupełnił wykształcenie w zakresie 7 klas szkoły powszechnej. W 1938 r. został przeniesiony do rezerwy. Przeniósł się z rodziną do Michorzewka, gdzie zakupił gospodarstwo rolne. W sierpniu 1939 r. został zmobilizowany do macierzystego 16 Pułku Ułanów, z którym brał udział w działaniach wojennych we wrześniu 1939 r. Po kapitulacji powrócił do Michorzewka. Był poszukiwany przez Niemców, ukrywał się najpierw w Michorzewku, potem w Gradowicach, skąd pod zmienionym nazwiskiem w 1941 r. wyjechał do Niemiec do Nadrenii do pracy w kopalni. Żona z dziećmi w grudniu 1939 r. została wywieziona najpierw do obozu przejściowego w Konstantynowie k/Łodzi, a następnie do Generalnego Gubernatorstwa do Zamościa, gdzie przebywała do końca wojny. Po zakończeniu wojny Walen-

ty Darcz wrócił do Michorzewka, gdzie mieszkał i prowadził gospodarstwo rolne aż do śmierci. Zmarł 11 kwietnia 1971 r. Pochowany został na cmentarzu w Michorzewie. 10 maja 1921 r. zawarł związek małżeński z Bronisławą Burmistrzak z Gradowic. Miał 5 dzieci: Alojzy (ur. 1922), Halina (ur. 1923), Jeremiasz Bogumił (ur. 1930), Danuta (ur. 1933), Leszek (ur. 1938). Odznaczony: Krzyżem Walecznych (Nr 5935), Medalem Niepodległości (1930), Brązowym Krzyżem Zasługi (1930), Medalem pamiątkowym za wojnę 1918-1921, Medalem Dziesięciolecia odzyskania Niepodległości, Wielkopolskim Krzyżem Powstańcym.

CAW, *Akta personalne, sygn.* 306+241+1070; *tamże: akta odznaczeniowe: sygn.* KZ 11-75, *sygn.* KW 23; *K. Szcześniak, Wielichowanie w walce o wolność [w:] Materiały do historii Powstania Wielkopolskiego 1918/19. Z. 1., Poznań 1938, s. 74, 84, 133; XV-lecie 16/2 Pułku Ułanów Wielkopolskich. Jednodniówka, Bydgoszcz 1934, s. 43, 84; „Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych” 1922, Nr 5, s. 177; „Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych” 1930, Nr 6, s. 82; informacje uzyskane od wnuczki Anety Adamskiej.*

Zdzisław Kościański

Domagała Konstanty (1898-1958), urodził się 5 grudnia 1898 roku w Górkach Dąbskich, w byłym powiecie szubińskim. Rodzicami byli Józef i Wiktoria Szmańkowska. Ukończył kilka klas szkoły powszechnej, najpierw w Retkowie, a następnie w Słębowie. Po ukończeniu nauki podjął pracę jako robotnik w majątku w Podobowicach, w którym pracowali także jego rodzice. W latach 1916-1918

służył w wojsku niemieckim i walczył na frontach I wojny światowej. W grudniu otrzymał urlop i wrócił w rodzinne strony, do Podobowic. 1 stycznia 1919 roku włączył się w działania powstańcze, w szeregach kompanii juncewskiej pod dowództwem Kubiaka walczył o Żnin, a następnie na odcinku szubińskim. Udział w powstaniu został potwierdzony przez Centralne Archiwum Wojskowe. Po powstaniu przeniesiony do kompanii wartowniczej Poznań-Jeżyce. W 1921 roku został zwolniony z wojska. Po powrocie z wojska pracował jako robotnik rolny w Podobowicach. W 1923 roku otrzymał mieszkanie i pracował jako robotnik drogowy. W kampanii wrześniowej w 1939 roku walczył pod Modlinem, gdzie trafił do niewoli niemieckiej. Po II wojnie światowej otrzymał 9,45 ha ziemi i pracował już we własnym gospodarstwie. W 1969 roku zdał gospodarstwo na rzecz Skarbu Państwa i otrzymał emeryturę. Był członkiem ZBoWiD. Mieszkał w Godzimierzu koło Szubina. Był członkiem ZSL. Uchwałą Rady Państwa z 18 grudnia 1958 roku odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańcym. Zmarł 28 sierpnia 1980 roku.

Archiwum ZO ZKRP w Bydgoszczy, obecnie w CAW.

Kamila Czechowska

Domagała Władysław (1899-1941), urzędnik, artylerzysta w powstaniu wielkopolskim. Urodzony 25 czerwca 1899 r. w Grębaninie pow. Kępno, w rodzinie Leona i Stanisławy z Olków. Po ukończeniu w rodzinnej miejscowości szkoły powszechnej (uczestniczył w strajku szkolnym), uczył się zawodu kupieckiego w Kępnie. W 1917 r. wcielony do armii niem., służył w 24. pułku saperów w Kolonii. W styczniu 1918 r., skierowany na

front zachodnim, w składzie 250 kp miniotaczy i 50 p. artylerii polowej. We wrześniu 1918 r. ranny, kurował się w szpitalu w Gliwicach, a w październiku t. r. wysłany do kadry zapasowej w Unterluss. W nast. miesiącu otrzymał urlop zdrowotny i przybył do Kępna, gdzie wszedł w skład polsko-niemieckiej Rady Robotniczo-Żołnierskiej. 6 stycznia 1919 r. wyjechał do Poznania i zgłosił się do powstańczego biura werbunkowego w bibliotece przy ul. Rycerskiej (F. Ratajczaka). Przydzielony do artylerii, uczestniczył w działaniach na odcinku Grupy „Leszno”. W połowie marca 1919 r. w składzie 1 baterii 1 pułku artylerii polowej (grupa gen. D. Konarzewskiego) wziął udział w walkach pod Lwowem, a nast. w wojnie polsko-bolszewickiej. W lipcu 1920 r. ukończył kurs podoficerski w Centralnej Szkole Podoficerów w Toruniu. 14 kwietnia 1921 r. mianowany plutonowym, 23 listopada 1921 r. ogniomistrzem i w tym stopniu w listopadzie 1921 r. został zdemobilizowany. W latach 1921-1925 był sekretarzem Komisariatu Obwodowego w Rychtalu, a następnie księgowym w Wydziale Powiatowym w Kępnie. Był członkiem gniazda „Sokoła” w Kępnie. W styczniu 1935 r. zweryfikowany członek Związku Weteranów Powstań Narodowych R. P. 1914/1921, potem Związku Powstańców Wielkopolskich; należał do koła w Kępnie. Zmobilizowany w sierpniu 1939 r., odbył kampanię wrześniową i 18 wrze-

śnia t. r. dostał się do niewoli radzieckiej. Zwolniony, powrócił do Kępna. Aresztowany przez władze hitlerowskie 10 listopada 1939 r. i osadzony w więzieniu kępińskim jako zakładnik, jeszcze w tym samym roku wstąpił do lokalnej organizacji konspiracyjnej, a nast. do Tajnej Organizacji Wojskowej. Aresztowany i wywieziony do obozu koncentracyjnego w Dachau, następnie w Sachsenhausen, gdzie zginął 30 stycznia 1941 r. Odznaczony Medalem Niepodległości (1928) i Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości (1929). W 1922 r. zawarł zw. małżeński z Jadwigą Kuboszek. Dzieci: Helena (zam. Małecka), ur. 1923; Kazimiera (zam. Morek), ur. 1926; Urszula (zam. Podyma), ur. 1927 i Mieczysław (ur. 1934).

Archiwum Państwowe w Poznaniu, 884, Związek Powstańców Wielkopolskich, sygn. 32, s. 115, sygn. 44 s. 118; J. Kurzawa, S. Nawrocki, Dzieje Kępna, Kalisz 1982, s., 177; „Tygodnik Kępiński”, 28 IV 2005; M. Fikus, Władysław Domagała, „Gazeta Wyborcza” 28.12. 2002 r. Dokumentacja osobista i rodzinna, informacje wnuczki, Marii Fikus

Marek Rezler

Drecki Jan (1888-1970), lekarz medycyny, działacz społeczny. Ur. się 2 czerwca 1888 r. w Miłosławiu (k. Wrześni), w rodzinie budowniczego Franciszka i Kazimierzy z Szymańskich. Katolicką szkołę ludową ukończył w Miłosławiu. W latach 1899-1905 pobierał naukę w Gimnazjum św. Marii Magdaleny w Poznaniu, później w gimnazjum w Gnieźnie, gdzie uzyskał świadectwo dojrzałości. Aktywnie działał w Towarzystwie Tomasza Zana. Medycynę studiował w Lipsku, Berlinie i Kilonii. Należał

Władysław Domagała

do Tajnej Organizacji Woskowej. Państwowy egzamin lekarski zdał 24 stycznia 1917 r., a 10 kwietnia uzyskał dyplom dra medycyny. Służbę wojskową rozpoczął 1 kwietnia 1910 r. w 106 Królewskim Pułku Piechoty w Lipsku jako ochotnik. 30 września przeszedł do rezerwy w stopniu st. szer. sanitarnego. Ponownie został powołany w sierpniu 1914 r. do zapasowej kompanii sanitarnej nr 19 i skierowany na front Zach. (Francja). W listopadzie jako lekarz asystent przeszedł do 3 baonu 6 Zapasowego Pułku Piechoty. Ranny, przez 3 tygodnie przebywał w szpitalu wojskowym i jako ozdrowieniec wrócił do kompanii sanitarnej nr 19. W lutym 1915 r. otrzymał przydział do szpitala dla nerwowo i umysłowo chorych. W grudniu z kompania pionierów przeszedł na front wschodni. Awans na ppor. lekarza otrzymał 14 kwietnia 1916 r. Następnie kolejno służył przy: dowództwie wojsk samochodowych 17 Armii jako lekarz baonu; 3 baonie 11 Pułku Piechoty Obrony Krajowej i oddziałach okupacyjnych na Białorusi. W grudniu 1918 r. został zwolniony z wojska pruskiego. 4 stycznia 1919 r. ochotniczo wstąpił do 4 p. strz. wlkp. i przydzielono do (10 stycznia) sztabu gen. Grudzielskiego. Brał udział w walkach na froncie ptn., był kierownikiem i jedynym lekarzem szpitala w Kcyni. Wrócił do szpitala w Gnieźnie (22 stycznia) i został lekarzem komisji poborowej przy Komen-dzie Uzupełnień. Otrzymał przydział (12 marca) do 3 p. uł. wlkp., z którym został skierowany na front ptn. Później walczył na froncie wsch. w ramach Wielkopolskiej Ochotniczej Kompanii Sanitarnej. Od grudnia 1920 r. pracował w szpitalu wojskowym Czerwonego Krzyża w Pruszkowie, następnie przy baonie wartowniczym w Ostrzeszowie. W styczniu 1921 r. w ramach Kompanii

Sanitarnej nr VII otrzymał stanowisko lekarza przy 61 pp i Powiatowej Komandzie Uzupełnień w Gnieźnie, a od 15 listopada przy 69 pp. 27 maja 1922 r. przeszedł do rezerwy. Zweryfikowany został 8 lutego 1924 r. w stopniu kpt. lekarza (ze starszeństwem od 1 czerwca 1919 r. i lokatą 613). Do sierpnia 1939 r. pracował jako lekarz w Gniewkowie (k. Inowrocławia). 24 sierpnia 1939 r. zgłosił się do czynnej służby wojskowej w ramach kompanii zapasowej 8 Szpitala Okręgowego. We wrześniu brał udział w obronie Warszawy. Po zwolnieniu z niewoli niemieckiej, z żoną i córką zamieszkał w Błoniu k. Warszawy. W okresie okupacji pracował w Zakładzie dla Umysłowo Chorych w Twor-kach. Jako członek AK organizował pomoc sanitarną dla oddziałów partyzant-kich. Po wyzwoleniu wrócił z rodziną do Gniewkowa i na stanowisku kierownika ośrodka zdrowia pracował do śmierci. Był też lekarzem Państwowego Domu Dziecka oraz opiekował się uczniami miejscowych szkół. Zmarł 15 stycznia 1970 r. w Gniewkowie i tam został pochowany. Był odznaczony: Złotym Krzyżem Zasługi, Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym i in. Żonaty z Marią Hoffman, miał córkę Janinę (ur. 1924). Jedna z ulic Gniewkowa została nazwana jego imieniem.

CAW,teczka akt personalnych 1544; teczka odznaczeniowa, Odrz. 28.II.1938; dokumenty ze zbiorów rodziny; informacje córki Janiny Kaczor i Salomei Majchrzak; Słownik Biograficzny Powstańców Wielkopolskich 1918-1919, red. A. Czubiński, B. Polak, Poznań 2002, s. 74-75; Zbiory Gabinetu Pamiątek Historycznych Eligiusza Tomkowiaka w Dopiewie.

Eligiusz Tomkowiak

Dziembowski Kazimierz Feliks (1860-1920), dr medycyny, powstaniec. Urodzony Goranin 4 marca 1860 roku jako syn Władysława Andrzeja (1831-1896) herbu Pomian i Heleny Łaszczyńskiej herbu Wierzba (1833-1914). Absolwent gimnazjum Marii Magdaleny w Poznaniu, studia wyższe w Marburgu i Wrocławiu, gdzie immatrykulował się 25 października 1880 roku. Po dwóch latach nauki przeniósł się do Berlina, a następnie powrócił do Wrocławia, gdzie 7 sierpnia 1884 roku otrzymał dyplom dra medycyny po ogłoszeniu pracy „Die Behandlung der complicirten Fracturen mit aseptischen Gipsocclusions – Verbänden”. Podczas studiów należał do Towarzystwa Literacko – Słowiańskiego i do Towarzystwa Medycznego Akademików Polaków we Wrocławiu. Wygłosił trzy referaty z dziedziny medycyny na posiedzeniach tego ostatniego towarzystwa. W 1885 roku zdał egzamin państwowy na prawo praktyki i wkrótce osiadł jako lekarz wolno praktykujący w Szamotułach. Był członkiem Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”. W 1890 roku brał udział w X Międzynarodowym Kongresie Lekarzy w Berlinie i był współautorem sprawozdania obrad kongresu, które ogłosił w „Nowinach Lekarskich” w 1890 roku. W tym samym roku przeniósł się do Poznania, gdzie praktykował jako kardiolog i internista. W 1910 roku został zastępcą redaktora naczelnego „Nowin Lekarskich”, a w latach 1915-20

wybrany został redaktorem naczelnym czasopisma. Posiadał spory dorobek naukowy w postaci 35 publikacji w czasopiśmie lekarskich polskich i niemieckich, mimo że nie pracował w szpitalach, a obserwacje czerpał z praktyki prywatnej. W 1920 r. wydał *Krótki rys diagnostyki oraz metod badania klinicznego*, przeznaczony głównie dla studentów przyszłych polskich uczelni medycznych. Uczestnik powstania wielkopolskiego. Wspomagał powstańców materialnie i leczył rannych. Brał udział w organizacji i prowadzeniu kursów medycznych dla studentów z dawnych uniwersytetów niemieckich. Wykładał choroby wewnętrzne; w ostatnich miesiącach życia, podczas wojny polsko – bolszewickiej wstąpił jako ochotnik do Wojska Polskiego, gdzie otrzymał stanowisko lekarza naczelnego szpitala w Poznaniu. Od 1888 r. członek Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk – Wydziału Lekarskiego. W 1913 roku jego żona Zofia była członkiem towarzystwa „Stella” w wydziale opiekuńczym. Zmarł w Poznaniu 5 grudnia 1920 roku. Pochowany wraz z żoną na cmentarzu Junikowo w Poznaniu. Ślub w Lubaszu 23 lutego 1886 roku z Zofią Pauliną Ludosławą Chełmicką herbu Nałęcz, córką Florentyna i Walerii Rutkowskiej, urodzoną Bzowo 10 marca 1860 roku., zmarłą w Poznaniu 2 marca 1936 roku. Dzieci: Zygmunt Florian Władysław (1888-1945), Anna (1891-1964) i Zofia Bonifacja Helena (1897-1972) zamężną Bogdańska.

Kazimierz Feliks
Dziembowski

Adam Białobłocki „Absolwenci gimnazjum i liceum świętej Marii Magdaleny w Poznaniu 1805-1950” Poznań 1995, str. 38; Piotr Szarejko „Słownik lekarzy polskich XIX wieku” t. 4, str. 119; *Dziennik Poznański*, nr 105 z dnia 6.05.1884; *Dziennik Poznański*, nr 136 z dnia

18.06.1885; *Poczet Członków Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół nauk 1857-2007*” pod red. Alicji Pihan-Kijasowej, Poznań 2008, str. 143; *Dziennik Poznański*, nr 283 z dnia 8.12.1920; Stanisław Karwowski „*Historia Wielkiego Księstwa Poznańskiego*” Poznań 1931, t. 3, str. 315.; *Dziennik Poznański*, nr 44 z dnia 24.02.1886.; *Dziennik Poznański*, nr 53 z dnia 4.03.1936; *Archiwum Państwowe w Poznaniu – Kartoteka mieszkańców Poznania*; *Dziennik Poznański*, nr 282 z dnia 7.12.1920.; informacje własne

Piotr Dziembowski

Dziembowski Kazimierz Stanisław Władysław (1888-1963), adwokat, powstaniec. Urodzony w Poznaniu 29 marca 1888 roku, jako syn Zygmunta Floriana (1858-1918) herbu Pomian i Walenty Kisielnickiej (1863-1930) herbu Topór. Adwokat, działacz katolicki. Ukończył Gimnazjum Marii Magdaleny w Poznaniu w 1908 roku. W 1911 złożył egzamin referendarski w Kilonii, a w 1918 roku w Berlinie asesorski. W latach 1916-18 służył w wojsku niemieckim na froncie zachodnim. Uczestnik powstania wielkopolskiego. Od 29 grudnia 1918 roku w komisji Naczelnej Rady Ludowej w Poznaniu, później naczelnik wydziału w Departamencie Sprawiedliwości Wewn. Min. byłej Dzielnicy Pruskiej. Od 19 stycznia 1924 adwokat w Poznaniu.

Kazimierz Stanisław
Władysław
Dziembowski

Dyrektor Poznańskiego Banku Ziemian S. A. w latach 1931-1932. Od 1936 wiceprezes sądu dyscyplinarnego przy Radzie Adwokackiej w Poznaniu oraz członek zarządu oddziału poznańskiego Związku Adwokatów w Polsce. Od 1933 członek zarządu Związku Sodalicii Mariańskiej Inteligencji Męskiej w Krakowie. W latach 1934-38 organizator i prezes Katolickiego Stowarzyszenia Mężów w Poznaniu. Od 1938 prefekt Sodalicii Panów w tym Stowarzyszeniu. Od 11 lutego 1938 prezes Naczelnej Instytucji Akcji Katolickiej w Polsce. Zmarł w Poznaniu 4 kwietnia 1963. Ślub Poznań 25 stycznia 1921 z Heleną Petronelą Mieczkowską h. Bończa, córką Augusta i Marii Jerzykowskiej; urodzoną Poznań 31 maja 1894; zmarłą Warszawa 18 lipca 1984 r. Dzieci: Zygmunt August (1921-1998).

St. Łoza, Czy wiesz kto to jest, Warszawa 1938; informacje i pamiątki rodzinne.

Piotr Dziembowski

Dziembowski Mieczysław Alfred Franciszek (1868-1939), ziemianin, powstaniec wielkopolski, podporucznik WP. Urodzony w Roszkowie 4 października 1868 r. jako syn Konstantego Adama (1822-1890) herbu Pomian (powstańca styczniowego) i Seweryny Teofili Urbanowskiej (1831-1905) herbu Prus I. Dziedzic Pawłowa, Podzamcze Rudy na Śląsku blisko granicy Księstwa Poznańskiego (które kupił w 1904 roku) i Kłodzina, które sprzedał 15 kwietnia 1899 r. Wilhelmowi Doeringowi od którego dobra te (374,497 ha) przejęła komisja kolonizacyjna za sumę 355.000 marek. W czasie I wojny światowej w armii pruskiej. Uczestnik powstania wielkopolskiego. W dniu 29 stycznia 1919 r. rozkazem nr 25 Dowództwa Głównego podpisanym

przez gen. Józefa Dowbor Muśnickiego został wyznaczony w stopniu podporucznika na czasowego komendanta Gniezna. W dniu 17 lutego 1919 r. rozkazem dziennym nr 44 Dowództwa Głównego jego miejsce zajmuje podporucznik Zdzisław Buczkowski, natomiast Mieczysław ma się zgłosić do dyspozycji pułkownika Milewskiego dowodzącego grupą zachodnią. W 1924 r. był podporucznikiem (oficer pospolitego ruszenia) 7-ego dywizjonu taborów. Zmarł 7 września 1939 r. (zamordowany przez hitlerowców w Rogoźnie – jego nazwisko figuruje na tablicy na grobie zbiorowym położonym na zapleczu pomnika Powstańców Wielkopolskich na cmentarzu parafialnym św. Wita w Rogoźnie). Ślub Dąbrowa Kościelna 30 sierpnia 1896 r. z Ireną Janta Połczyńską herbu Gwiazda, córką Adama byłego posła (1839-1901) dziedzica Dąbrówki, Wielkiego i Małego Komorza i Heleny Zabłockiej; urodzoną Wittstok 1czerwca 1872 r., zmarłą w 1939 r. Dzieci: Konstanty Marian Antoni Józef (1898-1939), Zofia Maria Antonina (1900-1977) zamężna Mogilnicka, Antonina Mieczysława Maria Jadwiga (1901-1983) i Helena Maria (1904-1970).

Wojskowe Aspekty Powstania wielkopolskiego, pod red. naukową B. Woszczyńskiego, Poznań 1985, str. 235, 312; Rocznik oficerski, Warszawa 1924, s. 944, 959; Dziennik Poznański, nr 77

Alfred Mieczysław
Dziembowski

z dnia 3.04.1904; Dziennik Poznański, nr 201 z dnia 2.09.1896; Dziennik Poznański, nr 178 z dnia 7.08.1903; informacje własne

Piotr Dziembowski

Dziembowski Stefan (1898-1968), ziemianin, powstaniec wielkopolski, kapitan WP. Urodzony w Roszkowie 7 stycznia 1898 r. jako syn Czesława (1859-1926) herbu Pomian i Urszuli Kisielnickiej (1867-1929) herbu Topór. Był dziedzicem Roszkowa i Rakujad. Ukończył gimnazjum w Wągrowcu i Poznaniu, skąd został wcielony do wojska pruskiego w listopadzie 1916 roku. Do listopada 1918 r. służył w artylerii ciężkiej na froncie zachodnim. Po powrocie do kraju w grudniu 1918 r. zdezerterował z armii pruskiej i wstąpił do organizującego się oddziału powstańczego w Wągrowcu pod dowództwem majora Tadeusza Goetzendorf Grabowskiego, w którym walczył w styczniu 1919 r. na froncie północnym pod Kcynią, Paterkiem i Szubinem. W końcu stycznia 1919 roku wstąpił do 1 pułku artylerii w Poznaniu (przeimianowanego na 15 pułk artylerii polnej) skąd w składzie baterii wyruszył na front południowy do Krotoszyńska. W pułku tym przebywał do lutego 1922 roku. Brał udział w jego walkach na froncie bolszewickim, w ofensywie na Kijów, w ofensywie Mińsk – Berezyna, w walkach pozycyjnych pod Berezyną, w od-

Stefan Dziembowski

wrocie do Warszawy i ofensywie do granicy pruskiej i dalej aż do Baranowic. Wiosną 1920 r. stacjonował w Sławucie na Wołyniu, a w marcu 1921 r. był adiutantem w Bydgoszczy. W listopadzie 1919 r. mianowany na stopień podporucznika, w 1924 r. był podporucznik 15 pułku artylerii polowej. Zwolniony do rezerwy jako porucznik. Członek Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół nauk od 1926 r. We wrześniu 1939 r. zmobilizowany w Inowrocławiu, służył w artylerii, jeniec oflagu Woldenberg w latach 1939-45 (do wyzwolenia przez Armię Czerwoną). W latach 50-tych pracował w Fabryce Win w Milejowie k/ Lublina, później w Międzyrzeczu Podlaskim jako terenowy inspektor plantacyjny Cukrownik Lublin i jako inspektor plantacyjny Zakładów Ziemiaczanych w Lublinie. Odznaczony Krzyżem Walecznych. Miłośnik koni, brydżysta. Zmarł w Gdyni 30 stycznia 1968 r. Odznaczony Krzyżem Walecznych (z dnia 4.03.1921 rozkaz nr 4128) i Krzyżem Niepodległości (leg. nr 24/7692 – zarządzenie Prezydenta RP z dnia 8.11.1937). Ślub Poznań 5 lipca 1927 z Ludwiką Marią Władysławą Heleną Stanisławą Karwowską h. Pniejnia, córką Adama i Anny Łebińskiej (wnuczką prof. Stanisława Karwowskiego), urodzona Poznań 5 grudnia 1900, zmarła Poznań 22 stycznia 1989. Dzieci: Jan Andrzej Wojciech Czesław (ur. 1930), Michał Czesław Konstanty Tomasz (1931-1959), Zbigniew Maria (ur. 1933), Urszula Maria Helena Melania Emilia (ur. 1935) zamężna Przewłocka i Stanisław Ludwik (1939-1940).

Rocznik oficerski 1924, Warszawa 1924, s. 665, 77; Poczest Członków Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk 1857-2007 pod red. Alicji Pihan-Ki-

jasowej, Poznań 2008, str. 143; Centralne Archiwum Wojskowe; informacje syna Jana i córki Urszuli.

Piotr Dziembowski

Dziembowski Zygmunt Florian Władysław (1888-1945), lekarz, kapitan Wojska Polskiego, Powstaniec Wielkopolski. Urodzony w Szamotułach 19 sierpnia 1888 roku, jako syn Kazimierza Feliksa (1860-1920) herbu Pomian i Zofii Pauliny Ludosławy Chełmickiej herbu Nałęcz (1860-1936). Szkołę średnią ukończył w Poznaniu, studia wyższe w Heidelbergu, Monachium, Berlinie i Wrocławiu. W 1913 roku zdał państwowego egzamin lekarski i tegoż roku złożył dyplomowy egzamin na tytuł doktora medycyny. Specjalizację odbywał na wydziale chirurgii w klinikach uniwersyteckich Wrocławia i Fryburga, w szpitalach miejskich i prywatnych w Poznaniu. Był asystentem profesora Pawlikowskiego. W 1916 roku został wcielony do armii cesarsko – niemieckiej, jako lekarz dosłużył się stopnia kapitana. Od 1918 roku pełnił funkcję lekarza wojskowego w Armii Polskiej. Uczestnik Powstania Wielkopolskiego, jako chirurg szpitala polowego towarzyszył żołnierzom powstania w bojach pod Szubinem, Kcynią, Inowrocławiem, Żninem i Kcynią. Zdemobilizowany w 1921 roku w randze kapitana przeniósł się do Bydgoszczy. W 1924 roku był oficerem rezerwy 8 batalionu sanitarnego.

Zygmunt Florian
Władysław
Dziembowski

Od 1921 – 1939 kieruje oddziałem chirurgicznym w szpitalu miejskim i powiatowym w Bydgoszczy. Współpracował z wieloma czasopismami lekarskimi, był członkiem kolegium redakcyjnego *Nowin Lekarskich* w Poznaniu, redagował *Polski Przegląd Chirurgiczny* i wysyłał korespondencję do *Polskiej Gazety Lekarskiej*. Prezesował *Naukowemu Towarzystwu Lekarskiemu* i sekcji *Związku Lekarzy Obwodu Bydgoskiego*. Był członkiem korespondentem *Towarzystwa Chirurgów Paryskich* i *Międzynarodowego Towarzystwa Chirurgicznego*. Jego sława jako chirurga wykraczała poza granice Polski. Opublikował 180 prac naukowych. Za swoją pracę został wyróżniony wieloma odznaczeniami francuskimi, brytyjskimi i niemieckimi. Za zasługi w pracy badawczej nad chorobą raka, rząd francuski przyznał mu order *Busarda*. W 1931 roku był zaproszony do *Szkokholmu* przez króla Szwecji *Gustawa VI* do wygłoszenia cyklu wykładów na temat chirurgii. Po wybuchu II wojny światowej został powołany na stanowisko naczelnego chirurga szpitala wojskowego nr 802. Oprócz medycyny zajmował się również farmacją. Był twórcą kilku rodzajów maści, produkowanych przez fabryki polskie i zagraniczne. Po zajęciu Bydgoszczy przez hitlerowców, uległa zniszczeniu przez *Gestapo* dokumentacja jego prac jak też rękopisy dotyczące prac na temat leczenia raka. W dniu 18 września 1939 roku trafił do niewoli, do stalagu XXI A w Ostrzeszowie i Wolsztynie. W obozie w Ostrzeszowie, który był obozem jeńciskim międzynarodowym z narażeniem własnego życia udzielał pomocy jeńcom, w tym norweskim. Za okazaną pomoc z narażeniem swego życia i zdrowia zostaje odznaczony pośmiertnie w lipcu 1947 roku przez króla Norwegów *Haakona VII* *Norweskim Krzyżem Wolności*.

Zmarł w Bydgoszczy 16 lipca 1945 roku. Ślub w Poznaniu 18 marca 1920 r. ze *Stanisławą Wandą Marią Szenic*, córką *Andrzeja* i *Wandy Arndt*, urodzoną w Poznaniu 20 marca 1888 r., zmarłą w Bydgoszczy 26 września 1950 r. Dzieci: *Wanda Zofia Maria Stanisława* (ur. 1921), zamężna *Barciszewska* i *Andrzej Kazimierz* (1922-1941).

St. Łoza, Czy wiesz kto to jest, Warszawa 1938; J. Wilczur, Krzyż Skandynawów; art. Ryszarda Dzieszyńskiego, Jak bydgoski lekarz ratował jeńców norweskich; informacje córki Wandy; informacje własne.

Piotr Dziembowski

Dzierżykraj-Lipowicz Stanisław (1905-1967), kupiec, powstaniec wielkopolski i śląski. Urodził się 29 września 1905 r. w Sarbinowie pow. Żnin, w rodzinie administratora majątków *Stanisława* (1875-1955) i pochodzącej ze spolonizowanej rodziny niemieckich leśników z *Rugii Stanisławy Marii Weiss* (1886-1979). 12 stycznia 1919 r. jako uczeń gimnazjum *Karola Marcinkowskiego* w Poznaniu, wstąpił ochotniczo do 1 Ochotniczej Kompanii Powstańczej w Grodzisku Wielkopolskim; wraz z tym oddziałem brał udział w walkach o Rakoniewice i Zbąszyń; ranny pod Zbąszyniem. W 1920 r. jako ochotnik brał udział w wojnie Polsko-bolszewickiej. Pełnił m. in. funkcję kuriera liniowego w sztabie *DOG* Poznań. Wzięty do niewoli sowieckiej, zdołał zbiec. Później uczestnik *III Powstania Śląskiego* (od maja 1921 r.). W szeregach *III baonu piechoty* pod dowództwem por. *Edmunda Kabzy*, wchodzącego w skład Podgrupy „Linke” kapitana *Wincentego Mendoszewskiego* walczył na froncie północnym. 6 maja 1921 r.

oddział ten zdobył Dobrodzień, później uczestniczył w walkach o Górę św. Anny. Po zakończeniu powstania i ukończeniu Gimnazjum im. Karola Marcinkowskiego w Poznaniu pracował (w latach 1922-1927) w bydgoskiej filii Oddziału Rolno-Handlowego Poznańskiego Banku Ziemian. W 1927 r. odbył jednoroczną służbę poborową w Szkole dla Podoficerów w Bydgoszczy i ukończył kurs dla podoficerów niezawodowych w 8 Baonie Administracyjnym w Toruniu. Od 1929 r. do 1932 r. pracował w Spółdzielni Rolniczo-Handlowej „Rolnik” w Czarnkowie, oraz jako kierownik filii w Ujściu. W 1933 r. został zatrudniony w Zakładach Gastronomicznych Czesława Śmigielskiego. 16 września 1937 r. z Walerym Majewiczem i Aleksandrem Marcinkowskim założył spółkę z ograniczoną odpowiedzialnością „Kawiarnia pod Orłem”, która działała w hotelu o tej samej nazwie przy ul. Gdańskiej 14 w Bydgoszczy. Działalność spółki polegała na prowadzeniu restauracji i kawiarni. W sierpniu 1939 r. zmobilizowany do 8 Baonu Administracyjnego walczył nad Bzurą i w obronie Warszawy. Wzięty do niewoli niemieckiej, wkrótce został zwolniony i podjął pracę jako buchalter w restauracji „Europa” w Ciechocinku, później od 1942 r. w Motorowym Młynie w Wilczynie koło Strzelna. Od 1940 r. był członkiem Polskiej Armii Ludowej (PAL), ujawnił swoją działalność w 1945 r. 27 marca 1945 r. spółka „Kawiarnia pod Orłem” poszerzona została do 5 osób. Dodatkowo w jej skład weszli Stefan Majewicz i Czesław Śmigielski. Ponieważ hotel „Pod Orłem”, wraz z kawiarnią i restauracją został przejęty przez Tymczasowy Zarząd Państwowy, dzierżawili tylko lokal, a z przedwojennego majątku korzystali na podstawie umowy o tymczasowym powiernictwie. 15 listopada 1945 r.

cała nieruchomość wraz z wyposażeniem została przekazana Wojewódzkiemu Zarządowi Towarzystwa Uniwersytetów Robotniczych i przeznaczona na Robotniczy Dom Kultury. 22 sierpnia 1945 r. założył kolejną spółkę pod nazwą Przedsiębiorstwo Techniczno-Handlowe „Elektro-Chłód” w Bydgoszczy, a 1 kwietnia 1947 r. spółkę Kawiarnia-Restauracja „Europa” w Ciechocinku. Spółki te zostały zlikwidowane przez zastosowanie tzw. domiarów. Od 1949 r. pracował w spółdzielczości. Jako przedstawiciel Centrali Spółdzielni Pracy zakładał różne spółdzielnie, w tym Pomorską Wytwórnę Chemiczną, w której został prezesem Zarządu. Później, aż do śmierci pracował na różnych stanowiskach kierowniczych, głównie w branży gastronomicznej (ostatnio w Klubie Domu Rzemiosła w Bydgoszczy. Był członkiem licznych organizacji: Związku Handlowców (1927), Stowarzyszenia Restauratorów (1936), Stronnictwa Pracy (1945), Zrzeszenia Kupców Samodzielnych (1947) i ZBoWiD-u (1957). Zmarł 21 kwietnia 1967 r. w Bydgoszczy i został pochowany na cmentarzu parafialnym Najświętszego Serca Pana Jezusa przy ul. Ludwikowo. Był odznaczony: Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1966), Śląskim Krzyżem Powstańczym (1968), Krzyżem Na Śląskiej Wstędze Waleczności i Zasługi kl. II, Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918-1921, Odznaką Pamiątkową Wojsk Wielkopolskich (1935), Odznaką Powstańców Broni Wdzięczna Wielkopolska, Odznaką Za Obronę Śląska, Odznaką Górnośląską. W grudniu 1945 r. zawarł związek małżeński z Janiną z Nowickich (1920-1996). Miał dzieci: Aleksandrę (ur. 1946), zamężną za Ryszardem Sławetą; Małgorzatę (ur. 1948), zamężną za Jerzym Gapińskim, później Ottonem Kierujem; Macieją (ur.

1950); Tomasza (ur. 1953) i Dorotę (ur. 1958) zamężną za Romualdem Kawałkiem.

Na podstawie: Janusz Kutta, Dzierżykraj-Lipowicz Stanisław, rodowe Lipowicz (1905-1967), (w:) Bydgoski Słownik Biograficzny, praca zbiorowa pod redakcją Janusza Kutty, Tom 7, Bydgoszcz 2006, s. 39-40 (tam bibliografia) oraz materiałów i dokumentów udostępnionych przez syna adw. Macieja Dzierżykraj-Lipowicza z Bydgoszczy.

Redakcja (et)

Dziubiński Stanisław (1896-1969), urodził się 26 sierpnia 1896 roku w Budzynie pow. Chodzież, jako syn rolnika Piotra Dziubińskiego i Anny Świerczyńskiej. Stanisław miał trzy siostry: Annę – zamężna Ksycka, Łucję – zamężna Stepczyńska i Mariannę – zamężna Kryszkiewicz. W latach 1903-1910 uczęszczał do szkoły powszechnej w Budzynie i brał udział, z siostrą Marianną, w strajku szkolnym 1906 r., który w tej szkole miał miejsce. 13 lutego 1913 r. rozpoczął naukę kupiectwa w firmie Tomaszewskiego w Borku pow. Gostyń. Następnie był zatrudniony jako pomocnik handlowy w Borku, Ostrowie i Mogilnie. Powołany do służby wojskowej w armii niemieckiej brał udział w I wojnie światowej od 1916 do 1918 r. Po demobilizacji i powrocie do domu zgłosił się 6 stycznia 1919 r. jako

Stanisław Dziubiński

ochotnik i brał czynny udział w Powstaniu Wielkopolskim. Pod dowództwem Hedeszyńskiego uczestniczył w walkach na froncie północnym – o Budzyń, Podstolice i Chodzież. Podczas walk został ranny, a po wyleczeniu dalej służył w Wojsku Polskim do 1 kwietnia 1921 r. Po opuszczeniu wojska podjął naukę w Szkole Handlowej Teofila Preissa w Poznaniu, po ukończeniu której w 1922 r. rozpoczął pracę w Urzędzie Skarbowym w Chodzieży. 21 lutego 1927 roku w Budzynie zawarł związek małżeński z urodzoną 8 sierpnia 1902 r. w Nietuszkowie Anną Małgorzatą Musiałowicz, córką Bernarda Jana Musiałowicza i Julianny Wienke. Rodzice żony mieli gospodarstwo rolne w Brześcińcu. Anna pochodziła z licznej rodziny, miała bowiem osiem sióstr. Po ślubie młodzi zamieszkali w Chodzieży. Urodziły się im trzy córki: Janina (1928-2006) – zamężna Bełz, Irena (ur. 1930) – zamężna Kaczmarek i Łucja (ur. 1935) – zamężna Dudzińska. Stanisław Dziubiński zatrudniony był w Urzędzie Skarbowym w Chodzieży jako kierownik i w 1934 r. został służbowo przeniesiony do Krotoszyna, gdzie mieszkał do końca życia. Jednak z początkiem wojny 1 września 1939 r. cały urząd, wraz z rodzinami, został ewakuowany pociągiem towarowym w kierunku Turynki k/Żółkwi (województwo łwowskie). 2 września podczas postoju w pobliżu dworca kolejowego w Kole pociąg został najpierw zbombardowany przez samoloty niemieckie, a następnie jego pasażerowie zostali ostrzelani przez lotników z broni pokładowej. Mimo tego cała rodzina szczęśliwie dotarła na miejsce i przebywali tam u polskiej rodziny 3 miesiące. (Obecnie na dworcu kolejowym w Krotoszynie jest tablica upamiętniająca to wydarzenie). Po powrocie do Krotoszyna Niemcy zatrudnili Stanisława

jako urzędnika w urzędzie do wydawania kartek – Kartenstelle i tłumacza. Wyrzucony został z rodziną z zajmowanego dotychczas mieszkania, które po zakończeniu wojny odzyskał. Po wyzwoleniu Stanisław dalej pracował w Urzędzie Skarbowym do czasu przejścia na emeryturę. Zmarł 3 marca 1969 r. w Krotoszynie i został pochowany na miejscowym cmentarzu. Odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (22 grudnia 1969).

Biuro Kadr i Odznaczeń Prezydenta RP; USC Budzyn, Archiwum Państwowe w Poznaniu O/Pila; D. Dudziak – Strajk szkolny w Budzynie, (W:) Krotoszyński Kurier Kolejowy nr 5 z 2-09-2014; pamiątki i informacje rodzinne Irena Kaczmarek, Łucja Dudzińska, Bożena Witkowska.

Ewa Kabat

Floryszczak Jakub (1895-1983), podporucznik W. P. Urodził się 27 kwietnia 1885 roku w Gołębinie Nowym pow. Kościan w wielodzietnej rodzinie rolnika Franciszka i Marii z domu Matuszczak. 3 stycznia 1905 roku, po ukończeniu kilku klas szkoły powszechnej, wyjechał z rodziną do Oberhausen w Westfalii w Niemczech i rozpoczął pracę w kopalni Hochmirsch koło Duisburga, wstąpił też do Partii Socjaldemokratycznej. W 1914 roku został powołany do 6 kompanii XI Zapasowego Batalionu Saperów armii niemieckiej. Walczył na froncie zachodnim, gdzie pod koniec 1916 roku został ranny. Po wyjściu ze szpitala został skierowany do pracy w kopalni Alten Essen, wstąpił do polskiej tajnej organizacji wojskowej i w styczniu 1919 roku na poleceni tej organizacji powrócił do Poznania i wstąpił do I Batalionu Saperów Wielko-

polskich. Walczył na froncie południowym, min. pod Zbąszyniem. 6 lutego 1919 roku został wysłany wraz z 7 żołnierzami pod dowództwem plut. Józefa Grzesiaka na front północny, gdzie 18 lutego 1919 roku brał udział w zdobyciu niemieckiego pociągu pancernego nr 22 pod Rynarzewem. Tam został ranny w prawą nogę, kulą rozrywającą. Za ten czyn został odznaczony orderem Virtuti Militari V. O tym czynie tak napisano w jednodniówce „Na uroczysty dzień Święta pułkowego 8-go Pułku Saperów” wydanej w Toruniu 17. VII. 1924 r.: *Postanowiono przejeżdżającą pancerkę schwytać w pułapkę przez wysadzenie toru kolejowego. Dwa razy dzięki zdradzie okolicznych Niemców – bezskutecznie. Aż w dniu 17 lutego 1919 roku (niektóre źródła podają datę 18 lutego 1919 r. przyp. autora) poszło ich 9-ciu. Byli to plut. Grzesiak jako dowódca, st. saper Murawski Marian i saperzy: Banaszek Stanisław, Sroka Stefan, Floryszczak Jakób, Grzyl Feliks, Leśniewski Wojciech, Wiśniewski Ignacy i Filipek Władysław. (w rzeczywistości byli to Banaszak Stanisław i Filipek Władysław przyp. autora). Gdy pociąg przeszedł podeszli, wysadzili tor na kilkukilometrowej przestrzeni i czekali poddania się Niemców. Aliści ostatni otworzywszy szalony ogień na bohaterską dziewczątkę z kulomiotów i armatek, przystąpili do naprawy zburzonego toru. Dziewiątka saperów nie dała za wygrane i mając przed sobą pociąg pancerny z obasadą jednej kompanii, rozsypała się w tyralieri, skutecznie prażąc Niemców, a nie ustępując ani kroku, spodziewając się zresztą rychłej pomocy sąsiadującej piechoty, która jednak nie nadchodziła. A choć śmierć żelaznymi pazurami wyrwała ich po jednym z szeregu. A chociaż miast kompanii swojej nadchodziła pobliska kompania niemiecka – oni trwali*

przez 4 godziny – na tych polskich Termopilach, gotowi polec do ostatniego, a nie ustąpić. Gdy zostało ich 7, z których sape-
rzy; Floryszczak, Grzyl, Sroka i Muraw-
ski byli ranni, nadeszła pomoc własna
i pociąg został zabrany. A tak o tym
świetnym czynie pisał w generał Do-
wbór-Muśnicki w rozkazie dziennym nr
65 z dnia 10 marca 1919 roku: „... Ten
czyn bohaterski stawiam za wzór. Pole-
ghym niech ziemia rodzinna da wieczny
spokój. Reszcie – szcycąc się, że dowo-
dzą nimi – składam podziękowanie. Roz-
kaz ten przeczytać przed frontem wszyst-
kich wojsk mi podległych”. Po walce
o pociąg pancerny prawie dwa lata prze-
bywał w szpitalu gdzie, ostatecznie am-
putowano ranną nogę. Po wyjściu ze szpi-
tala otrzymał rentę inwalidzką i rozpoczął
pracę w DOKP Poznań. Był bardzo ak-
tywnym członkiem Związku Polskiej
Myśli Wolnej. W 1936 roku oskarżony
o zniewagę papieża Piusa XI w referacie
wygłoszonym na zebraniu publicznym
w Środzie, został skazany na trzy miesią-
ce aresztu z zawieszeniem na 3 lata. Po
wniesionej apelacji wyrokiem sądu apela-
cyjnego zastał uniewinniony. Po wniesie-
niu kasacji przez prokuratora Sąd Naj-
wyższy skazał J. Floryszczaka na 6 mie-
sięcy aresztu z zawieszeniem na 3 lata. Po
zakończeniu wojny był zatrudniony
w magazynie głównym zasobów I kl.
w DOKP Poznań. 31 stycznia 1972 roku
za udział w Powstaniu Wielkopolskim
mianowany podporucznikiem. Zmarł 21
lipca 1983 roku w Poznaniu i został po-
chowany w grobie rodzinnym na cmenta-
rze junikowskim. Związek małżeński za-
warł z Marią (1896-1980) z domu Kucz-
nerowicz. Dzieci: Maria (1923-2003).
Odznaczony: Krzyżem Srebrnym Orderu
Wojennego Wirtuti Militarii 5 kl. nr 5530,
Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodze-
nia Polski, Krzyżem Walecznych, Wiel-

kopolskim Krzyżem Powstańczym, Me-
dałem Pamiątkowym Za wojnę 1918-
1921, Medalem za Długoletnie Pożycie
Małżeńskie

*Miejska Biblioteka Publiczna im. E.
Raczyńskiego teczka Floryszczaka Stani-
sława syg. Inw. 2517; poświadczenie oby-
watelstwa z 23 lutego 1922 r. L. dz.
824/22 IV. 2 wystawione przez Starostwo
Powiatowe Grodzkie m. Poznania; jed-
nodniówka „Na uroczysty dzień Święta
pułkowego 8-go Pułku Saperów” wyda-
nej w Toruniu 17. VII. 1924 s. 15-17; Ka-
zimierz Esden-Tempski i Marian Sydow,
Księga pamiątkowa dziesięciolecia Po-
morza s. 252; Aleksander Gawdia, Zarys
historii Wojennej 8-go Pułku Saperów,
Warszawa 1931 s. 9-11; Nowy Kurier
z dnia 25 sierpnia 1937 r. s. 9; przepustka
z dnia 18 kwietnia 1945 r. na swobodne
poruszanie się rowerem marki Omega nr
19407; T. Kraszewski, T. Świtała Poznań-
skie wspominki z lat 1918-1939, Poznań
1973 r. s. 95; pamiątki i informacje ro-
dzinne Stanisława Floryszczaka.*

Włodzimierz Becker

Forycki Antoni (1898-1966), urodził
się 3 stycznia 1898 r. w Lutyni, obecnie
gmina Dobrzyca, powiat pleszewski, jako
syn Józefa i Pelagii z domu Michalak. Oj-
ciec jego był zatrudniony, jako wódarz
w majątku Skoraszewskich w Lutyni,
matka prowadziła gospodarstwo domo-
we. Szkołę powszechną ukończył w Lu-
tyni, a zawodu uczył się w Pleszewie.
W okresie I wojny światowej został przy-
musowo wcielony do armii niemieckiej,
a służbę pełnił w artylerii nadbrzeżnej
w Kłajpedzie. Pod koniec 1918 r. otrzy-
mał urlop, który spędzał w domu rodzin-
nym. Tam zastał go wybuch Powstania
Wielkopolskiego, nie wrócił do jednostki,

tylko wstąpił w szeregi powstańcze. W Powstaniu Wielkopolskim wziął czynny udział w okresie od 20 stycznia 1919 r. do 18 lutego 1919 r. walcząc na odcinku pod Lesznem, Kąkolewem, Pawłowicami i Dobromyślem w 1 Baterii Artylerii Ciężkiej I Pułku pod dowództwem majora Kazimierza Kowalskiego. A. Forycki jako doświadczony artylerzysta z okresu I wojny światowej dał się we znaki Niemcom celnością swoich strzałów. Bateria artylerii, w której służył dowództwo często przerzucało z jednego miejsca na drugie. Powodem tego było wprowadzenie nieprzyjaciela w błąd, co do ilości posiadanej artylerii. Po zakończeniu Powstania bezskutecznie poszukiwał pracy m. in. na Śląsku. Z braku innej pracy przyjął posadę stangreta i zamieszkał w Trzeboszu – dwór w powiecie rawickim. Ostatecznie został zatrudniony w Zakładach Miejskich w Rawiczu, jako pracownik elektryczny i gazownik. Związek małżeński zawarł 23 kwietnia 1925 r. ze Stanisławą Kwaśniewską (ur. 16 listopada 1899), z którą doczekał się syna i czterech córek: Jadwigi (ur. 1926), Władysławy (ur. 1928), Leona (ur. 1931), Stefanii (ur. 1932) i Kazimierzy (ur. 1935) r. W okresie międzywojennym był członkiem Związku Weteranów Powstań Narodowych R. P. 1914 – 1919, gdzie został zweryfikowany i uznany, jako weteran Powstania Wielkopolskiego i wciągnięty do kartoteki archiwum Towarzystwa Badań nad Historią Powstania Wlkp. nr 13 938. Po II wojnie światowej 27 grudnia 1948 r. z okazji 30 –tej rocznicy wybuchu Powstania Wlkp. został uhonorowany dyplomem Zarządu Głównego Związku Powstańców Wielkopolskich. Uchwałą Rady Państwa nr 0913 z 12 listopada 1958 r. został odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. W 1956 r. Spółdzielnia Pracy „Dozór Mienia” nada-

ła mu Dyplom Uznania z okazji Dnia Spółdzielczości za ofiarną pracę. Zmarł 2 grudnia 1966 r. w Rawiczu i pochowany został na miejscowym cmentarzu w Alei Zasłużonych, obok kolegów Powstańców.

Książka rodzinna Antoniego Foryckiego i Stanisławy Kwaśniewskiej; Dokumenty i relacje syna Leona, wnuków Andrzeja Foryckiego i Stanisława Szulca oraz Kazimierza Balcera z Dobrzycy, stwierdzające udział A. Foryckiego w Powstaniu Wlkp.

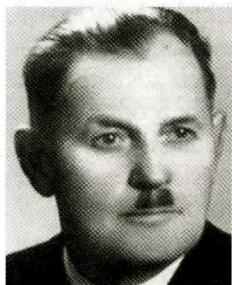
Michał Pietrowski

Franke Stanisław (1897-1975), urodził się w Środzie 26 października 1897 roku w rodzinie Marcina i Weroniki z domu Pieprzyckiej, jako jedno z dziewięciorga dzieci. Jego ojciec był mistrzem stolarskim i taki sam zawód zdobył Stanisław. W 1918 roku, gdy wybuchło Powstanie Wielkopolskie, ochotniczo wstąpił w szeregi powstańców, walczył w 3 Kompanii Średzkiej. W czasie powstania został ranny. Po powstaniu pracował jako stolarz. Po pożarze wnętrza kolegiaty razem z ojcem odnawiali ołtarz główny, balustradę chóru i konfesjonały. W 1928 roku ożenił się i miał czworo dzieci. Po śmierci pierwszej żony ożenił się ponownie w 1934 roku. Zmarł w Środzie Wlkp. w dniu 29 stycznia 1975 roku i został pochowany na Kwaterze Powstańców Wielkopolskich. Jego nazwisko figuruje na tablicy pamiątkowej Powstańców Wielkopolskich 1918-1919 na Kwaterze Powstańców w Środzie Wlkp. odsłoniętej w grudniu 2005 roku.

Dokumenty i pamiątki rodzinnych.

Irena Wawrzyniak

Galant Franciszek (1900-1972), członek Straży Ludowej. Urodził się 27 stycznia 1900 roku w Goliszewie (pow. Kalisz), w rodzinie Józefa i Agnieszki z domu Wawrzyniak. W latach 1909–1914 ukończył 5 klas szkoły ludowej w Goliszewie. Później został pomocnikiem maszynisty. W grudniu 1918 roku jako ochotnik zgłosił się do Straży Ludowej i pełnił służbę patrolową. Później w szeregach 5 Pułku Strzelców Wielkopolskich (59 pp) uczestniczył w walkach na froncie północnym. W styczniu i lutym 1920 roku wraz ze swoim pułkiem brał udział w zajmowaniu Pomorza. Od marca 1920 roku w składzie XXIX brygady 15 dywizji piechoty na froncie przeciwrosyjskim pod Brodami. Później pułk wyruszył nad Słucz; w nocy z 7 na 8 kwietnia wykonał pomyślny wypad na Kowaleńki, gdzie zdobyto liczne armaty. Od końca kwietnia 1920 roku wraz z pułkiem uczestniczył w wyprawie kijowskiej; 25 kwietnia znalazł się w zdobytym Kijowie. W czerwcu t. r. uczestniczył w walkach nad Berezyną w rejonie Domżenyc. Następnie w czasie działań odwrotowych udział w ciężkich walkach pod Mostami; uczestnik Bitwy Warszawskiej i w końcu udział w rozbiciu i całkowitym zniszczeniu oddziałów 5 dywizji rosyjskiej pod Zambrowem. 22 sierpnia 1920 roku brał udział w boju o Łomżę. Następnie w walkach w Puszczy Białowieskiej; w okolicach Kamieńca Litewskiego

Franciszek Galant

i w końcu obrona stanowisk pod Izabelinem w okolicach Wołkowyska. Po zakończeniu działań wojennych bezterminowo urlopowany z wojska, a w 1922 roku zwolniony do rezerwy. W 1924 roku zamieszkał w Poznaniu. Podjął pracę na kolei jako pomocnik maszynisty. W sierpniu 1925 roku odbył ćwiczenia w 1 kompanii karabinów maszynowych 58 pp. Od 1926 roku mieszkał w Lubaniu k. Poznania. W lutym 1933 roku zamieszkał w Dopiewie pow. Poznań. We wrześniu 1939 roku zmobilizowany, lecz bezpośredniego udziału w walkach nie brał. Uczestniczył w obronie Warszawy, pełniąc służbę w oddziałach pomocniczych. Po kapitulacji stolicy wrócił do Dopiewa. Od 1940 roku pracował na kolei jako maszynista. Po wybuchu wojny z Rosją prowadził pociągi, które woziły rannych żołnierzy niemieckich z frontu wschodniego do Niemiec. Pod koniec 1941 roku transport który prowadził zbombardowało lotnictwo alianckie, a Franciszek Galant został poważnie ranny. Do pracy na kolei wrócił po zakończeniu wojny i pracował tam jeszcze przez wiele lat. Zmarł 13 sierpnia 1972 roku w Dopiewie i jest pochowany na miejscowym cm. parafialnym. Był dwukrotnie żonaty: od 1928 roku ze Stanisławą Łakomą i miał dwóch synów: Jana (ur. 1926) i Mariana (ur. 1928), a po jej śmierci z Heleną Maćkowiak, z którą miał troje dzieci: Eugeniusza Franciszka (ur. 1934), Zofię Heleną (ur. 1938, zamężna Glabus) i Anielę (ur. 1940, zamężna Kowalczyk).

Daria Golak, Mój dziadek – Franciszek Galant, uczestnik Powstania Wielkopolskiego, referat wygłoszony na IV Sesji Historycznej zorganizowanej przez Gimnazjum w Dopiewie, dnia 19 stycznia 2005 r.; informacje wnuka Grzegorza

Glabusa; dokumenty i pamiątki rodzinne; Zbiory Gabinetu Pamiątek Historycznych Eligiusza Tomkowiak w Dopiewie.

Eligiusz Tomkowiak

Garstecki Władysław (1892-1973), urodził się 17 października 1892 roku w Zalesiu koło Szubina. Rodzicami byli Walenty i Marianna z domu Liszewska. Po ukończeniu szkoły powszechnej pracował na majątkach w Miastowicach i Szubinie Wsi jako robotnik. 5 stycznia 1919 roku wstąpił w szeregi powstańców wielkopolskich. Walczył pod Szubinem, Turem, Kowalewem, Rynarzewem. Następnie został przeniesiony do 58 pp do Gniezna. Zwolniony ze służby wojskowej w 1921 roku. Udział w powstaniu został potwierdzony zeznaniami świadków, Leonarda Krawańskiego i Feliksa Kosińskiego, a on sam został zweryfikowany jako powstaniec wielkopolski. W czasie dwudziestolecia międzywojennego należał do NPR. Pracował jako cieśla, a także dorywczo jako robotnik. W czasie II wojny światowej w 1942 roku przez pięć miesięcy przebywał w niemieckim więzieniu. Po wojnie pracował jako pracownik fizyczny, w tym woźny w Szubinie. W 1957 roku przeszedł na emeryturę. Odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski i Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. Zmarł 13 listopada 1973 roku.

Archiwum ZO ZKRP w Bydgoszczy, obecnie w CAW.

Kamila Czechowska

Garstka Józef (1897-1984), urodził się 13 marca 1897 r. w Zdziechowie (pow. gnieźnieński), jako syn Jana i Józefy z d. Ciesielska. Miał pięciu braci: Stanisława,

Franciszka, Andrzeja, Piotra i Wincentego (poległ w Powstaniu Wielkopolskim pod Zdziechową) oraz siostrę Marię (po mężu Zobel). W 1906 r. mając 9 lat, uczestniczył w strajku szkolnym w miejscowej szkole w obronie polskiej mowy. Do 18 roku życia pomagał rodzicom w prowadzeniu gospodarstwa. W 1916 r. został powołany do armii niemieckiej do jednostki Artylerii Ciężkiej w Świnoujściu (34 Pułk Fizylierów) i po przeszkoleniu wysłany na front zachodni do Francji. Po zawieszeniu rozejmu 11 listopada 1918 r. powrócił pieszo spod Lille z grupą żołnierzy do miejscowości Milpse w północnej Westfalii. Przed dalszą drogą – podróż pociągiem do garnizonu Altona w Hamburgu- otrzymał list od starszego brata z informacją, że wszyscy jego bracia już z wojny wrócili do domu (było ich czterech) i czekają na jego powrót. Nie otrzymawszy urlopu od przełożonych, w czasie krótkiego postoju pociągu w Hagen jadącego do Hamburga, przesiadł się do stojącego obok pociągu jadącego do Berlina nie mając biletu. Po przybyciu do stolicy Niemiec, przesiadł się również bez biletu na kolejny pociąg jadący do Poznania, Gniezna i Bydgoszczy. I tak szczęśliwie w dniu 23 grudnia 1918 r. wysiadł na stacji w Gnieźnie, a następnego dnia przybył do rodziny w Zdziechowie. Gdy kilka dni później, w nocy z 30/31 grudnia rodzinna wieś została zaatakowana przez przybyły z Bydgoszczy pociąg pancerny z oddziałem Grenzschutzu, stanął wraz

Józef Garstka

z innymi mieszkańcami do obrony swej miejscowości. Z pomocą też przyszli powstańcy z Wrześni. Była to pierwsza zwycięska bitwa na otwartym polu, która ocaliła pobliskie Gniezno i miała strategiczne znaczenie dla dalszego rozwoju walk w tej części Wielkopolski. W dniu 14 stycznia 1919 r. wstąpił jako ochotnik do IV Kompanii Gnieźnieńskiej, uczestniczył w walkach pod Szubinem, Rynarzewem i Nakłem. W czasie ataku na niemiecki pociąg pancerny w dniu 18 lutego 1919 r. w Rynarzewie, uratował ciężko rannego 17-letniego Stefana Byszkiewicza z Gniezna. Po tej powstańczej victorii, zdobyty pociąg został odesłany do Wągrowca, który po wyremontowaniu otrzymał imię „Danuta” i uczestniczył potem w wojnie polsko-bolszewickiej oraz w kampanii wrześniowej 1939 r. Józef Garstka uczestniczył w wojnie polsko-bolszewickiej. Jego IV Kompania Gnieźnieńska od 6 marca była w składzie 4 Pułku Strzelców Wielkopolskich, który potem uroczystie żegnany w dniu 1 sierpnia przez mieszkańców Gniezna, wyruszył transportem kolejowym na front litewsko-białoruski. Uczestniczył ze swoim oddziałem w zdobyciu Mińska i Bobrujska, dochodząc aż do rzeki Berezyny. 7 stycznia 1920 r. 4 Pułk Strzelców Wielkopolskich został przekształcony w 58 Pułk Piechoty Wielkopolskiej. W czasie odwrotu przed nacierającą Armią Czerwoną brał udział w słynnej bitwie warszawskiej w sierpniu 1920 r. zwanej „Cudem nad Wisłą”. Następnie pod Żelwą k. Białegostoku, Naczelny Wódz-Marszałek Józef Piłsudski w dniu 6 listopada 1920 r. udekorował chorągiew 58 Pułku Piechoty Wielkopolskiej Srebrnym Krzyżem Orderu Wojennego *Virtuti Militari* V klasy za męstwo i waleczność jego żołnierzy w wojnie polsko-bolszewickiej. Po zakończeniu działań wojennych Józef

Garstka w stopniu kaprała do 15 lipca 1921 r. pełnił dalszą służbę w Baterii Zapasowej Pułku Motorowego Artylerii Najcięższej w Warszawie. Po zdemobilizowaniu z wojska i czasowym bezrobociu znalazł zatrudnienie na poczcie w Zbąszyniu, w której pracował jako monter telekomunikacyjny aż do wybuchu II wojny światowej. Podczas okupacji niemieckiej był robotnikiem w składnicy urządzeń przeciwgazowych w tym mieście. Po zakończonej wojnie powrócił do swojej poprzedniej pracy w Urzędzie Pocztownym w Zbąszyniu w którym pracował do ukończenia 65 r. życia. W dniu 30 czerwca 1962 r. przeszedł na emeryturę. Był członkiem ZBoWiD-u. Swoją bogatą wiedzą i osobistymi przeżyciami w czasie walk w Powstaniu Wielkopolskim dzielił się z młodzieżą szkolną. Był dwukrotnie żonaty. Z pierwszego związku małżeńskiego zawartego w 1923 r. z Leokadią Kozłowską miał czworo dzieci: Łucję (ur. 1924, po mężu Cicha), Edmunda (ur. 1925), Benedykta (ur. 1928), Jerzego (ur. 1930). Z drugiego związku małżeńskiego w 1938 r. ze Stanisławą Skibińską miał syna Jana (ur. 1946). Zmarł 28 września 1984 r. Spoczywa na Cmentarzu Komunalnym w Zbąszyniu. Został odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1967), Brązowym Krzyżem Zasługi (1957), Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1958), Brązowym Medalem Za Długoletnią Służbę (1938), Odznaką Pamiątkową Wojsk Wielkopolskich.

J. Łapiński, *Zarys historii wojennej 58-go Pułku Piechoty Wielkopolskiej*, Warszawa 1928, s. 7,8,31; G. Łukomski, B. Polak, *Powstanie Wielkopolskie 1918-1919*, Koszalin – Warszawa 1995, s. 70,108; B. Polak, M. Rezler, *Walki Po-*

wstania Wielkopolskiego 1918-1919, Koszalin 2010, s. 126-131, 318; M. Rezler; Powstanie Wielkopolskie 1918-1919. Spojrzenie po 90-latach, Poznań 2008, s. 156, 161; Bateria Zapasowa Pułku Motorowego Artylerii Najcięższej w Warszawie, zaświadczenie o służbie w tym pułku kpr. Garstki Józefa od 9 listopada 1920 r. do 15 lipca 1921 r.; Centralne Archiwum Wojskowe, zaświadczenie nr 12835 z dn. 20 listopada 1967 r. stwierdzające, że Garstka Józef był zweryfikowany przed rokiem 1938 jako powstaniec wielkopolski i ujęty w ewidencji Biura Historycznego DOK-VII w Poznaniu pod nr 23031; Dowództwo Okregu Korpusu Nr VII Referat Historyczny Nr 68 81/38, zaświadczenie z dnia 8 września 1938 r. stwierdzające, że Garstka Józef brał czynny udział w walkach o niepodległość państwa polskiego; Publiczna Szkoła Powszechna w Zdziechowie, pow. gnieźnieński, zaświadczenie z dnia 27 marca 1937 r. o udziale Garstki Józefa w strajku szkolnym w 1906 r.; Towarzystwo Miłośników Miasta Poznania, podziękowanie Józefowi Garstce za przekazywanie własnych wspomnień i przeżyć oraz za pomoc uczniom w opracowywaniu konkursu „Powstanie Wielkopolskie”; Kancelaria Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej, Archiwum Prezydenta RP, pismo z dn. 31 grudnia 2014 r. o posiadanych odznaczeniach państwowych Józefa Garstki; Rękopisy życiorysu oraz opisu przebiegu walk pod Zdziechową i Rynarzewem autorstwa Józefa Garstki; Informacje i pamiątki rodzinne syna Jerzego – prof. dr. hab. med. z Poznania, wnuka Jerzego ze Zbąszynia i wnuczki Doroty Gorzelniak z Moch, wójta gm. Przemęt; Lista odznaczonych Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym, <http://powstancy-wielkopolscy.pl/>

Dorota Gorzelniak

Gracz Jan (1901-1989), urodził się 2 lipca 1901 roku w Wiosce (powiat Wolsztyn), syn Agnieszki. Ukończył 7-klasową szkołę powszechną w Poznaniu. Następnie pracował jako goniec, później jako robotnik na Cytadeli w Poznaniu. Od 1915 roku należał do 4-tej Drużyny Skautowej im. Władysława Jagiełły. Drużynowym był wówczas Bolesław Jankowski. 27 grudnia 1918 roku ochotniczo wstąpił do oddziału powstańczego w Bazarze pod dowództwem podporucznika Rybki, gdzie objął obowiązki gońca do dnia 9 stycznia 1919 roku. Następnie został przeniesiony do 1 kompanii skautowej pod dowództwem podporucznika Wierzejewskiego. Do 19 stycznia uczestniczył w patrolach i pełnił służbę wartowniczą na terenie miasta Poznania. Później został wcielony do 1 Pułku Strzelców Wielkopolskich (późniejszy 55 pp). Brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej. Do rezerwy zwolniony 21 stycznia 1921 roku w stopniu szeregowca. Po powrocie z wojska od grudnia 1921 roku do listopada 1933 roku pracował w Hurtowni Bracia Miniccy w Poznaniu jako robotnik. Od marca 1934 zatrudniony był w Miejskim Domu Noclegowym w Poznaniu jako palacz dezynfektor. 24 sierpnia 1939 roku został powołany do Wojska Polskiego i wcielony do 64-go Baonu Wartowniczego. Brał udział w Bitwie nad Bzurą. Pod Sochaczewem został wzięty do niewoli niemieckiej. 18 października 1939 roku zwolniony z obozu jenieckiego w Kielcach i wrócił do Poznania. Na początku listopada 1939 roku został przez Niemców wezwany do pracy w Miejskim Domu Noclegowym. Do końca wojny zajmował się odkażaniem wojska niemieckiego, dzieci i dorosłych wysyłanych na roboty do Niemiec, Żydów oraz więźniów z Fortu VII. Po zakończeniu II wojny światowej, od 16 lutego 1945 roku

pracował w Szpitalu Zakaźnym na Zawadach (w okresie międzywojennym mieścił się tam Miejski Dom Noclegowy). 13 maja 1964 roku został członkiem ZBoWiD-u Koło Starówka. 31 sierpnia 1966 roku przeszedł na emeryturę. Od 1926 roku był żonaty i miał dwóch synów. Mieszkał w Poznaniu przy ulicy Mostowej. Zmarł 21 września 1989 roku i został pochowany na Cmentarzu Komunalnym na Miłostowie w Poznaniu (pole 10).

Zbiory Gabinetu Pamiątek Historycznych Eligiusza Tomkowiaka w Dopiewie.

Eligiusz Tomkowiak

Grobelny Józef Edward (1873-1949), lekarz, organizator służby sanitarno-medycznej, gen. brygady Wojska Polskiego. Urodził się 16 marca 1873 roku w Kobylinie (pow. krotoszyński), w rodzinie nauczyciela Stanisława i Marii z Kosińskich. Uczęszczał do szkoły powszechnej w Kobylinie, a od 1883 roku do gimnazjum w Krotoszynie, następnie w Międzyrzeczu i GryfioGórze, gdzie w 1896 roku uzyskał świadectwo dojrzałości. Przeciętne zdolności nadrabiał pilnością i sumiennością. Po maturze krótko studiował w Seminarium Duchownym w Poznaniu, a następnie rozpoczął studia medyczne na uniwersytecie w Berlinie, kontynuował je w Rostocku i Gryfii. Egzamin lekarski uprawniający do wykonywania zawodu zdał 15 lipca 1902 roku w Rostoku. Na tamtejszym uniwersytecie 25 sierpnia 1904 roku otrzymał promocję doktorską. Po raz pierwszy odbywał służbę wojskową od 1 października 1899 roku do 31 marca 1900 roku (42 pp), następnie od 1 listopada 1902 roku do 30 kwietnia 1903 roku; 18 sierpnia otrzymał patent podporucznika lekarza. Wkrótce też wstąpił do wojska jako lekarz do 19

pp w Zgorzelcu. Ukończył szereg kursów, m. in. wojskowy kurs dokształcający w dziedzinie chirurgii we Wrocławiu. 27 stycznia 1906 roku awansowano go do stopnia porucznika i skierowano na 3-letnią specjalizację do Królewca. Kursu nie ukończył, gdyż 12 lutego 1908 roku wystąpił z wojska, protestując przeciwko pruskiej ustawie wywłaszczeniowej. Zamieszkał w Pniewach (pow. szamotulski), gdzie praktykował do 4 sierpnia 1914 roku. W dalszym ciągu dokształcał się, ukończył kurs dla lekarzy sztabowych. Działal m. in. w Banku Spółdzielczym. Zmobilizowany (4 sierpnia 1914 roku) do wojska pruskiego, z przydziałem do szpitala nr 8 w ramach 119 Dywizji Piechoty, wyjechał na front zachodni (Francja), a od lipca przeniesiony został na front galicyjski (pod Gorlice i Przemyśl). Tam zachorował i leczył się do sierpnia 1916 roku. 13 września objął komendę kompanii (nr 223) przy 221 Dywizji Piechoty na froncie zachodnim (nad Sommą), a następnie szpitala nr 163 przy tej samej dywizji. W listopadzie 1918 roku urlopowany, wrócił do Pniew. Nawiązał kontakty z Wincentym Wierzejewskim. Współdziałał w polszczeniu urzędów, a po wybuchu powstania organizował służbę sanitarno-medyczną kompanii pniewskiej. 14 stycznia 1919 roku na wniosek Wydziału Lekarskiego Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, został wezwany przez Komisariat Naczelnej Rady Ludowej do Poznania, gdzie objął stanowisko zastępcy Szefa Sanitarnego wojsk powstańczych. Został szefem Departamentu Sanitarnego Urzędu Wojskowego (1 kwietnia), który w połowie marca 1919 roku składał się z Sekcji Weterynaryjnej i Sekcji Medycznej (szpitalnictwo). W sierpniu Szpitalowi Głównemu w Poznaniu podlegało 14 filii, dysponujących ponad 300 łózkami każda i pięć liczących

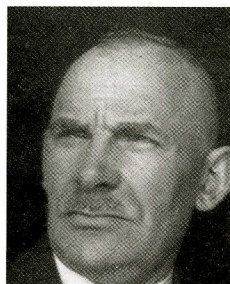
od 100 do 300 łóżek. Departamentowi podlegała też część szpitali polowych. 6 maja dekretem Komisarjatu NRL Grobelny został mianowany pułkownikiem i z tą samą datą uzyskał charakter generała porucznika (brygady). Po likwidacji odrębności formacji wielkopolskiej (15 listopada) mianowany został Szefem Sanitarnym Dowództwa Okręgu Generalnego w Poznaniu. W kwietniu 1920 roku formował oddział szkolno-sanitarny, później baon sanitarny nr 7 jako oddział macierzysty dla całego sanitariatu Dowództwa Okręgu Generalnego Poznań. Dla potrzeb frontu przygotowano 20 000 łóżek szpitalnych. Od 16 listopada 1921 roku do 31 sierpnia 1922 roku był Szefem Sanitarnym Dowództwa Okręgu Korpusu nr VII w Poznaniu. 1 września 1922 roku przeszedł w stan spoczynku. Objął praktykę lekarską w Buku. Wysiedlony przez Niemców w 1939 roku, zamieszkał we wsi Zgoda (pow. nowotomyski). Do Buku powrócił w 1945 roku i kontynuował pracę zawodową. Zmarł w Buku 21 stycznia 1949 roku i został pochowany na miejscowym cmentarzu. Był odznaczony m. in. Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Krzyżem Walecznych, Odznaką Wojsk Wielkopolskich. Zawarł związek małżeński z Haliną Gintrowiczową z Robińskich.

CAW, Akta personalne 7500, OOP 1/315. KKiMN (odrzucone 24-8388); TUNRL nr 12 z 19 V 1919r.; J. Basiński, Organizacja i działalność służby zdrowia w pierwszym okresie Powstania Wielkopolskiego (czas od 27 XII 1918 r. do 15 I 1919 r.), „Archiwum Historii Medycyny” 1979, z. 1, s. 1,7; tenże. Organizacja i stan kadrowy wojsk sanitarnych powstańczej Armii Wielkopolskiej. Czas od 16 I 1919 r. do 13 XI 1919 r., s. 19-30; A. Czubiński, Powalenie Wielkopolskie, Po-

znań 1978, s. 356, 414; S. Wawrzyniak, Wspomnienie o gen. dr. med. Józefie Edwardzie Grobelnym, (w:) Lekarze polscy uczestniczący w Powstaniu Wielkopolskim w 1918—1919 roku. Konferencja popularnonaukowa (4 maja 1974 r.), pod red. A. Wierzejewskiego, Poznań 1978, s. 43-46; PSB, t. VIII, s. 580-585; Jan Basiński, Grobelny Józef Edward (1873-1949), (w:) Słownik biograficzny powstańców wielkopolskich 1918-1919, red. A. Czubiński, B. Polak, Poznań 2002, s. 112-113.

Eligiusz Tomkowiak

Grzeszkowiak Hieronim (1882-1945), Inżynier, przedsiębiorca, jeden z organizatorów powstańczych w Poznaniu. Urodzony 3 września 1882 r. w Poznaniu, w rodzinie mistrza murarskiego Józefa G. i Wandy z Drzewieckich. Ukończył szkołę powszechną w Poznaniu, następnie uczył się zawodu w warsztacie mechanicznym, równocześnie uczęszczając do wieczorowej szkoły wydzielowej. W latach 1901-1904 kontynuował naukę w Thüringisches Technikum w Ilmenau, na Studium Inżynierskim. Po ukończeniu studiów (m. in. dzięki stypendium z Towarzystwa Pomocy Naukowej im. K. Marcinkowskiego) pracował jako inżynier stażysta w Belgii i w Szwajcarii. Po powrocie do Poznania w 1906 roku otworzył warsztat mechaniczny i sklep z artykułami technicznymi „Kastor” przy alei

Hieronim
Grzeszkowiak

Wilhelmowskiej, później przy Św. Marcinie. Zaangażowany był w pracy wychowawczej z młodzieżą polską, akcentując sprawę narodową; rozprowadzał m. in. płyty gramofonowe z nagraniami polskich pieśni ludowych, z dołączeniem *Mazurka Dąbrowskiego* i „*Boże coś Polskę*”, współpracował z polskimi nauczycielami. W latach 1904-1905 odbył jednoroczną służbę wojskową, miewał zatargi z przełożonymi, na tle pogardliwego traktowania przez nich Polaków. Po wybuchu I wojny światowej nie był skierowany na front, lecz aż do końca 1918 roku służył w stopniu sierżanta w pododdziałach łączności na poznańskiej Cytadeli. Po 11 listopada 1918 roku wszedł w skład tzw. Rady Jedenastu stojącej na czele tajnej Polskiej Organizacji Wojskowej Zaboru Pruskiego. Był delegatem Rady Robotniczo-Żołnierskiej z polskiej strony, do Komendy Miasta. W ten sposób uzyskał duży wpływ na polonizację oddziałów Służby Straży i Bezpieczeństwa oraz kierowanie do tej organizacji członków POWZPr, a także stale kontrolował rozwój sytuacji w Komendzie Miasta. Przez niektórych działaczy powiatowych uważany był za współorganizatora, niekiedy wręcz za pomysłodawcę idei tworzenia oddziałów SSiB (K. Kandziora). W każdym razie podczas jego działalności na tym stanowisku poznańska organizacja SSiB znacznie okrzepła, powstały kompanie, które odegrały czołową rolę w walkach na ulicach Poznania po 26 grudnia 1918 roku (dowodzone m. in. przez E. Krausego, S. Grodzkiego i A. Białoszyńskiego). Z polecenia G. 17 XI 1918 r. uzyskano kontrolę nad Urzędem Umundurowania w Poznaniu. Formalnie był dowódcą 6 oddziału SSiB (Nordring). W trakcie wydarzeń 27 grudnia 1918 roku wspólnie z M. Paluchem, B. Hulewiczem i B. Sikorskim zajmował się neutra-

lizowaniem kierownictwa administracji niemieckiej i komendy OK V. W lutym 1919 r. został kierownikiem Wydziału Elektrotechnicznego Sekcji Inżynierskiej Szefostwa Apropowizacji. Po zakończeniu walk pozostał w armii, w wojskach technicznych (łączności). 7 lutego 1919 roku mianowany podporucznikiem – ze starszeństwem w stopniu od 21 stycznia t. r.; 23 czerwca starszeństwo przesunięto na 1 października 1917 roku, a później na 1 kwietnia 1916 roku. W 1921 roku służył w 2 Baonie Zapasowym Telegraficznym, z przydziałem do Wojskowych Okręgowych Zakładów Mundurowych w Poznaniu. W dniu 5 maja 1922 roku w stopniu kapitana (ze starszeństwem od 1 czerwca 1919 roku) przeniesiony do rezerwy, posiadał przydział do 3 pułku łączności, od 1924 roku – do 1 p. łączn. Do wybuchu II wojny światowej w dalszym ciągu prowadził swoją firmę „Kastor” w Poznaniu. We wrześniu 1939 roku ewakuował się z rodziną do Warszawy. Po kapitulacji stolicy wrócił do Poznania. 11 listopada 1939 roku G. został aresztowany, w grupie więźniów przewieziony do Berlina i osadzony w areszcie prewencyjnym przy Alexanderplatz. Nie był przesłuchiwany. W październiku 1940 roku został zwolniony, z nakazem wyjazdu do Generalnego Gubernatorstwa, bez prawa powrotu do Poznania. Osiadł (wraz z wysiedloną wcześniej rodziną) w Warszawie, pracował jako technik w firmie „Techno-service” przy ul. Szwedzkiej. Według relacji ustnych, był zaangażowany w ruch oporu, lecz szczegóły tej działalności G. nie są znane. W trakcie Powstania Warszawskiego uczestniczył w cywilnej obronie przeciwlotniczej. Po upadku powstania został wywieziony do Częstochowy, skąd w lutym 1945 roku wrócił do Poznania, zamierzał odtworzyć swą firmę. Zmarł w wyniku wypadku 4 marca

1945 roku w Poznaniu, został pochowany na cmentarzu na Dębcu. W 1972 r. przeniesiony na cmentarz w Puszczykowie, gdzie spoczął obok żony. W literaturze przedmiotu często jako Grześkowiak; było to prawdziwe nazwisko rodziny, zmienione na Grzeszkowiak odgórna, arbitralną decyzją Królewskiego Sądu Okręgowego w Poznaniu z 30 maja 1910 roku. Odznaczony Krzyżem Niepodległości, Krzyżem Walecznych. Krzyżem POW, Odznaką „Za Waleczność” Naczelnej Rady Ludowej. W 1923 roku zawarł związek małżeński z Marią Majchrzak (1891-1972). Dzieci: Wanda (zam. Tycner, ur. 1926, dziennikarka i tłumacz), Hieronim (1928-2004), handlowiec.

CAW, akta osobowe; Tygodnik Urzędowy Naczelnej Rady Ludowej nr 6 z 19 II 1919 r. s. 31, nr 16 z 4 VI 1919 r., s. 75, nr 23 z 24 VI 1919 r., s. 118 (dekrety Komisariatu Naczelnej Rady Ludowej nr 2 p. 28, nr 59 p. 90, nr 131 p. 1); Rozkaz dzienny Dowództwa Głównego Sił Zbrojnych w b. Zaborze Pruskim nr 38, 11 II 1919 r., p. I. I., poz. 105; Spis oficerów służących czynnie w dniu 1.6.21, Warszawa 1921, s. 343, 643; Roczniki Oficerskie: 1923 s. 964, 973, 1924 s. 875; Słownik biograficzny powstańców wielkopolskich 1918-1919, Poznań 2002; Grot, Pawłowski, Pirko: Wielkopolska..., s. 88, 94, 119; Czubiński, Grot, Miśkiewicz: Powstanie..., s. 175, 176; Z. Grot: Szkolne lata (w:) Poznańskie wspominki z lat 1918-1939, Poznań 1973, s. 67; K. Rzepecki: Oswobodzenie Poznania, Poznań 1923, passim (s. 76, fot); K. Kandziora: POW..., passim; Wojskowe aspekty powstania wielkopolskiego..., s. 109; Powstanie wielkopolskie 1918-1919. Wybór źródeł, Poznań 1983, s. 359, 368, 371; Z postępowych tradycji..., s. 226; M. Andrzejewski: Polska Organizacja Woj-

skowa Zaboru Pruskiego a powstanie wielkopolskie w 1918 r. „Przegląd Wielkopolski” 1939 nr 3; W. Zakrzewski: Opanowanie Poznania w powstaniu wielkopolskim (fragmenty wspomnień), „Novum” 1971 nr 12 (specjalny) s. 167, 170; Z. Boras, L. Trzeciakowski: W dawnym Poznaniu, Poznań 1974, s. 384, 387; Kubiak, Łozowski: RRiŻ..., passim; M. Tarka: W poznańskiej kompanii Służby Straży i Bezpieczeństwa (w:) Przeciw pruskiemu zaborcy, s. 24, 26; B. Polak: Wojsko Wielkopolskie 1918-1920, Koszalin 1990, s. 52; Oświadczenia S. Nogaja i J. Bliskiego, dokumenty osobiste w posiadaniu rodziny, relacje oraz wspomnienia W. Tycner i H. Grzeszkowiaka jun.

Marek Rezler

Grześkowiak Tomasz (1890 - 1971), urodził się 26 listopada 1890 r. w Krotoszynie (były powiat szubiński), w rodzinie Wawrzyna i Elżbiety. Ukończył siedem klas szkoły powszechnej w Barcinie. Pracował jako robotnik rolny na majątku w Krotoszynie, a następnie w zakładach wapiennych. Powołany do służby w armii niemieckiej, od 1915 r. do 1917 r. brał udział w I wojnie światowej. Podczas służby na froncie zachorował na serce. Po powrocie z wojska pracował jako robotnik w zakładach wapiennych w Wapieniu pod Barcinem. Następnie został wóznym. W szeregi powstania wielkopolskiego wstąpił jako ochotnik 4 stycznia 1919

Tomasz Grześkowiak

r. Walczył w kompanii barcińskiej. Brał udział w akcjach rozbrajania Niemców w Barcinie i okolicy. 6 stycznia 1919 r. razem z grupą trzydziestu powstańców udał się z pomocą, by walczyć o wyzwolenie Inowrocławia. Po walkach skierowany do Barcina, tam służył do 31 marca 1919 r., kiedy to został zwolniony z armii. W czasie II wojny światowej mieszkał w Barcinie i pracował w Wapienniu. Po wojnie do momentu przejścia na emeryturę pracował jako woźny w zakładach w Wapienniu. Na emeryturę przeszedł 30 czerwca 1958 r. Był członkiem ZBoWiD. Udział w powstaniu został zweryfikowany na podstawie oświadczenia świadków. Uchwałą Rady Państwa z dnia 16 marca 1973 r. otrzymał Wielkopolski Krzyż Powstańczy. Zmarł 7 maja 1971 r.

Archiwum ZO ZKRP w Bydgoszczy, obecnie w CAW.

Kamila Czechowska

Grześkowiak Walenty (1892-1951), urodził się 5 lutego 1892 roku w Krośszynie (były powiat szubiński), w rodzinie Wawrzyna i Elżbiety. Wraz z bratem Tomaszem Grześkowiakiem 1 stycznia 1919 roku przyłączył się do walki w czasie Powstania Wielkopolskiego. Brał udział – pod dowództwem Leonarda Krukowskiego – w rozbrajaniu Niemców w Barcinie oraz w walkach pod Łabiszynem, Rynarzewem, Chodzieżą. 15 czerwca 1919 roku został zwolniony z wojska. Jego udział w powstaniu został zweryfikowany nie tylko na podstawie zeznań świadka – przyjaciela z powstania Hieronima Małkowskiego, ale też na podstawie dokumentów z Biura Historycznego przy DOK VII w Poznaniu. Na podstawie tych ostatnich potwierdzono, że przed 1939 r. został zweryfikowany jako powstaniec

wielkopolski. Poślubił Klarę Jankowską urodzoną w 1896 r. w Wolicach koło Barcina. Małżonkowie zamieszkali w Bydgoszczy. W czasie II wojny światowej został w Bydgoszczy aresztowany przez Niemców. Następnie był internowany w Radomiu. Wrócił z internowania do Bydgoszczy. Ciężko chorował na gruźlicę. Zmarł 2 marca 1951 roku.

Archiwum ZO ZKRP w Bydgoszczy, obecnie w CAW.

Kamila Czechowska

Hamling Aleksy (1887-1926), oficer zawodowy, urodzony 23 grudnia 1887 roku w Budzynie pow. Chodzież. Rodzicami jego byli: kupiec i organista Józef i Balbina z domu Stepczyńska. Uczęszczał do szkoły elementarnej w Budzynie, którą ukończył w 1899 roku. Potem zaliczył Gimnazjum Humanistyczne w Wągrowcu. W 1914 roku został powołany do służby wojskowej w 6 pułku artylerii ciężkiej. W tym zakresie przeszedł odpowiednie przeszkolenie we Wrocławiu. W armii pruskiej służył od 29 września 1914 roku do 14 grudnia 1918 roku. Na froncie był od 19 kwietnia 1915 roku do 11 listopada 1918 roku. W roku 1917 uzyskał awans na kaprała. Za udział w I wojnie światowej odznaczony został pruskim Żelaznym Krzyżem kl. II. 6 stycznia 1919 roku przystąpił do powstania. Od 1 lutego 1919 roku walczył na VI odcinku budzińskim. Od 16 kwietnia 1919 r. w 8 kompanii II baonu 4 Pułku Strzelców Wlkp. Brał czynny udział we wszystkich walkach na odcinku frontu północnego. Wstąpił się w walkach pod Budzyniem i Chodzieżą. 30 maja 1919 roku odkomenderowany został do Szkoły Podchorążych w Gnieźnie, a 1 sierpnia 1919 roku do Szkoły Oficerskiej w Poznaniu. Od

1 kwietnia 1920 roku służył w 58 pp. 1 lipca 1920 r. razem z pułkiem wysłany został na wojnę polsko-bolszewicką. 20 października 1920 r. awansowany na podporucznika z opinią: nadaje się na oficera zawodowego. Wyróżnił się pod wsią Horaki: *14 września 1920 r. ppor. A. Hemling wysłany z rozkazem zajęcia tej wioski i zabezpieczeniem prawego skrzydła pułku zaatakował baon bolszewików. Z bagnatami rzucił się na trzydzieści razy liczniejszego nieprzyjaciela. Błyskawicznie zajął pozycję wroga i zdobył dwa ciężkie karabiny, wóz z amunicją, 140 karabinów ręcznych i wziął do niewoli 105 jeńców.* Za ten czyn 10 grudnia 1920 roku otrzymał pierwszy Krzyż Walecznych. Za zwycięskie bitwy z bolszewikami dnia 16 listopada 1920 r. pod Zelwą Naczelny Wódz – Józef Piłsudski odznaczył sztandar pułkowy 58 pp Srebrnym Krzyżem Orderu Wojennego Virtuti Militari. Tego również dnia odznaczył dzielnych żołnierzy Pułku, m. in. Krzyż Virtuti Militari 5 klasy (Nr 4627) otrzymał ppor. Aleksy Hamling. Wniosek o drugi Krzyż Walecznych, 10 kwietnia 1921 roku podpisało m. in. trzech generałów: Michał Milewski, Daniel Konarzewski i Leonard Skierski. 23 lutego 1922 roku ukończył ośmiotygodniowy kurs oficerski Broni Specjalnych Piechoty w Chełmnie. 4 kwietnia 1924 roku mianowany został na stopień kapitana i tegoż roku, od października pełnił służbę w 3 kompanii 15 Baonu Korpusu Ochrony Pogranicza. Zginął 15 września 1926 r. w okolicach Klecka na rubieżach Rzeczypospolitej w potyczce z bandą zza wschodniej granicy. Pochował go ks. mjr Roman Dadaczyński, st. kapelan 5 Brygady KOP-u dnia 18 września 1926 r. na cmentarzu wojskowym w Klecku pow. Nieśwież. Staraniem rodziny jego prochy zostały sprowadzone do Budzynia. Rodzinne miasto swego Bohatera żegnało

z wielkimi honorami. Jego pogrzeb był wielką manifestacją patriotyczną. Z dworca kolejowego szedł kondukt przez miasto do kościoła. Kapitan spoczął przy kościele św. Barbary, w którym 4 stycznia 1888 r. został ochrzczony. Zasłużonego Syna parafii żegnał kapelan powstania – Ks. prob. Kazimierz Stachowiak. Odznaczony: Krzyżem Srebrnym Orderu Wojennego Virtuti Militari, dwukrotnym Krzyżem Walecznych oraz Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918-1921. Był samotny. Rodziny nie założył.

CAW 17318; 1348; KW 425/5177; Pomorski Oddział Straży Granicznej, KOP 1925-26; B. M. Polak, Wielkopolanie kawalerowie Orderu Virtuti Militari 1918-1920, Koszalin 2010; W. L. Janiszewski, Z powstania do KOP-u, Tygodnik Nowy Ziemia Chodzieska, nr 47/2012, 20XI 2012 r.

Eustachy Rakoczy ZP

Hamling Czesław (1862-1938), urodził się 5 czerwca 1889 roku w rodzinie Józefa (1862-1938) i Balbiny z Stepczyńskich (1860-1934). Ojciec jego był kupcem i budzyńskim organistą. Miał brata Leona, który wyjechał do Ameryki w czasie zaborów. Po 1920 r. rodzina otrzymała od niego ostatni list. Pisał, że zmarła mu żona i będzie wracał, ale słuch o nim zaginął. Drugi jego brat to Aleksy (1887-1926) oraz siostra Kazimiera (1899-1979) – zamężna Pietraszak. Z ojcem i bratem ochotniczo zgłosił się do Powstania Wielkopolskiego. Na polecenie Komendanta rejonu budzyńskiego Stanisława Lippoka tworzył kompanię budzyńską (7 kompania) i przez pewien czas był jej dowódcą. Po powstaniu zajmował się kupiectwem i pracował jako rolnik. Zmarł 19 marca 1938 roku w Budzynie i pochowany jest

w mogile znajdującej na cmentarzu parafialnym w Budzynie obok Pomnika Powstańców Wielkopolskich, wspólnie z innym powstańcem – Piotrem Grzczką. W Powstaniu Wielkopolskim brał również udział jego ojciec Józef Hamling, brat Aleksy i mąż siostry Kazimierz Pietraszak.

Praca zbiorowa pod redakcją Edmunda Wolskiego – Ujście przez wieki – szkice z historii miasta – Ujście 2013; Waldemar L. Janiszewski – Dwie kwatery – Tygodnik Nowy z dnia 20.11.2012 r.; Piotr Grzczka – Moje wspomnienia z walk o niepodległość Polski – Budzyna 1937; Krystyna Kościelna, Powstanie Wielkopolskie 1918-1919 na terenie Budzyna – Szczecin 2006; Archiwum Państwowe w Poznaniu O/Piła; USC Budzyna; relacja wnuczki Kazimierza Pietraszaka Barbary Słomińskiej.

Ewa Kabat

Haming Józef (1862-1938), urodził się w 1862 r. Był zamożnym kupcem, posiadaczem kilku domów i znacznej ilości ziemi (w tym stojącego na niej słynnego, istniejącego do dziś budzyńskiego wiatra-ka zwanego Partlak) oraz organistą kościoła parafialnego p. w. św. Barbary w Budzynie. Zawarł związek małżeński z Balbiną Stepczyńską (1860-1935), córką Jana Stepczyńskiego i Gertrudy Tobelka. Miał trzech synów i córkę. Syn Leon wyjechał do Ameryki w czasie zaborów. Po 1920 r. rodzina otrzymała od niego ostatni list. Pisał, że zmarła mu żona i będzie wracał, ale słuch o nim zaginął. Kolejni synowie to Aleksy (1887-1926) i Czesław (1889-1930) oraz córka Kazimiera (1899-1979), która wyszła za mąż za Kazimierza Pietraszaka. Józef należał do Kółka Rolniczego w Budzynie oraz do Bractwa Strzeleckiego w Budzynie. Na

pierwszym zebraniu bractwa został wybrany na zastępcę Przewodniczącego, a w 1925 roku był Przewodniczącym I Starszym tej organizacji. Uczestniczył w Powstaniu Wielkopolskim razem ze swoimi synami Aleksym i Czesławem. Jako przedstawiciel Rady Ludowej brał udział w pertraktacjach z Niemcami, które prowadził Włodzimierz Kowalski, Stanisław Lippok i inni, aby wszystkie oddziały niemieckie na lewym brzegu Noteci złożyły broń i wycofały się za rzekę. Zmarł 3 lipca 1938 r. w Wieleniu i pochowany jest w rodzinnym grobowcu, razem ze swoją żoną, córką i wnuczką, na cmentarzu parafialnym w Budzynie. W Powstaniu Wielkopolskim brali również udział jego synowie Aleksy i Czesław oraz mąż córki Kazimierz Pietraszak.

Praca zbiorowa pod redakcją Edmunda Wolskiego – Ujście przez wieki- szkice z historii miasta – Ujście 2013; Karol Rzepecki – Powstanie Grudniowe w Wielkopolsce 27.12.1918 – Poznań 1919; Piotr Grzczka – Moje wspomnienia z walk o niepodległość Polski – Budzyna 1937; Krystyna Kościelna, Powstanie Wielkopolskie 1918-1919 na terenie Budzyna – Szczecin 2006; Rocznik Kółek Rolniczo-Włościańskich we Wielkiem Księstwie Poznańskim – XXXIX – Poznań 1913; Protokolarz Bractwa Strzeleckiego w Budzynie z lat 1911-1927; Archiwum Państwowe w Poznaniu; Archiwum Państwowe w Poznaniu O/Piła; USC Budzyna; relacja wnuczki Kazimierza Pietraszaka Barbary Słomińskiej.

Ewa Kabat

Handke Jerzy (1901-1979), Powsta-niec Wielkopolski, jeniec obozu Oflag VII A w Murnau. Urodził się 21 kwietnia 1901 r. w Smogulcu, w gminie Gołańcz,

w ówczesnym powiecie wągrowieckim (województwo bydgoskie). Ojciec Heliodor był uczestnikiem wojny 1920 r. i 1939 r. w stopniu oficera. Jerzy miał brata Grzegorza (1897-1959), który jako ksiądz kanonik był więźniem niemieckiego obozu koncentracyjnego w Dachau. Po powrocie z więzienia pracował w Inowrocławiu w parafii pw. Matki Boskiej. Siostra Krystyna (1899-1999) wdowa po mężu lekarzu Rybka, wychowała i wykształciła czworo dzieci. Siostra Barbara (ur. 1908) z zawodu lekarz, pracowała w Siemianowicach, od 1979 r. brak z nią kontaktu. Jerzy szkołę elementarną ukończył w Smogulcu. Dalszą naukę podjął w Progimnazjum, (wcześniejsza nazwa Gimnazjum) w Trzemesznie, które było bastionem polskości i katolicyzmu w Wielkopolsce. Wychowawcy jak i uczniowie brali udział we wszystkich polskich zrywach wolnościowych. W szkole aktywnie działała tajna organizacja patriotyczna, pod nazwą Towarzystwo im. Tomasza Zana. Gdy wybuchło Powstanie Wielkopolskie zawiązała się nieformalnie kompania uformowana z uczniów tegoż gimnazjum, w skład której wchodził również Jerzy. Uczniowie ochotniczo zgłosili się do oddziałów powstańczych. Jerzy brał udział w walkach w Nakle, Żninie i Strzelnie. Walczył w stopniu starszego szeregowego. Otrzymał dyplom (nr 7433) Weterana Powstania Wielkopolskiego i został ujęty w kartotece Archiwum Towarzystwa dla Badań nad Histo-

rią Powstania Wielkopolskiego pod nr 14850. Po zakończeniu Powstania Wielkopolskiego, kontynuował naukę na studiach rolniczych, zdobywając zawód wykwalifikowanego rolnika. Przez cały okres trwania II wojny światowej (1939-1945) był jeńcem niemieckiego obozu dla oficerów polskich Oflag VII A (nr więzienia 1228) w Murnau (Bawaria). W domu pozostawił żonę i dwuletniego syna Michała, do których pisał listy z obozu. 29 kwietnia 1945 r. obóz został oswobodzony przez jeden z oddziałów amerykańskich 12. Dywizji Pancerniej. Z tytułu udziału w Powstaniu Wielkopolskim mianowany został na stopień porucznika rezerwy Wojska Polskiego. Odznaczony: Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym, Odznaką Grunwaldzką. Odznaczenia i listy do dnia dzisiejszego przechowuje syn Michał. Jerzy w 1935 r. ożenił się z Kazimierą z domu Kowalik (której brat Bronisław również był Powstańcem Wielkopolskim, zginął w 1920 r. na Rosji). W ich małżeństwie urodziło się dwóch synów: Michał (ur. 1937) mgr inż. pracował do emerytury w HCP w Poznaniu i Wojciech (1946-2004) inż. rolnik, spoczywa na cmentarzu parafialnym w Barcinie. Rodzina Jerzego mieszkała we wsi Barcin powiat Szubin, w województwie bydgoskim. Jerzy Handke zmarł nagle 3 marca 1979 r. w Barcinie (w wieku 78 lat) i pochowany został na miejscowym cmentarzu parafialnym.

Jerzy Handke

Materiały i pamiątki z archiwum rodzinnego syna Michała: Dyplom nr 7433 Jerzy Handke, Weteran Powstania Wielkopolskiego wpisany do kartoteki Archiwum Towarzystwa dla badań nad historią Powstania Wlkp. pod nr 14850, Zarząd Główny Związku Weteranów Powstań Narodowych R. P. 1914-1919; Listy

z obozu jenieckiego własnoręcznie pisane do żony; ocenzone (1228B/I/1); Po-skarte (13.03.1944); Odnaczenia (brak legitymacji). Informacje syna Michała z Poznania.

Halina Kowalewska

Horowski Czesław (1893-1958), plutonowy, współorganizator kompanii opalenickiej, pamiętnikarz powstania. Urodził się 23 listopada 1893 roku w Opalenicy w rodzinie Stanisława i Antoniny z domu Libera. Dzieciństwo i młodość spędził w Opalenicy, gdzie uczęszczał do szkoły podstawowej. Za udział w strajku szkolnym zmuszony był przebywać w szkole o pół roku dłużej. Należał m. in. do Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”. Od szesnastego roku życia uczył się piekarstwa u mistrza Wojciecha Witajewskiego w Opalenicy, następnie pracował jako pomocnik piekarza w Berlinie. Dnia 1 października 1913 roku władze wojskowe wcieliły go do armii niemieckiej (19 pułk piechoty w Zgorzelcu). Wysłany został na front francuski i do Macedonii. Konflikt zbrojny między zaborcami ożywił nadzieję Polaków na odzyskanie niepodległości. Dopiero 18 listopada 1918 roku Horowski mógł porzucić obcą mu armię i stanął w szeregach Rady Żołnierskiej w Opalenicy, (22 listopada 1918 roku). Nabyty duży stopień sprawności wojennej Horowski wykorzystał do walki z zaborcą. Niezwykle operatywny objął dowództwo plutonu kompanii opalenickiej. Brał udział we wszystkich działaniach tegoż oddziału powstańczego, a więc: w Buku (24 grudnia 1918 roku zawrócił z powrotem pociąg z wojskiem niemieckim), pod Porążynem (28 grudnia 1918 roku), w Nowym Tomysłu (2/3 stycznia 1919 roku), pod Zbąszy-niem, Strzyżewem, Czerwonym Dworem, w Nowej Wsi i Wielkim Grójcu, na

odcinku Stefanowa i Leśnych Dąbków. Dnia 12 lutego 1919 roku Niemcy rozpoczęli ofensywę na Nową Wieś, Babimost i Kargową. 14 lutego 1919 roku kompania opalenicka poszła na pomoc kompanii poznańskiej – podporucznika Edmunda Krausego. W walce tej wyróżnił się plutonowy Horowski. Walkę tę opisane we wniosku odnaczeniowym „Na stronie południowej jeziora zbąszyńskiego toczy się walka oddziału podporucznika Krausego z przeważającym w sile wojskiem niemieckim. Sytuacja staje się, groźną, beznadziejną. Artyleria nieprzyjaciela strzela do jeziora i łamie lód, czym odci-na odwrót oddziałowi powstańczemu. W tej sytuacji nadchodzi plutonowy Horowski z małym oddziałem. Bez namysłu pędzi przez jezioro na pomoc i bierze udział w walce. Przy odwrócie został ciężko ranny”. Za czyn ten otrzymał Krzyż Walecznych nr 35768. Po rekonwalescencji w szpitalu do 7 sierpnia 1919 roku pełnił służbę wojskową na dworcu w Poznaniu. W lutym 1920 roku został zwolniony z wojska jako inwalida wojenny. Od 1926 roku zamieszkał w Zbąszyniu i prowadził piekarnię, przy ulicy Jasnej 4. W okresie międzywojennym należał do Stronnictwa Narodowego. Był aktywnym członkiem Bractwa Kurkowego, w 1932 roku został królem kurkowym. W sierpniu 1939 roku został zmobilizowany do wojska. W czasie okupacji poszukiwany przez gestapo. Od września do grudnia 1939 roku przebywał w Poznaniu, natomiast jego rodzina została wysiedlona do Generalnego Gubernatorstwa. W Wigilie Bożego Narodzenia 1939 roku przyjechał do rodziny do Niepokalanowa (klasztor Braci Franciszkanów). Później ukrywał się w Sochaczewie pod przybranym nazwiskiem. W 1942 roku wraz z córką Wandą został zaprzysiężony w konspiracji (Obwód ZWZ – AK Socha-

czew). W konspiracji uczestniczył również jego syn Zbigniew, który zginął w akcji zbrojnej 4 kwietnia 1944 roku w Bronisławach. Był w okresie okupacji aresztowany przez Gestapo w Sochaczewie, nie rozpoznany został z więzienia zwolniony. Do Zbąszynia wrócił pod koniec lutego 1945 roku. Z uwagi na przewlekłą chorobę w zawodzie piekarza już nie pracował, prowadził tylko przez pewien okres kiosk. Przez władze PRL-u szykanowany, uważany za reakcjonistę. Zmarł 11 października 1958 roku w Zbąszyniu. Odznaczony był m. in. Krzyżem Walecznych, Medalem Niepodległości, Odznaką Pamiątkową Za Waleczność, Odznaką Pamiątkową Wojsk Wielkopolskich, Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918-1921. W 1920 roku wstąpił w związek małżeński z Walentyną Krajewską i miał troje dzieci (Zbigniewa, Henryka, Wandę).

Opalenicki Słownik Biograficzny, Pod redakcją B. Wojcieszaka, T. II. Opalenica 1994, s. 22-24; C. Horowski, Zwycięski bój Opaleniczian pod Nową Wsią Zbąską 13 II 1919 r. (w:) Wiadomości z historii regionalnej obwodu szkolnego nowotomyskiego Nowy Tomyśl 1935, a. 50-95; S. Kubiak, Bibliografia Historii Powstania Wielkopolskiego 1918-1919. Poznań 1963, s. 35 – pozycja 422; Centralne Archiwum Wojskowe w Warszawie, akta odznaczeniowe i personalne KW-39/H-685, MN 24/1377; Monitor Polski z dnia 23 IV 1938, nr 93, poz. 143, s. 2; K. Drążkiewicz: Kronika kompanii opalenickich powstańców 1918/1919. Poznań 1968 (mpis); Dzieje Opalenicy. Praca zbiorowa pod redakcją C. Łuczaka. Poznań 1993 r., s. 160; Relacja córki Wandy Nowaczyk i Franciszka Zierke.

Zdzisław Kościański

Insiński Ludwik (1903-1976), powstaniec kompanii powidzkiej. Ur. się 18 lipca 1903 r. w Powidzu w rodzinie rolnika Wojciecha Insińskiego i Eufrozyny z domu Jarząbek. Uczęszczał do szkoły powszechnej w Powidzu, po czym wyjechał w 1917 r. do Berlina. Pracował ponad rok w zakładach: Bergmann – Elektrizitätswerke A. G. Berlin. Znajdował się pod silnym wpływem działacza Związku Spartakusa (niemiecki marksistowski ruch rewolucyjny – *Spartakusbund*) Maxa Jankowskiego. Wziął aktywny udział w rewolucji listopadowej 1918 r. w Berlinie. Po aresztowaniu M. Jankowskiego przez niemiecką policję, powrócił pod koniec listopada 1918 r. do rodzinnego Powidza. Mimo, że miał zaledwie 15 lat wstąpił wraz ze starszymi braćmi Józefem (ur. 1897, dezertor z wojska niemieckiego) i Janem (ur. 1901) do organizowanej przez Józefa Bilskiego kompanii powidzkiej. Mimo młodego wieku Wziął udział w zakończonym sukcesem ataku na posterunek niemiecki w Anastazewie (29.12.1918 r.). Wraz z kompanią powidzką brał udział w walkach z Niemcami pod Zdziechową, a następnie na froncie północnym w okolicach Nakła i Kcyni, gdzie został lekko ranny w rękę. W późniejszym okresie walczył pod Margoninem i Szamocinem. Jego d-cą plutonu był Teodor Gaziński, a d-cą kompanii sierżant Józef Bilski. Po przekształceniu kompanii powidzkiej w 4 kompanię 4 p. strz. wlkp. (od stycznia 1920 r. przemian-

Ludwik Insiński

nowany na 58 pp) d-cą był Stefan Tomaszewski. Po zakończeniu Powstania Wielkopolskiego został skierowany ze swoim oddziałem na Fr. Lit. – Biał.. Brał udział w ofensywie, podczas której zajęto Mińsk i Bobrujsk. Po ustabilizowaniu frontu na linii Berezyny stacjonował w miejscowości Świsłocz (obecnie miasto w zach. części Białorusi). Wtedy to ciężko zachorował na tyfus i został odesłany na tyły, w lutym 1920 r. został zwolniony z wojska jako rocznik niepoborowy. W latach 1920-1927 pracował w firmie handlowo-usługowej mistrza rzeźnickiego Aleksandra Maciejewskiego w Strzałkowie. W 1923 r. zdał egzamin czeladniczy w zawodzie rzemieślnik przed Izbą Rzemieślniczą w Poznaniu. W 1928 r. otrzymał pracę w charakterze urzędnika podległego Ministerstwu Spraw Wojskowych. Początkowo pracował w firmie Spółka Akcyjna Fabryk Metalowych pod Firma Norblin, Br. Buch i T. Werner, a następnie w latach 1929-1939 w Państwowej Wytwórni Amunicji w Skarżysku – Kamiennej. Po wybuchu wojny II światowej, zgodnie ze swym przydziałem mobilizacyjnym udał się do jednostki wojskowej w Lublinie, po czym powrócił do Skarżyska. Lata okupacji hitlerowskiej przepracował jako robotnik w fabryce amunicji, przekształconej przez Niemców w firmę Hugo Schneider A. G Werk (HASAG) Munitionsfabrik in Skarżysko – Kamienna. Po zakończeniu wojny w 1946 r. przeniósł się wraz z rodziną do Zielonej Góry, gdzie pracował jako urzędnik w: Zjednoczeniu Energetycznym, Oddział Zielona Góra (1946-1950); Powszechnej Spółdzielni Spożywców (1950); Wydziale Zdrowia Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej (1950 – 1968, tj. do przejścia na emeryturę). Zm. 9 maja 1976 r. w Zielonej Górze. Pochowany został na cm. komunalnym przy ul. Wrocławskiej w Zielonej

Górze. W dniu 9 maja 2014r. na cm. młodzież Gimnazjum nr 3 im. Józefa Chełmońskiego przy współudziale Prezesa Koła nr 5 Towarzystwa Pamięci Powstania Wielkopolskiego w Zielonej Górze – Mieszka Kamińskiego wzięła udział w uroczystości patriotycznej ku czci Ludwika Insińskiego, gdzie dokonano oznaczenia grobu medalionem powstańczym. Odznaczony był Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Złotym Krzyżem Zasługi, Srebrnym Krzyżem Zasługi, Brązowym Medalem za Długoletnią Służbę, Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym, Medalem Pamiątkowym za Wojnę 1918 – 1921 oraz szeregiem odznak. Ze związku małżeńskiego z Bolesławą z domu Konieczka (ur. 15.07.1910 r. w Józefowie, zm. 30.04.2005 r. w Głogowie) miał dzieci: Janusza (ur. 1931), Ryszarda (1934 - 1994), Aleksandrę zam. Chmielarska (ur. 1937).

Archiwum Prezydenta RP, Akta Wielkopolskiego Krzyża Powstańczego, Uchwała Rady Państwa nr: 0/1053 z dnia 1958-12-18; Archiwum rodzinne, m. in. dokumenty z 19.12.1927r., 29.07.1957 r., 26.03.1957 potwierdzające udział Ludwika Insińskiego w Powstaniu Wielkopolskim; strona internetowa:

Zdzisław Kościański

Jach Franciszek (1894-1944), pilot 1 Wielkopolskiej Eskadry Lotniczej. Urodzony 28 stycznia 1894 roku w Januszkowie pow. żniński, był synem Antoniego i Franciszki z Cieślaków. Uczył się w szkołach w Januszkowie i Żninie; w latach 1909-1914 był aktywnym członkiem Towarzystwa Tomasza Zana w Nakle n. Notecią. W latach 1913-1914 należał do drużyny strzeleckiej złożonej z gimnazjalistów nakielskich; w lipcu 1914 roku od-

był ćwiczenia strzeleckie w Krakowie. W listopadzie 1914 roku zmobilizowany do 2 p. artylerii polowej w Białogardzie, w 1915 roku mianowany aspirantem oficerskim. Uczestniczył w bitwie pod Verdun. 1916-1917 na froncie wschodnim a nast. skierowany do służby w 4 zapasowym oddziale lotniczym w Ławicy pod Poznaniem, gdzie odbył przeszkolenie lotnicze. 1 czerwca 1917 roku mianowany wachmistrzem. W marcu 1918 roku, skierowany na front do Belgii, walczył jako pilot w Szampanii. W armii niemieckiej do 15 listopada 1918, nast. mieszkał w Wapnie, a potem w Poznaniu. Od 29 grudnia 1918 roku objął dowództwo nad plutonem powstańczym utworzonym w Wapnie, uczestniczył w walkach pod Mroczą, Ślesinem, Szubinem i Żninem. Udało mu się przechwycić niemiecki samolot myśliwski. 6 stycznia 1919 roku dostał się do niewoli niem., jednak 4 dni później udało mu się zbiec i dołączyć do polskiej formacji lotniczej tworzonej w Ławicy. Wszedł w skład utworzonej tam grupy bojowej, był instruktorem w 1 Kompanii Szkolnej, uczestniczył w walkach powietrznych w rejonie Bydgoszczy i Kcyni. Od lutego 1919 roku był w składzie 1 Wielkopolskiej Eskadry Lotniczej, uczestniczył w walkach na froncie wschodnim, we współpracy z grupą gen. D. Konarzewskiego. 26 kwietnia 1919 roku, zdał egzamin na podporucznika. Po krótkim pobycie w Poznaniu, eskadra, już jako 12 Eskadra Wywiadowcza, wzięła

udział w walkach na froncie litewsko-białoruskim i w wojnie polsko-bolszewickiej 1920 roku. Podany do odznaczenia Orderem Virtuti Militari 4 kl. 1 listopada 1920 roku awansowany na stopień kapitana. Od grudnia 1920 r. dowódca eskadry szkolnej w Oficerskiej Szkole Obserwatorów Lotniczych w Toruniu, z przydziałem do 3 Pułku Lotniczego. W oddziale tym był dowódcą eskadry i dywizjonu, od października 1922 roku był kpt. pil. w 15 Eskadrze Myśliwskiej. Był kilkakrotnie przenoszony. W tym okresie też zainteresował się szybownictwem; sam szybowce konstruował, odnosił sukcesy w tej dyscyplinie. Pasjonował się też fotografią. Od sierpnia 1926 roku dowódca 112 Eskadry Myśliwskiej, w grudniu 1929 roku przeniesiony do Centrum Wyszkożenia Oficerów Lotnictwa w Dęblinie na stan. oficera nadzoru technicznego. W 1933 roku przeniesiony w stan spoczynku. Podczas kampanii wrześniowej samorzutnie zaangażował się w działalność obronną, ale z czasem musiał się ukrywać i przez okres okupacji pod przybranym nazwiskiem przebywał w Generalnym Gubernatorstwie, podejmując się różnych prac doraźnych. Przypuszczalnie zaangażowany był w działalność konspiracyjną. Zmarł 13 maja 1944 roku w Lublinie, w wyniku odniesionych ran, podczas bombardowania miasta przez lotnictwo radzieckie. Odznaczenia: Order Virtuti Militari 5 kl. (1920), Krzyż Walecznych (dwukrotnie), Medal Niepodległości, Srebrny Krzyż Zasługi. Od 1923 roku żonaty z Jadwigą Paetz, w 1937 roku rozwiedziony; dzieci: Jadwiga, Franciszek (zmarły w dzieciństwie), Konrad Antoni (ur. 1927), Krzysztof Napoleon (ur. 1933).

Franciszek Jach

*Z. Grabowski, Franciszek Jach – Ikar
rodem z Wapna. Wapno 2014 (tamże bi-*

biografia); *Rocznik Oficerski 1932*; K. Tarkowski, *Lotnictwo polskie w wojnie z Rosją Sowiecką 1919-1920*, Warszawa 1991; W. Sankowski, *Ławica lat dwudziestych*, „*Lotnictwo z szachownicą*” nr 3; T. Chwałczyk, *Ochota na latanie i inne opowiadania*, Lublin 20911; T. Chwałczyk, Franciszek Jach, „*Lotnictwo z szachownicą*” nr 6; P. Bojarski, Franciszek Jach. *Pierwszy pilot powstania wielkopolskiego*. „*Gazeta Wyborcza*” 29 XII 2014 r.

Marek Rezler

Jackowski Franciszek (1896-1919), urodził się 19 sierpnia 1896 r. w Budzynie pow. Chodzież w rodzinie robotnika Franciszka Jackowskiego i jego żony Marianny Łukaszyńskiej. Po rozpoczęciu Powstania Wielkopolskiego wstąpił w szeregi powstańcze i walczył w 3 Kompanii Budzyńskiej w stopniu kaprała. Zginął dnia 3 lutego 1919 r. w Radwankach. Według aktu zgonu USC Poznań, nr 198 1919/I przyczyną zgonu był strzał w pierś. Zbliżył się do patrolu niemieckiego i został zastrzelony, nad ciałem się pastwiono – kłuto bagnetami. Według innej wersji w nocy z 3 na 4 lutego 1919 r., podczas urzędzonej przez powstańców zabawy, osadnicy niemieccy mieszkający w Radwankach, powiadomili oddział Grenzschutzu z Szamocina, którego żołnierze przyszli do Radwanek i podczas zabawy zabili trzech powstańców. Pochowany jest w mogile znajdującej się przy kościele parafialnym św. Barbary w Budzynie obok mogił dwóch innych powstańców – Józefa Urbańskiego oraz Aleksiego Hamlinga. Na białej emaliowanej tabliczce jest napis POWSTANIEC WIELKOPOLSKI poległ 2.02.1919 r. pod Radwankami.

Archiwum Państwowe w Poznaniu O/ Pila; Wiesław Olszewski, Łukasz Jastrząb

– *Lista strat Powstania Wielkopolskiego od 27 grudnia 1918 roku do 8 marca 1920 roku, Ze słowem wstępnym Lecha Kaczyńskiego Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej – Wydanie drugie zmienione i uzupełnione*, Koszalin 2009; Waldemar L. Janiszewski – *Dwie kwatery – Tygodnik Nowy z dnia 20.11.2012*; Krystyna Kościelna – *Powstanie Wielkopolskie 1918 – 1919 na terenie Budzyna – Szczecin 2006*.

Ewa Kabat

Jagła Władysław (1899-1973), urodził się 1 lutego 1899 roku w Trzemesznie w ówczesnym powiecie krotoszyńskim, jako syn Jana i Marianny zd. Czajka. Ojciec jego z był robotnikiem i w poszukiwaniu pracy wyjechał do pracy do Niemiec i zatrudniony został w kopalni węgla kamiennego w Westfalii, a matka prowadziła gospodarstwo domowe. Kiedy miał półtora roku zmarła mu matka, a jego wychowaniem zajęła się babcia ze strony matki. Miał starszego brata Jana, który w poszukiwaniu pracy wyjechał do Stanów Zjednoczonych. Brat do kraju wrócił wraz z Armią gen. Józefa Hallera i wziął udział w wojnie polsko – bolszewickiej w 1920 roku, z której nie powrócił. Natomiast Władysław po ukończeniu szkoły powszechnej, pomagał w rodzinnym gospodarstwie oraz podejmował prace u innych rolników. Kiedy osiągnął pełnoletniość, 20 maja 1918 roku został wcielony do armii niemieckiej w której służył do listopada 1918 roku. W grudniu 1918 roku wrócił do domu i kiedy wybuchło Powstanie Wielkopolskie zaciągnął się 1 stycznia 1919 roku jako ochotnik do Straży Ludowej w kompanii rozdrażewskiej. Wraz ze swoją kompanią wziął udział w walkach pod Zdunami. W szeregach powstańczych pozostał do 18 lutego 1919 roku. W kilka dni później tj. 28 lute-

go 1919 roku został powołany do 1 Pułku Ułanów Wielkopolskich; służył w pierwszym Plutonie Szwadronu Kulomiotów. Po krótkim przeszkoleniu wraz z jednostką został 11 lipca 1919 roku skierowany na front wschodni do walki z nawałą bolszewicką. Wziął udział w walkach pod Mińskiem, Bobrujskiem, Baranowiczami, Paryczem i Zieloną Karczą. 28 września 1920 roku będąc na froncie wschodnim zachorował na zimnicę, jak odnotowano w książeczce wojskowej, czyli malarię. W szpitalu leczony był od 30 września 1920 roku do 16 grudnia 1920 rok. Po odzyskaniu zdrowia wrócił na front wschodni i przebywał tam do czasu podpisania 18 marca 1921 roku Traktatu Ryskiego. Następnie jako ochotnik wstąpił do Straży Granicznej i pełnił służbę na granicy wschodniej do 13 czerwca 1922 roku. Po powrocie do domu z uwagi na brak pracy wyjechał na Góry Śląsk, gdzie pracował jako górnik w kopalni węgla kamiennego. W 1924 roku zawarł związek małżeński z Jadwigą Dudek z wioski Cegielnia, położonej w ówczesnym powiecie koźmińskim, z którą doczekał się dwóch córek: Jadwigi (1925–1945), Anieli (1930–2013) i syna Czesława (ur. 2 lipca 1931). W latach 30-tych XX wieku p. Jagłowie wybudowali dom w Koźminie przy ul. Poznańskiej i na zawsze związali się z tym miastem. W roku 1937 i 1938 zatrudniony został przy pracach fortyfikacyjnych na granicy wschodniej, jakie prowadzone były przez polskie władze wojskowe. W okresie okupacji pracował w gospodarstwie rolnym Chełkówko k/Koźmina, przejętym od rodziny Cieszyńskich przez Niemca Labickiego. Gospodarstwo po Labickim w 1943 roku przejął następny Niemiec o nazwisku Hiler. Po zakończeniu II wojny światowej gospodarstwo wróciło do Cieszyńskich w którym Wła-

dysław Jagła pracował prawie aż do przejścia na rentę. Ostatnie kilka lat pracował w gospodarstwie rolnym u Rybików w Koźminie. Z uwagi na zły stan zdrowia w 1963 roku przeszedł na rentę. W 1962 roku wstąpił do Zjednoczonego Związku Emerytów, Rencistów i Inwalidów – Koło Koźmin. Od 1963 roku był członkiem Związku Bojowników o Wolność i Demokrację – Środowisko Powstańców Wlkp. Za udział w Powstaniu Wielkopolskim został na podstawie uchwały Rady Państwa z lipca 1964 roku odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. W 1968 roku z okazji 50-rocznicy Powstania Wlkp. został uhonorowany Dyplomem Uznania. Natomiast 31 stycznia 1972 roku za udział w Powstaniu Wlkp. został awansowany na stopień podporucznika rezerwy Wojska Polskiego. Zmarł w wieku 74 lat, 19 stycznia 1973 roku i został pochowany na cmentarzu św. Trójcy w Koźminie Wlkp. przy ul. Poznańskiej.

Książeczka Wojskowa Władysława Jagły, dokumenty i pamiątki rodzinne udostępnione autorowi przez wnuka Czesława Jagłę, notka biograficzna przygotowana przez prawnuczkę Joannę Kuźniaczką.

Michał Pietrowski

Jakubiak Antoni (1900-1979), powstaniec wielkopolski, żołnierz 7 Pułku Strzelców Wielkopolskich (61 pułk piechoty). Urodził się 3 sierpnia 1900 r. w m. Pyszota, gm. Drzonek, pow. śremski w rodzinie rolników Józefa i Marii z domu Andrzejewska. W Drzonku ukończył 4 klasy szkoły powszechnej (1915), natomiast świadectwo ukończenia 7 klasy szkoły powszechnej uzyskał dopiero w 1928. Po ukończeniu szkoły w Drzon-

ku pomagał rodzicom w rodzinnym gospodarstwie. W 1917 podjął pracę w niemieckich kolejach państwowych i pracował do 14 czerwca 1918 r., kiedy powołany został do służby w armii niemieckiej (47 pp). 12 grudnia t. r. zwolniony został z wojska i wrócił do domu. Po wybuchu powstania brał udział w oswobodzaniu Śremu. W styczniu 1919 r. ponownie podjął pracę na kolei. 11 kwietnia (lub 9 kwietnia) powołany został do Wojska Wielkopolskiego i przydzielony do 7 p. strz. Wlkp. (61 pp Wlkp.). Z pułkiem od 25 kwietnia 1920 r. walczył w wojnie z bolszewikami 1920 roku, m. in. pod Kijowem, Mińskiem, zwrocie zaczepnym pod Warszawą i bitwie nad Niemnem. 22 września 1920 r. podczas walk z bolszewikami pod Śniadowem szeregowy Antoni Jakubiak wysłany został z rozkazem od zastępcy dowódcy kompanii I baonu do wysuniętego II plutonu, któremu zagrozało otoczenie przez nieprzyjaciela. Pod silnym ogniem przebił się przez oddziały bolszewików i mimo rany dostarczył meldunek. Zaczyn ten odznaczony został Orderem VM V kl. nr 114. 1 września 1920 awansowany został na starszego szeregowego, a 29 tego miesiąca przydzielony do szwadronu technicznego 16 p. uł. Po zakończeniu działań wojennych 21 sierpnia 1922 r. skierowany został do szkoły podoficerskiej jazdy 16 p. uł., którą ukończył 21 marca 1923 r. z wynikiem bardzo dobrym; 23 marca t. r. awansował na kpr., a nast. mianowany podoficerem zawodowym. Od 1924 zastępca dowódcy plutonu w 16 p. uł. W 1925 jako podoficer pocztowy przydzielony został do Centrum Wyszkożenia Kawalerii w Grudziądzu i pełnił tę służbę do wybuchu wojny. W opinii przełożonych „odznaczał się wyjątkową uczciwością i skrupulatnością” i przedstawiony został do odznaczenia państwowego. W 1939 walczył

z Niemcami. Przedostał się do Rumunii; internowany uciekł w 1940 i przez Turcję dotarł do Holmes w Syrii, gdzie wstąpił do formującego się Pułku Ułanów Karpackich Samodzielnej Brygady Strzelców Karpackich. Brał udział w obronie Tobruku. Następnie z pułkiem przeszedł cały szlak bojowy 2 Korpusu. Walczył pod Monte Cassino, Ankoną i o Bolonię. Z 2 Korpusem w 1946 wyjechał do Wielkiej Brytanii. Z obozu w Grimsby w 1947 wyjechał do Polski. Osiedlł w Poznaniu i pracował jako księgowy w Poznańskiej Fabryce Wodomerzy i Gazomerzy. Zmarł 29 sierpnia 1979 r. w Poznaniu; pochowany na cmentarzu janikowskim. Odznaczony także: Medalem za Wojnę, Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości, Brązowym Medalem Za Długoletnią Służbę, Brązowym Krzyżem Zasługi, Brązowym Krzyżem Zasługi z Mieczami, Gwiazdą Afryki, Gwiazdą Italii, Krzyżem Monte Cassino, Medalem za Wojnę (bryt.), Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Odznaką Honorową miasta Poznania. Ożenił się z Walentyną Osińską, miał trzech synów: Janusza (inż. mechanika, konstruktora), Kazimierza (inż. – projektanta dróg i mostów), Mirosława (ekonomistę).

CAW: VM-54-4567, KZ 8-269, KW 41/J-288, ap 985; informacje syna Kazimierza z Poznania.

Bogusław Polak

Janiak Jan (1891-1981), był kuja-wiakiem, urodził się w dniu 9 grudnia 1891 r. w Szadłowicach, koło Inowrocławia. Tam ukończył 4-klasową szkołę powszechną w języku niemieckim. Polskości nauczyli go rodzice w domu. Do 16-go roku życia procował w gospodarstwie rodziców. A okresowo pracował też w la-

boratorium miejscowej cukrowni. W 1914 roku, gdy miał 23 lata, został powołany do wojska niemieckiego w Jawornie. Po okresie rekruckim skierowano go na front francuski, gdzie w walkach został dwukrotnie ranny – w rękę i nogę. Po wyleczeniu ran został przeniesiony na front rosyjski, gdzie trafił do niewoli. Dalej, po zwolnieniu przedostał się do Rumunii, wstępując do II Korpusu Legionów Hallera. W walkach pod Kaniowem w roku 1918 trafił do niewoli niemieckiej. Stamtąd wkrótce udało mu się zbiec i wrócił w rodzinne strony pod Inowrocławiem. Po wybuchu Powstania Wielkopolskiego, 30 grudnia 1918 r., ochotniczo wstąpił w powstańcze szeregi i do 5 stycznia 1919 r. brał udział w walkach o Inowrocław oraz okolicznych Jalcic i Złotnik w kierunku Nowej Wsi. Po powrocie z wojen i powstańczej tułaczki podjął pracę w charakterze strażnika granicznego w Straży Granicznej w Karpatach, a później na odcinku granicznym Zaborówiec – Lgiń. Tam poślubił Stanisławę Malcher i aż do wybuchu II wojny światowej wspólnie prowadzili sklep kolonialny w Brennie w powiecie leszczyńskim. W czasie wojny pracował w niemieckiej firmie handlowej, a po wyzwoleniu jako dozorca nocny w wiewskiej gorzelni. Był sołtysiem Brenna. Wtedy przy jego udziale odnowiono ze zniszczeń wojennych kościół parafialny, a w roku 1949 zelektryfikowano wieś. Odznaczony medalami Za Wojnę 1918-

21 i Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości oraz Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. W roku 1972 otrzymał Kawalerski Krzyż Orderu Odrodzenia Polski i awans na stopień podporucznika Wojska Polskiego. Zmarł w wieku 90 lat i spoczywa na cmentarzu parafialnym w Brennie.

Informacje wnuka Mirosława Górnego z wywiadu przeprowadzonego w 1974 roku i prawnuczki Wiktorii Górnej z pracy konkursowej o Powstaniu Wielkopolskim z 2013 roku oraz materiały własne.

Kazimierz Wolniczak

Jankiewicz Wincenty (1886 - 1956), urodził się 4 lipca 1886 roku w Środzie. Był synem Piotra i Praksedy z Delikowskich. Wraz z rodzicami mieszkał w Środzie przy ul. Wrzesińskiej 4. Od siódmego do czternastego roku życia uczęszczał do szkoły powszechnej. W tym czasie brał udział w oporze młodzieży szkolnej przeciwko nauczaniu religii w języku niemieckim. Po ukończeniu szkoły wstąpił w naukę stolarstwa u swojego ojca Piotra, mistrza stolarskiego. Po ukończeniu nauki i szkoły zawodowej złożył egzamin czeladniczy 20 lipca 1904 roku. Od 1902 roku należał do polskich organizacji: Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”, do Towarzystwa Terminatorów, do Katolickiej Młodzieży Polskiej. Należał też do Towarzystwa Śpiewu „Lutnia” i do Towarzystwa Śpiewu Kościelnego „Cecylia”. Jako podnaczelnik „Sokoła” brał udział we Wszechpolskim Zlocie Grunwaldzkim w Krakowie w 1910 roku. Został aresztowany w Kreuzburgu na Śląsku i ukarany karą pieniężną. Za tą działalność wraz ze swoim ojcem Piotrem był szykanowany przez władze pruskie. Przebywając na obczyźnie brał udział w ruchu

Jan Janiak

sokolim we Frankfurcie n. Odrą i w Lipsku. W 1912 roku mianowany na naczelnika „Sokoła”, od tego czasu rozpoczął współpracę z por. rez. Wysockim z Poznania. Brał udział w zlotach sokolich w Gostyniu, Kórniku, Swarzędzu, Szamotułach i dwukrotnie w Poznaniu (ostatni zlot w Sali Columbii). W 1914 roku był organizatorem wystawy przemysłowo – rzemieślniczej w Środzie, której otwarcia dokonał ks. Biskup Likowski z Poznania. Z chwilą wybuchu I wojny światowej powołany został do niemieckiego wojska, ranny w działaniach wojennych przebywał w szpitalu w Berlinie. W tym czasie wszedł w kontakt z Polakami przebywającymi w Niemczech. Po wybuchu rewolucji w Niemczech wrócił do rodzinnej Środy. Od 14 listopada 1918 roku wstąpił do Rady Robotników i Żołnierzy. W dniu 27 grudnia 1918 roku przebywając na probostwie u ks. Mieczysława Meissnera był świadkiem przywiezienia przez Jana Stangerta z Zaniemyśla wiadomości co dzieje się w Poznaniu. Natychmiast włączył się w organizowanie ochotników do I Kompanii Średzkiej, której dowództwo objął Alfred Milewski. Brał czynny udział w walkach o Poznań. Po powrocie do Środy włączył się w tworzenie 2 Kompanii, której dowódcą był ppor. Pospieszalski z Kopaszyc. Wincenty Jankiewicz w 2 Kompanii był sierżantem sztabowym do czasu powołania go do pracy w Straży Ludowej. Nr kartoteki i legitymacji 1817. Nr Ref. Historycznego O. K. VII 2403. 17 września 1919 roku zawarł związek małżeński z Heleną z domu Palczewska. Miał dwie córki: Marię (ur. 1920). i Ewę (ur. w 1922). Angażował się nadal w Towarzystwie Gimnastycznym „Sokół”, w Bractwie Kurkowym i w Straży Ogniowej. Od 1919 roku pełnił funkcję Starszego Cechu Stolarzy w Środzie, a także Prezesa Zjednoczenia Rzemieślników na po-

wiat Średzki. Pełnił funkcję Przewodniczącego Powszechnej Kasy Chorych. Był członkiem Powiatowej Rady Wychowania Fizycznego w Środzie. Udzielał się w Towarzystwie Przysposobienia Wojskowego. Był Prezesem BBWR Koło Środa. Był Prezesem Związku Weteranów Powstań Narodowych Oddział w Środzie. Był długoletnim członkiem Magistratu w Środzie, Radcą Izby Rzemieślniczej w Poznaniu. Cały czas prowadził warsztat stolarski w Środzie. 8 grudnia 1939 roku wraz z rodziną został wysiedlony do miejscowości Pilawa pow. Garwolin. Następnie przeprowadził się wraz z żoną i córkami do miejscowości Rzeczniowo pow. Starachowice. Do Środy powrócił w 1945 roku. Nadal prowadził zakład stolarski. Udzielał się w Poznaniu w Izbie Rzemieślniczej. Powoływany był do składu Komisji Egzaminacyjnej Czeladniczej dla rzemiosła stolarskiego jako jej Przewodniczący. Zmarł 1 kwietnia 1956 roku. Spoczął na Kwaterze Powstańców Wielkopolskich w Środzie Wlkp. Jego nazwisko figuruje na tablicy pamiątkowej Powstańcy Wielkopolscy 1918-1919 odsłoniętej na Kwaterze Powstańców w Środzie Wlkp. oraz w książkach pt. „Przeciw pruskiemu zaborcy” aut. Ludwik Gomolec, Bogusław Polak na str. 30 wyd. 1979 roku, w książce pt. „Ziemia Średzka w dobie Powstania Wielkopolskiego 1918-1919” praca zbiorowa pod red. Janusza Karwata na str. 101, 102 i str. 209 poz. 179 wyd. w 2009 roku, w książce pt. „Milewscy powstańcy wielkopolscy z Ziemi Średzkiej 1918-1919” aut. Bogusław Polak i Michał Polak str. 13, 34. wyd. 2013 roku. Za swoją działalność i postawę został odznaczony: Pruskim Krzyżem Żelaznym II kl.; Odznaką Za Waleczność nadaną przez Radę Ludową m. Poznania 27 grudnia 1919 roku, Brązowym Krzyżem Zasługi nada-

nym 21 grudnia 1927 roku; Srebrnym Krzyżem Zasługi; Odznaką Pamiątkową Wojsk Wielkopolskich, Medalem Niepodległości.

Centralne Archiwum Wojskowe w Warszawie, kwestionariusz z 9 sierpnia 1937 i z 19 czerwca 1939 roku; zaświadczenie Konrad Kubaczewski z dnia 2 sierpnia 1937 roku; uwierzytelniony odpis zaświadczenia Jan Malinowski, Przewodniczący Rady Miejskiej w Środzie z dnia 20 października 1928 roku; uwierzytelniony odpis zaświadczenia mjr rezerwy Pospieszalski z dnia 25 sierpnia 1924 roku i z dnia 15 listopada 1927 roku; uwierzytelniony odpis zaświadczenia Alfred Milewski z dnia 7 listopada 1927 roku; wniosek o przyjęcie do Zarządu Głównego Związku Powstańców Wielkopolskich w Poznaniu z 1 lipca 1938 roku; kwestionariusz dla otrzymania dyplomu i legitymacji z 18 lipca 1938 roku; karta osobista przedstawionego do odznaczenia nr bieżący 16; zaświadczenie z dnia 25 listopada 1937 roku Tadeusz Idaszak, kapitan Batalionu Pancernego; świadectwo złożenia egzaminu czeladniczego nr 16924 z 1 marca 1947 roku.

Piotr Jankiewicz, Maria Kamińska

Jankowski Michał (? - 1919), po rozpoczęciu Powstania Wielkopolskiego wstąpił w szeregi powstańcze. Poległ jako szeregowiec pod Budzyniem. Pochowano go na cmentarzu parafialnym w Budzynie, razem z 11 innymi powstańcami. W 1925 roku staraniem Towarzystwa Powstańców i Wojaków im. gen. Dowbor-Muśnickiego w Budzynie postawiono pomnik, który poświęcił ks. proboszcz Kazimierz Stachowiak (1887-1942). Na marmurowych tablicach umieszczono napis: „Cześć Bohaterom Powstania Włkp.

1918-1919” i nazwiska 12 spoczywających tam powstańców..

Wiesław Olszewski, Łukasz Jastrząb – „Lista strat Powstania Wielkopolskiego od 27 grudnia 1918 roku do 8 marca 1920 roku” Ze słowem wstępnym Lecha Kaczyńskiego Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej – Wydanie drugie zmienione i uzupełnione, Koszalin 2009; Waldemar L. Janiszewski – Dwie kwatery – „Tygodnik Nowy” 20.11.2012.

Ewa Kabat

Jarczyński Andrzej (1900-1980), urodził się 30 października 1900 roku w Suchoręczu, w powiecie szubińskim. Rodzicami byli Stanisław i Katarzyna Koszczewska. Z rodzicami zamieszkał w Sadkach i tam ukończył szkołę powszechną. Po jej ukończeniu pracował od 1914 roku, jako robotnik rolny. W 1918 roku został powołany do wojska niemieckiego. Odbył szkolenie w kompanii karabinów maszynowych. W tym samym roku został bezterminowo urlopowany z wojska. Wrócił w rodzinne strony i z chwilą rozprzestrzenienia się powstania wielkopolskiego na ziemię nadnotecką wstąpił w jego szeregi. Brał udział w walkach oddziału powstańczego pod dowództwem kpt. Rossy w rejonie Nakła i Michalina. W 1920 roku służył w wojsku w Lesznie, a następnie do 1922 roku w 16 pułku ułanów w Bydgoszczy. Udział w powstaniu został potwierdzony przez Archiwum Państwowe w Poznaniu. W latach 1922-1923 pracował dorywczo. W 1924 roku podjął stałą pracę w majątku w Chobielinie i pracował tam do 1929 roku jako robotnik rolny. W 1929 roku przeprowadził się z rodziną do Bydgoszczy, gdzie podejmował się różnych prac w celu zdobycia środków na utrzymanie.

Między innymi pracował jako robotnik w papierni. Działał w szeregach organizacji skupiających weteranów powstania, był członkiem zweryfikowanym Związku Powstańców Wielkopolskich w Bydgoszczy. We wrześniu 1939 roku uczestniczył w walkach w szeregach Batalionu Obrony Narodowej w Bydgoszczy; walczył w okolicach Tryszczyna, Koronowa, Żołędowa. Uczestnik Bitwy nad Bzurą, w rejonie Kutna. W czasie walk wzięty do niewoli i wrócił do domu. Po 14 dniach został wezwany do Urzędu Pracy i trafił do obozu pracy. Od 20 listopada 1939 roku do 6 maja 1940 roku. pracował przymusowo w Falkenbergu przy budowie autostrady, następnie w obozie pracy w Pile od 6 maja 1940 roku do stycznia 1945 roku. W rodzinne strony wrócił w końcu stycznia 1945 roku. W marcu 1945 roku rozpoczął pracę w Zakładach Naprawczych Taboru Kolejowego w Bydgoszczy, gdzie pracował jako robotnik do 1961 roku, to jest do momentu przejścia na emeryturę. 28 czerwca 1973 roku wstąpił w szeregi ZBoWiD. Odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1974) i Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. Zmarł 20 marca 1980 roku.

*Archiwum ZO ZKRP w Bydgoszczy,
obecnie w CAW.*

Kamila Czechowska

Jaskulski Michał (1901-1982), urodził się 23 września 1901 r. w Poznaniu w rodzinie Wojciecha i Ewy z domu Kaczmarek. Ośmioklasową szkołę powszechną ukończył w Poznaniu i tam dalej kształcił się na monter samochodowego. Wychowany został w rodzinie o silnych tradycjach narodowych. Buł członkiem Polskiego Stowarzyszenia

Skautowego i Towarzystwa Sportowego „Sokół”. Po śmierci ojca podczas I wojny światowej na jego barkach spoczywał trud utrzymania całej rodziny. 5 grudnia 1918 r. wstąpił w Poznaniu do tajnej, polskiej organizacji „Straż Bezpieczeństwa”. Po wybuchu Powstania Wielkopolskiego 27 grudnia 1918 r. brał czynny udział w walkach ulicznych w Poznaniu. Otrzymał przydział do 4 Kompanii Marynarzy-Powstańców pod dowództwem Adama Białoszyńskiego. Z tym oddziałem brał udział w zdobyciu lotniska w Ławicy oraz w walkach na froncie północnym, m. in. w oswobodzeniu Szubina. Po zakończeniu działań wojennych przydzielony do I Pułku Aeronautycznego w Poznaniu. W grudniu 1920 r. zwolniony do rezerwy w stopniu kaprała. Po 1920 r. uczestniczył w zjazdach koleżeńskich 4 Kompanii Marynarzy – Powstańców, występował zawsze tak jak jego koledzy w galowym mundurze marynarza-rezerwisty. styczniu 1921 r. rozpoczął pracę w elektrowni, a w latach 1924-1928 pracował jako kierowca w Poznaniu. Cały majątek przeznaczył na zakup autobusu, wyposażenie warsztatu samochodowego i w Ujście stworzył własne przedsiębiorstwo autobusowo-przewozowe. Autobusy kursowały codziennie, dwukrotnie na trasie: Ujście – Śmiłowo – Kaczory – Chodzież – Ujście. W miarę zgłaszania się chętnych, kursy odbywały się do Poznania. W sierpniu 1939 r. całe wyposażenie warsztatu wraz z autobusami zostało zarekwirowane na potrzeby Wojska Polskiego. We wrześniu 1939 Michał Jaskulski został zmobilizowany do Batalionu Obrony Narodowej w Chodzieży i w szeregach Armii Poznań dotarł aż pod Warszawę, gdzie został ranny i dostał się do niewoli, z której zdołał uciec i przedostał się do Poznania. W listopadzie 1939 r. z Poznania dotarł do rodziny w Ujściu. Już

w grudniu tego roku został przesiedlony wraz z rodziną do Generalnej Guberni, skąd w styczniu 1940 r. z całą rodziną wrócił do Poznania i tam pracował jako kierowca do końca wojny. W Poznaniu przystąpił do podziemnej organizacji „Polska Zbrojna”. W lutym 1945 r. czynnie uczestniczył w walkach o poznańską Cytadelę. Podczas walk został ranny w lewą rękę. Po 1945 r. wrócił z rodziną do Ujścia. Ich mieszkanie przy ul. Czarnkowskiej 199 zostało całkowicie rozbombrowane. Po pewnym czasie zamieszkali przy ul. Szpitalnej. Michał Jaskulski podjął pracę jako kierowca w Hucie Szkła. Przez wiele lat prowadził w swoim domu, razem z żoną kolekturę Totolotki. 1 czerwca 1946 r. został członkiem Związku Powstańców Wielkopolskich. 4 grudnia 1948 r. założył w Ujściu Koło nr 1 Związku Powstańców Wielkopolskich, którego przez wiele lat był prezesem (działał czynnie do 1980 r.). Później Koło to zostało włączone w strukturę ZBoWiD-u. W 1979 r. do koła należało 3 powstańców z Ujścia i 7 z Mirosławia. W czasie licznych uroczystości, w tym kościelnych nosił sztandar Związku Powstańców Wielkopolskich. Uchwałą Rady Państwa z 24 lutego 1972 r. został mianowany na stopień podporucznika Wojska Polskiego. Społecznie działał w Miejskiej Radzie Narodowej. Zmarł w Ujściu 25 lutego 1982 r. i został pochowany na miejscowym cmentarzu w grobie rodzinnym. Za zasługi wojenne, działalność w ruchu oporu oraz działalność społeczną został odznaczony: Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1965), Medalem Niepodległości (1938), Wielkopolskim Krzyżem Walecznych (1957), Srebrnym Krzyżem Zasługi (1957), Medalem Zwycięstwa i Wolności (1947), Medalem Za Długoletnie Pożycie Małżeńskie (1975) i Odznaką Tysiąclecia

Państwa Polskiego. W grudniu 1925 r. zawarł związek małżeński z Marią Kęcińską (29 listopada 1901-8 listopada 1994), sekretarką dyrektora Zakładów WYROBÓW Cukierniczych „Goplana”. Był ojcem Jerzego. W 1975 r. państwo Jaskulscy uroczyście obchodzili 50-lecie pożycia małżeńskiego. Michał Jaskulski występował na tych uroczystościach w mundurze powstańca wielkopolskiego. Mundur Michała Jaskulskiego został przekazany do zbiorów Ujskiego Domu Kultury.

Na podstawie materiałów udostępnionych przez Marię Jaskulską.

Wojciech Kicman

Jaškowiak Józef (1892-1979), urodził się 11 stycznia 1892 roku w Ruchociicach (pow. Wolsztyn), w rodzinie Stanisława i Marianny z domu Sibila. Po ukończeniu szkoły powszechnej w Ruchociicach pracował w majątku rolnym w rodzinnej miejscowości. W 1913 roku wyjechał do Niemiec i pracował jako górnik do sierpnia 1914 roku. Po wybuchu I wojny światowej został powołany do armii pruskiej i po przeszkoleniu rekrutkim walczył początkowo na froncie zachodnim we Francji, później został przerzucony na front rosyjski, by po kilku miesiącach wrócić ponownie na front do Francji, gdzie pozostał do końca wojny. Został odznaczony pruskim Krzyżem Żelaznym II klasy. Do Ruchocic wrócił pod koniec grudnia 1918 roku. 1 stycznia 1919 roku ochotniczo wstąpił do kompanii grodzkiej i do końca 1919 roku walczył na froncie zachodnim pod Wolsztynem, Miedzichowem, Bobrówką i Sępólnem. Od 20 czerwca 1919 roku służył w 2 Pułku Strzelców Wielkopolskich (56 pp) i wraz ze swoim oddziałem został wysłany na front Litewsko-Białoruski. 18 paź-

dziennika 1919 roku bezterminowo urlopowany z wojska. 19 listopada 1919 roku zawarł związek małżeński ze Stanisławą Kokocińską (ur. 3 maja 1899). Do rezerwy zwolniony 4 kwietnia 1923 roku. Po powrocie do domu pracował jako robotnik w majątku rolnym w Ruchocicach. W 1927 roku przeprowadził się do Młyniewa (pow. Nowy Tomyśl). 9 sierpnia 1949 roku został członkiem Związku Powstańców Wielkopolskich 1918/19 w Poznaniu Koło w Grodzisku Wlkp. 10 kwietnia 1957 roku wstąpił do ZBoWiD-u Koło w Grodzisku Wielkopolskim. Odznaczony Medalem Pamiątkowym Za wojnę 1918-1921 (1938). Zmarł w Grodzisku Wlkp. 21 grudnia 1979 roku.

Zbiory Gabinetu Pamiątek Historycznych Eligiusza Tomkowiaka w Dopiewie.

Eligiusz Tomkowiak

Jedwabski Franciszek (1895-1975), ksiądz biskup. Urodził się 29 stycznia 1895 r. w Wilkowyji, pow. Jarocin, jako syn Franciszka, organisty kościelnego i Seweryny z domu Ostojkiej. Podczas nauki w gimnazjum gnieźnieńskim był kółkowym w TTZ. Maturę zdał w Gnieźnie w 1914 r., razem z innymi późniejszymi powstańcami, m. in.: Pawłem Cymsem i ks. bp Kazimierzem Kowalskim. Powołany do służby wojskowej w armii pruskiej – służył na różnych frontach I wojny światowej. Po powrocie do kraju wziął udział w stopniu sierżanta, w Powstaniu Wielkopolskim. Po ukończeniu Seminarium Duchownego, 17 grudnia 1922 r., otrzymał święcenia kapłańskie z rąk Księdza Prymasa Edmunda Dalbora. W latach 1922-27 pracował jako wikary. Następnie został powołany na stanowisko notariusza Metropolitalnego Sądu Duchownego w Poznaniu i prokuratora Arcybiskupiego Seminarium Duchowne-

go. W roku 1937 kard. A. Hlond powołał go na członka Kapituły Metropolitalnej, a w roku 1938 roku powierzył mu stanowisko kanclerza kurii oraz kanonika gremialnego. Po wkroczeniu Niemców do Poznania, we wrześniu 1939 r. pełnił obowiązki proboszcza parafii archikatedralnej i został mianowany przez Prymasa Augusta Hlonda wikariuszem generalnym archidiecezji. W październiku 1941 r. został aresztowany i osadzony w Forcie VII, skąd po kilku dniach przewieziono go do Dachau. Otrzymał numer 28 430 i dzielił los pozostałych uwięzionych kapłanów. Polscy duchowni i świeccy przebywający w obozie oddali się pod opiekę św. Józefowi oraz przyrzekli, że w rok po szczęśliwym powrocie do kraju wezmą udział w uroczystej pielgrzymce do cudownego obrazu św. Józefa w Kaliszu i będą szerzyć kult tego świętego. Ks. kanonik Franciszek Jedwabski był przewodniczącym Komitetu przyrzeczeń, a następnie został wybrany na przewodniczącego Komitetu, który miał się zająć ich wykonaniem. Po zakończeniu wojny wielokrotnie uczestniczył w spotkaniach dachauczyków w Kaliszu i angażował się w działania mające na celu wypełnienie złożonych w obozie zobowiązań. Wojska amerykańskie wyzwoliły obóz 29 kwietnia 1945 roku, na kilka dni przed jego planowaną likwidacją. Po wyzwoleniu obozu powołał do życia Centralę Duszpasterstwa Polskiego, która reprezentowała polskich księży wobec władz alianckich i niemieckiej hierarchii duchownej. Był organizatorem życia religijnego i narodowego Polaków na obczyźnie. Papież Pius XII w czerwcu 1945 roku powołał ordynariat dla ludności polskiej w Niemczech, na którego czele postawił ks. bp. Józefa Gawlinę, który wobec zbyt wielu obowiązków przelał swoje uprawnienia jurysdykcyjne na wikariusza generalnego,

którym uczynił ks. Franciszka Jedwabskiego (w tym czasie na terenie byłej Trzeciej Rzeszy znajdowało się ok. 2 mln Polaków). W związku nowymi zadaniami przeniósł się latem 1945 r. z Freimann do Frankfurtu n. Menem, gdzie znalazła swoją siedzibę kuria biskupia. Swoją urzęd pełnił do 13 listopada 1945 r., kiedy wyjechał do Rzymu, aby objąć stanowisko rektora polskiego seminarium duchownego. Do Poznania powrócił 5 lipca 1946 r. a pięć miesięcy później, 12 grudnia 1946 r., został mianowany biskupem sufraganem. Po powrocie do Polski był, tak jak wszyscy księża katolicki, inwigilowany i prześladowany przez UB, które korzystało z wielu metod aby skompromitować Kościół, a szczególnie jego hierarchów. Wykorzystywano prowokacje i podsłuch, a wszystkie głoszone kazania były odnotowywane. Jako bliski współpracownik najpierw abp Walentego Dymka, a potem abp Antoniego Baraniaka był w kręgu szczególnego zainteresowania bezpieki, której jednak nie udało się doprowadzić, mimo wielu zabiegów do konfliktu w episkopacie. W latach 60-tych brał udział w III i IV Sesji Soboru Watykańskiego II. Zmarł 26 czerwca 1975 r. Pochowany w Katedrze Poznańskiej.

Przewodnik Katolicki, nr 2/1963; Ks. Bp dr Franciszek Korszyński, *Jasne promienie w Dachau*, Poznań 1957; *Zjazd byłych wychowanków Państwowego Gimnazjum i Liceum im. B. Chrobrego w Gnieźnie*, Gniezno 1938; *Paluszkiwicz, Szews, Słownik Biograficzny Członków Tajnych Towarzystw Gimnazjalnych w Wielkim Księstwie Poznańskim 1850-1918*, wyd. 2000; *Konrad Białecki, Ofiara dwóch totalitaryzmów – Nasz Dziennik*, 2008-11-09.

Wojciech Sander

Jenczyk Leon (1900-1919), urodził się 1 kwietnia 1900 r. w Budzynie pow. Chodzież w rodzinie Maksymiliana Jenczyka i Wiktorii Kierstein. Po rozpoczęciu Powstania Wielkopolskiego wstąpił w szeregi powstańcze. Brał udział w walkach i zginął jako szeregowy 2 lutego 1919 r. pod Radwankami. Według innej wersji na linii demarkacyjnej pod Kowalewem. Pochowany jest w mogile znajdującej się przy kościele parafialnym św. Barbary w Budzynie obok mogił trzech innych powstańców – Franciszka Jakowskiego i Józefa Urbańskiego oraz Aleksa Hamlinga. Na białej emaliowanej tabliczce jest napis POWSTANIEC WIELKOPOLSKI poległ 2.02.1919 r. pod Radwankami.

Archiwum Państwowe w Poznaniu O/ Pila; Wiesław Olszewski, Łukasz Jastrząb – Lista strąt Powstania Wielkopolskiego od 27 grudnia 1918 roku do 8 marca 1920 roku, Ze słowem wstępnym Lecha Kaczyńskiego Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej – Wydanie drugie zmienione i uzupełnione, Koszalin 2009; Waldemar L. Janiszewski – Dwie kwatery – Tygodnik Nowy z dnia 20.11.2012; Krystyna Kościelna – Powstanie Wielkopolskie 1918 – 1919 na terenie Budzyna – Szczecin 2006.

Ewa Kabat

Jokił Józef (1894-1979), urodził się 30 czerwca 1894 roku w Stodolsku (pow. Wolsztyn), w rodzinie Kazimierza i Józefy z domu Kryś. Po ukończeniu szkoły powszechnej w Rostarzewie, rozpoczął naukę w zawodzie piekarza. W latach 1913-1915 pracował w wyuczonym zawodzie. 10 stycznia 1915 roku został powołany do służby w armii pruskiej i do 18 grudnia 1918 roku służył w 82 pułku pie-

choty. Brał udział w I wojnie światowej, walczył na froncie zachodnim we Francji. 4 stycznia 1919 roku ochotniczo wstąpił do oddziału powstańczego w Rakoniewicach. Brał udział w walkach pod Wolsztynem, Kopanicą, Kargową. 3 marca 1919 roku został przeniesiony do Kompanii Gospodarczej i skierowany do piekarni polowej w Poznaniu. Do rezerwy został zwolniony 3 marca 1921 roku. Od 1921 roku do 1925 pracował jako czeladnik piekarski. W latach 1926-1939 był robotnikiem w Poznaniu. Podczas okupacji jako robotnik przymusowy zatrudniany przez Niemców. Po wyzwoleniu, aż do chwili przejścia na emeryturę pracował w Państwowej Wytwórni Wód Gazowanych w Poznaniu. Od 20 lutego 1957 roku należał do ZDoWiD-u. Był żonaty i miał czworo dzieci. Odznaczony był Medalem Pamiątkowym Za wojnę 1918-1921 (1934). Zmarł 16 sierpnia 1979 roku w Poznaniu i został pochowany na Cmentarzu Komunalnym na Junikowie (pole 17, kwatera A, rząd 2, grób rodzinny nr 5).

Zbiory Gabinetu Pamiątek Historycznych Eligiusza Tomkowiaka w Dopiewie.

Eligiusz Tomkowiak

Józwiak Franciszek (1898-1962), kupiec nasiennie-zbożowy (właściwie Józwiak – zgodnie z zapisami ksiąg parafialnych w Targowej Górcie) urodził się 23 stycznia 1898 r. w Stępcinie, w ówczesnym powiecie średzkim, jako syn rolnika Melchiora i Agnieszki z domu Gołębiewskiej. W roku 1911 ukończył szkołę powszechną, a w 1916 roku poznańskie gimnazjum. Przed powołaniem do armii niemieckiej i wyjazdem na front uczył się w szkole rolniczej w Swarzędzu, rozpo-

nictwa. W międzyczasie nadzorował dwa gospodarstwa zmobilizowanych rolników: ojczyrna – w Stępcinie i jego brata – w Wierzycach, o łącznej powierzchni 360 mórg. 14 października 1916 roku został powołany do armii niemieckiej. Walczył na froncie francuskim, gdzie odznaczono go Krzyżem Żelaznym II klasy. Ranny w głowę we wrześniu 1918 roku został przerzucony do Wielkopolski, a 11 listopada tego roku opuścił szeregi armii niemieckiej i wrócił do rodzinnego domu. 24 listopada 1918 roku został wciągnięty przez nadleśniczego hr. Żółtowskiej do działania w lokalnej komórce wielkopolskiego POW, pełniąc z bronią w rękę funkcję lokalnego strażnika. Po przeniesieniu się do Poznania, 21 grudnia 1918 roku wstąpił w szeregi Służby Straży i Bezpieczeństwa (fort Prittwitz) – 1 kompania sierż. Nogajewskiego, baon Grodzkiego. W ramach tej jednostki brał czynny udział we wszystkich przedpowstańowych akcjach. 27 grudnia 1918 roku z bronią w rękę brał udział w walkach ulicznych, m. in. uczestniczył w opanowaniu Prezydium Policji oraz zajęciu prochowni na szosie swarzędzkiej. Po przeformowaniu poznańskich oddziałów powstańczych, wyruszył 17 stycznia 1919 roku na front zachodni, w rejon Łomnicy, w ramach nowopowstałej 1 Kompanii Poznańskiej sierż. Lisiewskiego. Na froncie zachodnim 10 lutego 1919 roku (w efekcie mobilizacji trzech roczników 1897-99) został przydzielony do 1 Ochotniczej Kompanii Średzkiej pod dowództwem Alfreda Milewskiego (wówczas 9 kompania III baonu Grupy Zachodniej), z którą związał swe losy aż po wojnę polsko-rosyjską 1920 roku. Na front wschodni wyruszył z kompanią 7 września 1919 roku, transportem kolejowym ze stacji Kościan do stacji Królewczyn pod Mołodecznem. Jego szlak bojowy wiódł od

ataku na Połock (19 września 1919 roku), poprzez pozycje nad Dźwiną i forty Bobrujska. Ciężko ranny 17 kwietnia 1920 roku w wiosennych działaniach bojowych 56 Pułku Piechoty Wielkopolskiej do służby czynnej w szeregach WP nigdy już nie powrócił. Po długotrwałym leczeniu szeregi armii opuścił definitywnie 19 maja 1923 roku jako inwalida wojenny, upośledzony ruchowo w 50%. Z armii niemieckiej wyszedł jako szeregowy żołnierz. Po zakończeniu walk powstańczych pod Zbąszyniem awansowany na st. szeregowca. Ranny w dniu 17 kwietnia 1920 roku pod Jakimowską Swobodą na Białorusi, został przedstawiony do awansu i odznaczenia Krzyżem Srebrnym Orderu Virtuti Militari. 15 maja 1920 roku został awansowany na kaprała. W latach 1924 – 1925 odbywał praktyki zawodowe w rolniczych domach handlowych, zakładając później samodzielny interes zbożowy. Od 1 lipca 1925 roku, wraz z bratem Leonem, prowadził w Nekli Dom Rolniczo-Handlowy Józwiak i S-ka, zakup i sprzedaż ziemiopłodów. Kryzys gospodarczy w latach 1929 – 33 doprowadził do upadku ich firmy. W 1938 roku przeniósł się do Poznania. Mieszkając w Nekli prowadził ożywioną działalność społeczno-polityczną. Brał czynny udział w pracach miejscowych organizacji inwalidzkiej i powstańczej. Sporo polował, udzielając się w pracach koła łowieckiego. Lata II wojny światowej spędził początkowo w Środzie, a później w pobliskim Kostrzynie, gdzie w okresie od stycznia 1940 roku do 22 stycznia 1945 roku pracował jako księgowy u niemieckich kupców. Po wyzwoleniu prowadził piekarnię (do 31 maja 1945 roku), zajmując się jednocześnie z ramienia Zarządu Miejskiego zaopatrzeniem piekarnictwa w mąkę. W późniejszym okresie pracował w komisji kontrolnej administracji

państwowej, będąc jednocześnie od 23 kwietnia 1945 roku członkiem Komisji Rewizyjnej Kasy Miejskiej. W marcu 1946 roku osiadł na Dolnym Śląsku, gdzie pracował i mieszkał do swej śmierci. W ramach PRL-owskiej akcji przesiedleńczej początkowo zamieszkał w Środzie Śląskiej, organizując spółdzielczość rolną – do kwietnia 1947 roku pracował jako skarbnik Zarządu Powiatowego Samopomocy Chłopskiej. W latach 1947–50 pracował w strukturach PZGS Oława. Jednocześnie organizował Powiatowe Koło Związku Inwalidów Wojennych RP, któremu przewodniczył od października 1948 roku do grudnia 1949 roku. W kwietniu 1950 roku przeprowadził się do Wrocławia, gdzie początkowo pracował w spółdzielczości mleczarskiej, a później kierował sekcją kontraktacji i skupu zbóż w sektorze Samopomocy Chłopskiej. Pod koniec życia pogarszający się stan jego zdrowia nie pozwalał mu na pracę zawodową. Franciszek Józwiak nie założył rodziny. Zmarł 7 stycznia 1962 roku na raka gardła i został pochowany na wrocławskim Cmentarzu Osobowickim. Jego nazwisko figuruje na tablicy pamiątkowej Powstańców Wielkopolskich 1918-1919, odsłoniętej na Kwatery Powstańców Wielkopolskich w Środzie Wlkp. w 2005 roku. W uznaniu zasług został odznaczony: Krzyżem Rady Ludowej Miasta Poznania, Odznaką Pamiątkową Wojsk Wielkopolskich 27.12.1918 – 21.08.1919, Odznaką Pamiątkową Za Waleczność byłej Naczelnej Komendy Straży Ludowej, Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918-21, odznaką honorową Frontu Litewsko-Białoruskiego, odznaką pamiątkową 56 Pułku Piechoty Wielkopolskiej (2 Pułk Strzelców Wlkp.), odznaką pamiątkową 14 Dywizji Piechoty. Za walkę na fron-

cie wschodnim był przedstawiony do Krzyża Virtuti Militari (wniosek z dn. 29 kwietnia 1920 roku., L. Dz. 1202/20) – nigdy go jednak nie otrzymał.

Dokumenty rodzinne.

*Mirosława Szczepańska
i Bożena Nowak*

Józwiak Piotr (1895-1984), urodził się 13 czerwca 1895 roku w Dębnie (gmina Stęszew), w rodzinie rolnika Andrzeja i Agnieszki Jackowiak. W styczniu 1915 roku został powołany do odbycia służby wojskowej w armii pruskiej. Początkowo służył w 19 pułku piechoty w Zgorzelcu; po ośmioletnim przeszkoleniu został wysłany na front wschodni, w okolicach Mińska jego drużyna została zaatakowana przez Rosjan. Z całego oddziału uratował się tylko Piotr Józwiak (ciężko ranny) i jego niemiecki przyjaciel, którego wyniósł rannego z pobojowiska. We wrześniu t. r. pułk został wysłany do Francji; podczas walk pod Arras został ponownie ciężko ranny. Odwieziono go do lazaretu w Szpeire nad Renem, później do Hanoweru i ostatecznie do Landgenha-gen. Wojskowa komisja inwalidzka uznała go za niezdolnego do służby wojskowej (33 % inwalidztwa) i odesłała do domu. W listopadzie 1918 roku wstąpił do Straży Ludowej w Krotoszynie i brał udział w Powstaniu Wielkopolskim (m. in. w walkach o Zduny). W styczniu 1919

Piotr Józwiak

roku wrócił do rodzinnego Dębna; w Stęszewie wstąpił do oddziału ppor. A. Kopy; brał udział w walkach oddziału powstańczego powiatu zachodniopoznańskiego. Z powodu swojego inwalidztwa został zwolniony z wojska. Podczas okupacji hitlerowskiej, kiedy wysiedlano mieszkańców Dębna, do gospodarstwa Józwiaków weszli żołnierze niemieccy. Piotr i jego synowie postanowili stawiać opór. Okazało się jednak, że dowódcą oddziału był ów były przyjaciel, którego Piotr Józwiak uratował z pobojowiska w Rosji. Dzięki temu spotkaniu rodzina Józwiaków i inni mieszkańcy Dębna uniknęli wysiedlenia do Generalnej Guberni. Zmarł 7 września 1984 roku w Dębnie i pochowany został na cm. parafialnym w Stęszewie. Odznaczony był Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym i odznaką „Za waleczność”. Od 20 stycznia 1922 żonaty ze Stanisławą Ratajczak, z którą miał siedmioro dzieci: Józefa (ur. 1923), Stanisława (ur. 1924), Mariana (ur. 1926), Mariannę (ur. 1928– zm. 1932), Martę (ur. 1931), Aleksandra (ur. 1935), Henryka (ur. 1937).

Informacje i pamiątki rodziny; zbiory Muzeum Regionalnego w Stęszewie; Zbiory Gabinetu Pamiątek Historycznych Eligiusza Tomkowiak w Dopiewie..

Bogdan Czerwiński

Judek Roman (1898-1981), powstaniec wielkopolski. Urodził się 23 listopada 1898 roku w Pniewach, w rodzinie krawca Melchiora i Marii Anders. Ukończył szkołę powszechną i 3 – letnią szkołę zawodową i uzyskał dyplom mistrza piekarniczo – cukierniczego. W 1917 roku wcielony do armii pruskiej walczył na froncie zachodnim. Po demobilizacji wrócił w rodzinne strony. Pod koniec

grudnia 1918 roku wstąpił ochotniczo do oddziałów powstańczych. Później uczestniczył w wojnie polsko – bolszewickiej. Po zwolnieniu z wojska pracował w wyuczonym zawodzie. Od 1929 roku dzierżawił dwie piekarnie w Poznaniu przy ul. Kramarskiej i Żupańskiego. W 1932 roku został kierownikiem kawiarni „U Fangrata” w Poznaniu przy ul. Ratajczaka. W latach 1935 – 1939 był właścicielem hotelu, restauracji i kawiarni w Chojnicach (nieruchomość ta została odkupiona od Niemca Kurta Fischera). W okresie okupacji niemieckiej był poszukiwany przez hitlerowców za działalność niepodległościową; ukrywał się w Warszawie i jej okolicy. Po zakończeniu wojny podjął pracę w poznańskiej gastronomii. Był instruktorem i rzeczoznawcą ds. gastronomii. W 1968 r. przeszedł na emeryturę. Zmarł 27 maja 1981 roku w Poznaniu i jest pochowany na cm. junikowskim. Odznaczony był: Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski; Srebrnym Krzyżem Zasługi; Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym oraz odznakami. Żonaty z Jadwigą Pazderską, miał córkę Eugenię (zameżna Żyła, inż. rolnik).

Informacje córki Eugenii, dokumenty rodzinne; Zbiory Gabinetu Pamiątek Historycznych Eligiusza Tomkowiak w Dopiewie.

Ewelina Tomkowiak

Kaczor Jan (1895-1972), urodził się 7 czerwca 1895 r. w Górsku, (daw. pow. babimojski) w rodzinie robotnika Jana i Franciszki z Wojtkowskich. Miał czterech braci i jedną siostrę. Po ukończeniu szkoły powszechnej w rodzinnej miejscowości terminował w zawodzie kowalskim u mistrza Franciszka Dekiertha w Brennie. Dyplom czeladniczy uzyskał 20 grudnia

1912 r. po złożeniu egzaminu państwowego przed Komisją Urzędu Rzemiosła we Wschowie. Pierwszą pracę otrzymał w warsztacie kowalskim u Franciszka Bednarczyka w Radomierzu. Zaprzyjaźnił się z córką swego pracodawcy – Jadwigą, przyszłą żoną. 15 maja 1915 r. został zmobilizowany do wojska niemieckiego. Walczył na froncie zachodnim pod Verdun, gdzie poległo jego dwóch braci. Służył w kompanii karabinów maszynowych. 24 stycznia 1919 r. został w stopniu st. szeregowego zdemobilizowany z wojska i wrócił do rodziny. Kilka dni później, 7 lutego 1919 r. wstąpił jako ochotnik do miejscowego oddziału powstańczego – kompanii przemęckiej, dowodzonej przez ppor. Józefa Wróblewskiego, nauczyciela z Radomierza. Uczestniczył w walkach o Kaszczor, Wieleń, Gołanice i Trzebinie. Po zakończeniu Powstania Wielkopolskiego jako żołnierz 60 pp brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej, dochodząc ze swoją jednostką aż do Kijowa 8 maja 1920 r. W czasie odwrotu naszych wojsk przed napierającą nawałnicą bolszewicką uczestniczył w słynnej bitwie warszawskiej zwanej „Cudem nad Wisłą” w sierpniu 1920 r. Następnie brał udział w pogoni za uciekającymi żołnierzami sowieckimi na północ, aż do granicy z Prusami Wschodnimi. W połowie grudnia 1920 r. przybył ze swym pułkiem do stałego miejsca zakwaterowania w Ostrowie Wlkp. 31 grudnia 1920 r. w stopniu ka-

Jan Kaczor

prala został przeniesiony do rezerwy. 26 stycznia 1921 r. poślubił Jadwigę Bednarczyk i zamieszkał w Radomierzu, aby pomagać teściowi w prowadzeniu warsztatu kowalskiego. Uczestniczył aktywnie w życiu lokalnej społeczności. W 1926 r. został pierwszym prezesem utworzonego w Radomierzu Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”. Będąc kowalem, przyczynił się do wykonania kutej bramy wjazdowej do kościoła farnego w Przemęcie. W czasie II wojny światowej, jako b. powstaniec wielkopolski, ukrywał się przed Niemcami w specjalnie przygotowanym pomieszczeniu nad swoją kuźnią. Od 1930 r. był członkiem Banku Ludowego w Przemęcie. Od 10 marca 1938 r. z kolei współtworzył jego Komisję Rewizyjną. 4 kwietnia 1945 r. został członkiem nowo wybranej Rady Nadzorczej. Kilka miesięcy później, 25 listopada wszedł w skład nowo mianowanej 6-osobowej Rady Parafialnej parafii Przemęt. W tymże 1945 r., zaraz po wyzwoleniu, został radnym GRN w Mochach oraz przewodniczącym Rady przez I kadencję. Cieszył się szacunkiem i zaufaniem środowiska, w którym żył. Zmarł 30 maja 1972 r. Spoczywa na cmentarzu przy kościele św. Piotra w Przemęcie. Z żoną Jadwigą Bednarczyk miał dzieci: Marię (ur. 1922), Jana (ur. 1925), Janinę (ur. 1926) i Władysława (ur. 1928). Został odznaczony Krzyżem Srebrnym Orderu Wojennego Virtuti Militarii (1920), Krzyżem Walecznym (1921), Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918-1921 (1924), Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1958) i Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1969). Ponadto za udział w Powstaniu Wielkopolskim uchwałą Rady Państwa został mianowany podporucznikiem WP.

Smoleń B., *Zarys historii wojennej 60. Pułku Piechoty Wielkopolskiej*, Warszawa 1930, s. 31; Fornalski A., *Mieszkańcy Ziemi Przemęckiej w walce o polskość*, Przemęt 2004, s. 74 i 84; Łukomski G., Polak B., Suchcitz A., *Kawalerowie Virtuti Militarii*, Koszalin 1977, s. 179; Wesołowski Z., *Order Virtuti Militarii i jego kawalerowie*, Miami, Floryda 1992, s. 264; *Głos Wolsztyński* z 1959 r., nr 2 s. 5 oraz z lutego 1969 r., s. 1; *Akta Zarządu Powiatowego ZBoWiD-u w Wolsztynie* z 1967 r.; *Archiwum Państwowe w Lesznie, akta Banku Ludowego w Przemęcie*, sygn. 83; *Księga rejestru członków Banku Ludowego w Przemęcie* w 1930 r., s. 35; *Kronika Szkoły Podstawowej w Radomierzu* s. 84; *Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” w Radomierzu*, Wydanie okolicznościowe, Radomierz 2004 s. 1; Ks. Urbanowski K., *Kronika parafialna 1835-1959*, Przemęt, s. 22; *Książeczka wojskowa* nr 218, PKU Kościan; *Tłumaczenie tekstu niemieckiego – Damian Gorzelniak, tłumacz przysięgły; Informacje wnuków Leszka Anglarta z Błotnicy i Piotra Kaczora z Radomierza*.

Antoni Fornalski

Kahl Leon Józef (1898-1939), współorganizator Powstania Wielkopolskiego w Lesznie i Kościanie. Urodzony 15 lutego 1898 r. w Kościanie w rodzinie Stanisława i Marii z domu May. Od najmłodszych lat był członkiem Drużyny Harcerskiej, brał udział w strajkach szkolnych. W listopadzie 1918 r. wspólnie z ppor. Dombkiem zorganizował w Lesznie luźne oddziały POW. Od 3 grudnia 1918 r. przebywał w Poznaniu i przyglądał się obradom Polskiego Sejmu Dzielnicowego w Poznaniu. Od 4 grudnia począwszy, jako stary i doświadczony har-

cerz zorganizował swoich harcerzy w regularny oddział Straży Ludowej, pełnił funkcję komendanta Okręgu Wojskowego w Lesznie, a równocześnie był adiutantem komendanta miasta Leszna. Na tym posterunku przetrwał do 6 stycznia 1919 r. Kiedy komenda wojskowa armii niemieckiej wspólnie z władzami administracyjnymi w Lesznie przekonały się o tym, że Polacy rosną w siłę, postanowiono aresztować przywódców polskich aby uniemożliwić dalszy rozwój akcji powstańczej. Jedną z upatrzonych kandydatów do aresztowania był Leon Kahl. Ten jednak został poinformowany o zaistniałej sytuacji i z garstką wiernych przyjaciół uszedł z Leszna i okreżnymi drogami przedostał się nocą do Kościana, gdzie 7 stycznia 1919 r. stanął jako ochotnik i przydzielony został do tworzącego się właśnie I Baonu Kościańskiego. Pełnił służbę w 1 kompanii, gdzie objął funkcję szefa kompanii. Z oddziałem tym wyruszył na front pod Leszno, 27 stycznia 1919 r. walczył pod Osieczną. Od 24 lutego 1919 r. wstąpił jako ochotnik do 3 Pułku Strzelców Wielkopolskich w stopniu kaprała. Ze swoim pułkiem brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej, awansował na stopień sierżanta. Po demobilizacji zamieszkał w Lesznie przy ulicy Aleje Krasińskiego 10, gdzie był dyrektorem Kasy Chorych, a potem wicedyrektorem Ubezpieczalni Społecznej. Był aktywnym członkiem Związku Powstańców Wielkopolskich, Koło nr 55 w Lesznie. W połowie sierpnia 1939 r. wysłał swoją rodzinę do krewnych w głąb kraju. Dokładna data śmierci nie jest znana. Były informacje, że zginął wraz z żoną i córką 8 września 1939 r. w katastrofie kolejowej pod Kutnem, co oczywiście nie miało miejsca (żona i córka przeżyły wrzesień 1939 r.), ale podobno tym pociągiem miał jechać Leon Kahl z dokumentami Ubez-

pieczalni Społecznej. Tych informacji do dnia dzisiejszego nie udało się potwierdzić. Miejsce pochowania nieznane. Był odznaczony Odznaką Pamiątkową Wojsk Wielkopolskich, Odznaką Pamiątkową Grupy Leszno, Odznaką Pamiątkową 14 Dywizji Piechoty Wielkopolskiej (1 Dyw. Strzelców Wielkopolskich). Był żonaty i miał córkę Bogusławę zamężną Markowską, uczestniczkę Powstania Warszawskiego i więźniarkę obozów jenieckich w Lambsdorf (Łambinowice), Mulhberg, Zeithain, nr jeniecki 106519.

Dokumenty i pamiątki rodzinne, informacje córki Bogusławy Markowskiej z Warszawy; Zbiory Gabinetu Pamiątek Historycznych Eligiusza Tomkowiaka w Dopiewie.

Eligiusz Tomkowiak

Kaliszewski Władysław (1886-1964), starszy szeregowiec. Urodził się 5 maja 1886 roku we Wrześni, w rodzinie stolarza Karola i Franciszki z domu Krall, Wyuczył się stolarstwa. Działal w Towarzystwie Gimnastycznym „Sokół” i innych organizacjach. W 1914 roku powołany do armii niemieckiej i wysłany na front. Po demobilizacji w listopadzie 1918 roku wrócił do Wrześni. Ochotnik w Powstaniu Wielkopolskim, walczył na odcinku północnym. Następnie pracował jako urzędnik w magistracie. W czerwcu 1920 roku ochotniczo zgłosił się do wojska i z baonem 268 skierowany został na front. Baon włączony został do 66 Kaszubskiego pp. 14 września 1920 roku za męstwo wykazane w bitwie pod Horodcem, gdzie przeprowadził niebezpieczne rozpoznanie sił przeciwnika (14 września 1920 roku), a następnego dnia mimo ciężkiej rany pozostał na stanowisku, przyczynił się do utrzymania dyscypliny

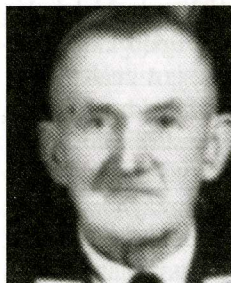
w kompanii i odparcia silnego kontrataku bolszewików. Za czyny te odznaczony VM 5 kl. (nr 4676). Po demobilizacji w 1921 roku pracował w banku, po utracie pracy bezrobotny. Później prowadził własny sklep we Wrześni z artykułami tytoniowymi. Od 1936 roku kierownik i pracownik tartaków. W czasie okupacji pracował jako robotnik, po wojnie jako księgowy w Zarządzie Miejskim w Bydgoszczy, następnie w Zjednoczeniu Budownictwa Miejskiego w Bydgoszczy. Od 1956 roku na emeryturze. Zmarł 29 lipca 1964 roku w Bydgoszczy; pochowany na cm. Nowofarnym w Bydgoszczy, ul. Artyleryjska. Odznaczony także medalami i odznakami. Żonaty z Salomeą Poszwald. Dzieci: Gabriela (ur. 25 lutego 1920, zakonnica), Jerzy (14 marca-19 lipca 1923), Felcja (ur. 22 sierpnia 1924, ekonomista), Janina (ur. 22 maja 1926, zakonnica), Maria (ur. 4 sierpnia 1927, księgowa), Stefania (ur. 23 sierpnia 1928, maszynistka), Aleksandra (ur. 25 października 1929, księgowa).

CAW, VM 5-470; informacje i materiały nadesłane przez córkę Felcję Majewicz z Bydgoszczy; Kawalerowie, T. II, cz. 2, s. 87.

Bogusław Polak

Kamiński Maksymilian (1895-1982), urodził się 11 września 1895 roku w Budzynie pow. Chodzież w rodzinie rolnika Andrzeja Kamińskiego i Balbiny Ksyckiej (1855-1937). Miał dziesięcioro rodzeństwa, ale piątka zmarła w dzieciństwie. Maks wychowywał się z siostrami – Katarzyną (1881-1950) zamężna Ksycka, Wiktorią (1882-1960) zamężna Kaczmarek, Heleną (1888-1974) zamężna Janas i braćmi – Kazimierzem (1889-1927) i Wincentym (1894). Uczęszczał do

Szkoły Powszechnej w Budzynie. Brał udział z bratem Kazimierzem, w 1906 roku w strajku szkolnym dzieci polskich, które odmówiły odpowiadania w języku niemieckim na lekcji religii. Powołany do służby wojskowej w armii niemieckiej brał udział w I wojnie światowej. Po powrocie do domu zgłosił się 6 stycznia 1919 r. jako ochotnik i brał czynny udział w Powstaniu Wielkopolskim. Pod dowództwem ppor./plk Ignacego Wegnera (1892-1992) walczył jako strzelec na odciinkach frontu Budzyń, Grabówko, Strzelecki Gaj. Następnie dalej służył w szeregach Wojska Polskiego do 15 grudnia 1921 r. Maksymilian zamieszkał w Mirosławiu Ujskim, gdzie kupił własne gospodarstwo rolne. 26 października 1923 roku w Łeknie pow. Wągrowiec zawarł związek małżeński z Józefą Ćwik urodzoną 19 marca 1899 r. w miejscowości Krosno pow. Wągrowiec, córką Wojciecha Ćwika i Franciszki Kapsa (zmarła 26 września 1958 r.). Miał pięciu synów i córkę – Marceli (1926-1998), Julian (1929-2005), Mieczysław (1930-1985), Zofia (1933-2014), Jan (1937-2004) i Łukasz, który utopił się w wieku 6 lat. Gdy rozpoczęła się II wojna światowa z rodziną ewakuował się w kierunku Wągrowca ale został zawrócony do domu, skąd był wysiedlony do miejscowości Krzewina w woj. warszawskim na terenie Generalnej Guberni. W kwietniu 1945 r. z całą rodziną wrócił do domu w Mirosławiu Ujskim. Odznaczony: Krzyżem Kawalerskim Or-

Maksymilian
Kamiński

deru Odrodzenia Polski, Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (29 lutego 1960), Odznaką Grunwaldzką. Za udział w Powstaniu Wielkopolskim mianowany na stopień podporucznika WP. Zmarł 6 maja 1982 r. w Mirosławiu Ujskim i został pochowany na miejscowym cmentarzu parafialnym w rodzinnym grobowcu, wspólnie z żoną Józefą.

Biuro Kadr i Odznaczeń Prezydenta RP; USC Budyń; Archiwum Państwowe w Poznaniu O/Piła; D. Dudziak – Strajk szkolny w Budzynie; informacje zebrane przez Wojciecha Kicmana – Piła luty 2015 r.; pamiątki i informacje rodzinne wnuczek Anieli Kamińskiej i Łucji Maćkowskiej.

Ewa Kabat

Kasior Paweł (1887-1983), urodził się 13 stycznia 1887 r. w Miałach, wsi położonej w centrum Puszczy Noteckiej, jako syn Jana i Michaliny z domu Buško. Po wybuchu powstania ochotniczo wstąpił w szeregi powstańcze. Przydzielony został do II Batalionu we Wronkach dowodzonego przez Antoniego Matuszewskiego. Brał udział w działaniach powstańczych w miejscowościach: Wrzeszczyna, Rosko, Wronki, Kamiennik, Chełst, Piłka, Kolno, Mnichy Wielkie, Mnichy Małe. W okresie międzywojennym i w czasie okupacji pracował w tartaku w Miałach. Po zakończeniu wojny

Paweł Kasior

w 1945 roku, zamieszkał na ziemiach odzyskanych k. Strzelec Krajeńskich. Do Miał powrócił w 1972 r. Zmarł 8 listopada 1983 r. w Miałach, gdzie został pochowany. Żonaty z Martą, miał dzieci: Janina, Adam, Benedykta. Kilkoro innych wcześniej zmarło. Odznaczony: Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym – Uchwała Rady Państwa z dnia 05 stycznia 1958 r., Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski – Uchwała Rady Państwa z dn. 27 sierpnia 1975 r. Awansowany na stopień podporucznika rezerwy Wojska Polskiego.

Dokumenty i pamiątki rodzinne wnuka Adama Czoszyka; informacje Mirosława Nawrota.

Wojciech Sander

Kasprzak Jan (1875-1948), urodził się 13 czerwca 1875 r. w Skoraszewicach pow. Gostyń w rodzinie Marcina i Michaliny z domu Wycisk. Miał siedmioro rodzeństwa: Ignacego, Agnieszkę, Józefę, Bronisławę, Helenę, Franciszka i Józefę. Z zawodu był kupcem zbożowym, prowadził restaurację w Jutrosinie. W czasie I wojny światowej został wcielony do armii niemieckiej i w latach 1916-1917 wysłany na front wschodni pod Rygę. Pod koniec 1918 r. wrócił do Jutrosina i był jednym z pierwszych, który zajął się organizacją oddziałów powstańczych. W końcu stycznia 1919 r. wszedł w skład batalionu jutrosińskiego jako komendant placu. Spotkania dowództwa batalionu jutrosińskiego odbywały się w jego mieszkaniu lub restauracji. Posiadając stopień sierżanta został powołany na dowódcę Straży Ludowej w Jutrosinie. Wziął udział w walkach na odcinku Rawicz – Jutrosin. Następnie służył w 11 Pułku Strzelców Wielkopolskich (69 pp), gdzie

pełnił funkcję adiutanta. Na własną prośbę zrezygnował z wojska. Był także członkiem Bractwa Kurkowego i Koła Łowieckiego w Jutrosinie. Za udział w Powstaniu Wielkopolskim został odznaczony odznaką Naczelnej Komendy Straży Ludowej „Za waleczność” 27.12.1918 r., a 16 lipca 1932 r. otrzymał Medal Niepodległości. W 1899 r. zawarł związek małżeński z Marianną Poprawą z którą doczekał się czworga dzieci: Marianna (1900-1995), Helena (1901-1975), Józefa (1903-1967) i Janina (1908-1971). Jan Kasprzak zmarł 29 sierpnia 1948 r., żona Maria zmarła 12 grudnia 1959 r.. Oboje spoczywają na cmentarzu w Krośnicy przy ul. Raszkowskiej.

Wspomnienia Mariana Kasprzaka – uczestnika Powstania Wielkopolskiego 1918/19 na odcinku rawickim; Stanisław Kazimierz Rostacki, Odcinek jutrosiński w Powstaniu Wielkopolskim, Rocznik Leszczyński, T. 4, Wyd. Poznańskie, Poznań 1981; Z. Wieliczka, Od Prosnicy po Rawicę, Poznań 1931; L. Gomolec, B. Polak, Przeciw pruskiemu zaborcy. Wspomnienia i listy uczestników Powstania Wielkopolskiego, Instytut wyd. PAX 1979; Materiały uzyskane od Dobrochny Kasprzak i rodziny z Koźmina Wlkp.

Michał Pietrowski

Kasprzak Marian (1900-1995), urodził się 22 marca 1900 r. w Zieleńcu powiatu poznański, jako syn Jana i Marii z domu Poprawa. Był najstarszym dzieckiem z rodzeństwa: Helena (1901-1975), Józef (1903-1967), Janina (1908-1971). Do szkoły powszechnej uczęszczał w latach 1906-1914 w Swarzędzu i Jutrosinie, a w 1915 r. do gimnazjum w Rawiczu. Od 1916 r. podjął naukę w Szkole Handlowej w Poznaniu. Praktykę w handlu zbożem

odbył w Spółdzielni „Rolnik” we Lwówku w okresie od 1 marca 1917 do 15 maja 1918 r. W maju 1918 r. został wcielony do armii niemieckiej, służył w oddziale łączności we Wrocławiu. W końcu listopada 1918 r. wrócił do Jutrosina i w grudniu wspólnie z ojcem Janem Kasprzakiem był organizatorem Straży Ludowej, która w styczniu 1919 r. przejęła władzę w mieście. Jednocześnie rozpoczęto formowanie jutrosińskiej kompanii powstańczej, przekształconej później w batalion pod dowództwem por. Mariana Szulca. M. Kasprzak z ramienia dowództwa prowadził kancelarię i przyczynił się do założenia połączenia telefonicznego. W lutym 1919 r. brał udział w walkach o Rawicę na odcinku Słupia – Miejska Górka. Po rozjeździe w Trewirze batalion jutrosiński wcielono jako III batalion do 11 Pułku Strzelców Wielkopolskich i skierowano w kwietniu 1919 r. pod Wilno. M. Kasprzak służył w nim do końca września 1921 r. uzyskując stopień sierżanta. Od października do końca grudnia 1921 r. pracował jako członek zarządu Spółdzielni „Rolnik” w Sępólnie. W latach 1922 – 1939 jako kierownik pracował w Centrali Rolników S. A. w Poznaniu. W 1925 r. i w 1927 został powołany na ćwiczenia wojskowe, które odbywał w 57 pp w Poznaniu. W okresie okupacji, w lutym 1940 r. został wysiedlony do Ostrowca Świętokrzyskiego. Od kwietnia 1940 r. podjął pracę jako kierownik w niemieckiej firmie rolniczej zajmującej się dostawami żywności na dystrykt krakowski. W firmie tej, jako stenotypistka pracowała jego żona Wanda, a jako maszynistka siostra żony Jadwiga Opielińska. Po zakończeniu II wojny światowej, od czerwca 1945 r. był zatrudniony w Spółdzielni „Społem” w Krakowie, a w latach 1946 – 1949 pracował w Małopolskiej Spółce Handlowej Kraków, Oddział Poznań. Od

1949 r. aż do przejścia na emeryturę 31 marca 1965 r. pracował w WZGS w Poznaniu. W 1935 r. zawarł związek małżeński z Wandą Pepińską, małżeństwo to było bezdzietne. Za udział w Powstaniu Wielkopolskim, za pracę zawodową i społeczną został odznaczony: w 1932 r. Medalem Niepodległości, w 1955 r. Medalem 10-lecia Polski Ludowej, w 1957 r. Srebrnym Krzyżem Zasługi i Odznaką Zasłużonego Działacza Ruchu Spółdzielczego, w 1959 r. Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym, w 1972 r. otrzymał stopień podporucznika, w 1968 r. odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, w 1980 r. Odznaką Za Zasługi w Rozwoju Województwa Poznańskiego, a w 1991 r. Krzyżem za Udział w Wojnie 1918-1921 r. M. Kasprzak zmarł 7 marca 1995 r., żona Wanda 26 czerwca 1993 r. Obydwoje spoczywają w kwaterze Powstańców Wielkopolskich na cmentarzu junikowskim w Poznaniu.

Wspomnienia Mariana Kasprzaka – uczestnika Powstania Wielkopolskiego 1918/19 na odcinku rawickim. Stanisław Kazimierz Rostacki, Odcinek jutrosiński w Powstaniu Wielkopolskim, Rocznik Leszczyński, T. 4, Wyd. Poznańskie, Poznań 1981, Z. Wieliczka, Od Prosnego po Rawicę, Poznań 1931, L. Gomolec, B. Polak, Przeciw pruskiemu zaborcy. Wspomnienia i listy uczestników Powstania Wielkopolskiego, Instytut wyd. PAX 1979, Materiały uzyskanie od Dobrochny Kasprzak i rodziny z Koźmina Wlkp.

Michał Pietrowski

Kempiński Bolesław (1897-1919), urodził się 1 sierpnia 1897 roku w miejscowości Janowo, a mieszkał w Krotoszynie. Po rozpoczęciu Powstania Wiel-

kopolskiego wstąpił w szeregi powstańcze. Walczył w 8 Kompanii 4 Pułku Strzelców Wielkopolskich. Poległ 30 czerwca 1919 r. jako szeregowiec na linii demarkacyjnej pod Konarami. Został pochowany na cmentarzu parafialnym w Budzynie, razem z 11 innymi powstańcami. W 1925 roku staraniem Towarzystwa Powstańców i Wojaków im. gen. Dowbor – Muśnickiego w Budzynie postawiono pomnik, który poświęcił ks. proboszcz Kazimierz Stachowiak (1887-1942). Na marmurowych tablicach umieszczono napis: „Cześć Bohaterom Powstania Wlkp. 1918-1919” i nazwiska 12 spoczywających tam powstańców. Na pomniku jest błąd w nazwisku zamiast Kempiański Bolesław jest Kempski Bolesław.

Wiesław Olszewski, Łukasz Jastrząb – „Lista strat Powstania Wielkopolskiego od 27 grudnia 1918 roku do 8 marca 1920 roku” Ze słowem wstępnym Lecha Kaczyńskiego Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej – Wydanie drugie zmienione i uzupełnione, Koszalin 2009 (tu błędnie podano nazwisko poległego, zamiast Kempiański Bolesław jest Kempski Bolesław); Waldemar L. Janiszewski – Dwie kwatery – Tygodnik Nowy z dnia 20.11.2012.

Ewa Kabat

Klawikowski Piotr (1892-1979), urodził się 10 czerwca 1892 roku w Retkowie, w dawnym powiecie szubińskim. Rodzicami byli Adam i Augustyna. Naukę w szkole powszechnej ukończył w Retkowie w 1906 r. Następnie pracował jako robotnik w majątku w Chraplewie. We wrześniu 1912 roku został powołany jak wielu Polaków do wojska niemieckiego. Jego pułk stacjonował w Ko-

łobrzegu; po dwóch latach służby wrócił do domu, ponownie powołany do wojska w związku z wybuchem I wojny światowej. Przyszło mu walczyć w obcej armii. Po demobilizacji i powrocie z do rodzinnej miejscowości, 14 stycznia 1919 roku wstąpił w szeregi kompanii szubińskiej, pod dowództwem Hieronima Goralewskiego. Walczył na froncie północnym powstania pod Szubinem, Rynarzewem, Rudami. Jego udział w powstaniu został potwierdzony przez Centralne Archiwum Wojskowe w Warszawie, gdzie podano, że Piotr Klawikowski przed 1939 r. został zweryfikowany jako powstaniec i ujęty w ewidencji Biura Historycznego DOK VII pod nr 18603. Jego udział potwierdził także Feliks Kosiński z Szubina i Leon Krawański, którzy wspólnie walczyli z Klawikowskim na froncie północnym. Następnie w szeregach 9 Pułku Strzelców Wielkopolskich służył w wojsku do 1921 r. Po powrocie z wojska przebywał krótko u siostry w Chraplewie. W okresie dwudziestolecia międzywojennego pracował na gospodarstwie w Retkowie. Najpierw na majątku, a w 1939 r. otrzymał 5-hektarową parcelę. Tam się ożenił. W czasie II wojny światowej wraz z rodziną został wysiedlony ze swojego gospodarstwa, wywieziony do Generalnej Guberni, do kolonii Raków w powiecie Piotrków Trybunalski. Tam pracował jako robotnik leśny. W czasie okupacji nie przyjął niemieckiej listy narodowościowej. Po wyzwoleniu wrócił do Retkowa i otrzymał gospodarstwo (około 10 ha). W 1972 roku przekazał ziemię wraz z zabudowaniami córce Annie Nowosielskiej i jej mężowi Kazimierzowi. Był członkiem koła ZBoWiD w ognisku powstańców wielkopolskich. Pod koniec życia znalazł się w trudnej sytuacji materialnej. Miał poważne problemy ze zdrowiem, nie mógł samodzielnie chodzić i potrzebował stałej

opieki. Decyzją z 18 grudnia 1974 r. odznaczony został Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. Zmarł 30 lipca 1979 roku.

Archiwum ZO ZKRP w Bydgoszczy, obecnie w CAW.

Kamila Czechowska

Kłodziński Adam (1875-1957), członek Straży Ludowej w Szubinie. Urodził się 11 grudnia 1875 roku w Szubinie. W czasie I wojny światowej służył przez trzy lata w armii pruskiej, z której został zwolniony 25 listopada 1918 roku. Od stycznia do czerwca 1919 roku brał czynny udział w Powstaniu Wielkopolskim, co potwierdził na piśmie komendant Straży Ludowej w Szubinie Jan Piasecki. Pracował jako robotnik u pracodawców prywatnych, w tym około osiem lat u przedsiębiorcy budowlanego Olszewskiego. W maju 1920 roku ubiegał się o posadę stróża nocnego w szubińskim magistracie. Od 30 października 1904 roku należał do Katolickiego Związku Robotników Polskich. Związek małżeński zawarł w 1902 roku z Franciszką z domu Konieczną. Małżonkowie mieli czworo dzieci: Hieronima, Stefana, Leokadię i Wiktora. Zmarł w 1957 roku w Szubinie, został pochowany na miejscowym cmentarzu parafialnym.

Archiwum rodzinne państwa Kłodzińskich (kopie w archiwum autora).

Jacek Paszkiewicz

Kokociński Józef (1900-1954), urodził się 12 marca 1900 roku w Szaradowie, w powiecie szubińskim. Rodzicami byli Michał i Marianna Jubiatowska. W styczniu 1919 roku wstąpił w szeregi kompanii kcyńskiej. Walczył na froncie

północnym między innymi pod Kcynią, Szubinem, Słonawami i Sipiorami. Udział w powstaniu został ujęty w dokumentacji Biura Historycznego DOK VII w Poznaniu pod nr 4108, na podstawie którego Centralne Archiwum Wojskowe wydało stosowne zaświadczenie. W 1923 roku poślubił Leokadię z domu Skotarek, a po kilku latach małżonkowie zamieszkali w Szubinie. 26 sierpnia 1939 roku został zmobilizowany i walczył w kampanii wrześniowej. Po powrocie z wojny pracował fizycznie. Zmarł 16 kwietnia 1954 roku w Szubinie.

Archiwum ZO ZKRP w Bydgoszczy, obecnie w CAW.

Kamila Czechowska

Kolasiński Jerzy (1891-1970), lekarz medycyny, kapitan Wojska Polskiego. Urodził się 13 lutego 1891 r. w Poznaniu, w rodzinie zakrzystianina Archikatedry Poznańskiej Franciszka i Ewy z Kantor-skich. Po ukończeniu szkoły powszechnej uczęszczał do Gimnazjum św. Marii Magdaleny w Poznaniu, gdzie 15 września 1913 r. zdał egzamin maturalny. Medycynę studiował na Uniwersytecie we Wrocławiu; egzamin przedlekarski (tzw. fizykiem) zdał 19 kwietnia 1918 r. Dyplom dra medycyny uzyskał na Wydziale Lekarskim Uniwersytetu Lwowskiego (4 lutego 1922). Od 6 sierpnia 1914 r. służył w armii niemieckiej, początkowo w 1 Królewskim Pułku Strzelców Konnych, następnie lekkiej kolumnie amunicyjnej. Obowiązki lekarza asystenta pełnił w I baonie 111 Badcńskiego Pułku Piechoty. 20 października 1918 r. został ranny na froncie zach. (Francja). Od 1 grudnia 1918 r. był lekarzem stacyjnym i dyżurnym w szpitalu garnizonowym w Ostrowie, później w Poznaniu. Do od-

ziałów powstańczych wstąpił ochotniczo 27 grudnia 1918 r. Był współorganizatorem i lekarzem pułkowym 15 Pułku Ułanów Wielkopolskich. Od 1 kwietnia 1919 r. w III baonie 12 Pułku Strzelców Wielkopolskich, później w I baonie 6 Pułku Strzelców Wielkopolskich pełnił obowiązki lekarza. Uczestniczył w zdobyciu lotniska w Ławicy, był naczelnym lekarzem podczas bitwy o Szubin, gdzie brał czynny udział w zdobywaniu dworca kolejowego. Walczył pod Kępem i na odcinku frontu w okolicy Leszna. Organizował punkty opatrunkowe w Pawłowicach (majątek hr. Mielżyńskiego), był uczestnikiem walk pod Łabiszynem. W kwietniu 1920 r. został oddelegowany na kurs lekarski do Lwowa. Na froncie wsch. był lekarzem w I baonie 60 pp, adiutantem Szefa Sanitarnego 15 Dywizji Piechoty Wielkopolskiej, lekarzem II baonu 59 pp. W grudniu 1920 r. został bezterminowo urlopowany w celu ukończenia studiów. 27 lutego 1922 r. wrócił do Powiatowej Komendy Uzupełnień w Krotoszynie, w kwietniu otrzymał stanowisko naczelnego lekarza 56 pp. 30 września 1925 r. przeszedł do rezerwy. W okresie międzywojennym prowadził prywatną praktykę, równocześnie pełnił funkcję lekarza Kasy Chorych w Krotoszynie. Był członkiem Związku Oficerów Rezerwy RP, Stronictwa Narodowego oraz prezesem Akcji Katolickiej w Krotoszynie. Zmobilizowany 24 sierpnia 1939 r., otrzymał przydział do II Szpitala Okręgowego w Chełmie Lubelskim; służbę pełnił do 25 października. W listopadzie wrócił do Poznania, został aresztowany i osadzony w Cytadeli, następnie przewieziony do obozu jeńckiego w Krotoszynie. Po zwolnieniu, w lutym 1940 r. wyjechał do Rudy Talubskiej (k. Garwolina). Od 1941 r. pracował w Suchedniowie (woj. kieleckie) jako lekarz domowy Ubezpieczam i Społecz-

nej. Zimą 1945 r. wrócił do Krotoszyna i był lekarzem rejonowym społecznej służby zdrowia, pogotowia ratunkowego, kolejowego odcinka drogowego Krotoszyn oraz lekarzem szkolnym i żłobka. Na emeryturę przeszedł 17 lutego 1968 r. Zmarł 3 grudnia 1970 r. w Krotoszynie i został pochowany na tamtejszym cmentarzu parafialnym. Odznaczony był Srebrnym Krzyżem Zasługi, Medalem Niepodległości, Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości i in. Z pierwszego małżeństwa, ze Stanisławą Smulkowską pozostało troje dzieci: Bogdan (ur. 1923), Witold (ur. 1924) i Jacek (ur. 1926). Drugie małżeństwo, z Anną Smulkowską, było bezdzietne.

Centralne Archiwum Wojskowe,teczka akt personalnych 832+4143; teczka odznaczeniowa. Medal Niepodległości 20.7.32; J. Kolasiński, Wyprawa pod Szubin (maszynopis, w posiadaniu J. Wierzejewskiej); dokumenty i fotografie ze zbiorów rodziny; informacje syna Bogdana Kolasińskiego u K. Szrejbrovskiego (rękopis); Słownik ..., s. 160.

Eligiusz Tomkowiak

Konieczny Stanisław (1894-1988), powstaniec wielkopolski, żołnierz WP, nauczyciel. Urodził się 11 października 1894 r. w Świńcu, na terenie powiatu kościańskiego, jako drugie dziecko w rodzinie rolnika Franciszka i Franciszki z Trzyszczaków. Miał czworo rodzeństwa. Trzy siostry: Mariannę (1893-1924), Agnieszkę (1898-1975) i Pelagię (1902-1983) oraz brata Tadeusza (1907-1969). Po ukończeniu szkoły powszechnej zamieszkał u stryja Jana Koniecznego w Piotrkowie Trybunalskim, gdzie ukończył seminarium nauczycielskie. Jako rekrut powołany został do armii w 1914 ro-

ku. Odbывał służbę wojskową w 5 Zapasowym Batalionie Taborów w Poznaniu, aż do wybuchu rewolucji w listopadzie 1918 r. w Niemczech. Były to oddziały taborowe, dysponujące środkami transportu, głównie końmi i wozami, zaopatrujące wojsko w amunicję, żywność, umundurowanie itp. Pod koniec służby w wojsku pruskim uczestniczył w działalności konspiracyjnej przygotowującej Wielkopolan do powstania. Przekazywał między innymi informacje o koszarach, w których przebywał, magazynach, rozmieszczeniu, liczebności i uzbrojeniu ochraniających je posterunków wojskowych. Był wśród polskich żołnierzy ze Straży Ludowej, Służby Straży i Bezpieczeństwa, oraz licznych towarzystw, witających przyjeżdżającego do Poznania 26 grudnia 1918 r. Ignacego Paderewskiego, a następnie asystujących jego przejazdowi konnym powozem do hotelu Bazar. W dniu wybuchu Powstania Wielkopolskiego 27 grudnia 1918 r. uczestniczył w opanowaniu koszar wraz z magazynami broni, prowiantury i umundurowania 5 Zapasowego Batalionu Taborów w Poznaniu, w którym służył. Dzięki przekazanej przez niego informacji Straży Obywatelskiej, przyczynił się do zatrzymania przygotowanych przez Niemców do wywozu najbardziej wartościowych koni z taboru. Od początku powstania walczył z bronią w ręku na ulicach Poznania. Uczestniczył w nim do 16 stycznia 1919 r. Następnie ochotniczo wstąpił do Wojska Wielkopol-

Stanisław Konieczny

skiego, do 7 Dyonu Taborów w Poznaniu. Otrzymał przydział do 3 pułku lotniczego stacjonującego na Ławicy. Stąd wyjechał z 3 eskadrą lotniczą na front, najpierw południowy, a potem północny do Inowrocławia, gdzie eskadra wykonała szereg lotów bojowych i rozpoznawczych. Uczestniczył także w wojnie polsko – bolszewickiej 1920 r. Walczył na Froncie Litewsko-Białuruskim, w zdobyciu Bobrujska nad Berezyną, a potem pod Mińskiem, Mołodecznym, Białymstokiem i Bitwie Warszawskiej. Brał udział w składzie 1 Dywizji Litewsko-Białoruskiej gen. Lucjana Żeligowskiego w zajęciu w 1920 r. Wilna. Po demobilizacji 11 lutego 1921 r. rozpoczął pracę w szkole. Najpierw w Poznaniu, a potem w Prusinowie, skąd na własną prośbę został przeniesiony 1 września 1928 r. na stanowisko nauczyciela do Dąbrowy w pow. śremskim. Jako kierownik tej szkoły przepracował 36 lat, ucząc i wychowując trzy pokolenia młodzieży. Jednocześnie przygotowywał dzieci do I komunii św., posiadając misję kanoniczną wydaną przez arcybiskupa Dymka. Wyniesione z tradycji rodzinnej zamiłowanie do rolnictwa, a szczególnie koni sprawiło, że w 1937 r. kupił 10 ha ziemi V kl. z rozparcelowanego folwarku Dąbrowa, należącego do majątku w Mechlinie, którego właścicielem był Mateusz Skrzydlewski. Mieszkał z rodziną w budynku szkolnym, więc na nabytych gruntach pobudował tylko stodołę i kurnik (22 m.). Właśnie w tym kurniku, gdy został na początku II wojny światowej, w 1939 r. wyrzucony ze szkoły będzie z rodziną mieszkał przez cały okres niemieckiej okupacji. Był powszechnie szanowany i lubiany również przez miejscowych Niemców. Pomogła mu w tym dobra znajomość języka niemieckiego. Utrzymywał przyjacielskie stosunki z niektórymi Niemcami, od lat osiadłymi

w Dąbrowie i sąsiednim Grodzewie. Na początku wojny jeden z nich, mieszkający nad Wartą o nazwisku Reich ostrzegł go, że jest na liście do rozstrzelania. Dlatego przez dwa lata zmuszony był do ukrywania się w różnych miejscach między Dąbrówką, a Bninem. Wrócił do Dąbrowy, kiedy fala represji niemieckich nieco się uspokoiła. Gospodarstwo położone w pobliżu lasu, ok. 1 km. za wsią umożliwiało udzielanie pomocy zmuszonym do ukrywania się Polakom. Rodzina Koniecznych ukrywała Bergera – krawca z Zaniemyśla, Dworzyńskiego – lutownika ze Środy Wlkp. i nieznanego z nazwiska uciekiniera z obozu karno – śledczego w Forcie VII w Poznaniu, którego po kilku dniach odwiedziono nad Wartę, skąd lasami zamierzał dotrzeć do swego domu w Żerkowie. Angażowali się również w pomoc dla uwięzionych, przysyłając paczki z żywnością. Wysyłali je do Dachau i Manthausen, gdzie przebywali ich sąsiedzi: Józef Stępa z żoną i córką Bogumiłą. Po zakończeniu II wojny światowej w 1945 roku, natychmiast rozpoczął nauczanie dzieci w szkole w Dąbrowie i co drugi dzień w oddalonej o 5 km Zwoli, w gminie Zaniemyśl, nie mającej nauczyciela. W 1927 r. poślubił Apolonię Skórupską (1906-1994) ze Zbrudzewa. Z małżeństwa tego urodziły się dwie córki: Gertruda (1928-2013, zamężna Socha, nauczycielka) i Jolanta (ur. 1936 r., zamężna Lesińska, nauczycielka). Aktywnie działał na polu społecznym. W okresie międzywojennym był członkiem Związku Weteranów Powstań Narodowych R. P. 1914-1919, koła w Śremie. Po II wojnie światowej był czynnie zaangażowany w działalność Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego i Związku Bojowników o Wolność i Demokrację, w kole w Środzie Wlkp., do którego wstąpił w 1970 r. W 1972 r. za udział w Powstaniu Wielko-

polskim otrzymał nominację na stopień podporucznika rezerwy WP. Za zasługi w walce o niepodległość, działalność społeczną i zawodową był odznaczony: Odznaką Pamiątkową Fronty Litewsko – Białoruskiego 1919-1920, Odznaką Pamiątkową Wojsk Wielkopolskich, Medalem Dziesięciolecia Odzyskania Niepodległości (1929), Brązowym Medalem za Długoletnią Służbę, nadanym przez Kuratorium Okręgu Szkolnego Poznańskiego (1938), Złotym Krzyżem Zasługi, Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1974), Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1974), Odznaką Honorową „Za Zasługi w Rozwoju Województwa Poznańskiego” (1984). Na emeryturę przeszedł w 1964 r., mając 70 lat i zamieszkał z żoną u córki Jolanty Lesińskiej w Pętowie, w pow. średzkim wlkp. Zmarł 16 lutego 1988 r. Został pochowany na cmentarzu parafialnym w Zaniemyślu, w kwaterze powstańców wielkopolskich.

CAW w Warszawie. Odrzuc. 9. 05. 1938 Konieczny Stanisław; zaświadczenie CAW nr 14265 z dnia 29.09.1969 o udziale S. Koniecznego w Powstaniu Wielkopolskim; Z. Wroniak, Paderewski w Poznaniu, Kronika Miasta Poznania, nr 4 z 1950 r. s. 43-44; Informacje i dokumenty udostępnione przez córkę Jolantę Lesińską.

*Damian Zieliński,
Maria Zielińska-Sierpowska*

Kopliński Władysław (1875-1937), lekarz weterynarii, pułkownik Wojska Polskiego. Urodził się 20 maja 1875 r. w Miejskiej Górze (b. pow. rawicki), w rodzinie właściciela cegielni oraz browaru Stanisława i Pelagii z Lorkiewiczów. Do gimnazjum uczęszczał w Rawiczu, Lesz-

nie i Freibergu, gdzie w 1897 r. otrzymał świadectwo maturalne. Weterynarię studiował w Berlinie, Hanowerze i Gissen. Dyplom lekarza weterynarii otrzymał w 1902 r. w Monachium, po zdaniu egzaminu państwowego. Praktykę rozpoczął jako asystent w Klinice Chirurgicznej Akademii Weterynaryjnej w Monachium. W styczniu 1903 r. osiedlił się w Kobylinie (d. pow. krotoszyński). Od 1914 r. zastępował powiatowego lekarza weterynarii w Środzie Wlkp. Do wojska pruskiego został powołany 1 kwietnia 1916 r. i służył w taborach, I Szpitalu Koni w Ostrowie i w 20 Pułku Piechoty. W listopadzie 1918 r. przyczynił się do zatrzymania kilkuset koni dla przyszłego Wojska Polskiego, które Niemcy przygotowali do wywiezienia. Z wojska został zwolniony 13 grudnia 1918 r. w stopniu rtm. Do wielkopolskiego wojska zgłosił się ochotniczo (13 I 1919) i otrzymał stanowisko szefa Urzędu Weterynaryjnego przy Dowództwie Głównym Sił Zbrojnych w b. Dzielnicy Pruskiej, później przy DOGen. w Poznaniu. Organizował służbę weterynaryjną na wszystkich frontach powstania; w garnizonach z jego inicjatywy powstały szpitale koni oraz szkoła sanitariuszy, weterynarii i podkuwaczy. Do dyspozycji miał tylko materiały, które pozostały po armii niemieckiej i odpowiednią liczbę żołnierzy-fachowców, których potrafił doskonale przygotować do pracy w terenie. Od sierpnia 1919 r. do marca 1921 r. był szefem Służby Weterynaryjnej, a od 16 marca 1921 r. Naczelnym Lekarzem Weterynarii DOK nr VII w Poznaniu. W maju 1921 r. uzyskał doktorat w Akademii Medycyny Weterynaryjnej we Lwowie. W maju 1928 r. został przeniesiony do rezerwy, później w stan spoczynku. Zmarł 8 grudnia 1937 r. w Poznaniu. Był odznaczony Złotym Krzyżem Zasługi, medalem pamiątkowym Za Wojnę 1918—1921 oraz meda-

lem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości. Żonaty z Felicją Kaczorowską, miał dwie córki – Halinę (ur. 1916) i Janinę (ur. 1921).

Centralne Archiwum Wojskowe,teczka akt personalnych nr 4473; Teczka odznaczeniowa, KKiMN 28-8348; S. Jakubowski, „Lekarze weterynarii w Powstaniu i w WW w 1919” r., „Życie Weterynaryjne” 1964, nr 12; tenże, „Życie Weterynaryjne” 1965, nr 1; Słownik ..., s. 167.

Eligiusz Tomkowiak

Koszuda Franciszek (1894-1977), urodził się 17 września 1894 roku w Wypalankach, w powiecie obornickim, w rodzinie Bartłomieja i Antoniny z domu Turek. Uczył się siedem lat (1901-1908) w szkole powszechnej w ZielonejGórze. Ojciec był pracownikiem leśnym. Po szkole powszechnej uczył się w zawodowej szkole wieczorowej i terminował w zawodzie murarza. Powołany do służby wojskowej w armii niemieckiej w 1913 roku, pozostał w niej w związku z wybuchem I wojny światowej do 1918 roku. W listopadzie 1918 roku wrócił z wojska do domu w Słopanowie koło Obrzycka, w powiecie szamotulskim. 6 stycznia 1919 roku wstąpił ochotniczo w szeregi powstańcze i służył w kompanii formowanej przez Galińskiego. Już pierwszej nocy walczył pod Wronkami, następnie pod Sierakowem. W kolejnych dniach jego

oddział skierowany został na odcinek czarnkowski, gdzie przez dwa dni walczył w bitwie o Czarnków. Dalej uczestniczył w walkach pod Jabłonowem, Węglewem, Mirosławiem koło Ujścia. Podczas wycofywania się spod Mirosławia został ranny w głowę. Po wyzdrowieniu wrócił w szeregi powstańcze i brał udział w walkach w okolicach Gniewkowa i Inowrocławia. Przerzucony z oddziałem trafił na front w okolice Kościana, Śmigła i Bojanowa. W 1920 roku skierowany na front wojny polsko-bolszewickiej walczył w okolicach Warszawy. W maju 1921 roku został z wojska zwolniony i wrócił w rodzinne strony. W czasie II wojny światowej mieszkał w Bydgoszczy i od 1941 roku pracował na kolei w Zakładach Naprawczych Taboru Kolejowego. W 1958 roku przeszedł na emeryturę. Od 22 maja 1957 roku należał do ZBoWiD. Uchwałą Rady Państwa z 6 grudnia 1957 roku otrzymał Wielkopolski Krzyż Powstańczy. Udział w walkach o niepodległość Polski zaowocował w 1935 r. odznaczeniem Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918-1921. Uchwałą Rady Państwa z 10 stycznia 1970 roku otrzymał Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski. W 1972 roku zweryfikowany i mianowany na stopień podporucznika rezerwy Wojska Polskiego. Zmarł w 1977 roku.

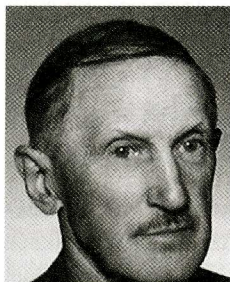
Archiwum ZO ZKRP w Bydgoszczy, obecnie w CAW.

Kamila Czechowska

Franciszek Koszuda

Kośmider Stanisław (1889-1958), urodził się 30 września 1889 roku w Wiktorowie, powiat Buk, w rodzinie rolnika Walentego i Michaliny z domu Łysiak. Szkołę powszechną ukończył w rodzinnym Wiktorowie. W latach 1916-1918 służył w armii niemieckiej i walczył na froncie zachodnim. W 1919 roku przeby-

Stanisław Kośmider

wając u swych krewnych w Krotoszynie wstąpił tam do Straży Ludowej w stopniu plutonowego, brał udział w Powstaniu Wielkopolskim. Po jego zakończeniu odbył służbę wojskową w 7 Sułku Strzelców Wielkopolskich w stopniu st. sierżanta. Zmarł 6 grudnia 1958 roku w Słupi i został pochowany na miejscowym cmentarzu parafialnym. Aktywnie włączył się w budowę pomnika poległych podczas I wojny światowej, Powstania Wielkopolskiego i wojny polsko-bolszewickiej 1920 roku. Pomnik ten powstał z inicjatywy mieszkańca Januszewic – Jana Szulca oraz proboszcza Juliana Wolniewicza, który w 1943 roku został zamordowany w Dachau. W Komitecie budowy pomnika pełnił odpowiedzialną funkcję skarbnika. Zmarł 6 grudnia 1958 roku w Słupi i został pochowany na miejscowym cmentarzu parafialnym. Odznaczony był Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. W 1920 roku zawarł związek małżeński z Magdalena Kłorek ze Słupi. Miał dzieci: Janinę (ur. 1921), Stanisława (ur. 1923) – nauczyciela, Zenonę (ur. 1924), Wita Modesta (1926–1928), Janusza (ur. 1929) i Teresę (ur. 1931).

Informacje i pamiątki rodziny; Zbiory Muzeum Regionalnego w Stęszewie; Zbiory Gabinetu Pamiątek Historycznych Eligiusza Tomkowiak w Dopiewie.

Bogdan Czerwiński

Kozierowski Stanisław, Dołęga z Kozieroga Łasczka Kozierowski (1874-1949), ksiądz, proboszcz Parafii w Skórzewie. Urodził się w Trzemesznie 28 września 1874 roku jako syn Floriana Apolinarego i Antoniny z Buszkiewiczów. Ukończył progimnazjum w Trzemesznie w 1893 roku oraz Gimnazjum Św. Marii Magdaleny w Poznaniu, gdzie 9 marca 1896 roku uzyskał świadectwo dojrzałości z wyróżnieniem. Studia teologiczne i filozoficzne odbywał w Poznaniu i Gnieźnie. Świecenia kapłańskie otrzymał 12 listopada 1899 roku. W następnych latach pracował jako kapłan wśród polskich emigrantów w Westfalii. Podróżował do Szwecji, Holandii, Francji, Włoch, Czech, a także do krajów bałkańskich i do Syrii. Po powrocie z wojaży powołany został na wikariat do Wroniek. 1 kwietnia 1901 roku otrzymał wikariat w Gostyniu, gdzie spędził dwa lata. Z dniem 1 kwietnia 1903 roku przeniesiono go do Ostrzeszowa. I tam także przebywał dwa lata. W 1905 roku otrzymał pierwszą samodzielną parafię w Siemianicach, skąd w roku 1910 przeszedł do Skórzewa (gmina Dopiewo), a w roku 1929 do Winnej Góry w powiecie średzkim. W kwietniu 1931 roku został honorowym kanonikiem metropolitalnej kapituły w Gnieźnie. Godność tę nadał mu kardynał August Hlond, późniejszy prymas Polski. W Winnej Górze pracował aż do śmierci. Przez całe życie prowadził uporczywe poszukiwania archiwalne. Systematyczne badania rozpoczął jednakże po przeniesieniu do Winnej Góry. W 1903 roku związał się z Poznańskim Towarzystwem Przyjaciół Nauk, które patronowało wydawaniu jego prac historycznych i toponomastycznych. W tym samym roku przedstawił na łamach Roczników Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk pierwszą rozprawę Wojewo-

dy poznańskiego Przedpełka h. Łódzia potomkowie, pierwotni dziedzice Gostynia (1275-1337). Do tematyki dawnych dziejów miasta Gostynia powrócił dziesięć lat później. 16 kwietnia 1913 roku wygłosił na posiedzeniu gostyńskiego Koła Obywatelskiego odczyt pt. „Dzieje Gostynia w średnich wiekach”. Tekst tego referatu ukazał się drukiem jeszcze w tym samym roku. Interesowały go zagadnienia heraldyczne, którym poświęcił m. in. prace: *Obce rycerstwo w Wielkopolsce w XIII-XVI w.* (1929), *Studia nad pierwotnym rozsiedleniem rycerstwa wielkopolskiego XI-XII w.* (1913-1933). W tych badaniach okazywał pewną ostrożność i starał się unikać zbytniego operowania hipotezami. Są to jednak nie tyle monografie historyczno-genealogiczne, ile obficie nagromadzony materiał. Podobnie można powiedzieć o jego pracach edytorskich: *Nieznane zapiski heraldyczne...* z ksiąg ziemskich i grodzkich w Poznańskim Archiwum Państwowym złożonych (1915 I) i *Nieznane zapiski heraldyczne* (1921 II). Od roku 1914 zaczęły wychodzić kolejne tomy wydawnictwa, które rozślawiły jego imię: *Badania nazw topograficznych archidiecezji gnieźnieńskiej* (1914), *Badania nazw topograficznych dzisiejszej archidiecezji poznańskiej* (1916 I-II), *Badania nazw topograficznych dawnej zachodniej i środkowej Wielkopolski* (1921-1922 I-II), *Badania nazw topograficznych wschodniej Wielkopolski* (1926-1928 I-II). Później ogar-

nał wszystko wspólnym tytułem *Badania nazw topograficznych starej Wielkopolski*, wydając jako ich tom VIII – *Nie istniejące miejscowości Wielkopolski oraz Uzupełnienie poprzednich tomów* (1939). Zarejestrował najstarsze przekazy nazw osad ludzkich i wszelkich obiektów fizjograficznych, stworzył więc bezcenne źródło dla historyka osadnictwa i językoznawcy. Korzystając z tych materiałów Kozierowski ogłosił kilka prac rekonstruujących dawny stan osadniczy lub fizjograficzny: *Pierwotne osiedlenie pojezierza Gopła*, *Pierwotne osiedlenie ziemi gnieźnieńskiej wraz z Pałukami*, *Nazwy rzeczne w Lechii przybałtyckiej...* i inne (*“Slavia Occidentalis”* T. 2: 1922—T. 10: 1931). Na początku lat trzydziestych nawiązał współpracę z redagowaną przez Władysława Stachowskiego „Kroniką Gostyńską”. W połowie lat trzydziestych, na wniosek prof. S. Pawłowskiego, zaczął opracowywać i wydawać *Atlas nazw geograficznych Słowiańszczyzny zachodniej*, którego zdołał ogłosić: zeszyt 1 (*Pomorze Zachodnie*, 1934), zeszyt 2 A (*Pomorze Zaodrzańskie*, 1937) i zeszyt 2 B (*Rugia*, 1935). Mocną stroną prac ks. Kozierowskiego było bogactwo udostępnionych materiałów, słabą zaś ich objaśnienie, zwłaszcza rekonstrukcja dawnego brzmienia nazw. Niedostatek wykształcenia lingwistycznego widoczny jest w pożytecznej pracy *Nazwiska, przezwiska, przydomki, imiona polskie niektórych typów słowotwórczych*. *Księga rodzaju ludu polskiego* (Cz. 1. 1938, Cz. 2. 1948). Kozierowski ogłosił ponadto *Szematyzm historyczny ustrojów parafialnych archidiecezji gnieźnieńskiej* (1934) i *Szematyzm historyczny parafii archidiecezji poznańskiej* (1935). Te prace naukowe miały również znaczenie polityczne. Służyły one poznaniu słowiańskiej przeszłości ziem zgermanizowanych, propagandzie

Stanisław
Kozierowski

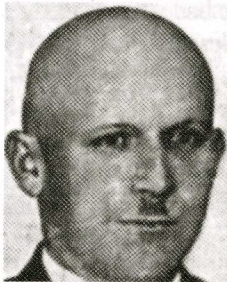
za ich rewindykacją, a także dostarczyły argumentów do dyskusji z szowinistycznymi tezami uczonych niemieckich. Ks. Stanisław Kozierowski działał również jako organizator życia naukowego. Od 1914 roku był redaktorem „Roczników Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk”, zaś od 1917 roku przewodniczącym Wydziału Historyczno-Literackiego tego towarzystwa. W 1918 roku wszedł do komisji organizującej Uniwersytet Poznański. Należał do ścisłego grona jego założycieli. Był członkiem Naczelnej Rady Ludowej i posłem na Sejm Dzielnicowy w Poznaniu. Po odzyskaniu niepodległości sprawował funkcję kuratora Archiwum Państwowego w Poznaniu i członka komisji do spolszczenia nazewnictwa w oswobodzonej Wielkopolsce. W 1920 roku habilitował się na Uniwersytecie Poznańskim z zakresu nauk pomocniczych historii. W tymże roku został członkiem Komisji Językowej Polskiej Akademii Umiejętności, następnie Komisji Geograficznej (1925), a w 1936 roku wybrano go członkiem korespondentem Akademii. Był przez krótki czas wicedyrektorem Instytutu Zachodniosłowiańskiego, wicedyrektorem Instytutu Bałtyckiego w Toruniu w 1926, wiceprezesem Polskiego Towarzystwa Heraldycznego, w 1929 roku wszedł do Wojewódzkiej i Ministerialnej Komisji Toponomastycznej. W tymże roku został mianowany profesorem tytularnym na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Poznańskiego. Lata 1939-1945 przeżył Kozierowski w Winnej Górze. Okupanci wymusili na nim pewne zobowiązania do współpracy naukowej. Jeszcze w latach 1945-1947 wziął udział w akcji polszczenia i ustalania nazw na ziemiach odzyskanych. Zmarł 1 lutego 1949 roku w Winnej Górze. Pochowano go w rodzinnym grobowcu w Trzemesznie. Ogromną bibliotekę, zbiory naukowe

zapisał Archiwum Państwowemu w Poznaniu. Jego prace naukowe znajdują się także w Bibliotece Raczyńskich w Poznaniu, w zbiorach PTPN oraz Kurii Metropolitalnej w Gnieźnie.

Stanisław Urbańczyk, Kozierowski Stanisław (1874-1949), (w:) Polski słownik biograficzny, t. 14, s. 628-629; Jacek Latzke, Kozierowski Stanisław (1874-1949), (w:) Wielkopolski słownik biograficzny, Warszawa-Poznań 1981, s. 371, Józef Sprutta, Ksiądz Stanisław Kozierowski, „Przyjaciel Ludu” 1991, z. 4, s. 18-20; Bogdan Walczak, Ksiądz Stanisław Kozierowski jako onomasta, „Kronika Wielkopolski” 1995, nr 3, s. 36-44; Kościński Z., Tomkowiak E., Mieszkańcy Gminy Dopiewo w Powstaniu Wielkopolskim w latach 1918-1919. Dopiewo 2009, s. 105-107; zbiory Gabinetu Pamiątek Historycznych Eligiusza Tomkowiaka w Dopiewie.

Ewelina Tomkowiak

Kozłowski Józef (1895-1967), urodził się 15 marca 1895 roku w Polanowie k. Powidza, jako syn Wojciecha i Marii Maćkowiak. Już 28 grudnia 1918 r. razem z grupą 70-ciu ochotników z Powidza, wziął udział w zdobyciu posterunków granicznych obsadzonych przez Grenzschutz w Anastazewie i Szydłowcu. Z Kompanią Powidzką pod dowództwem por. Józefa Bilskiego 30 grudnia wyruszył

Józef Kozłowski

z pomocą powstańcom w Gnieźnie, a następnie brał udział w walkach na froncie północnym. W 1925 był naczelnikiem kolejki wąskotorowej w Powidzu. W okresie przed 1934 r. pełnił urząd burmistrza Powidza. Jeszcze przed wojną przeprowadził się do Gniezna, gdzie pracował, jako zawiadowca kolejowy na kolejce wąskotorowej. Po wkroczeniu Niemców do Gniezna w 1939 r., został wysiedlony wraz z rodziną, najpierw do obozu przesiedleńczego w Gnieźnie, a potem do Krosna, gdzie pracował na kolei. Po zakończeniu wojny, powrócił do Gniezna i do przejścia na emeryturę był pracownikiem Polskich Kolei Państwowych. Odznaczony Medalem Niepodległości oraz Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym – Uchwała Rady Państwa nr: 0/899 z dnia 1958-11-04. Żonaty z Martą Strantz. Miał dzieci: Zdzisław, Oleg, Konstanty, Eugeniusz, Ryszard, Maria. Zmarł 4 czerwca 1967 r. Pochowany na cmentarzu przy ul. Witkowskiej w Gnieźnie.

Dokumenty i kronika rodzinna udostępnione przez wnuka Leszka Kozłowskiego.

Wojciech Sander

Kręć Stanisław (1893-1984), był synem rolnika Jana i Joanny, urodzonym 30 kwietnia 1893 r. w Brennie. Jego pierwsze lata nauki szkolnej odbywały się

w domu na skrzyżowaniu dróg przy kościele. Pamięta więc budowę nowych budynków szkolnych. Doczekał tego, że uczył się w nich. Z początku uczono tam w języku polskim. Ale krótko, bo wraz z nadejściem fali germanizacyjnej – tylko po niemiecku. Uczniowie wraz z rodzicami protestowali, ale daremnie. To tylko wzmoгло agresję. Był dobrym uczniem, więc ruszył w świat. Najpierw osiadł w Nadrenii, gdzie zatrudnił się w największej hucie żelaza. Stamtąd powołano go do służby w niemieckiej marynarce wojennej w rejonie Morza Północnego. Jednostka na której pływał brała udział w wielkiej bitwie morskiej pod Skagerrakiem, gdzie w walce zatopiono wiele okrętów z obydwu stron. W latach 1917-18 trafił do Holandii. Stamtąd wrócił do Brenna. Tam był aktywnym uczestnikiem Powstania Wielkopolskiego. W roku 1919 powstała polska marynarka wojenna. Wtedy wezwano go do Torunia i jako bosman zostaje wcielony do marynarki. Powstały dwa bataliony, które w roku 1920 zostały wysłane na front wschodni. Tam dostał się do rosyjskiej niewoli. Po uwolnieniu wrócił do Torunia, gdzie przez dwa lata jako instruktor uczy nawigacji. W Szkole Specjalistów Morskich pamiętał wizytację Wincentego Witosa. A potem wstąpił w związek małżeński z Anną i zrezygnował z dalszej służby morskiej. Wkrótce został przyjęty do Straży Granicznej i pracował na odcinku Tczew – Gniew – Świecie, gdzie pełnił funkcje sternika łodzi kontrolnej. Już przed wojną drogą rodzinnego zapisu został właścicielem 5 hektarowego gospodarstwa, które prowadzi z żoną i dziećmi – Ireną i Janem oraz Zygmuntem. W czasie okupacji pracował w Cukrowni Wschowa. Potem przy budowie stawów rybnych w ośrodku zarybieniowym w pobliskim Zaborówcu. Był też rybakiem na

Stanisław Kręć

breńskich jeziorach. Po wojnie aktywnie włączył się w nurt życia społecznego. Przez 12 lat był prezesem Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego. Był też pierwszym po wojnie przewodniczącym Gromadzkiej Rady Narodowej. Przez wiele lat był radnym. Angażował się w Banku Spółdzielczym i Komitecie Sklepowym w Brennie. Za całokształt jego pracy zawodowej i działalności w wojsku i marynarce oraz Powstaniu Wielkopolskim, społecznym zaangażowaniu – został odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Krzyżem Walecznych i Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. Zmarł w wieku 91 lat i pochowany został na cmentarzu w Brennie.

Informacja uczennic klasy VIII Urzuli Skrzyńskiej i Anny Sobczyk z wywiadu przeprowadzonego w roku 1974 oraz materiały własne.

Kazimierz Wolniczak

Króliczak Wojciech (1893-1976), urodził się 28 marca 1893 roku w Dobieżynie k. Buku w rodzinie rolników Wojciecha i Katarzyny. Po ukończeniu szkoły powszechnej pracował w gospodarstwie rolnym rodziców. W 1914 roku został powołany do armii pruskiej, służył w Berlinie. Po przeszkoleniu został awansowany na stopień plutonowego i wysłany na front zachodni do Francji, gdzie został ranny. Leczony był w szpitalu w Berlinie. Został odznaczony pruskim Krzyżem Żelaznym II klasy. Po wyleczeniu otrzymał przepustkę i wrócił do rodzinnego domu w Dobieżynie. Był to koniec 1918 r., więc po zakończeniu urlopu do jednostki już nie wrócił, został członkiem Rady Robotniczo-Żołnierskiej w Buku. 25 grudnia 1918 r. brał udział w rozbrajaniu niemieckiego pociągu na stacji kolejowej w Bu-

ku. Odczepiono wtedy ze składu jeden wagon z bronią, a pociąg skierowano do stacji kolejowej w Górczynie. Później w szeregach Kompanii Bukowskiej walczył na froncie zachodnim przy wyzwolaniu Nowego Tomysła i zdobywaniu Zbąszynia. W Nowym Tomysłu powstańcy napotkali silny opór ze strony wojsk niemieckich; następnie przez Chrośnicę i Łomnicę dotarli pod Zbąszyń. Ze Zbąszynia, jako ranny żołnierz został odesłany do Niepruszewa, aby pełnić straż przy majątku Niemca Kerna. W wypełnianiu tego zadania towarzyszyli mu dawaj inni powstańcy, Stanisław Strzykała i Synoracki. Zdemobilizowany został w 1920 roku i wrócił do pracy we własnym gospodarstwie rolnym. W 1924 roku założył w Dobieżynie Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół”. Od 1928 roku działała w Dobieżynie Kasa Oszczędnościowa, której prezesem był Ignacy Cieślak, a Wojciech Króliczak został skarbnikiem. Kasa zakończyła swoją działalność we wrześniu 1939 r. W 1929 r. dokonano poświęcenia sztandaru, a organizacja otrzymała broń do ćwiczeń. W 1931 r. założono orkiestrę Towarzystwa. „Sokół” w Dobieżynie działał do września 1939 r. W okresie okupacji Niemcy znaleźli ukryte mundury oraz sztandar i zniszczyli je. 13 grudnia 1939 r. został wysiedlony ze swojego gospodarstwa i razem z żoną oraz synem Wojciechem i córką Stanisławą trafili do obozu dla przesiedleńców w Muniowie k. Grodziska Wielko-

Wojciech Króliczak

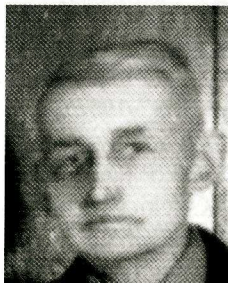
polskiego. Następnie wywieziony został do Częstochowy, gdzie przebywał wraz z rodziną do 1941 r. Później wrócił do Dobieżyńna i podjął pracę jako murarz w firmie budowlanej „Bucholtz”. Tuż przed zakończeniem wojny został wraz z miejscowymi Żydami przewieziony do Łodzi. Po zakończeniu wojny w 1945 r. wrócił do Dobieżyńna; wstąpił do Polskiego Stronnictwa Ludowego. Został pierwszym powojennym sołtysiem wsi Dobieżyńna; funkcję tę sprawował przez 7 lat. W 1946 r. przyczynił się do powrotu do Dobieżyńna figury Serca Jezusowego, ufundowanej w 1924 r. przez mieszkańców wsi. Figura została przez Niemców zlikwidowana, jednak mieszkańcy zdolali ją przechować przez okres okupacji, ukrytą na cmentarzu św. Krzyża w Buku. W 1953 roku prześladowany za poglądy polityczne, przynależność partyjną oraz odmowę wydania obowiązkowych dostaw zboża. Pozbawiono go wówczas funkcji sołtysa, aresztowano i osadzono w areszcie w Nowym Tomyślu. Należał do spółdzielni „Rolnik”, był jej vice przewodniczącym, jako członek Rady Miasta i Gminy Buk. Do końca życia mieszkał i pracował w Dobieżyńnie. Zmarł po ciężkiej chorobie 17 sierpnia 1976 r. i pochowany został na cmentarzu św. Rocha w Buku. Ożenił się z Antoniną Skalecką, z którą miał siedmioro dzieci: Władysława, Wojciecha, Stanisława, Pelagię, Marie, Stanisławę i Franciszkę. Żona zmarła w 1951 r.

wiak Eligiusz, Bukowanie w Powstaniu Wielkopolskim 1918-1919, Poznań-Buk 2008.

Wojciech Króliczak

Ksycki Antoni (1893-1979), urodził się 14 marca 1893 roku w miejscowości Grabówka pow. Chodzież jako syn rolnika Antoniego Ksyckiego i Marianny Eichstaedt. Jego ojciec pochodził z Budzyna pow. Chodzież i miał liczne rodzeństwo – czterech braci i cztery siostry. Antoni wychowywał się z bratem Teodorem (1896-1962) i siostrami: Martą (1894), Anną (1899), Marianną (1902) i Zofią (1906-1968). Ukończył szkołę powszechną. Powołany do służby wojskowej w armii niemieckiej brał udział w I wojnie światowej. Po powrocie do domu zgłosił się 6 stycznia 1919 r. jako ochotnik i brał czynny udział w Powstaniu Wielkopolskim. Pod dowództwem por. Kowalskiego uczestniczył w dniach 6 i 8 stycznia 1919 r. w walkach o Chodzież w składzie kompanii budzyńskiej. Pełnił funkcję gońca w stopniu szeregowca. Jeździł z rozkazami na rowerze m. in. do Kruszewa, Gębic, Wągrowca. Obowiązki wykonywał niekiedy w bardzo trudnych warunkach atmosferycznych – śniegu, błocie i deszczu. Następnie od 20 lutego 1919 r. służył w szeregach Wojska Polskiego i 10 listopada 1920 r. został zdemobilizowany. Antoni mieszkał w Mirosławiu Ujskim, gdzie

Zbiory Gabinetu Pamiątek Historycznych Eligiusza Tomkowiaka w Dopiewie; Album Pamiątkowy Powstańców Ziemi Zachodnich RP, R. 1938, nr 3, s. 80; Dokumenty i pamiątki rodzinne; informacje syna Wojciecha z Poznania; W. Króliczak, Króliczak Wojciech (1893-1976), (w:) Kościński Zdzisław, Tomko-

Antoni Ksycki

prowadził własne gospodarstwo rolne. 6 listopada 1923 roku w Budzynie zawarł związek małżeński z Zofią Bruszyńską urodzoną 23 lutego 1895 r. w Budzynie (zmarła w 1969), córką rolnika Jakuba Bruszyńskiego i Zofii Ksyckiej. Pierwsza urodziła się córka Mariana – zameżna Szwarczyńska (zmarła w 2003), potem na świat przyszedł syn Zenon (1927-2007). Po wybuchu II wojny światowej rodzina ewakuowała się w kierunku Gniezna ale zostali zwróćeni do domu. Później wysiedlono ich na teren Generalnej Guberni. Na początku 1945 r. wrócili do domu w Mirosławiu Ujskim. Odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (6 grudnia 1957). Za udział w powstaniu Wielkopolskim mianowany na stopień podporucznika WP. Zmarł 1 lipca 1979 r. i został pochowany na cmentarzu parafialnym w Mirosławiu Ujskim. W Powstaniu Wielkopolskim brał również udział jego ojciec Antoni Ksycki, brat Teodor Ksycki, kuzynowie Sylwester Ksycki i Bronisław Ksycki.

Biuro Kadr i Odznaczeń Prezydenta RP; USC Budzyna; Archiwum Państwowe w Poznaniu O/Pila; Powstańcy Wielkopolscy. Biogramy uczestników Powstania Wielkopolskiego 1918-1919 pod redakcją Bogusława Polaka – t. VIII, informacje zebrane przez Wojciecha Kicmana – Pila luty 2015 r.; pamiętki i informacje rodzinne.

Ewa Kabat

Ksycki Sylwester (1897-1976), urodził się 28 listopada 1897 roku w Budzynie pow. Chodzież jako najmłodsze dziecko rolnika Jana Ksyckiego i Juliany Eichstaedt. Sylwester miał dwóch starszych braci – Maksymiliana (1888-

1945) i Kazimierza (1893-1915) oraz siostrę Marię (1890-1962) – zameżna Galon. Uczęszczał do Szkoły Powszechnej w Budzynie i brał udział, z bratem Kazimierzem, w 1906 roku w strajku szkolnym dzieci polskich, które odmówiły odpowiadania w języku niemieckim na lekcji religii. Wyuczył się zawodu rzeźnika. Powołany do służby wojskowej w armii niemieckiej brał udział w I wojnie światowej podczas, której został ranny w rękę. Po demobilizacji i powrocie do domu zgłosił się 6 stycznia 1919 r. jako ochotnik i brał czynny udział w Powstaniu Wielkopolskim. Pod dowództwem por. Wegnera uczestniczył w walkach na froncie północnym – o Budzyna i Chodzież. 18 września 1923 roku w Budzynie zawarł związek małżeński z Marianną Burzyńską (1900-1978), córką Jana Burzyńskiego i Wiktorii Berczyńskiej. Do 1930 roku mieszkał z rodziną w Budzynie i w tym czasie urodziło się pięcioro dzieci. Irena (1924-2013) – zameżna Pilarska, Jadwiga (1925-1925), Florian (1927-1927), Zygmunt (1928-1929) i Marian urodzony w 1929 r. Potem zamieszkał w Morzewie, gdzie na świat przyszło jeszcze dwoje dzieci – syn Kazimierz (1931-1936) i córka Halina (1932-1933). Z siedmiorga dzieci tylko dwoje doczekało wieku dorosłego. Sylwester w Morzewie dzierżawił sklep, w którym sprzedawał produkowane przez siebie wyroby. Podczas wojny był internowany w Pile. Żona go wykupi-

Sylwester Ksycki

ła i pracował w Pile u Niemca Szmyta jako koński rzeźnik. Po wojnie w kwietniu 1945 r. zamieszkał w Żelgniewie i do 1950 r. prowadził zakład rzeźniczy. Następnie pracował w zakładach mięsnych i w Gminnej Spółdzielni „Samopomoc Chłopska”. Odnaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (14 grudnia 1972), Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (14 czerwca 1961). Za udział w Powstaniu Wielkopolskim mianowany na stopień podporucznika Wojska Polskiego. Zmarł 9 maja 1976 r. w Żelgniewie i został pochowany na cmentarzu parafialnym w Śmiłowie. W Powstaniu Wielkopolskim brali również udział jego wuj Antoni, kuzynowie Ksycki Antoni, Ksycki Teodor i Ksycki Bronisław.

Biuro Kadr i Odznaczeń Prezydenta RP; USC Budzyń; Archiwum Państwowe w Poznaniu O/Piła; Powstańcy Wielkopolscy. Biogramy uczestników Powstania Wielkopolskiego 1918-1919 pod redakcją Bogusława Polaka – t. VIII; D. Dudziak – Strajk szkolny w Budzynie; informacje zebrane przez Wojciecha Kicmana – Piła luty 2015 r.; pamiątki i informacje rodzinne syna Mariana Ksyckiego.

Ewa Kabat

Ksycki Teodor (1896-1962), urodził się 17 kwietnia 1896 roku w miejscowości Grabówka pow. Chodzież jako syn rolnika Antoniego Ksyckiego i Marianny Eichstaedt. Jego ojciec pochodził z Budzyna pow. Chodzież i miał liczne rodzeństwo – czterech braci i cztery siostry. Teodor wychowywał się z bratem Antonim (1893-1979) i siostrami: Martą (1894), Anną (1899), Marianną (1902) i Zofią (1906-1968). Ukończył szkołę powszechną. Powołany do służby wojsko-

wej w armii niemieckiej brał udział w I wojnie światowej. Po powrocie do domu zgłosił się 1 stycznia 1919 r. jako ochotnik do Powstania Wielkopolskiego. Pod dowództwem ppor. Węgnera uczestniczył w walkach o Chodzież, Radwanki, Podstolice. Z kompanią budzyńską walczył dalej na froncie północnym do 18 lutego 1919 r. Następnie bezpośrednio po powstaniu zasilł szeregi Wojska Polskiego i służył w nich do dnia 15 maja 1921 r. kiedy został zdemobilizowany w stopniu sierżanta. 10 listopada 1924 roku w Mokronosach zawarł związek małżeński z córką kowala Cecylią Hekiértówną urodzoną 15 listopada 1902 r. w Rybowie pow. Wągrowiec (zmarła w 1939). Najpierw urodził się im syn Marian (1927-2005) a potem na świat w 1932 r. przyszła córka Joanna – zamężna Zielezińska. Po śmierci pierwszej żony, ponownie się ożenił biorąc z młodszą siostrą Cecylii – Antoniną (ur. 1916). Z tego małżeństwa urodziło się troje dzieci – Edmund (1941-1967), Krystyna (1947) – zamężna Kaźmierczyk i Urszula (1949) – zamężna Koziej. Mieszkał i prowadził gospodarstwo rolne w Mokronosach pow. Wągrowiec. Odnaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (19 lipca 1960). Zmarł 23 sierpnia 1962 r. w Mokronosach i został pochowany na cmentarzu parafialnym w Srebrnej Górze. Żona Antonina zmarła w 2002 roku. W Powstaniu Wielkopolskim brał również udział jego ojciec Antoni Ksycki, brat Antoni Ksycki, kuzynowie Sylwester Ksycki i Bronisław Ksycki.

Biuro Kadr i Odznaczeń Prezydenta RP; USC Budzyń; USC Damasławek; Archiwum Państwowe w Poznaniu O/Piła; Powstańcy Wielkopolscy. Biogramy uczestników Powstania Wielkopolskiego 1918-1919 pod redakcją Bogusława Po-

laka – t. VIII; informacje zebrane przez Wojciecha Kicmana – Piła luty 2015 r.; relacja córki Krystyny Kaźmierczyk.

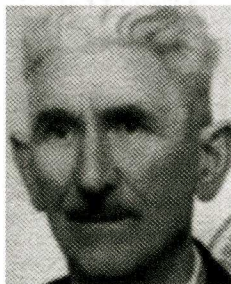
Ewa Kabat

Kubiak Jan (1899-1972), urodził się 17 grudnia 1899 roku we wsi Mądre pow. Środa. Rodzicami jego byli Wojciech i Jadwiga z domu Lutomska. Po ukończeniu szkoły powszechnej zajmował się obwoźnym handlem towarami. 8 stycznia 1919 roku wstąpił do armii polskiej i przydzielony został do 3 Kompanii Średzkiej, a później do 8 Pułku Strzelców Wielkopolskich, w stopniu wojskowym strzelca-sanitariusza. W czasie Powstania Wielkopolskiego walczył pod Kcynią, Nakłem i Szubinem do marca 1919 roku. Od czerwca 1919 roku brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej. Walczył na froncie pod Szepietówką, Kijowem, Wołkowyskiem, Mińskiem i Warszawą. 10 września 1921 roku został zdemobilizowany z 62 pp. Po powrocie do domu zajmował się handlem płodami rolnymi. 23 grudnia 1934 roku wstąpił do Związku Weteranów Powstań Narodowych R. P. 1914/19. Związek małżeński zawarł 22 lipca 1926 roku z Franciszką z domu Pawlak. Z tego związku małżeńskiego urodziło się czworo dzieci: Wiesława, Irena, Pelagia i Kazimierz. W czasie II wojny światowej został wywieziony na roboty przymusowe do Niemiec. Uchwałą Rady Państwa PRL, 8 stycznia 1969 roku został odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (nr leg. 727-68-84). Jan Kubiak zmarł 18 sierpnia 1972 roku i został pochowany na średzkim cmentarzu parafialnym na IV kw. w grobie rodzinnym. Jego nazwisko figuruje na tablicy pamiątkowej Powstańcy Wielkopolscy 1918-1919 odsłoniętej na Kwaterze Powstańców w Środzie Wlkp. w grudniu 2005 roku.

Dokumenty z Centralnego Archiwum Wojskowego w Warszawie i wspomnienia rodziny

Olga Kubiak-Zakrzewska

Kwaśniewski Józef (1898-1975), urodził się 1 lutego 1898 roku w Szubinie w rodzinie Emila i Pelagii Paprot. Ukończył miejscową szkołę powszechną. W 1917 roku powołany został do armii niemieckiej i walczył na froncie francuskim. Pod koniec 1918 roku wrócił do Szubina. W Powstaniu Wielkopolskim uczestniczył ochotniczo i od 4 stycznia 1919 roku walczył w szeregach 3 kompanii szubińskiej pod: Szubinem, Rynarzewem, Rudami, Turem, Paterkiem, Nakłem i Margoninem. Brał udział w przejmowaniu Leszna w szeregach 9 Pułku Strzelców. Udział w powstaniu został potwierdzony przez Centralne Archiwum Wojskowe na podstawie dokumentacji sprzed 1939 r. Biura Historycznego DOK VII w Poznaniu pod nr 4651. Po powstaniu pracował jako robotnik rolny. 18 listopada 1927 roku w Zalesiu poślubił Mariannę Grupę. Przeniósł się z żoną do Bydgoszczy i do wybuchu II wojny światowej pracował na kolei. Po wybuchu wojny zgłosił się ochotniczo do walki, ale jego oddział został rozbity pod Gniewkowem. Wrócił do domu, został wywieziony na roboty do Niemiec, gdzie pracował jako palacz na kolei. Po wojnie przeniósł się do Bydgoszczy i pracował w Bydgo-

Józef Kwaśniewski

skich Fabrykach Mebli do 1963 roku, w tym roku przeszedł na emeryturę. 17 lipca 1969 roku wstąpił w szeregi ZBO-WiD – środowisko weteranów Powstania Wielkopolskiego. Odznaczony decyzją z dnia 9 kwietnia 1975 roku Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski oraz uchwałą Rady Państwa z dnia 6 marca 1974 roku Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. 31 stycznia 1972 roku mianowany na stopień podporucznika. Zmarł 1 listopada 1975 roku w Bydgoszczy.

*Akt Zgonu 2613/75 USC Bydgoszcz;
Akt małżeństwa 14/1927 Zalesie USC
Szubin; Archiwum ZO ZKRP w Bydgosz-
czy obecnie w CAW; Legitymacja ZBO-
WiD.*

Kamila Czechowska

Lebiedziński Franciszek (1898-1980), powstaniec wielkopolski, starszy sierżant WP. Urodził się 6 października 1898 r. w Brodowie, w pow. średzkim wlkp., w rodzinie Kazimierza i Magdaleny z Pomykałów Lebiedzińskich. Ukończył w 1913 r. szkołę powszechną w Środzie Wlkp. W 1906 r. brał udział w strajku szkolnym. Do wybuchu I wojny światowej był na praktyce jako uczeń w firmie „Manigiel” w Żaganiu. W 1914 r. wrócił do domu w Środzie Wlkp. Kilka miesięcy pracował z ojcem. W 1915 r. wyjechał do pracy w Berlinie, w Fabryce przemysłu wojennego „Weiss i Ziemack”. Od 5 marca do 2 listopada 1918 r. służył w armii niemieckiej w 53 p. p. w Golden. Po powrocie do Środy Wlkp. wstąpił do rady żołnierskiej, następnie do 1 kompanii średzkiej, która rano 28 grudnia 1918 r. wyjechała pociągiem do Poznania i wzięła udział w powstaniu. Walczył na Starym Rynku, Placu św. Piotra, o zdobycie For-

tu Grollmanna i koszar na Jeżycach. Od 4 stycznia 1919 r. stacjonował z 1 kompanią średzką w Biedrusku, która ochraniała i porządkowała magazyny wojskowe, składnicę broni, amunicji, umundurowania i oporządzenia oraz znajdujące się tam stajnie z końmi. W dniu 25 stycznia 1919 r. przeszedł do 3 kompanii średzkiej pod dowództwem sierż. Nikodema Dykciaka i brał udział w najkrwawszych bojach frontu północnego, w łuku Noteci. Z pozycji pod Smogulcem kompania przeprowadziła atak przeciwko Niemcom pod Mieczkowem, potem Lipą, Zamczyskiem, Paterkiem i Chodzieżą. Stąd z 3 kompanią skierowany został na front południowy (do Jarocina), która włączona została 26 maja 1919 r. do II batalionu 8 Pułku Strzelców Wielkopolskich. Brał udział w starciach z Niemcami pod Krotoszyńcem oraz zajęciu Wrzyska i Nakła, a następnie w Bydgoszczy koszar przy ul. Gdańskiej. Tam batalion przemianowany został w sierpniu 1919 r. na 62 pp. W jego składzie brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej 1918-1921. Uczestniczył w ofensywie na Ukrainie i Białorusi oraz w odwrocie od Berezny do Nowojelni i kontrofensywie do linii rozejmowej. W tej wojnie został mianowany na stopień st. strzelca, a kilka miesięcy później – 1 stycznia 1921 r. kaprała zawodowego. Następnie przeniesiony do 21 pp. w Warszawie. W 1922 r. awansował na plutonowego, w 1926 r. – sierżanta, a w 1932 r. na st. sierżanta. 30 marca 1936 r. skierowany do 36 pp. Legii Akademickiej – służbowo do Batalionu Stołecznego w Warszawie. W dniu 30 września 1937 r. przeniesiony został w stan spoczynku. Po demobilizacji zajmował się naprawą aparatów radiowych. W kampanii wrześniowej 1939 r. uczestniczył w walkach pod Kutnem, w Puszczy Kampinoskiej oraz obronie Warszawy. W czasie okupacji niemieckiej

był czynnym członkiem ruchu oporu, zapatrując oddziały partyzanckie w żywność. Po wyzwoleniu, w 1945 r. pracował najpierw jako poborca podatkowy, a od 1946 r. w Państwowym Zakładzie Energii Elektrycznej w Warszawie. W dniu 1 Listopada 1963 r. przeszedł na emeryturę. Był odznaczony: Krzyżem Walecznych (1921), Medalem Pamiątkowym za Wojnę 1918–1921, Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości, Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1968), Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1972) i Odznaką Pamiątkową 21 Pułku Piechoty. Ostatnie lata życia spędził w Miłosnej koło Warszawy. Zmarł 9 lutego 1980 r.

CAW. AP 704 *Lebiedziński Franciszek*; BK 12158, k. 56-62, *Wspominki powstańców Wielkopolskich*; *Archiwum Prezydenta RP* AP. 964.150.2015.

Damian Zieliński

Lewandowski Włodzimierz Aleksander Marian (1894-1940), urodził się 12 maja 1894 r., w Ostrowie Wlkp. w rodzinie siodlarza Ludwika i Anastazji z d. Wlazło. Od szóstego roku życia uczęszczał do niemieckiej szkoły powszechnej w rodzinnym mieście. W 1904 r. wstąpił tamże do niemieckiego gimnazjum klasycznego. W 1907 r. został wydalony z III klasy *wegen staatsfeindlicher Umtriebe in dem Elternhaus*, ponieważ jego młodszy brat brał udział w strajku szkolnym w obronie nauki religii w języku polskim. Po zgnięceniu strajku przez władze pruskie wrócił do IV klasy i kontynuował naukę do 1913 r., kiedy to uzyskał świadectwo dojrzałości. W trakcie nauki aktywnie działał w Towarzystwie Tomasza Zana, m. in. realizował program tajnego samokształcenia wśród ostrowskich pensjona-

rek. Prawdopodobnie w dn. 5-23 lipca 1911 r. uczestniczył w wycieczce przedstawicieli TTZ do Krakowa, obok innych uczniów tegoż gimnazjum: Jana Chylewskiego, Czesława Michałowicza i Zygmunta Ertela. Uczestnicy wycieczki zapoznawali się z działalnością tworzących się w Galicji organizacji wojskowych, tj. Polskich Drużyn Strzeleckich, a także z rodzącym się ruchem skautowym. Był jednym z pierwszych ostrowskich skautów. Razem z Leonem Sokołowskim i Czesławem Michałowiczem w 1912 r. założył w Ostrowie drużynę skautową im. księcia Józefa Poniatowskiego, która powiązana była z Lwowską Komendą Skautową. W 1913 r. uczestniczył w pracach – zorganizowanej przez Kazimierza Głabisza – zakonspirowanej komórki, której zadaniem było szerzenie zrozumienia do zbrojnego wystąpienia w razie sprzyjającego mu rozwojowi wypadków oraz poznawanie rzemiosła żołnierskiego (obserwacje garnizonu niemieckiego, studiowanie regulaminów, map, marsze i wyprawy kolarskie). Po maturze wyjechał do Krakowa, gdzie został członkiem Filareckiego Związku Elsów. W 1913 r. przez 2 semestry studiował medycynę na uniwersytecie w Rostoku. Studia przerwał wybuch I wojny światowej. Został wcielony wojska pruskiego, do 10 Pułku Ułanów w Sulechowie. Z pułkiem tym od 1915 r. brał udział w walkach na froncie wschodnim. Służbę w wojsku pruskim ukończył w stopniu st. żołnierza. W paź-

Włodzimierz
Aleksander Marian
Lewandowski

dzienniku 1918 r. zdezerterował z wojska pruskiego, wrócił do Ostrowa i włączył się w nurt działań niepodległościowych. 10 listopada 1918 r. zagał patriotycznym przemówieniem wiec Polaków w Ostrowie Wlkp. Mówił o wolnej i zjednoczonej Polsce. Opowiadał o niebezpieczeństwie bolszewizmu, którego następstwa w Rosji zaobserwował. Swoje przemówienie zakończył słowami: *nie czerwony sztandar, ale ten* (rozwinął wtedy sztandar z orłem) *jest znakiem naszym*. Został też wybrany w skład powołanego wtedy Komitetu Ludowego. W tym samym dniu udał się w składzie czteroosobowej delegacji do Strzelnicy Miejskiej na wiec niemieckiej Rady Żołnierskiej, na którym odczytał deklarację Komitetu Ludowego, uznającą Ostrów Wlkp. i powiat za ziemię polską. Następnego dnia „Gazeta Ostrowska” opublikowała podpisaną przez niego odezwę do żołnierzy Polaków, aby wstępowali do tworzonego pułku polskiego. Komendantem pułku został wybrany były legionista sierż. Marian Modrzejewski, natomiast W. Lewandowski został jego adiutantem i uczestniczył w szkoleniu pułku. Po likwidacji pułku był jednym z inicjatorów reaktywowania go przy pomocy polskich władz w Warszawie. Po wybuchu Powstania Wielkopolskiego, 31 grudnia 1918 r. w dniu przejmowania Ostrowa przez Polaków kierował zajęciem poczty. 24 kwietnia 1919 r. na mocy dekretu Naczelnej Rady Ludowej został skierowany na I kurs organizowanej w Poznaniu i w obozie ćwiczebnym w Biedrusku Szkoły Oficerskiej (Wielkopolskiej Szkoły Podchorążych Piechoty). Po ukończeniu 31 października tegoż roku I okresu wyszkolenia został awansowany do stopnia aspiranta sierżanta, jako jeden z dwóch, obok Józefa Palucha, spośród 115 aspirantów. Po ukończeniu starszego kursu i zdaniu egzaminów z I lokatą 24

marca 1920 r. pozostał w szkole jako instruktor (instruktorami w szkole zostało 6 podchorążych z najwyższymi lokatami). Z dniem 1 kwietnia 1920 r. został mianowany podporucznikiem (starszeństwo ustalono z dniem 1 czerwca 1919 r.). W 1921 r. odbył 6-miesięczny kurs aplikacyjny dowódców kompanii w Rembertowie. W grudniu 1921 r. został przeniesiony do 64 Pułku Piechoty w Grudziądzu a lutym 1922 r. na własną prośbę został zwolniony z wojska i przeniesiony do rezerwy. W 1931 r. odbył jeszcze w tym pułku ćwiczenia rezerwy, ale już w 1934 r. znajduje się już w ewidencji oficerów rezerwy 68 Pułku Piechoty w Wrześni. W 1939 r. został awansowany do stopnia porucznika rez. ze starszeństwem z dniem 19 marca tegoż roku. W kilka miesięcy po zwolnieniu z wojska w październiku 1922 r. rozpoczął studia na Wydziale Prawa Uniwersytetu Poznańskiego, ale już w styczniu następnego roku przeniósł się na Wydział Filozoficzny i podjął studia polonistyczne. Studia ukończył w lipcu 1926 r. W 1928 r. uzyskał na Uniwersytecie Poznańskim dyplom doktora filozofii po przedłożeniu rozprawy doktorskiej *Zagadka „Farysa” Adama Mickiewicza. Studium z zakresu psychologii humanistycznej* oraz zdaniu egzaminów z psychologii i historii literatury polskiej. W. Lewandowski był jednym z członków założycieli powołanego w 1926 r. *Towarzystwa dla badań nad historią Powstania Wielkopolskiego 1918/1919*. Na inauguracyjnym posiedzeniu 20 stycznia 1926 r. wygłosił przemówienie. Został powołany skład komisji naukowej towarzystwa, pracującej pod przewodnictwem dr. Kazimierza Kaczmarczyka dyrektora archiwum w Poznaniu. Co najmniej od 1928 r. był referentem w Referacie Historycznym przy DOK VII w Poznaniu, w 1930 (lub 1931) r. objął – po odejściu kpt. Ta-

deusza Fenrycha – jego kierownictwo. Pracował tam do maja 1933 r. 15 września 1934 r. podjął pracę jako pracownik kontraktowy Towarzystwa dla badań nad historią Powstania Wielkopolskiego 1918/1919. Aktywnie działał na polu badań historii Powstania Wielkopolskiego. Publikował artykuły popularno-naukowe i naukowe dotyczące Powstania Wielkopolskiego. Dr Włodzimierz Lewandowski należał do grupy czołowych historyków młodego pokolenia, zgrupowanych w Referacie Historycznym DOK VII, którzy nadawali w okresie międzywojennym ton badaniom Powstania Wielkopolskiego. W opinii prof. Zdzisława Grota, był najlepszym badaczem wojennych dziejów Powstania Wielkopolskiego. Zajmował się nie tylko epizodami walk powstańczych, lecz podjął próby syntetycznego omówienia całego zbrojnego ruchu powstańczego. Doceniał rolę powstania w kształtowaniu zachodniej granicy Polski. Podkreślał też rolę i funkcję walk powstańczych w procesie integrowania się ziem Rzeczypospolitej. Jeszcze w czasie studiów uniwersyteckich zaczął swoją twórczość naukową od publicystyki historycznej zamieszczając w 1924 r. na łamach „Dziennika Poznańskiego” artykuł *Problem historii Powstania Wielkopolskiego*. W artykule tym – jako pierwszy – podjął kwestię periodyzacji dziejów Powstania Wielkopolskiego oraz sporu o to, kto był chronologicznie pierwszym poległym powstańcem, Jan Mertka czy Franciszek Ratajczak. Temat periodyzacji rozwinął w wydanej w 1939 r. pracy *Udział Wielkopolski w odbudowie Rzeczypospolitej w latach 1918–1919*. W 1928 r. wyszło jego pierwsze syntetyzujące studium o powstaniu: *Wyzwolenie Wielkopolski i Pomorza*, t. 1: *Powstanie Wielkopolskie* (wydane w pracy zbiorowej: *Dziesięciolecie Polski odrodzonej 1918-1928*, Kra-

ków-Warszawa 1928). W 1939 r. wydał kolejną syntetyzującą pracę: *Udział Wielkopolski w odbudowie Rzeczypospolitej w latach 1918-1919* (Poznań 1939). W 1934 r. w „Kronice Gostyńskiej” został opublikowany jego referat *Warunki polityczne i wojskowe genezy Grupy Leszno*, wygłoszony 6 stycznia 1929 r. w Lesznie na uroczystościach obchodów dziesięciolecia Grupy „Leszno”. W bogatej twórczości Włodzimierza Lewandowskiego, czołowe miejsce zajmuje opracowane razem z gen. bryg. w st. sp. Aleksandrem Załęskim dwutomowe studium: *Bitwa o Szubin dnia 11 stycznia 1919 r.* Opierając się na pracochłonnych badaniach terenowych i licznych relacjach uczestników, zebranych m. in. w trakcie przeprowadzonej w 1928 r. podróży historyczno-wojskowej opracowali oni najwartościowszą monografię pojedynczej bitwy. W wydanej w 1933 r. broszurze poświęconej Janowi Maciaszkowi, zasygnalizował komplikacje polityczno-wojskowe w Poznaniu od 27 grudnia 1918 r. do końca pierwszej dekady 1919 r. Opisał też działalność wojskową J. Maciaszka. Interesował go także przebieg walk powstańczych na Kujawach oraz związkami Wielkopolski i Pomorza i wyniki swych badań opublikował w cyklu artykułów na łamach „Zewu Polski Zachodniej” oraz „Junaka”. W swoich publikacjach najobiektywniej ocenił organizację Sztabu Dowództwa Głównego, w studium o bitwie szubińskiej zrekonstruował pierwsze dni działalności mjr. Taczaka, organizację Dowództwa Głównego, opanowanie sytuacji w Wielkopolsce i wyznaczenie celów operacyjnych powstania. Na podstawie zebranego materiału źródłowego opracował zarys działalności Dowództwa Głównego oraz opublikował w 1939 r. pierwszą syntezę powstania wielkopolskiego. Opracowane przez niego materiały do hi-

storii Powstania Wielkopolskiego, stanowiące plon jego wieloletnich badań zostały zdeponowane Wojskowym Biurze Historycznym. W końcu maja 1939 r. W. Lewandowski rozesłał do kilku instytucji, w tym do Wojskowego Biura Historycznego w Warszawie „Memoriał” o projekcie pracy: *Pierwsze dni istnienia Dowództwa Głównego (Wielkopolskie procesy polityczno-wojskowe w czasie od 27 XII 1919 r. do 22 I 1919 r.)*. Wybuch wojny spowodował, że nie udało się doprowadzić do wydania drukiem ustaleń W. Lewandowskiego. Aktywnie działał w ruchu kombatanckim. Był zwolennikiem konsolidacji związków powstańczych i utworzenia jednego Związku Powstańców Wielkopolskich. Był członkiem Związku Weteranów Powstań Narodowych R. P. 1914/19, w którym pełnił m. in. funkcję Prezesa Okręgu Poznań, także Przewodniczącego Komisji Redakcyjnej i redaktora naczelnego organu tego związku „Jutro”. Po przekształceniu ZWPN R. P. 1914/19 w Związek Powstańców Wielkopolskich został członkiem Zarządu Głównego oraz pełnił funkcję przewodniczącego Komisji Redakcyjnej. W okresie międzywojennym odznaczony został w 1928 r. z okazji obchodów 10-lecia Powstania Wielkopolskiego Srebrnym Krzyżem Zasługi za zasługi położone w Powstaniu Wielkopolskim. W 1933 r. otrzymał Złoty Krzyż Zasługi za wyjątkowo gorliwą i owocną pracę w służbie państwowej. Włodzimierz Lewandowski w kwietniu 1926 r. zawarł związek małżeński z Janiną Musierowiczówną. W latach 1926 – 1927 mieszkał w Wągrowcu, co najmniej od 1933 r. w Poznaniu. Nieznane są losy W. Lewandowskiego po wybuchu wojny. W swoich wspomnieniach doc. Tadeusz Grygier, w okresie międzywojennym pracownik Referatu Historycznego DOK VII, pisze,

iż W. Lewandowski był członkiem Straży Obywatelskiej Miasta Poznania i na początku września przebywał jeszcze w Poznaniu (T. Grygier spotkał go w Poznaniu w Główniej). Nie wiadomo natomiast kiedy i w jakich okolicznościach znalazł się na Kresach Wschodnich Rzeczypospolitej i w jaki sposób dostał się do niewoli sowieckiej. Wiadomo, że przebywał w obozie w Starobielsku. Jego nazwisko znajduje się w „Wykazie akt ewidencyjnych jeńców wojennych, którzy opuścili obóz w NKWD ZSSR w Starobielsku”. Wiosną 1940 r. został zamordowany w Charkowie. W 2007 r. ś. p. Prezydent RP Lech Kaczyński błędnie awansował pośmiertnie W. Lewandowskiego do stopnia porucznika, ponieważ podstawą awansów w 2007 r. były dane z ksiąg cmentarnych. W charkowskiej księdze cmentarnej został on błędnie wykazany w stopniu ppor. rez. na podstawie danych z *Rocznika Oficerskiego Rezerw 1934*. Przed rozpoczęciem procedury awansowej stopnie wojskowe nie zostały zweryfikowane, pomimo że już w 2003 r. ukazało się opracowanie Ryszarda Rybki i Kamila Stepana: *Awanse oficerskie w Wojsku Polskim 1935-1939*. Biorąc pod uwagę fakt, iż z dn. 19 marca 1939 r. otrzymał awans do stopnia por. rez., w 2007 r. powinien otrzymać awans do stopnia kapitana.

Z. Józwiak, Włodzimierz Lewandowski (1894-1940) – badacz wojennych dziejów powstania (w:) *Ku prawdzie. Historycy Powstania Wielkopolskiego w pamięci następców, Kościan-Lesno 2015 (w druku)*; B. Piotrowski, W. Lewandowski, (w:) *Słownik biograficzny Powstańców Wielkopolskich*. Red. A. Czubiński, B. Polak. Poznań 2002, s. 194-195; R. Rybka, K. Stepan, *Awanse oficerskie w Wojsku Polskim 1935-1939*. Kraków 2003, s.

616; *Rocznik Oficerski 1924*. Warszawa 1924, s. 277, 487; „*Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych*” 1920, nr 16, s. 315; *Wielkopolska Szkoła Podchorążych Piechoty* (szkic historyczny). Bydgoszcz 1924, s. 24, 40, 51, 55-57; A. Wojtkowski, *Z lat organizacyjnego scalania i stabilizacji w pracy samokształceniowej*. (w:) *Wielkopolska szkoła edukacji narodowej*. Wrocław – Warszawa – Kraków 1970, s. 233; K. Glabisz, *Z myślą gdy zabrzmi „Złoty Róg”*. (w:) *Wielkopolska...*, s. 239-240; Charków. *Księga cmentarna Polskiego Cmentarza Wojennego*. Warszawa 2003, s. 291; T. Grygier, *Archiwum Referatu Historycznego DOK VII i jego zagłada w 1939 r.* (w:) *Powstanie Wielkopolskie źródła – stan badań – postulaty badawcze. Materiały z Ogólnopolskiego Seminarium Historyków Powstania Wielkopolskiego – Kościan 2 II 1972 r.* Kościan 1973, s. 16; Z. Wieliczka, *Powiat Witkowski w okresie rewolucji niemieckiej 1918-1919*. Lublin – Witkowo 2008, s. IV, V; Z. Wieliczka, *Od Prosnego po Rawicę: wspomnienia z Powstania Wielkopolskiego 1918-1919*. Poznań 1931, s. 15-17; Z. Wieliczka, *Prawda a legendy Powstania Wielkopolskiego 1918-1919*. Kurtyba 1961, s. 4, 27, 44; M. Paluszkiwicz, J. Szew, *Słownik biograficzny członków tajnych товариств gimnazjalnych w Wielkim Księstwie Poznańskim 1850-1918*. Poznań 2000, s. 33, 48, 63, 118, 134, 176-177; *Pamiętnik V Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Warszawie od 18-go listopada do 4-go grudnia 1920 r. T. II. Protokoły*. Lwów 1931, s. 400, 402; B. Polak, *Generał Stanisław Taczak 1874-1960*. Koszalin 1998, s. 123, 125; *Przed 19 laty w Ostrowie (Z pamiętnika)*, „*Orełdownik Ostrowski*” 1937. R. 86, Nr 105-107; Z. Dykciak, *Udział ostrowian i odolanowian w Powstaniu Wielkopolskim 1918-1919*. (w:)

Udział społeczeństwa Ziemi kaliskiej w Powstaniu Wielkopolskim 1918-1919. Red. A. Czubiński, Kalisz 1978, s. 107, 110, 113; J. Jurek, *Mój udział w Powstaniu Wielkopolskim*. (w:) *Powstanie Wielkopolskie 1918-1919*. Red. K. Piwarski, Poznań 1958, s. 148; *Obchód 10-lecia „Grupy Leszno”*, „*Wiadomości Miasta Leszna*” Nr 3, Leszno 9 I 1929, s. 13-14; *Odnaczenia z okazji 10-lecia Powstania Wielkopolskiego*, „*Junak*” R I. (X.) Nr 1, Poznań – Toruń, 13 I 1929, s. 1-2; [notki biograficzne w:] „*Księga pamięci. Non omnis moriar*”. Ostrów Wlkp., Nr 4 z 1999 r., s. 19, Nr 6 z 2000 r., s. 38, Nr 10 z 2003, s. 158-159; (22.01.2014).

Zenon Józwiak

Lutomski Walenty (1900-1992), powstaniec wielkopolski, urodził się 14 lutego 1900 roku w miejscowości Lubcz, pow. żniński. Syn Józefa, ówczesnego sołtysa Lubcza. Miał starszego brata Wawrzyna, który poległ podczas Powstania wielkopolskiego. Wraz z bratem Wawrzynem został przymusowo wcielony do armii pruskiej i brali udział w I wojnie światowej. Miał wtedy zaledwie 17 lat. Z armii tej zdezerterowali i przyłączyli się do powstania, by czynnie walczyć i przyczynić się do odzyskania wolności. Walczyli w grupie powstańców, która przedzierała się do Żnina od strony Rydlewa. Walki toczyły się w okolicy stacji kolejowej, a następnie zdobywali budynki przy ul. Gnieźnieńskiej. Niemcy zaciekle bronili się w okazałej willi z wieżyczkami (obecnie po przeciwnej stronie znajduje się Galeria Żnińska). Po jej zdobyciu powstańcy ruszyli do dalszych budynków, gdy niespodziewanie jeden z niemieckich snajperów zaczął strzelać powstańcom w plecy. Wtedy od strzału z tyłu zginął brat Walentego, Wawrzyn. Wa-

lenty dalej brał udział w walkach wyzwolńczych, między innymi pod Szubinem. Do domu powrócił w lutym 1919 r. Następnie walczył w wojnie polsko-bolszewickiej w 1920 r., dostał odznaczenie w bitwie pod Lwowem. Po zakończeniu II wojny światowej osiadł na ziemiach odzyskanych w woj. koszalińskim. Zmarł w wieku 92 lat.

Relacja Teresy Grajek spisana przez Renatę Strzelecką (kopia w archiwum autora).

Jacek Paszkiewicz

Łażewski Stefan (1895-1919), urodził się 28 października 1895 roku w Anopolu pow. Środa. Jego rodzicami byli Jan Łażewski i Anna z d. Kończal. Był kupcem. Jako jeden z pierwszych ochotników wstąpił do I Kompanii Średzkiej. Przedtem służył w armii niemieckiej. Okresu pobytu w wojsku nie wspominał zbyt dobrze, ale wstępując do Powstania był doświadczonym żołnierzem. W czasie pełnienia służby w oddziałach powstańczych wykazywał się dużą odwagą i poświęceniem. Zginął 10 lutego 1919 roku w walce pod Nową Wsią koło Zbąszynia. 23 lutego 1919 roku został pochowany na cmentarzu parafialnym w Środzie. Po wybudowaniu Kwatery Powstańców i pomnika – mauzoleum powstańców poległych w walkach z Niemcami w 1919 roku, w dniu 11 sierpnia 1935r. odbyła się w Środzie uroczysta ekshumacja pochowanych powstańców z cmentarza parafialnego na Kwaterę Powstańców. Zwłoki umieszczono we wspólnym żołnierskim grobie. Bohaterowie pochowani zostali pod krzyżem, na którym umieszczono napis: „Dla Ciebie Polsko i Twojej chwały”. Trumna została udekorowana znakiem pułku, w którym

walczył i Krzyżem Powstańczym, ustanowionym przez Naczelną Radę Ludową w Poznaniu. Nazwisko Stefana Łażewskiego figuruje na tablicy pamiątkowej Powstańcy Wielkopolscy 1918/1919 odsłoniętej na Kwaterze Powstańców w Środzie Wlkp. odsłoniętej w 2005 roku.

Na podstawie artykułu zamieszczonego w Nowej Gazecie, Nr 93/607 z 10.08.1935r. red. Adam Królak oraz Gazyety Średzkiej z 19.02.1998 roku, opisującej przebieg uroczystej ekshumacji zwłok powstańców poległych w Powstaniu.

Elżbieta Nowaczyk

Łusiewicz Wojciech (1895-1979), urodził się 21 kwietnia 1895 roku w Rosku pow. Czarńków w rodzinie rolnika Józefa Łusiewicza (1862-1949) i Mariany Nowak (1861). Ojciec miał dziewięcioro rodzeństwa a matka jedenaścioro. Również Wojciech pochodził z licznej rodziny, miał pięciu braci i cztery siostry: Brygida Julianna (ur. 1889), Rozlia Regina (1891-1967) zamężna Mierzwa, Jakub (1893-1918), Stefan (ur. 1896), Edmund Andrzej (ur. 1900), Maria Zuzanna (ur. 1903), Benigna, Ignacy i Edward. Ukończył szkołę powszechną i wyuczył się zawodu leśnika. Powołany został do odbycia służby wojskowej w armii niemieckiej i brał udział w I wojnie światowej. Po powrocie do domu zgłosił się 6 stycznia 1919 r. jako ochotnik i brał czynny udział

Wojciech Łusiewicz

w Powstaniu Wielkopolskim. Pod dowództwem kpt. Huberta uczestniczył w walkach o oswobodzenie Czarnkowa, Gulcza, Roska i Wrzeszczyny. W dniu 9 lutego 1919 r. prowadził do natarcia oddział piechoty pod Wrzeszczyną i okrażając nieprzyjaciela zabrał do niewoli kilku jeńców z bronią. Został zweryfikowany jako weteran Powstania Wielkopolskiego i wpisany do Kartoteki Archiwum Towarzystwa dla badań nad historią Powstania Wlkp. pod nr 17871 – Dyplom nr 10220. Podczas wysiedlenia do Generalnej Guberni zaginęły mu wszelkie dokumenty. Jako leśnik z zawodu otrzymał pracę leśniczego w Leśnictwie Gołępole k/Węglewa gromada Kruszewo pow. Chodzież, Nadleśnictwo Sarbia. W Rosku zawarł związek małżeński, z pochodzącą z tej miejscowości, Martą Sowa. W leśniczówce urodziło się ich czterech synów: Brunon (1924-1992) nauczyciel, bliźniacy Franciszek (1926-1996) marynarz i Henryk (ur. 30 grudnia 1926 r.) tak jak ojciec leśnik oraz Medard (1929-2006) ukończył Wyższą Szkołę Oficerską. Wraz z wybuchem wojny z rodziną został wysiedlony z Gołębopola na majątek Osówno pow. Sokołów Podlaski woj. warszawskie. Pracował tam jako leśnik przy wyrąbie lasów. Po roku z całą rodziną wyjechał do Węgrowa woj. warszawskie. Wojciech znał dobrze język niemiecki, posługiwał się nim biegle w mowie i piśmie, i został zatrudniony w biurze Nadleśnictwa jako sekretarz. Pracował tam dwa lata. Przeczuwając niebezpieczeństwo ze strony okupanta, wyjechał z rodziną do Leśnictwa Nowiny, Nadleśnictwo Brok, gmina Poręba. Zatrudniony był jako leśniczy mając do pracy w lesie dwóch gajowych. W Leśniczówce Nowiny mieszkał do 1944 roku kiedy to w czasie działań wojennych leśniczówka została spalona. Nadleśnictwo Brok okazało swoją pomoc wynajmu-

jąc dla nich mieszkanie we wsi Udrzyn n/Bugiem gmina Poręba pow. Wyszaków woj. warszawskie. We wsi Udrzyn nadal pracował jako leśnik mieszkając tam do zakończenia wojny. Po zakończeniu wojny w 1945 r. powrócił z rodziną do domu, do Gołębopola. 1 marca 1955 r. zmarła żona Wojciecha – Marta, która została pochowana w Rosku. W październiku 1956 r. ponownie się ożenił. Jego żoną została Ludwika Maciejewska, córka Jana i Heleny urodzona 24 listopada 1908 r. w Kiszewie pow. Oborniki (zmarła 19 sierpnia 1992). Po przejściu 1960 r. na emeryturę kupił w Ostrówkach k/Chodzieży dom i zamieszkał w nim z żoną. Odznaczony: Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1969), Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (13 listopada 1958). Zmarł w Ostrówkach 22 lutego 1979 r. i został pochowany na Cmentarzu Parafialnym w Chodzieży – sektor E3, rząd 12, grób 15.

Biuro Kadr i Odznaczeń Prezydenta RP; USC Budzyń; Karta ewidencyjna członka ZBoWiD; pamiątki i informacje rodzinne syna Henryka Łusiewicza.

Ewa Kabat

Maćkowiak Jan (1894-1967), urodził się 6 lutego 1894 r. w miejscowości Gniewowo pow. Kościan w rodzinie robotnika Franciszka Maćkowiaka i jego żony Zofii. Powołany do służby wojskowej w armii pruskiej walczył w czasie I wojny światowej na froncie we Francji. Brał udział w Powstaniu Wielkopolskim, ale brak bliższych danych na ten temat. Po powstaniu pracował jako robotnik na majątku, a w 1923 r. w Kościanie zawarł związek małżeński z Anielą Budzińską urodzoną 29 października 1900 r. (zmarła w 1991 r.). Żona miała siedmioro rodzeń-

stwa i wychowywała je sama matka, gdyż ojciec zmarł. W poszukiwaniu pracy przybył do Nietuszkowa, gdzie zatrudnił się jako robotnik rolny. Tam na świat przyszły dzieci – synowie Franciszek (1925-1979) i Józef (1927-1996) oraz córka Maria (1929-2008) zamężna Ewertowska. W okresie okupacji rodzina została wysiedlona do Niewiemka do pracy na gospodarstwie w pobliskich Połajewicach. Po wojnie gospodarował na gospodarstwie rolnym w Niewiemku. Zmarł 24 stycznia 1967 roku w Niewiemku i został pochowany na cmentarzu w Wyszynach.

USC Budyń; informacje wnuczki Edwardy Drewniak.

Ewa Kabat

Madalińska Maria (1885-1965), urodziła się 12 lipca 1885 roku w Mystkach pow. Środa. Była najstarszą córką z sześciorga dzieci Stanisława Karłowskiego i Stefanii z domu Braunek. Po ukończeniu szkoły średniej nauczała dzieci w Mystkach historii oraz czytania i pisania w języku polskim. W 1906 roku wyszła za mąż za Stanisława Madalińskiego z Dębicza pow. Środa. Wychowywała trzy córki i jednego syna. Od 1914 do 1939 roku była przewodniczącą Charytatywnego Towarzystwa Pań Miłosierdzia w Środzie, które prowadziło kuchnię w szkole podstawowej przy ulicy Lipowej. Wydawano bezpłatnie około 560 obiadów dla dzieci z rodzin bezrobotnych oraz ubogich. Po wybuchu Powstania Wielkopolskiego pomagała potrzebującym i biednym. W 1918 roku pełniła służbę na dworcu kolejowym, pomagając wyjeżdżającym na front powstańcom. Od 1920 roku dalej czynnie niosła pomoc biednym. Pracowała w utworzonej w Środzie Kuchni Ludowej, Komitecie dla Bezrobotnych przy Starostwie i w Kom-

tecie Niesienia Pomocy Biednym, utworzonym w 1921 roku. Aktywnie uczestniczyła w pracach Czerwonego Krzyża i Caritas. Była przewodniczącą Koła Włościanek w Mącznikach, gdzie organizowała 8 do 10 kursów praktycznych rocznie. 14 września 1937 roku za niesienie pomocy biednym rodzinom i bezrobotnym została uhonorowana Krzyżem Zasługi, za pracę społeczną. Po śmierci męża od 1937 roku wraz z synem prowadziła majątek ziemski w Dębiczu. W lipcu 1939 roku została wybrana na przewodniczącą Wojskowego Przysposobienia Kobiet w Środzie. 17 października 1939 roku przyjechało Gestapo by zabrać jej męża Stanisława – Powstańca jako zakładnika. Zabrali Jej syna za udział w Powstaniu Wielkopolskim nieżyjącego ojca i działalność matki. Syn został rozstrzelany na Starym Rynku w Środzie w dniu 20 października 1939 roku. Po wojnie zabroniono rodzinie powrotu do majątku w Dębiczu. Dzięki staraniom mieszkańców wsi Maria Madalińska znalazła schronienie w Środzie w domu przy ul. Dąbrowskiego 1. W 1958 roku Uchwałą Rady Państwa PRL została odznaczona Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. Zmarła 8 marca 1965 roku w Środzie. Pochowana została w grobowcu rodzinnym na cmentarzu parafialnym w Mącznikach. Mowę pogrzebową nad Jej grobem wygłosił ks. prob. Jan Krajewski, w której chwalił Jej działalność na rzecz ubogich

Ziemia Nekielska w Powstaniu Wielkopolskim 1918/1919, wyd. 2015-życiorys napisany przez Marię Madalińską w 1962 r., str. 288, 289; Słownik Biograficzny Powiatu Średzkiego, wyd. w 2011 roku przez Średzkie Towarzystwo Kulturalne, str. 133-134.

Maria Kamińska

Małecki Wojciech (1897-1968), sierżant. Urodzony 7 kwietnia 1897 roku w Poznaniu w rodzinie rolników Wojciecha i Józefy z domu Nowaczyk. Po ukończeniu szkoły powszechnej pomagał rodzicom w prowadzeniu gospodarstwa. W marcu 1916 roku powołany został do a. niemieckiej, z przydziałem do oddziałów ckm. W stopniu kaprała W listopadzie 1918 roku został zdemobilizowany. Od 27 grudnia t. r. ochotnik w Powstaniu Wielkopolskim. 24 stycznia 1919 roku przydzielony do I Baonu Saperów Wlkp. Na Froncie Wielkopolskim do lutego 1920 rutego, następnie w szeregach 1 kompanii 17 Baonu Saperów Wlkp. uczestniczył w walkach na Froncie Litewsko – Białoruskim i Wołyńskim, ranny. W kwietniu awansował na plut. 4 czerwca t. r. jako dowódca plutonu otrzymał rozkaz od d-cy baonu zajęcia wioski Suchylów. Po dwugodzinnej walce przeciwnik został z wioski wyparty. Pluton Małeckiego wziął 5 jeńców i zdobył ckm, nie ponosząc strat. Za czyn ten odznaczony został VM 5 kl. (nr 5506). W grudniu 1920 roku mianowany został sierż. zawodowym. W 1926 roku przeniesiony został do rezerwy. Pracował sezonowo jako robotnik kolejowy, a po trzech latach przydzielony został do służby konduktorskiej. W PKP pracował do chwili przejścia na emeryturę. Zmarł 23 lipca 1968 roku w Poznaniu, pochowany na cm. górczyńskim, Odznaczony był także Krzyżem Walecznym, medalami i odznakami. Żonaty z Zofią Lecińską. Dzieci: Genowefa (ur. 3 stycznia 1923, technik-ekonomista); Edward (3 lutego 1924-28 czerwca 1952, pracownik układów lniarskich w Lubawce); Marian (3 grudnia 1925-10 maja 1992, ppłk. WP); Wojciech (ur. 9 września 1936, rzemieślnik).

CAW, VM 15-972; informacje córki

Genowefy Fiorkowskiej z Jarocina; Kawalerowie, T. II, cz. 2, s. 130.

Bogusław Polak

Marciniak Franciszek (1900-1999), oficer zawodowy, urzędnik. Urodził się 21 listopada 1900 r. w Bieżynie koło Krzywina w pow. kościańskim, w rodzinie chłopskiej Ludwika i Brygidy z d. Michalska. Był ósmym z kolei dzieckiem z 11 dzieci w rodzinie. W latach 1907-1914 uczęszczał do szkoły powszechnej w Bieżynie, a następnie do 1917 pracował u rodziców w gospodarstwie. Od 1917 r. do grudnia 1918 r. przebywał w Westfalii. Po powrocie, jako osiemnastolatek poszedł do powstania, podobnie jak jego brat Józef (który zginął w czasie walk powstańczych). Brał udział w walkach od początku stycznia do lutego 1919 r. na odcinku Leszno-Kąkolewo-Osieczna pod dowództwem kpt. Jasieckiego i ppor. Andrzejewskiego jako dowódców kompanii lubińskiej i krzywinińskiej. Jak sam oświadczył pod Kąkolewem został ranny. W marcu 1919 r. zaciągnął się do wojska, ukończył szkołę podoficerską 3 pułku strzelców wlkp. w Biedrusku (kwiecień – sierpień 1919). Brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej, w walkach na froncie litewsko-białoruskim pod Bobrujskiem, później pod Radzymiinem i w obronie Warszawy. W latach 1921-23 był słuchaczem Centralnej Szkoły Podchorążych Zawodowych

Franciszek Marciniak

w Grudziądzu, po jej ukończeniu 1923-1924 został zastępcą dowódcy plutonu w 7 kompanii 57 pułku piechoty w Poznaniu. W latach 1924-1926 ukończył kurs w Szkole Oficerskiej dla podoficerów zawodowych w Bydgoszczy, po ukończeniu którego otrzymał awans na podporucznika. Tutaj także zdał egzamin dojrzałości. W latach 1926-1927 dowodził plutonem w 55 pułku piechoty w Lesznie (którego dowódcą był Stefan Rowecki, późniejszy dowódca Armii Krajowej), w latach 1927-1928 pełnił funkcję komendanta Powiatowej Komendy PW w Kościanie. Od sierpnia 1928 do maja 1939 był dowódcą 6 kompanii tego samego pułku. W styczniu 1935 r. awansowany na stopień kapitana. W 1939 (maj – czerwiec) uczestniczył w kursie wywiadu Sztabu Głównego WP. Po przegranej kampanii wrześniowej przedostał się do Rumunii, gdzie został internowany (obóz w Dragaşani), skąd przedostał się przez Jugosławię i Grecję do Francji. Od marca do czerwca 1940 r. był dowódcą 9 kompanii 3 pułku 1 Dywizji Grenadierów Śląskich, walczył w okolicach kanału Marny, odnosząc kontuzję głowy. Tam dostał się do niewoli niemieckiej i resztę wojny (czerwiec 1940 – maj 1945) spędził w trzech niemieckich oflagach: X A Itzehoe, II C Woldenberg i X B Sandbostel. Po wyzwoleniu przez Anglików od maja 1945 do września 1946 r. służył w kompanii wartowniczej, pełniąc funkcję zastępcy obozu dla polskich wojskowych w Oberlangen. Do Polski wrócił we wrześniu 1946 r. Początkowo pracował w zakładach tytoniowych w Kościanie (od grudnia 1946 do grudnia 1947), później w prywatnej hurtowni galanterijnej w Poznaniu (1948-1953), w latach 1953-1958 w Przedsiębiorstwie Skupu Owoców i Warzyw w Środzie Wlkp., a na-

stępnie do emerytury w spółdzielni pszczelarskiej w Poznaniu. W PRL mianowany na kolejne stopnie oficerskie: major – 1973, podpułkownika – 1983, pułkownika – 1990. Odznaczony m. in. dwukrotnie Krzyżem Walecznych, francuskim Croix de Guerre ze srebrną gwiazdą, Wlkp. Krzyżem Powst. (1960), Krzyżem Oficerskim i Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Srebrnym Krzyżem Zasługi. W związku z urazem głowy odniesionym w czasie walk we Francji uznany za inwalidę wojennego. Ostatnie lata życia spędził u rodziny w Swarzędzu (zameldowany od 1990 r.). Zmarł tutaj 3 stycznia 1999 r., pochowany na cm. Junikowo w Poznaniu. W 1930 r. zawarł w Stęszewie związek małżeński z nauczycielką Czesławą z d. Furmanowicz (1902-1983), miał syna Jerzego (1931-1989).

CAW, akta personalne; APP – akta USC Swarzędz i Stęszew; R. Borowczak, Powstaniec w niemieckim mundurze, „Głos Wielkopolski” 1998 (grudzień); Odszedł na wieczną wartę... „Prosto z Ratusza” 1999 (styczeń); Z. Łażewska, Z wojny na wojnę, PzR 1998 (styczeń); Franciszek Marciniak – nasz Powstaniec Wlkp., „Tygodnik Swarzędzki” 1998 nr 1-2; K. T., Ex funebris charta. Franciszek Marciniak 1900-1999, TS 1999 nr 6; dokumenty rodzinne zgromadzone przez Janninę Bednarkiewicz oraz Jana i Krystynę Witeckich ze Swarzędza.

Arkadiusz Małyszka

Maszek Feliks (1892-1941), urodził się 18 maja 1892 roku w Rosku pow. Czarnków. Był synem Jana i Gertrudy z d. Tuta. Miał dwie siostry – Bronisławę i Helenę. Uczęszczał do miejscowej szkoły powszechnej. 3 stycznia 1919 roku jako ochotnik zgłosił się w szeregi po-

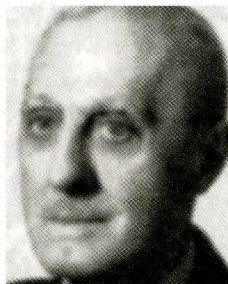
wstańcze i brał czynny udział w Powstaniu Wielkopolskim w kompanii Rosko w walkach o tę miejscowość oraz o Czarnków. Jako szeregowy pełnił służbę patrolową i wartowniczą do 1 marca 1919 r. Zawarł związek małżeński z Marią Łaszczyńską i małżeństwo wyjechało w poszukiwaniu pracy do Niemiec. Tam 22 grudnia 1921 r. przyszedł na świat ich syn Franciszek (zm. 1997). Następnie rodzina wyjechała do Francji do Lens, do pracy w kopalni, gdzie urodził się ich drugi syn – Edmund (zm. 1992). Nim rozpoczęła się wojna wrócili do Polski do Wałbrzycha, ale ze względu na represje przeprowadzili się do Poznania. 6 maja 1940 r. został aresztowany przez Gestapo i osadzony w Forcie VII, potem przewieziony do obozu koncentracyjnego w Mauthausen, gdzie zmarł 11 kwietnia 1941 r. 31 grudnia 1958 r. pośmiertnie odznaczony został Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. W Powstaniu Wielkopolskim brali również udział jego kuzynowie Teodor i Franciszek.

Biuro Kadr i Odznaczeń Prezydenta RP; Archiwum Państwowe w Poznaniu O/Piła; informacje rodzinny.

Ewa Kabat

May Stanisław (1893-1979), urodził się 18 października 1893 r. w Przemyście (daw. pow. babimojski) w rodzinie rzemieślnika-ślusarza Władysława-kościelnego przemęckiej fary i Apolonii z domu Praiss. Miał jednego brata Bronisława. W latach 1900 – 1908 uczęszczał do miejscowej 4 – klasowej szkoły powszechnej. W czasie swej edukacji w roku szkolnym 1905/1906 brał czynny udział w strajku szkolnym w obronie nauczania religii w języku polskim. Od 1 lipca 1909 r. terminował w zawodzie krawca u mistrza B.

Perka w sąsiednim Perkowie. Dyplom krawca uzyskał 30 czerwca 1912 r. po złożeniu egzaminu państwowego przed Komisją Urzędu Rzemiosła w Wolsztynie. W dniu 15 października 1913 r. został powołany do służby wojskowej w niemieckim 56 Pułku Artylerii Piechoty w Lesznie. Po wybuchu I wojny światowej wyruszył ze swoim pułkiem w dniu 10 sierpnia 1914 r. na front zachodni do Francji. W trakcie rozpoczętych działań wojennych już 9 września został ranny i odesłany do lazaretu. Z frontu w stopniu kaprala wrócił do rodziny w listopadzie 1918 r. W następnym miesiącu pełnił służbę odwachowego (wartownika) na stacji kolejowej w Lesznie. Dekompletował karabiny wysyłane z miejscowych koszar do niemieckich żołnierzy na froncie pod Lipnem. W obawie przed aresztowaniem uciekł z Leszna do rodzinnego Przemytu. W dniu 7 stycznia 1919 r. wstąpił jako ochotnik w szeregi powstańcze do służby wartowniczej na pobliskiej stacji kolejowej Nowa Wieś – Mochy. Miesiąc później 7 lutego wraz z powstańcą kompanią przemęcką pod dowództwem ppor. St. Michalskiego, która po uprzednim złożeniu przysięgi w miejscowej fardze na własny sztandar, wyruszył do Kaszczoru zajmując tą miejscowość. Następnie uczestniczył w potyczkach zbrojnych na froncie południowo-zachodnim powstania „Grupa Leszno” na odcinku Mochy, Kaszczor, Wieleń, Zbarzewo i Włoszakowice. Od 6 marca 1919 r. gdy

Stanisław May

„Grupa Leszno” została przekształcona w 6 Pułk Strzelców Wielkopolskich został żołnierzem 2. kompanii tegoż pułku dowodzonej przez por. St. Michalskiego patrolując swoje pierwotne pozycje do 30 lipca 1919. W sierpniu 1919 r. był przetransportowany z pułkiem na front zachodni powstania w rejon Zbąszynia, Lwówka i Międzychodu. Od 19 grudnia 1919r. uczestniczył w przyłączeniu do Polski Pomorza. W dniu 9 marca 1919 r. wyruszył transportem kolejowym z Bydgoszczy ze swym 60 Pułkiem Piechoty (nowa nr 6 PP od 7.01.1919r) na wojnę polsko-bolszewicką na front ukraiński dochodząc aż do Kijowa w maju tegoż roku. Potem w czasie odwrotu naszych wojsk przed nawałnicą bolszewicką uczestniczył w bitwie warszawskiej zwanej „Cudem nad Wisłą” w sierpniu 1920 r. Zdemobilizowany z wojska w dniu 15 listopada 1920 r. wrócił do Leszna. Prowadząc zakład krawiecki aktywnie działał w kilku organizacjach zrzeszających byłych powstańców wielkopolskich, oficerów, podoficerów, żołnierzy i kombatanów Wojska Polskiego. W ufundowanym przez społeczeństwo Leszna w 1930 r. sztandarze Towarzystwa Powstańców i Wojaków był członkiem jego pocztu. W czasie II wojny światowej sztandar przechowywał początkowo pod blatem stołu w swoim zakładzie krawieckim, a potem przypuszczalnie w 1943 r. został wywieziony przez jego córkę Janinę do Siekówka w pobliżu Przemętu i po zabezpieczeniu został ukryty w miejscowym lesie. W 1961 r. sztandar został przekazany Zarządowi Okregu ZBoWiD-u w Poznaniu. W 1947 r. został zweryfikowany jako Powstaniec Wielkopolski. Do końca życia był członkiem Koła ZBoWiD w Lesznie. Zmarł 16 stycznia 1978 r. Spoczywa na cmentarzu przy ul. Kąkolewskiej. Został odznaczony Krzyżem

Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1977), Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1957), Medalem Niepodległości, Medalem Zwycięstwa i Wolności (1946), Medalem Pamiątkowym za Wojnę 1918-1921, Odznaką Pamiątkową „Grupy Leszno”, Odznaką Pamiątkową „Powstaniec Broni”, Odznaką Pamiątkową „Wojsk Wielkopolskich”, Odznaką Związku Podoficerów Rezerwy, Odznaką 1 Dywizji Strzelców Wielkopolskich, Odznaką „Front Litewsko-Białoruski”. Za udział w I wojnie światowej na froncie zachodnim został odznaczony niemieckimi krzyżami: Krzyżem Żelaznym II klasy i Krzyżem Hindenburga. W 1972 r. uchwałą Rady Państwa za udział w Powstaniu Wielkopolskim mianowany na stopień podporucznika. Ze związku małżeńskiego zawartego z Anną z d. Piotrowska w dniu 25 września 1915 r. miał 8 dzieci: Stefanię (po mężu Marszałek), Józefa, Ireneusza, Janinę (po mężu Raczkowska), Teresę (po mężu Owczarek), Stanisława, Mariana i Janusza.

Dokumenty rodzinne udostępnione przez wnuka Pawła Marszałka z Leszna.

Antoni Fornalski

Michalski Walenty (1890-1984), urodził się 23 stycznia 1890 r. w miejscowości Grężyny pow. Wągrowiec. Jego rodzicami byli Andrzej i Prakseda Michalscy. Po ukończeniu szkoły powszechnej pracował na roli u rodziców. W latach 1910-1912 odbył obowiązkową służbę w armii pruskiej, a następnie od 1914 r. brał udział w I wojnie światowej do czasu jej zakończenia w 1918 r.. Po demobilizacji wrócił do domu i 29 grudnia 1918 r. ochotniczo zgłosił się do Powstania Wielkopolskiego, do Kompanii Gołanieckiej, której dowódcą był por. Bartsch. Brał

udział w oswobodzeniu i zajęciu Lipy, Jaktorowa, Gołańczy, Kcyni i dalej w walkach na froncie północnym. Po zakończeniu powstania w dniu 18 lutego 1919 r. został w Wojsku Polskim do 1921 r. W okresie międzywojennym pracował w Fabryce Fajansu w Chodzieży. Brał udział w strajkach, które miały miejsce w fabryce, a zwłaszcza w wielkim strajku okupacyjnym trwającym miesiąc w 1936 r. Podczas okupacji nadal pracował w fabryce. Po wyzwoleniu z reformy rolnej wziął w Stróżewicach poniemieckie gospodarstwo rolne, na którym pracował do 1963 r., kiedy to ze względu na zły stan zdrowia zdał je na Skarb Państwa. Był trzykrotnie żonaty. Pierwsza żona to pochodząca z Gołańczy Wiktoria Frydrych. Urodziło się im pięcioro dzieci – czterech synów: Edmund, Stefan, Tadeusz, Henryk i córka Zofia – zamężna Bączyk. Gdy zmarła Wiktoria, ożenił się z jej siostrą Zofią Frydrych. Mieli jeszcze córkę Krystynę (ur. 1930 r. – zamężna Szczesniak) i syna Zdzisława (1937-2010). Wszystkie dzieci Walentego urodziły się w Chodzieży. W 1954 roku – 10 grudnia, po raz trzeci zawarł związek małżeński. Wdowa Leokadia Żułtaszek z domu Gorkowska (1908-1986) pochodziła z Podanina i była od niego 18 lat młodsza. Odznaczony: Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (6 grudnia 1957) i Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1969). Zmarł 9 listopada 1984 r. w Chodzieży i został pochowany na miejscowym cmentarzu.

Walenty Michalski

*Archiwum Państwowe w Poznaniu
O/Piła; Biuro Kadr i Odznaczeń Prezydenta RP, wniosek ZBoWiD o nadanie KKOOP; USC Chodzież; USC Budzyń; pamiątki i informacje rodzinne córki Krystyny Szczesniak.*

Ewa Kabat

Miński Stefan (1900-1987), zegarmistrz, powstaniec Kompanii Bukowskiej. Urodził się 17 sierpnia 1900 roku w Buku, jako syn kupca Jana i Weroniki z Piątkowskich. Po ukończeniu szkoły powszechnej podjął naukę w zawodzie zegarmistrza. W latach 1916 – 1918 był członkiem Związku Harcerstwa Polskiego. We wrześniu 1918 został powołany do armii pruskiej. 12 grudnia 1918 r. wrócił do Buku i wstąpił do Straży Ludowej. Z jej polecenia pełnił funkcje telefonisty na stacji kolejowej w Buku. 25 grudnia zameldował o planowanym przejeździe pruskiego pociągu wojskowego ze Zbąszynia w kierunku Poznania i brał udział w jego zatrzymaniu oraz rozbrajaniu Buku. W dniu 5 stycznia 1919 roku wraz z Kompanią Bukowska pod dowództwem Franciszka Szulca wyruszył na front zachodni; brał udział w walkach o Nowy Tomyśl, pod Łomnicą, Budką Kolejową nr 47, Nowym Dworem i Zbąszyniem. Później w szeregach 73 pułku piechoty brał udział w wojnie z Rosjanami w 1920 r. Do rezerwy przeniesiony został 7 stycznia 1922 r. Wrócił do Buku i do chwili przejścia na emeryturę prowadził zakład zegarmistrzowski. Przed 1939 r. był członkiem Towarzystwa Uczestników Powstania Wielkopolskiego 1918-1919 w Buku. Po 1945 aktywnie działał w Związku Powstańców Wielkopolskich 1918-1919 w Buku; a po jego likwidacji w 1949 został członkiem ZBoWiD-u i Prezesem Koła w Buku. Z udział

w Powstaniu Wielkopolskim awansowany na stopień podporucznika rezerwy Wojska Polskiego. Zmarł 11 stycznia 1987 r. w Domu Weterana w Poznaniu, pochowany został na cmentarzu w Buku. Odznaczony był: Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym; Medalem Zwycięstwa i Wolności, Medalem Za Wojnę 1918-1921. Od 1922 roku żonaty z Ireną Niklewską (1902-1986), z którą miał syna Józefa (1927-1989), inżyniera architekta.

Zbiory Gabinetu Pamiątek Historycznych Eligiusza Tomkowiaka w Dopiewie; informacje wnuczki Danuty Mińskiej z Poznania; Malwina Tomkowiak, Miński Stefan (1900-1987), (w:) Kościński Zdzisław, Tomkowiak Eligiusz, Bukowanie w Powstaniu Wielkopolskim 1918-1919, Poznań-Buk 2008.

Malwina Tomkowiak

Najgrakowski Stefan Antoni (1897-1946), urodził się 16 czerwca 1897 r. w Bojanowie pow. Rawicz. Był synem sekretarza sądowego Władysława Najgrakowskiego i Heleny z d. Niestrawskiej. W Witkowie, dokąd przed 1902 rokiem przeniesiono jego ojca, rozpoczął swoją szkolną edukację. Kontynuował ją od 1907 roku w Poznaniu. Jako gimnazjalista w latach 1912-1914 znalazł swoje miejsce w kółku Towarzystwa im. Tomasza Zana. Mimo swojej inteligencji zbytnio do nauki się nie przykładał. Niezaliczenie gimnazjalnej „untersekundy” stało się przyczyną decyzji jego ojca o nauce zawodu. Wobec czego w okresie 1915-1916 odbył praktykę murarską i ciesielską. Od października 1916 roku rozpoczął edukację w Szkole Budownictwa (Königliche Preussische Baugewerbschule).

W latach 1915-1916 działał w Związku Strzeleckim, a następnie był współzałożycielem tajnej organizacji niepodległościowej polskiej młodzieży im. Tadeusza Kościuszki. Jednak dalszą naukę zakłócił przebieg wojny. Po pewnym czasie fakt uczęszczania do szkoły przestał być tarczą ochronną i powołano go do wojska. Od 1 czerwca 1917 r. otrzymał przydział do jednostki we Wrześni. Starał się jak mógł, aby uniknąć wcielenia do jednostki frontowej. Ostatecznie do grudnia 1918 r. przetrwał w garnizonie poznańskim. Od 18 listopada 1918 r. do 3 stycznia 1919 r. był nawet członkiem Rady Żołnierskiej i Robotniczej. Wraz z wybuchem Powstania Wielkopolskiego brał udział w powstańczych działaniach na terenie Poznania. Ochotniczo zgłosił się do Wojska Wielkopolskiego i został 4 stycznia 1919 r. wcielony do 10 Pułku Strzelców Wlkp. jako st. szeregowiec. Ze swoją jednostką brał udział w działaniach na Froncie Północnym, a następnie na froncie ukraińskim pod Lwowem. (z tego czasu zachowała się pamiątkowa fotografia grupy kolegów i przyjaciół z oddziału wyjeżdżającego na front powstańczy pod Nakłem). Wojsko opuścił w sierpniu 1919 r. aby kontynuować naukę w Państwowej Szkole Budownictwa na Wydziale Naziemnym Architektonicznym. W 1920 r. zdał eksternistyczny egzamin maturalny. Szkołę Budownictwa ukończył w 1921 r. z tytułem budowniczego-architekta. W tych latach interesował się również

Stefan Antoni
Najgrakowski

działalnością artystyczną. Przez krótki czas związany był z ekspresjonistycznym Zrzeszeniem Artystów „Bunt”. Pracę zawodową po szkole rozpoczął w Zarządzie Miejskim w Bydgoszczy, jako kierownik budowy osiedla robotniczego (1 września 1921–31 grudnia 1922). Następnie przez rok działał jako samodzielny architekt w Bydgoszczy. Natomiast w okresie od 1 lutego 1923 do 31 marca 1924 był zatrudniony jako kierownik budowy przy realizacji budowy Państwowych Zakładów Przemysłowych „Zagożdżon” w obecnych Pionkach. Po krótkiej pracy przy budowie fabryki konserw w Solcu Kujawskim powrócił do Poznania, aby od 1 września 1924 r. podjąć pracę w firmie ubezpieczeniowej „Krajowe Ubezpieczenia Ogniowe”, jako rzeczoznawca budowlany. Skutki gospodarczej recesji dosięgły w 1929 r. również rodzinę Najgrakowskiego. Stracił dobrze płatną posadę w ubezpieczeniach. Nowa od 1 sierpnia 1929 r. posada kierownika referatu do spraw policyjno-budowlanych w urzędzie wojewódzkim była znacznie gorzej opłacana. Sytuację pogorszył fakt, że w tym czasie przeforsowano nową ustawę budowlaną, w której prawo do uprawnień budowlanych ograniczono tylko dla osób z tytułem inżyniera. Setki budowniczych z terenu b. zaboru pruskiego nagle zostało zepchniętych do pozycji zwykłych techników i przeważnie pozostawało bez pracy. W Wielkopolsce inżynierów budowlanych było niewiele, przeważnie przybyłych z dawnej Galicji, czy Kongresówki. Nowa ustawa spowodowała istną lawinę korupcji. Niektórzy inżynierowie nieźle dorabiali sobie za użyczenie swojego podpisu pod projektami budowniczych. Od września 1932 roku uzyskał lepiej płatną pracę jako kierownik referatu budowlanego Wydziału Powiatowego powiatu poznańskiego. Sytuacja material-

na zaczęła się powoli stabilizować. Niestety w Wydziale Powiatowym zlikwidowano z dniem 28 lutego 1934 roku jego referat. Ponieważ odzyskał uprawnienia budowlane, podjął samodzielną działalność w formie małej firmy architektoniczno-budowlanej. W tym okresie opracował projekt rozbudowy cukrowni w Garbowie k. Lublina oraz projekty domu dyrektorskiego cukrowni w Nakle n. Notecią i kilku will na osiedlu grunwaldzkim. Jego sytuacja materialna ostatecznie się ustabilizowała. Udało mu się wybrnąć z pułapki wekslowej. Od stycznia 1936 roku uzyskał stałą posadę w Wydziale Budowlanym Zarządu Miasta Poznania, jako budowniczy rejonowy, m. in. odpowiedzialny za miejskie budynki oświatowe, czyli szkoły. Wynagrodzenie było dość skromne, to też napięty budżet domowy zmuszał go do szukania dodatkowych prac, m. in. były to ekspertyzy z zakresu szkód budowlanych. W magistracie pracował do wybuchu wojny. Zwolniony z obowiązku przebywania w Poznaniu opuścił miasto 5 września 1939 r. i po podróży z przygodami przybył do Warszawy. Zamierzał połączyć się z rodziną, wysłaną w sierpniu do krewnego pod Lublinem. Ale do Warszawy dotarł zbyt późno, aby kontynuować podróż. W takiej sytuacji był zmuszony zostać w stolicy i przeżyć koszmar oblężenia. Po kapitulacji 27 września stanął przed dylematem, co dalej. W swoich zamiarach nie chciał wracać do Poznania, ale nie wiedział co się dzieje z rodziną. Nic innego mu nie zostało, jak wracać do domu. 9 października jego powrót do Poznania został potwierdzony oficjalnym zameldowaniem. W nowych warunkach okupacyjnych trzeba było na nowo ustawić życie rodzinne. Pierwszą sprawą było zapewnienie bytu rodzinie. To też z miejsca skorzystał z propozycji kolegi, poznańskiego Niemca Emila Len-

za, aby mu pomógł uruchomić prywatną firmę architektoniczną. Pracę u E. Lenza, jako jego zastępcę, rozpoczął 15 października 1939 r. To dawało jakąś nadzieję na przeżycie wojennej zawieruchy. Najgorszą zgorą okupacji były aresztowania, gdyż z reguły kończyły się śmiercią lub obozem koncentracyjnym. Jedną z grup ryzyka byli uczestnicy Powstania Wielkopolskiego. Bał się, że i na niego może przyjść kolej. Dzisiaj można przyjąć tezę, że uniknął aresztowania dlatego, iż nie należał do Związku Powstańców Wielkopolskich. Oczywiście w jakimś zakresie działał również parasol ochronny Lenza. Mieszkanie przy ul. Grodzkiej 26 z tygodnia na tydzień stawało się coraz mniej pewne. I stało się. Pewnego dnia wrócił z pracy i zastał załamaną żonę siedzącą na tobołkach na schodach przed zaplombowanymi drzwiami mieszkania. Interwencja Lenza spowodowała odroczenie eksmisji do chwili wskazania nowego mieszkania. Szukaniem nowego mieszkania zajął się sam Emil Lenz. Po prostu wołał, aby jego zastępcę pilnował spraw biurowych. Poszukiwania trwały sporo czasu, gdyż Lenz nie godził się na żadne mieszkanie poniżej średniego standardu i odpowiedniej wielkości. Wreszcie po paru tygodniach udało mu się uzyskać trzypokojowe mieszkanie na czwartym piętrze (poddaszu) przy ul. Spokojnej (Friedenstrasse) 29. Później okazało się, że w mieszkaniu tym rodzina miała przemieszkać kilkadziesiąt lat. Emil Lenz zapobiegł także następnej próbie eksmisji z nowego mieszkania. Lenz bardzo pomagał Polakom. Zatrudniał przeszło dwudziestu Polaków, niektórych wręcz altruistyczne, np. znanego architekta Rogera Sławskiego. Jesienią 1944 r. szef, Emil Lenz, musiał przywdziać mundur. Co prawda, był na miejscu w Poznaniu, ale formalne szefostwo swojej firmy, łącznie

z prawem decyzji finansowych, zdał St. Najgrakowskiemu. W poniedziałek 22 stycznia 1945 r. rozpoczął się ostatni tydzień okupacji. W sobotę 27 stycznia walki przeniosły się w okolice Łazarza. Niepokojna noc. Tak to więc, w niedzielę 28 stycznia 1945 roku zakończyła się dla rodziny Najgrakowskich ponura noc hitlerowskiej okupacji. W pierwszych dniach po wyzwoleniu nie bardzo wiedział, co robić. Pilnował więc domu. Dzięki przypadkowemu pośrednictwu swego starszego syna zameldował się 10 lutego 1945 r. w Wydziale Techniczno-Budowlanym Magistratu. W konkluzji został kierownikiem Oddziału Kontroli Materiałów i Przedsiębiorstw Budowlanych, co zostało 13 lutego 1945 r. potwierdzone dokumentem mianowania przez Prezydenta Stołecznego Miasta Poznania, Najpilniejszym zadaniem Oddziału było zabezpieczenie od grabieży bezcennych wtedy materiałów budowlanych, dzięki czemu już w lutym można było rozpocząć prace remontowe. Z miejsca wpadł w kołowrót działania Zarządu Miejskiego. Jednocześnie pomagał pełnomocnikowi Komitetu Ekonomicznego Rady Ministrów przy Zarządzie st. m. Poznania w sprawach przemysłu budowlanego. Koordynował pracę przedsiębiorstw budowlanych, a gdzie było to konieczne, proponował odpowiednich zarządców firm. W drugiej połowie marca jego osobą zainteresował się Wydział Komunikacyjno-Budowlany Urzędu Wojewódzkiego w Poznaniu, co skończyło się zatrudnieniem na stanowisku Architekta Okręgowego na powiaty Kościan, Leszno i Wolsztyn z siedzibą w Lesznie. Odpowiednie mianowanie nosi datę 7 kwietnia 1945 r. W Lesznie miał zapewnione duże i wygodne mieszkanie służbowe. W związku z dużym terenem działania starał się otrzymać od Urzędu Wojewódzkiego służbowy samochód.

Wreszcie w marcu 1946 r. oczekiwany samochód został podstawiony do jego dyspozycji. Pewnego marcowego dnia z Leszna dotarła do Poznania tragiczna wiadomość: 21 marca 1946 roku zginął w wypadku samochodowym architekt Stefan Najgrakowski. Pogrzeb był bardzo uroczysty z udziałem przedstawicieli władz i sporej rzeszy ludzi. W swojej niespełną rocznej działalności zdobył w Lesznie uznanie i sympatię. To też miejscowe władze wybrały na miejsce pochówku kwaterę przy głównej alei miejscowego cmentarza. Znacznie później, po śmierci żony, szczątki jego zostały w marcu 1980 roku ekshumowane i przeniesione do grobu rodzinnego na cmentarzu junikowskim w Poznaniu. Odznaczony został Krzyżem Pamiątkowym Rady Ludowej w Poznaniu oraz Medalem Niepodległości. Zawarł w 1925 r. związek małżeński z Gabriellą Marią Nowak (1904-1979). Mieli czworo dzieci: Michał (ur. 1927) dr nauk geograficznych, Jacek (1929-2002) mgr inż. architekt, Maria (ur. 1938) zamężna Ogrodowicz mgr inż. ogrodnictwa oraz Jadwiga (ur. 1943) zamężna Zagrodzka lekarz medycyny.

Podstawą opracowania był własnoręcznie napisany życiorys Stefana Najgrakowskiego oraz inne dokumenty będące w posiadaniu rodziny, m. in. książeczka wojskowa, poświadczenia względnie umowy zatrudnienia i inne.

Michał Najgrakowski

Nieżyrowski Kazimierz (1892-1987), organizator artylerii powstańczej, major Wojska Polskiego. Urodził się 24 lipca 1892 r. w Granówku (pow. kościański), w rodzinie Stanisława, właściciela Granówka i Łucji z Taczanowskich. Wcześniej stracił ojca. Pobierał nauki

w domu, a następnie został przyjęty do septymy Gimnazjum św. Marii Magdaleny w Poznaniu. Przed maturą przeniósł się do gimnazjum w Lesznie. Świadectwo dojrzałości uzyskał w 1913 r. i rozpoczął praktykę rolniczą w majątku wuja Kurnatowskiego (pow. szamotulski), 8 listopada 1914 r. jako rekrut wcielony został do 50 Pułku Piechoty w Rawiczu, a w styczniu 1915 r. przeniesiony do 20 Pułku Artylerii Lekkiej w Poznaniu. Do końca wojny służył jeszcze w 208 Pułku Artylerii Pniowej, 12 Pułku Dragonów i 17 Pułku Huzarów. W 1917 r. awansowany do stopnia wice wachmistrza. 18 grudnia 1918 r. wrócił do Granówka. Na telefoniczne wezwanie M. Palucha (28 grudnia 1918) udał się do Poznania. W siedzibie sztabu Służby Straży i Bezpieczeństwa otrzymał rozkaz objęcia komendy Dworca Głównego. 29 grudnia na naradzie dowódców oddziałów powstańczych Poznań przedłożył projekt utworzenia artylerii. Propozycja została przyjęta i 30 grudnia 1918 r. zdał komendę dworca. Tymczasowe dowództwo artylerii umieszczono w „Białych Koszarach” (przy ul. Solnej). W ciągu kilkunastu godzin zgłosiło się kilkudziesięciu ochotników, wezwanych apelami prasowymi i plakatami (z podpisem M. Palucha). Jeszcze 30 grudnia Nieżyrowski zabrał stojące przed „Bazarem” dwa zdekompletowane działa i z pomocą ochotników przetoczył je do „Białych Koszar”. Z 2 na 3 stycznia 1919 r. z grupą artylerzystów i kawalerzystów zdobył w Biedrusku 4 kompletne haubice (10,5 mm z jaszczami), 3 działa polowe oraz 40 koni, 3 stycznia mianowany został dowódcą koszar artylerii, które otrzymał do dyspozycji, 4 stycznia artyleria powstańcza liczyła już 5 półbaterii dwudziałowych (450 ludzi). Jedną półbaterię wysłał na front póln., a drugą na front zach. 6 stycznia wspierał atak powstańców na

bazę lotniczą na Ławicy, celnymi pociskami zmuszając Niemców do kapitulacji. 8 stycznia 1919 r. zdał dowództwo artylerii i na czele półbaterii udał się w rejon Kcyni. Brał udział w zdobyciu Szubina (11 stycznia) i Rynarzewa (13 stycznia), Kcyni (2 lutego), gdzie zdobył 8 dział. Dekretem Komisariatu NRL nr 1 (poz. 60 z 7 lutego 1919) mianowany został ppor. (ze starszeństwem od 1 kwietnia 1915). W końcu lutego 1919 r. wrócił do Poznania, aby po kilku dniach wyjechać na front pod Leszno. 8 marca 1919 r. został przydzielony do Grupy gen. D. Konarzewskiego jako dowódca baterii. Brał udział w walkach aż do zdobycia Stryja, na krótko wrócił do Poznania i ponownie wyjechał na front galicyjski (w lipcu 1919). W końcu września szkolił w Poznaniu baterie 1 i 2 Pułku Artylerii Lekkiej. W styczniu 1920 r. uczestniczył z pułkiem w rewindykacji Bydgoszczy. Na początku lutego 1920 r. wyjechał na front wsch. Walczył pod Berdyczowem, Kijowem i Mińskiem, nad Berezyną, pod Warszawą, Łomżą i Kolnem. W końcu sierpnia, chory na dezynterię i malarię, skierowany został do szpitala w Poznaniu. 10 listopada 1921 r. mianowany por. Z powodu złego stanu zdrowia 20 grudnia zwolniono go do rezerwy. W 1921 r. wydzierżawił majątek Chlewo (pow. ostrzeszowski). Działal w organizacjach spółdzielczych i powstańczych. 8 lutego 1924 r. mianowany został kpt. rezerwy, z przydziałem do 18 Pułku Artylerii Polowej, a od 1926 r. do 25 Pułku Artylerii Polowej. Od 5 września 1939 r. służył ochotniczo w wojsku, jako zastępca komendanta Baonu Wartowniczego „Kalisz”, Armii „Poznań”. Po rozbiciu baonu pod Podzamczem przedarł się z rozbitkami do Warszawy. 26 września w Falenicy dostał się do niewoli, ale w nocy uciekł i 2 października dotarł do Chlewa. Następnego

dnia został aresztowany, jako zakładnik, przez żandarmerię i przeniesiony do więzienia w Ostrzeszowie, do jednej celi z płk. S. Thielem. Z powodów zdrowotnych na krótko zwolniony (28 listopada 1939), jednak 5 grudnia z rodziną przewieziony do obozu w Kępnie i stamtąd wysiedlony do GG. Początkowo przebywał w Mińsku Mazowieckim, następnie w Sandomierskiem, gdzie objął administrację majątku Bugaj. W lipcu 1943 r. przeniósł się do Mszany Dolnej jako administrator. Pełnił tam funkcję prezesa Rady Głównej Opiekuńczej (RGO), dostarczał leki partyzantom, m. in. ze zgrupowania na Turbaczu. Po wyzwoleniu wrócił do Wielkopolski. W maju 1945 r. w pow. sycowskim organizował spółdzielczość rolniczą i spożywczą. Mimo choroby (od 1953) prowadził gospodarstwo rolne na Śląsku. Jesienią 1958 r. przeszedł na emeryturę. Mieszkał w Gliwicach. W 1973 r. otrzymał awans do stopnia mjr. Zmarł 12 czerwca 1987 r. w Gliwicach, a spoczął na Cmentarzu Rakowickim w Krakowie. Odznaczony był Orderem Virtuti Militari V kl., Krzyżem Niepodległości, Orderem Odrodzenia Polski IV i V kl., Krzyżem Walecznych, Złotym Krzyżem Zasługi, Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym oraz szeregiem medali i odznak. Ze związku małżeńskiego z Aleksandrą Sieradzką miał dzieci – Barbarę (1921-1971), Annę (ur. 1921) i Jacka (ur. 1924).

CAW, *Akta personalne* 3428 i 2205, KN, VM, I.170.1, t. 1; TU NRL nr 6 z 19 II 1919 r., s. 30 i nr 21 z 24 VI 1919 r., s. 114; WSB, s. 516-517; K. Niezychowski, *Wspomnienia, Książnica Szczecińska*, 1981, s. 210; tenże, *Jak tworzyłem artylerię wielkopolską*, „Za i Przeciw” 1959, nr 17; tenże, *Formowanie pierwszych baterii artylerii polnej w Powstaniu Wielko-*

polskim 1918—1919 za czas od 30 XII 1918 do 8 I 1919r., (w:) Czyn zbrojny, s. 59-60; T. Fenrych, O początkach polskiej artylerii polnej w Poznaniu, (w:) Rocznik Związku Weteranów Powstań Narodowych w Poznaniu, Poznań 1935, s. 64-70; A. Wesołowski, Organizacja i działania artylerii wielkopolskiej (1918-1919), (w:) Powstanie Wielkopolskie (1975), s. 231-260; tenże, Działalność Kazimierza Nieżychowskiego jako organizatora artylerii w Powstaniu Wielkopolskim, (w:) Czyn zbrojny, s. 61-63; Z. Grot, Nowe wspomnienia o Powstaniu Wielkopolskim 1918-1919, „Przegląd Zachodni” (Londyn), 1981, nr 10-12, s. 9-10; Słownik ..., s. 248-249.

Bogusław Polak

Nowak Antoni (1887-1962), urodził się 16 listopada 1887 roku w Grodzisku pow. Nowy Tomyśl. Był synem Franciszka i Balbiny z domu Rothe. Dzieciństwo spędził w domu rodziców. W 1893 roku w wieku 6 lat rozpoczął naukę w sześcioklasowej szkole powszechnej w Grodzisku, którą ukończył w 1901 roku. W roku 1902 rozpoczął naukę w zawodzie murarskim, którą ukończył w 1905 roku. Następnie wyemigrował za pracę do Berlina, gdzie w wyuczonym zawodzie pracował do 1908 roku. 17 października 1908 roku powołany został do obowiązkowej służby wojskowej w armii niemieckiej. Przydzielony został do 3 p. art. w Brandenburgu. Służbę w wojsku niemieckim pełnił przez 6 miesięcy i z powodu choroby oczu 12 lutego 1909 roku został zwolniony z wojska. Do 1913r. pracował w swoim zawodzie w Berlinie. Później wrócił do Grodziska i jako murarz pracował aż do momentu ponownego powołania do armii niemieckiej 3 sierpnia 1914 roku. Przydzie-

lony został do 47 pp. w Poznaniu, przeniesiony następnie do 64 pp. w Prenzlau. Stamtąd skierowany został na front francuski, gdzie służył do 22 grudnia 1918 roku. Do Grodziska wrócił 23 grudnia 1918 roku i jako ochotnik zgłosił się do Kompanii Powstańczej. Pełnił służbę wartowniczą z bronią w rękę przy urzędach państwowych i miejskich w Grodzisku do 27 grudnia 1918 roku. Od 27 grudnia 1918 roku do 3 stycznia 1919 roku brał udział w zbrojnym zdobywaniu Nowego Tomyśla. Stamtąd został skierowany na front pod Zbąszyniem, biorąc udział w krwawych walkach na tym froncie i w utrzymywaniu granicy Rzeczypospolitej. Od 7 stycznia 1919 roku, po powrocie do Grodziska pełnił służbę w stopniu sierżanta szefa w Grodzkiej Kompanii Powstańczej. Następnie został przeniesiony do 5 komp. 56 Pułku Piechoty Wielkopolskiej. Na własną prośbę 30 kwietnia 1919 roku został zwolniony ze służby wojskowej. Fakty niniejsze potwierdzają: kpt. w st. spoczynku Władysław Kabsch i kpt. por. rez. Dionizy Vogel w zaświadczeniach o przebiegu służby z dn. 17 i 18 grudnia 1937 roku dołączonych do wniosku Antoniego Nowaka z 25 czerwca 1938 roku, skierowanego do Komitetu Krzyża i Medalu Niepodległości. Antoni Nowak w marcu 1913 roku zawarł związek małżeński z Pelagią Mroczkowską. Miał troje dzieci: Zofię (1914-2000), Hieronima (1919-1993) i Kazimierza (1923-2010). W czasie II wojny światowej przebywał w Grodzisku. Pracował w swoim zawodzie aż do emerytury. Zmarł 6 grudnia 1962 roku w Grodzisku i tam został pochowany na cmentarzu parafialnym. Został odznaczony: pruskim Krzyżem Żelaznym II kl., a za udział w Powstaniu Wielkopolskim: Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym.

Na podstawie dokumentów z Centralnego Archiwum Wojskowego oraz informacji i pamiątek rodzinnych.

Teresa Jacków, Maria Mielcarzewicz

Nowakowski Michał (1896-1931), urodził się 18 września 1896 roku w Swadziemiu pow. Poznań – Zachód, w rodzinie leśnika Stanisława i Marii z domu Stolpe. Po ukończeniu 6 klasowej szkoły powszechnej poświęcił się leśnictwu. W czasie I Wojny Światowej powołany został do wojska niemieckiego, a z chwilą wybuchu rewolucji w Niemczech powrócił do rodziców i wstąpił w szeregi Powstańców Wielkopolskich. Bezpośrednio z szeregów powstańczych przeniesiony został do Wojsk Wielkopolskich i z Poznańskim Pułkiem Piechoty brał udział w wyprawie kijowskiej oraz w Powstaniu Górnolęśkim. 20 sierpnia 1921 roku podjął służbę graniczną w szeregach Straży Celnej (od 1928 roku Straż Graniczna) i otrzymał numer służbowy 1549. Obowiązki strażnika celnego pełnił z zamiłowaniem, a ponadto pracował wydatnie na polu społecznym. Przynajmniej od 1926 roku mieszkał w Kębłowie i podlegał placówce Kębłowo, Inspektorat Graniczny Wolsztyn, Wielkopolski Inspektorat Okręgowy. W nocy z 19 na 20 lipca 1931 r. pełnił służbę na łakach kębłowskich nad Środkowym Kanałem Obry, gdzie natknął się na niemieckich bandytów przybyłych z terenu Niemiec, którzy przekroczyli granicę, ukryli się w szopie i strzelali z odległości 10–15 metrów. Michał Nowakowski zginął, a sprawcy zabójstwa (było ich trzech) uciekli do Świętna (teren Niemiec), gdzie zostali ujęci. Poległy w obronie granicy Michał Nowakowski miał 35 lat i osierocił syna Henryka. Jak wykazała powojenna kwerenda przeprowadzona przez rodzinę zmarłego, prze-

mytnicy niemieccy – zabójcy polskiego strażnika – po dojściu Hitlera do władzy, jako członkowie NSDAP zostali uhonorowani przez partię, otrzymując zaszczyty organizacyjne. „Manifestacyjno. Patriotyczny pogrzeb odbył się 26 lipca 1931 r. na cmentarzu w Kębłowie z udziałem delegacji Inspektoratów Straży Granicznej Wolsztyna, Leszna, Ostrowa Wlkp. i Wroniek, duchowieństwa oraz władz wojewódzkich i powiatowych. Płomienne, pośmiertne przemówienie nad otwartą mogiłą wygłosił ówczesny miejscowy ks. prob. Kokociński. Miejscowe społeczeństwo i władze ufundowały obelisk z tablicą informacyjną, stał on na miejscu zbrodni nad Obrzańskim Kanałem Środkowym, który okupanci zniszczyli w 1939 r. Trumna ze zwłokami zmarłego została ekshumowana jesienią 1932 r. na cmentarz w Wieleniu (n/Notecia), gdzie spoczęła na wieki.” Powyższy cytat został zaczerpnięty z artykułu Henryka Nowakowskiego pt. *Victis Honos* („Gazeta Wieleńska” 18 (34) luty 1996. W dość bliskiej odległości, gdzie zginął Michał Nowakowski znajdują się zachowane betonowe przyczółki jazu, jaki znajdował się na Obrzańskim Kanaale Środkowym. Żona Michała Nowakowskiego z domu Matusz była uczestnikiem Powstania Wielkopolskiego. Za swoją działalność została przez Niemców aresztowana, osadzona i osadzona w więzieniu Altdamm, a później w twierdzy magdeburskiej. W okresie kolejnego zrywu powstańczego, jakim było Powstanie Warszawskie, czynny udział w walkach brał nieletni wówczas syn Michała i Jadwigi Nowakowskich – Henryk, urodzony w Kębłowie, późniejszy kapitan żeglugi wielkiej.

Kalendarz z szematyzmem funkcjonariuszy Straży Celnej na rok 1927, s.

193; Artykuł Henryka Nowakowskiego pt. *Victis Honos* (cześć zwyciężonym) „Gazeta Wieleńska” 18 (34) luty 1996; *Na straży Granic Rzeczypospolitej, Wydawnictwo pamiątkowe z okazji X-lecia Straży Granicznej 1928-1938. Warszawa – 1938; Emil Hegemann – Der Freistaat Schwenten oder Deutsche Not Und Freude in der Grenzmark Posen, Prenslau, 1936 (tłumaczenie na j. polski)*

Eugenia Świetlińska-Pięta

Obiora Józef (1900-1988), urodził się w Brennie 29 stycznia 1900 r. Do szkoły powszechnej uczęszczał w latach 1907-1914, w której uczono tylko w języku niemieckim. Do roku 1918, kiedy został wcielony do armii niemieckiej pomagał rodzicom w prowadzeniu gospodarstwa rolnego. W wojsku po krótkim rekruckim przeszkoleniu został skierowany do Francji, na front zachodni. I dalej, aż do zakończenia I wojny światowej walczył w Belgii. Po powrocie do rodzinnego Brenna cieszył się wolnością. Z kolegami w szkole zdjęli portret Hindenburga i z niemieckiej flagi oderwali czarną część a z białą-czerwoną resztą maszerowali po wsi. 10 stycznia 1919 r. zapisał się u breńskiego komendanta na listę miejscowych powstańców. Pełnił służbę patrolową w okolicy Brenna i Filipowa, aż po Lgiń. W lutym 1919 roku wraz z innymi powstańcami złożył przysięgę w kościele w Brennie. Potem zo-

stał skierowany na front powstańczy Ponić – Rawicz w okolicy Huwacza, gdzie walczył z oddziałami niemieckimi. Po zakończeniu powstania, aż do 1921 przebywał w wojsku. W okresie międzywojennym nadal pomagał w rodzinnym gospodarstwie rolnym. Kiedy wybuchła wojna w 1939r. wraz z innymi uciekał aż pod Warszawę, gdzie chciał wstąpić do wojska. Ale wojska już tam nie było. Jednak tam dostaje się do niewoli, a kiedy zostaje zwolniony wraca do Brenna. Gospodarstwo zostało im odebrane i przekazane w ręce niemieckie. Całą okupację pracuje więc jako robotnik rolny na breńskim probostwie. Po wojnie, w wieku 33 lat ożenił się z 28 letnią Konstancją Samol z Bukówca Górnego. Całe dalsze życie przepracował na roli, prowadząc z żoną i dziećmi Zenonem i Józefą swoje 7,5 hektarowe gospodarstwo, gdzie siłą pociagową był jedynie koń. Był człowiekiem nadzwyczaj dokładnym i sumiennym. Udzielał się w życiu gospodarczym i społecznym wsi. Za udział w Powstaniu Wielkopolskim został odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym i awansowany na stopień podporucznika rezerwy Wojska Polskiego. Zmarł w wieku lat 88 lat i spoczywa na cmentarzu w Brennie.

Informacja wnuczki Grażyny Gonda z wywiadu przeprowadzonego w 1974 r. oraz materiały własne.

Kazimierz Wolniczak

Józef Obiora

Obrębowicz Tadeusz (1885-1940), major rezerwy 17 Pułku Ułanów Wielkopolskich. Urodził się 4 października 1885 roku w Stęszewie w rodzinie właściciela majątku Skórzewo Józefa i Stanisławy Odrowąż – Waligórskiej. Ukończył Królewskie Gimnazjum Wiktorii

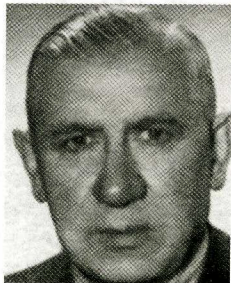
Augusty w Poznaniu (przy dzisiejszej ul. Bukowskiej, obecnie mieści się tam I Liceum Ogólnokształcące im. Karola Marcinkowskiego), gdzie uzyskał maturę. Przez 3 semestry studiował na politechnice w Niemczech. Później praktykował w majątku ojca w Skórzewie i jako urzędnik gospodarczy w Libnikach (Prusy Wschodnie), w gospodarstwie rolnym rodziny Waligórskich. Następnie do 1931 roku był administratorem w Skórzewie gm. Dopiewo. W 1907 roku został powołany do służby wojskowej w armii pruskiej; w roku 1909 został mianowany kapralem; w 1910 wachmistrzem. Na stopień podporucznika awansował w 1914 roku i w szeregach 3 Pruskiej Dywizji Rezerwowej został wysłany na front wschodni; od 1917 roku do końca I wojny światowej walczył na froncie zachodnim w Belgii i Francji. W początkach grudnia 1918 roku wrócił z frontu do rodzinnego Skórzewa. Po wybuchu Powstania Wielkopolskiego, razem z bratem Mieczysławem zebrał w Skórzewie zdolnych do noszenia broni ochotników, załadował na furmanki i przetransportował na miejsce zbiórki oddziału powstańczego podporucznika Andrzeja Kopy w Dopiewie. W miejscu koncentracji odpowiedzialny był za zakwaterowanie powstańców. Brał udział w zdobyciu lotniska w Ławicy w nocy z 5 na 6 stycznia 1919 roku; później walczył pod Zbąszyniem. W połowie stycznia 1919 roku, z własnym koniem wierzchowym został odesłany do Gniezna, gdzie został dowódcą 2 szwadronu, nowo tworzonego 3 pułku ułanów (późniejszy 17 Pułk Ułanów Wielkopolskich im. Króla Bolesława Chrobrego). Wraz ze swoim pułkiem walczył na północnym odcinku Frontu Wielkopolskiego. 1 czerwca 1919 roku otrzymał awans na stopień majora kawalerii, został dowód-

ca dywizjonu i przez cały czas brał udział w walkach swojego oddziału. Po śmierci ojca, na własną prośbę odszedł z wojska i zajął się administrowaniem majątkością rodziców w Skórzewie. W 1934 roku zamieszkał w Warszawie i pracował jako urzędnik u Dyrekcji Okręgowej Poczty i Telegrafów. We wrześniu 1939 roku jako oficer rezerwy 17 Pułku Ułanów został powołany do wojska i skierowany do Ośrodka Zapasowego Wielkopolskiej Brygady Kawalerii w Kraśniku. W nieznanym okolicznościach dostał się do niewoli sowieckiej. Był więziony w obozie jenieckim w Starobielsku. Zamordowany na przełomie kwietnia i maja 1940. Brak informacji na temat rodziny. Odznaczony był Srebrnym Krzyżem Zasługi i Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918–1921.

CAW, ap 3942; Odrzuc. 31.01.1938; A. Kopa, *Udział powiatu zachodnio-poznańskiego w Powstaniu Wielkopolskim w roku 1918/1919*, Poznań 1928; K. Plaskota, *Zarys historii wojennej 68 – go pułku piechoty*, Warszawa 1929; J. Wasutyński, *Zarys historii wojennej 17 – go pułku ułanów Gnieźnieńskich*, Warszawa 1929; St. Zakrzewski, Z. Godyń, *Szlakiem ułanów Chrobrego. Zarys historii 17 pułku ułanów Wielkopolskich im. króla B. Chrobrego*, Londyn 1973; P. Bauer, J. Zielonka, *Żołnierska droga przez mękę. Wielkopolanie w obozach sowieckich*, Kościan 1990, s. 45 i 52. J. Tucholski, *Mord w Katyniu*. Kozielski, Staszów, Starobielsk. Lista ofiar, Warszawa 1991, s. 463; *Powstanie Wielkopolskie 1918 – 1919. Materiały z sesji naukowych*, red. J. Skop, Dopiewo 2003, s. 49 – 50; M. Tomkowiak, *Losy braci Obębówiczów, powstańców wielkopolskich ze Skórzewa*, (w:) *Wielkopolski Powstaniec*, nr 9, R. 2003, s. 44-46; Zbiory Ga-

Malwina Tomkowiak

Okoniewski Wincenty (1894-1979), powstaniec wielkopolski. Urodził się 17 marca 1894 roku w Dąbrowie pow. Wągrowiec, w rodzinie rolnika Józefa i Marii z domu Harmacińska. Posiadał wykształcenie handlowe. W 1916 roku powołany został do armii pruskiej, wysłany na front zachodni; uczestniczył w bitwie pod Verdun. Po przyjeździe na urlop w grudniu 1918 roku ochotniczo wstąpił do oddziałów powstańczych. Od 30 grudnia 1918 roku do 11 kwietnia 1919 roku brał udział w walkach z Niemcami pod Parkowem, Nową Wsią i Łabiszynom; dowódca oddziału był por. Dratwiński. Później w oddziale Stefana Kubiaka z Damasławka pow. Wągrowiec na froncie północnym (12 kwietnia 1919 – 7 sierpnia 1919) uczestniczył w walkach o Damasławek, Żnin, Wapno, Kcynię i Szubin. Ponieważ w armii pruskiej uzyskał kwalifikacje telegrafisty, w wyzwalanych miejscowościach organizował łączność. Później uczestniczył w wojnie Polsko – bolszewickiej. Po demobilizacji, od 1921 roku podjął pracę zawodową w firmie L. Buchholz w Bydgoszczy (fabryka skór), gdzie był zatrudniony do grudnia 1939 roku. Następnie, wraz z rodziną wysiedlony przez hitlerowców do Generalnej Guberni (Jędrzejów woj. Kieleckie).

Wincenty Okoniewski

Prowadził tam sklep przydziałowych skór i obuwia, sprzedawanych na kartki za obowiązkowe odstawy płodów rolnych. W marcu 1945 roku wrócił do Poznania, następnie wyjechał do Bydgoszczy i podjął pracę w Fabryce Skór (dawnej fabryce Buchholza); po kilku miesiącach wrócił do Poznania i wraz ze współnikami założył sklep branży skórzanej, który został zlikwidowany wskutek nakładanych domiarów podatkowych przez Urząd Skarbowy (walka z tzw. prywatną inicjatywą). Później pracował w Związku Branżowym Spółdzielni Pracy w Poznaniu. Z powodu pogarszającego się stanu zdrowia, i utraty słuchu (wynik odniesionej rany głowy w czasie I wojny światowej), w 1955 r. przeszedł na rentę inwalidzką. Zmarł w Poznaniu w 1979 roku i został pochowany na cm. górczyńskim. Odznaczony był Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski i Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. Od 1930 r. żonaty z Emilią Straszewską, miał córkę Janinę (ur. 1931, inż. rolnik).

Informacje córki Janiny; dokumenty ze zbiorów rodziny; Zbiory Gabinetu Pamiątek Historycznych Eligiusza Tomkowiak w Dopiewie.

Malwina Tomkowiak

Okrasiński Paweł (1893-1971), podporucznik Wojska Polskiego. Urodził się 24 czerwca 1893 r. w Gnieźnie, w rodzinie Jana i Marii z domu Krüger. Ukończył ludową szkołę powszechną w Gnieźnie. W 1906 r. brał czynny udział w strajku szkolnym. W wieku 16 lat wstąpił do TG Sokół w Gnieźnie. Po wybuchu I wojny światowej, w listopadzie 1914 r. został powołany do armii pruskiej i służył w 2 baonie saperów w Szczecinie. Walczył na froncie rosyjskim i francuskim.

Był dwukrotnie ranny. Po wybuchu rewolucji w Niemczech wrócił do Gniezna i natychmiast przystąpił do działalności niepodległościowej w TG Sokół i w Polskiej Organizacji Wojskowej. Z chwilą wybuchu Powstania Wielkopolskiego w Gnieźnie 28 grudnia 1918 r. brał udział w oswobodzeniu miasta i w zwycięskiej akcji zbrojnej pod Zdziechową, a następnie w walkach na froncie północnym powstania, m. in. pod Nakłem, Szubinem i Rynarzewem. Po powrocie z frontu został przydzielony jako instruktor do kompanii rekrutów przy baonie zapasowym 4 p. strz. wlkp. W opinii dowódcy baonu por. Józefa Glesmanna „*Paweł Okraśński przysposabiał młodego żołnierza do przyszłej walki frontowej. Odnaczał się tutaj pilnością i gorliwością w służbie, szczerym patriotyzmem i umiłowaniem Ojczyzny, tak że zjednał sobie zaufanie nie tylko swoich podwładnych ale i przełożonych, w dowód czego mianowany został plutonowym*”. Z końcem lipca 1919 r. wyruszył ze swoim pułkiem na front litewsko-białoruski i uczestniczył w walkach o Mińsk, nad Berezyną i rzeką Świętloczą. W 1920 r. brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej i walczył pod Warszawą, Garwolinem i Nieświeżem. W styczniu 1921 r. zwolniony z wojska, podjął pracę w Powiatowej Kasie Chorych, a następnie Ubezpieczalni Społecznej w Gnieźnie, w której był zatrudniony do 1939 r. W okresie okupacji niemieckiej został wraz z rodziną wysiedlony do Krosna, gdzie pracował również w Ubezpieczalni Społecznej. Znając bardzo dobrze język niemiecki pomagał miejscowej ludności, a szczególnie młodym Polakom w uchylaniu się od pracy przymusowej w Generalnym Gubernatorstwie i w Niemczech. Po zakończeniu wojny, w kwietniu 1945 r. wrócił do Gniezna, gdzie ponownie został zatrudniony jako

urzędnik w Ubezpieczalni Społecznej, w której pracował do chwili przejścia na emeryturę w 1958 r. Brał też udział w akcji zasiedlania Ziem Odzyskanych; w maju 1945 r. był kierownikiem grupy mieszkańców ziemi gnieźnieńskiej (370 osób) udających się do Koszalina. Przed 1939 r. należał do wielu organizacji kombatanckich i społecznych, m. in. był członkiem TG Sokół (w latach 1922-24 pełnił funkcję naczelnika), Towarzystwa Powstańców i Wojaków, Związku Weteranów Powstań Narodowych RP 1914-1919, Związku Powstańców Wielkopolskich, Stowarzyszenia b. Żołnierzy 58 pp (4 p. strz. wlkp.), Komitetu Grobów Poległych w Gnieźnie. Po 1945 r. należał do Związku Powstańców Wielkopolskich 1918/19 i ZBoWiD-u. Za udział w Powstaniu Wielkopolskim w 1971 r. został mianowany na stopień podporucznika WP. Zmarł 10 grudnia 1971 r. w Gnieźnie i spoczął na cmentarzu św. Piotra i Pawła, w pobliżu kwatery poległych powstańców Ziemi Gnieźnieńskiej. Był odznaczony m. in. Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1971), Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1957), Brązowym Krzyżem Zasługi (1938), Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918-1921 (1935), Medalem Za Długoletnią Służbę (1939), Medalem Zwycięstwa i Wolności (1947) oraz odznakami honorowymi i pamiątkowymi: Frontu Litewsko-Białoruskiego (1923), Za Walkę o Szkołę Polską (1938), Powstańcowi Broni Wdzięczna Wielkopolska (1926), 14 Dywizji Piechoty Wielkopolskiej i 58 Pułku Piechoty. Z małżeństwa zawartego z 1929 r. z Wojciechą Małecką miał dzieci: Bożenę (ur. 1931) i Zdzisława (ur. 1933).

W. Jedlina-Jakobson, Z ludem wielkopolskim przeciw zaborcom. Wspomnie-

nia, Toruń 1936; *Jubileuszowa książka pamiątkowa z okazji 50-lecia gniazda gnieźnieńskiego, nakładca: Towarzystwo Gimnastyczne Sokół w Gnieźnie, Gniezno 1937; A. Krajewska (red.), Wspominając uczestnicy powstania. W 50 rocznicę Powstania Wielkopolskiego, (w:) Przemiany Ziemi Gnieźnieńskiej, R. 1968, nr 12; J. Łapiński, Zarys historii wojennej 58-go pułku piechoty wielkopolskiej, Warszawa 1928; J. Topolski (red.), Dzieje Gniezna, Warszawa 1965; Z. Wygocki, Gniezno i powiat gnieźnieński w Powstaniu Wielkopolskim 1918-1919, Poznań 1988; dokumenty i pamiątki rodzinne.*

Antoni Olczak

Orlikowski Feliks (1900-1997), handlowiec, urzędnik samorządowy. Urodził się 1 kwietnia 1900 r. w Miłosławiu w rodzinie kupca Feliksa i Pauliny z domu Świerczek. Po ukończeniu siedmioklasowej szkoły ludowej w Miłosławiu pomagał w rodzinnym handlu, a mając osiemnaście lat zaczął samodzielnie prowadzić hurt owoców. W 1918 r. powołany do armii niemieckiej, znalazł się w garnizonie poznańskim na Cytadeli. Jako żołnierz tegoż garnizonu uczestniczył w wyzwaniu Poznania z rąk niemieckich. Następnie w kompanii miłosławskiej pod dowództwem porucznika Nowaka wziął udział w walkach wokół Gniezna, Strzelna, Szubina, Inowrocławia i Złotnik Kujawskich. Jako żołnierz 59 pułku piechoty wlkp. brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej, m. in. walcząc pod Kijowem, Baranowiczami, Mińskiem, nad Berezyną i pod Warszawą. Mianowany na stopień kaprała i oddelegowany na półroczny kurs podoficerski, który ukończył „z wynikiem dobrym”. W 1930 r. otrzymał stopień plutonowego rezerwy. Po przejściu do cywila prowadził działalność

kupiecką w Miłosławiu. Od października 1927 r. został zatrudniony przez magistrat m. Swarzędza jako komornik miejski. W 1939 r. walczy w obronie Warszawy na odcinku Warszawa- Północ jako dowódca drużyny w stopniu sierżanta Po drugiej wojnie światowej był zatrudniony na stanowisku sekretarza Zarządu Miejskiego w Swarzędzu. Należał do Towarzystwa Powstańców i Wojaków w Miłosławiu, a następnie w Swarzędzu. Odznaczony Krzyżem Walecznych (1921), Wlkp. Krzyżem Powst. (1960), Krzyżem Frontu Litewsko-Białoruskiego 1918-1920. Zmarł 6 stycznia 1997 r., pochowany na cm. przy kościele św. Marcina w Swarzędzu. W 1929 r. zawarł w Swarzędzu związek małżeński z Władysławą z d. Tryjanowska (1906-1987). Dzieci: córka Kazimiera (1932-1953). Brat Feliksa, Kazimierz Orlikowski, starszy przodownik, pełnił przed 1939 r., funkcję kierownika posterunku Policji Państwowej w Swarzędzu.

APP – akta dot. powstańców wlkp.; APP – akta m. Swarzędza, akta osobiste; Akta USC Swarzędzu; AIPN Po 06/140/8/2;.

Arkadiusz Małyszka

Orłowski Józef (1899-1919), urodził się 1 września 1899 roku i mieszkał w Kościanie. Po rozpoczęciu Powstania Wielkopolskiego wstąpił w szeregi powstańcze. Walczył w 8 kompanii 7 Pułku Strzelców Wielkopolskich. Zginął 2 października 1919 r. jako szeregowiec na linii demarkacyjnej pod Chodzieżą. Został pochowany na cmentarzu parafialnym w Budzynie, razem z 11 innymi powstańcami. W 1925 roku staraniem Towarzystwa Powstańców i Wojaków im. gen. Dowbor – Muśnickiego w Budzynie po-

stawiono pomnik, który poświęcił ks. proboszcz Kazimierz Stachowiak (1887-1942). Na marmurowych tablicach umieszczono napis: „Cześć Bohaterom Powstania Włkp. 1918-1919” i nazwiska 12 spoczywających tam powstańców.

Wiesław Olszewski, Łukasz Jastrząb – „Lista strat Powstania Wielkopolskiego od 27 grudnia 1918 roku do 8 marca 1920 roku” Ze słowem wstępnym Lecha Kaczyńskiego Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej – Wydanie drugie zmienione i uzupełnione, Koszalin 2009; Waldemar L. Janiszewski – Dwie kwatery – Tygodnik Nowy z dnia 20.11.2012.

Ewa Kabat

Osowski Tomasz (1899-1986), urodził się w Piekarach w rodzinie Tomasza Józefy z domu Woroch. Ojciec w latach 1885-1916 był górnikiem w Westfalii, wrócił do domu jako inwalida. Matka prowadziła gospodarstwo domowe. Po ukończeniu 4-oddziałowej szkoły powszechnej w Jeziorkach, podjął pracę u ogrodnika. Od 25 maja 1917 r. służył w armii pruskiej (w 37 pułku piechoty w Międzyrzeczu). 10 grudnia 1918 r. wrócił do rodzinnych Piekar. 27 grudnia przystąpił do powstania wielkopolskiego. Brał udział w walkach pod Zbąszyniem, gdzie 10 stycznia 1919 r. został ranny. Leczony w Opalenicy i Poznaniu. Po wyleczeniu uczestnik walk z Ukraińcami pod Lwowem w 1919 r.; później walczył z Rosjanami pod Kijowem i Bobrujskiem; uczestnik Bitwy Warszawskiej. 10 sierpnia 1922 r. w stopniu kaprała zdemobilizowany i przeniesiony do rezerwy (3 kompania 58 pułku piechoty). Od jesieni 1922 r. do 1927 r. w Wojskach Ochrony Pogranicza. W 1927 zatrudniony został w Browarze Poznańskim, póź-

niej (do 1933 r.) pracował w hurtowni i sklepie skór i przyborów szewskich w Poznaniu przy ul. Woźnej. W 1933 roku zamieszkał w Dobieżyńnie. Dzięki wstawiennictwu Towarzystwa Powstańców Wielkopolskich otrzymał pracę w Zarządzie Drogowym w Nowym Tomyślu. Pracował przy konserwacji i naprawach dróg w okolicach Buku i Opalenicy. W okresie międzywojennym był aktywnym członkiem Koła Rezerwistów i Kombatantów I Wojny Światowej. W walkach we wrześniu 1939 r. nie brał. W okresie okupacji niemieckiej nadal pracował w swoim zawodzie na Odcinku Drogowym Powiatu Grodzisk Wielkopolski przy naprawie, konserwacji i odśnieżaniu dróg. W 1940 r. został przydzielony do budowy autostrady w Cieślach (gm. Buk). Po wkroczeniu wojsk sowieckich, od 26 stycznia 1945 r. pracował w posterunku Milicji Obywatelskiej w Dobieżyńnie. W 1946 r. otrzymał ponownie gospodarstwo rolne w Dobieżyńnie. Aktywnie działał społecznie: był członkiem Komitetu Odbudowy spalonej fary w Buku, Rady Miasta i Gminy Buk, Ochotniczej Straży Pożarnej i Stronnictwa Demokratycznego w Dobieżyńnie oraz ZBoWiD-u w Buku. Za udział w Powstaniu Wielkopolskim 13 grudnia 1971 r. mianowany podporucznikiem rezerwy Wojska Polskiego. Zmarł 22 listopada 1986 r. w szpitalu w Nowym Tomyślu i został pochowany na cmentarzu parafialnym św. Rocha w Buku. Odznaczony

Tomasz Osowski

był: Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1972), Złotym Krzyżem Zasługi (1962), Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1958) i Medalem Pamiątkowym Za wojnę 1918-1921 (1938). Był dwukrotnie żonaty: w 1926 r. ożenił się ze Stanisławą Kucner z Dobieszyna, z którą miał czworo dzieci Marię (zm. 1934), Bronisławą, Stanisławą i Władysławą. Po śmierci pierwszej żony w 1933 r., ożenił się ponownie, z Agnieszka Kucner (siostrą pierwszej żony), z którą miał troje dzieci: Stefana, Mariana i Teresę.

Zbiory Gabinetu Pamiątek Historycznych Eligiusza Tomkowiaka w Dopiewie; informacje dokumenty i pamiątki ze zbiorów syna Stanisława z Poznania; Tomkowiak Ewelina, Osowski Tomasz (1899-1986), (w:) Kościański Zdzisław, Tomkowiak Eligiusz, Bukowianie w Powstaniu Wielkopolskim 1918-1919, Poznań-Buk 2008; Tomkowiak Ewelina, Osowski Tomasz (1899-1986), (w:) Powstańcy Wielkopolscy. Biogramy uczestników Powstania Wielkopolskiego 1918-1919. Red. Bogusław Polak. Poznań 2008, T. V, s. 131.

Ewelina Tomkowiak

Owczarzak Antoni (1893-1984), urodził 2 maja 1893 roku w Dobieszewie, w dawnym powiecie szubińskim. Rodzicami byli Tomasz i Marianna z domu Brzezińska. Po ukończeniu 6 roku życia rozpoczął naukę w szkole powszechnej w Dobieszewie. Po osiągnięciu 14 lat pracował jako robotnik rolny. Początkowo zatrudniony był jako posłaniec wspólnie z rodzicami w majątku w Żurawi koło Kcyni, Nadborowie w powiecie żnińskim, Słupowej w powiecie szubińskim. W poszukiwaniu le-

piej płatnej pracy wyjechał w 1912 roku do Niemiec i pracował tam w koksowni w Westfalii. W 1914 roku został powołany do wojska niemieckiego i walczył na frontach I wojny światowej; w Rosji i we Francji. W 1918 roku wrócił z wojny. Wstąpił w szeregi Powstania Wielkopolskiego i walczył na froncie północnym pod Kcynią, Szubinem, Szamocinem, Margoninem i Chodzieżą w szeregach kompanii gołanieckiej. Jego udział w powstaniu poświadczył dowódca Włodzimierz Kowalski. Po powstaniu pozostał w wojsku polskim w szeregach 4 pp. w Krotoszynie do zwolnienia 5 sierpnia 1920 roku. W 1926 roku wstąpił w związek małżeński z Anastazją z domu Panfil. Małżonkowie doczekali się trojga dzieci. Następnie pracował na majątku w Czerlinie. W 1922 roku podjął pracę jako górnik w kopalni soli w Wapnie. Należał do Towarzystwa Powstańców i Wojaków, a następnie do Związku Powstańców Wielkopolskich. W czasie wojny i po jej zakończeniu pracował w kopalni soli w Wapnie do 1952 roku, kiedy przeszedł na emeryturę. Mieszkał w Olesznie, w powiecie wągrowieckim, a także w Iwnie pod Kcynią. W 1958 roku wstąpił w szeregi ZBoWiD-u. Uchwałą Rady Państwa z dnia 18 grudnia 1958 roku otrzymał Wielkopolski Krzyż Powstańczy. Decyzją Rady Państwa z 24 lutego 1972 r. mianowany podporucznikiem rezerwy Wojska Polskiego. Zmarł 8 czerwca 1984 roku.

Archiwum ZO ZKRP w Bydgoszczy obecnie w CAW.

Kamila Czechowska

Pawlak Ignacy (1899-1975), urodził się 23 stycznia 1899 roku w Sarbinowie koło Gostynia jako szóste dziecko Antoniego i Anny z domu Lorenz (1861-

1933). Jego ojciec był kowalem. Ignacy Pawlak walczył na froncie zachodnim I Wojny Światowej. Do powstania poszedł jako ochotnik już 29 grudnia 1918 roku. Walczył w kompanii śremskiej. Brał udział w bojach o Miejską Górkę (dzieje tych walk zachowały spisane wspomnienia), Sarnową, Słupię, Zieloną Górę, Kucharki i Wydory. W toku tych walk Niemcy zostali wyparci za rzekę Orlę. Po reorganizacji Wojsk Wielkopolskich został przeniesiony do 11 Pułku Strzelców Wielkopolskich, a następnie w stopniu kaprała do 69 pułku piechoty (w 17 DP). Ignacy Pawlak uczestniczył także w wojnie z bolszewikami. W bitwie pod Mołodecznem został ranny w nogę. Na front już nie wrócił, w listopadzie 1921 roku został zdemobilizowany. 8 stycznia 1925 roku wziął ślub z Weroniką Bruzi (1895-1941) w Sokolnikach koło Wrześni. Zaraz potem małżonkowie zamieszkali w Poznaniu na Łazarzu, gdzie Ignacy wybudował dom. Państwo Pawlakowie doczekali się trójki dzieci: Tadeusza, Teresy i Andrzeja, które wychowali w duchu chrześcijańskich oraz narodowych wartości i tradycji. W latach międzywojennych angażował się w życie społeczne; był członkiem rady nadzorczej Inwalidzkiej Spółdzielni Spożywczej w Poznaniu. W czasie II wojny światowej został wraz z rodziną wysiedlony przez Niemców do Mielca w Generalnym Gubernatorstwie. Po wojnie i powrocie do stolicy Wielkopol-

Ignacy Pawlak

ski pracował jako księgowy w „Grafice”. Należał do Związku Bojowników o Wolność i Demokrację oraz Związku Zawodowego Pracowników Poligrafii. Ignacy Pawlak zmarł 27 lipca 1975 roku w Poznaniu. Spoczywa na Cmentarzu Górczyńskim parafii pw. Matki Bożej Bolesnej przy ul. Ściegiennego (kwatery – IVP, rząd – 30, numer – 32). Odznaczony: Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1968) i Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1957). W 1972 roku, za udział w Powstaniu Wielkopolskim został awansowany do stopnia podporucznika Wojska Polskiego.

Parafia katolicka w Poniecu, Liber Baptisatorum, wpis 11/1899, Archiwum Archidiecezjalne w Poznaniu, PM 225/20, mkr 719, 20.06.2012 r.; Tekst Marii Magdaleny Walczak (wnuczki powstańca) napisany na 50-lecie niepodległości na podstawie rozmowy z Ignacym Pawlakiem; Uchwała Rady Państwa nr: 12.28-0.977 z dnia 1957-12-28 za: Lista Odznaczonych Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (<http://powstancy-wielkopolscy.pl/search>) dostęp 21.09.2015 r.; Rejestr mieszkańców miasta Poznania w Zintegrowanym Systemie Indeksacji Archiwalnej, szukajwarchiwach.pl; Książka jubileuszowa Wielkopolskiego Zarządu Wojewódzkiego Związku Inwalidów Wojennych Rzeczypospolitej Polskiej, Poznań 1925, s. 53,55 z zWBC (); Rozmowa Kacpra Awzana z Marią Magdaleną Awzan, Poznań, grudzień 2011 r.; Legitymacja ZBOWiD członka czynnego no. 302439; Legitymacja Ignacego Pawlaka nr 010827; Akt zgonu Ignacego Pawlaka, nr 1695/1975, Poznań, 28.07.1975 r.; Uchwała Rady Państwa z dnia 18.12.1968 r. (legitymacja ob. Ignacego Pawlaka nr. Ł-54623);

Uchwała Rady Państwa z dnia 24.06.1972 r.

Kacper Awzan

Perż Kazimierz (1899-1940), ppor. rezerwy Wojska Polskiego. Urodził się 23 grudnia 1899 r. w Jaskółkach pow. Ostrów Wielkopolski, syn Franciszka i Julianny z d. Biczysko. W latach szkolnych należał do Związku Tomasza Zana oraz Drużyny Strzeleckiej. Uczestnik powstania wielkopolskiego oraz wojny polsko-bolszewickiej. Podporucznik mianowany 1 października 1924 r. Służył w 67 pułku piechoty. W 1924 został absolwentem prawa Uniwersytetu Poznańskiego. Pracował jako adwokat w Śremie a następnie od 1932 w Gnieźnie, gdzie prowadził kancelarię przy ul. Kilińskiego 9. Jako kandydat Narodowej Demokracji został 12 października 1933 wybrany przez Radę Miejską na prezydenta Gniezna, jednak nie został zatwierdzony przez sanacyjne Ministerstwo Spraw Wewnętrznych. W latach 1935-39 radny Miasta Gniezna z listy Obozu Narodowego. W 1934 został prezesem Zarządu Okręgowego Towarzystwa Gimnastycznego Sokół w Gnieźnie. Przed wybuchem wojny zmobilizowany. W czasie działań wojennych, dostał się do niewoli sowieckiej. Zamordowany w kwietniu 1940 r. w Katyniu. Odznaczony Krzyżem Niepodległości.

Jubileuszowa książka pamiątkowa

z okazji 50-lecia Gniazda Gnieźnieńskiego 1887-1937, Gniezno 1937; Orędownik Wrzesiński 19.10.1933; Nowy Kurjer 14.10.1933; Dz. Urz. Min. Sprawiedliwości nr 15 z dn. 16.08.1932; Palestra. Pismo Adwokatury Polskiej – nr 04/2000; Rada Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa – Lista jeńców obozu w Kozielsku zamordowanych w Lesie Katyńskim w kwietniu i maju 1940 roku, spoczywających na Polskim Cmentarzu Wojennym w Katyniu.

Wojciech Sander

Piniecki Bolesław Wiktor (1892 - 1940), podpułkownik Wojska Polskiego. Urodził się 16 września 1892 r. w Karczewie w rodzinie nauczyciela Bronisława i Bronisławy de Elimer. Uczęszczał do gimnazjum w Poznaniu, a następnie we Wschowie, gdzie w 1914 r. uzyskał świadectwo dojrzałości. Od 1906 r. należał do Towarzystwa Tomasza Zana. W latach 1912-1914 był prezesem organizacji we Wschowie. Stworzył wtedy tajną Drużynę Strzelecką. Pełnił funkcje zastępcy komendanta, prowadząc ćwiczenia wojskowe w lasach wschowskich. 3 sierpnia 1914 r. został powołany do wojska niemieckiego z przydziałem do dyonu zapasowego 2 pułku artylerii ciężkiej w Poznaniu. Od 20 października na froncie zachodnim, dowódca plutonu. 24 sierpnia 1917 r. mianowany ppor. Do 23

Kazimierz Perż

Bolesław Wiktor
Piniecki

stycznia 1918 r. pełnił funkcję oficera obszerwacyjnego 2 dyonu. Od 24 stycznia tegoż roku przeniesiony do dyonu zapasowego. Od 16 października w dyonie zapasowym 23 pułku artylerii ciężkiej w Poznaniu. W listopadzie 1918 r. nawiązał kontakt z Mieczysławem Paluchem, wstąpił do Polskiej Organizacji Wojskowej zaboru pruskiego i na jego rozkaz włączył się w organizację oddziałów Służby Straży i Bezpieczeństwa, kierując tajnym biurem informacyjnym na Wildzie. 27 grudnia brał udział w zajęciu magazynów uzbrojenia przy Wielkich Garbarach. W ostatnich dniach grudnia 1918 r. przystąpił do organizowania batalionu powstańczego. Na jego czele zajmował Stację Lotniczą na Ławicy (z 5 na 6 stycznia 1919 r.). Baon wcielony został do 10 Pułku Strzelców Wielkopolskich; od 23 stycznia do 14 kwietnia 1919 r. pełnił funkcje adiutanta. Dekretem Komisarjatu Naczelnej Rady Ludowej nr 41 (poz. 117 z 13 kwietnia 1919 r.) mianowany został por. (ze starszeństwem od 1 listopada 1917 r.). 14 kwietnia 1919 przeniesiony do 2 dyonu 1 Pułku Artylerii Ciężkiej Wielkopolskiej jako dowódca baterii. 26 maja mianowany dowódcą III baonu 1 Pułku Rezerwowego. Od 1 do 20 września przydzielony do szkoły podoficerskiej 1 Pułku Strzelców Wielkopolskich. 16 kwietnia 1920 r. objął dowództwo baterii w 14 Pułku Artylerii lekkiej, a od 20 lipca dowództwo 5 baterii w 15 Pułku Artylerii Ciężkiej. Jako dowódca baterii: W walce o Płock w dniach 18-19 sierpnia 1920 dowodził 5 baterią 15 pułku artylerii ciężkiej. Przyczynił się do tego, że bolszewicy nie zdobyli Płocka. DO ostatniej chwili, kiedy 5 bateria dostała się pod silny ogień artylerii nieprzyjaciela, pozostał na na posterunku obserwacyjnym, aby uratować przyrządy optyczne, miernicze i telefoniczne – co

mu się udało, ale został odcięty od oddziału. Wtedy przepłynął wpław Wisłę pod ogniem nieprzyjaciela. Za czyn ten odznaczony został VM 5 kl. (nr 4122). 20 października mianowany kapitanem. Od 1 grudnia przydzielony do 15 DP, a od 20 lutego 1921 r. do Dowództwa Okręgu Generalnego Pomorze, od 1 sierpnia był tymczasowym dowódcą 30 Dywizjonu Artylerii Ciężkiej, a następnie dowódcą kadry zapasowej 7 Pułku Artylerii Ciężkiej. Od 17 października przeniesiony do DOK nr VII, 2 grudnia objął dowództwo kadry zapasowej 7 PAC, od 19 czerwca 1922 r. był dowódcą 2 dyonu 7 PAC, później kadry zapasowej. Od 24 października 1923 r. był dowódcą 1 dyonu 7 Pułku Artylerii Ciężkiej. Od 26 lipca 1924 r. kwatermistrzem. 25 kwietnia 1927 r. mianowany majorem. Od 1 sierpnia 1929 r. był dowódcą III dyonu 7 PAC, a od 15 II 1932 dowódcą II dyonu 19 Pułku Artylerii Ciężkiej. 1 stycznia 1934 r. mianowany podpułkownikiem i przesunięty 27 kwietnia t. r. do 17 Pułku Artylerii Lekkiej na stanowisko zastępcy dowódcy pułku. Od 1936 r. był zastępcą dowódcy 10 Pułku Artylerii Ciężkiej. We wrześniu 1939 r. dowodził artylerią dywizyjną w 36 Rezerwowej Dywizji Piechoty wchodzącej w skład Armii „Prusy”. Po 17 września 1939 r. w nieustalonych okolicznościach dostał się do niewoli sowieckiej i osadzony w obozie w Kozielsku. Znajduje się na liście wywozowej nr 032/1 z 14 kwietnia 1940 r. Zamordowany został w Katyniu. Odznaczony był także Krzyżem Niepodległości z mieczami, Krzyżem Walecznych, Złotym Krzyżem Zasługi oraz licznymi medalami i odznaczeniami. Ze związku małżeńskiego z Marią z Pędzińskich, miał trzech synów: Ryszarda Jana (ur. 1926), Jerzego Bronisława (ur. 1931) i Andrzeja.

CAW, AP 337; tamże, 69 Pułk Piechoty; TU NRL nr 8 z 24 IV 1919, s. 30; T. Kryśka-Karski, *Straty korpusu oficerów artylerii WP 1939-1945*, Londyn 1979, s. 45; tenże, *Polskie Drużyny Strzeleckie w byłym zaborze pruskim*, „Polska Zbrojna” 1934, nr 67; Ku czci poległych lotników, Warszawa 1933, s. 62-63; K. Plaso-ta, *Zarys historii wojennej 68 Pułku Piechoty*, Warszawa 1929, s. 5-6; M. Palusz-kiewicz, J. Szews, *Słownik biograficzny członków tajnych towarzystw gimnazjal-nych w Wielkim Księstwie Poznańskim*, Poznań 2000, s. 155; A. Czubiński, Z. Grot, B. Miśkiewicz, *Powstanie wielko-polskie 1918-1919. Zarys dziejów*, War-szawa-Poznań 1978 (wg indeksu); K. Ba-naszek, W. K. Roman, Z. Sawicki, *Kawa-lerowie Orderu Virtuti Militari w mogi-łach katyńskich*, Warszawa 2000, s. 223; *Katyń. Księga Cmentarna Polskiego Cmentarza Wojennego*, Warszawa 2000, s. 483; B. Polak, biogram (w:) *Wielkopo-lanie Kawalerowie Orderu Virtuti Milita-ri 1918-1920*, Red. Naukowa Bogusław Polak i Michał Polak, Koszalin 2010, s. 156-157.

Bogusław Polak

Pioszczyński Walenty (1896-?), uro-dził się 14 lutego 1896 roku w Lubomie-rzu powiat jarociński, w rodzinie Fran-ciszka i Marcjanny z domku Maisnero-wicz. W Lubomierzu ukończył 4 klasy szkoły powszechnej, następnie pomagał ojcu w gospodarstwie rolnym. W 1915 roku powołany został do armii niemieckiej. Po przeszkoleniu wysłany został na front zachodni do Francji. Dwukrotnie ranny. W lipcu 1918 roku został zwolnio-ny z wojska z 33% inwalidztwem. Ochot-niczo wziął udział w powstaniu wielko-polskim. Następnie wcielony został do 3 Pułku Strzelców Wielkopolskich (57

pp. wlkp.). W 1920 roku w trakcie walk odwrotowych kapral Pioszczyński 16 lip-ca został ranny dwukrotnie w nogę. Sze-regów nie opuścił, lecząc się ambulatoryj-nie. Według opinii dowódcy 11 kompanii: „Pioszczyński w boju dodaje swoją od-wagę, walecznością i męstwem każdemu żołnierzowi otuchy, nie zna żadnej prze-szkody, mogącej go powstrzymać”. Ka-pral Pioszczyński odznaczony został Or-derem Virtuti Militari 5 klasy nr 286. Pioszczyński napisał w swoim życiorysie: „Największym szczęściem w moim życiu był dzień, gdy dowódca pułku zawiesił na mojej piersi Order Virtuti Militari”. W 1921 roku awansowany na plutonowe-go W. Pioszczyński został zdemobilizo-wany. Przez cztery lata pracował we Francji. Odezwały się jednak rany wojen-ne i musiał wrócić do Polski. Przez kilka lat pozostawał be pracy. Po wielu inter-wencjach znalazł zatrudnienie, jako woź-ny w Komendzie Miasta Poznania i przy-dzielony jako cywilny wartownik do Składnicy Materiałów Intendenckich. Dalszych informacji brak.

CAW, VM 14-138.

Bogusław Polak

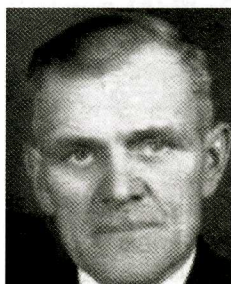
Pluciak Wawrzyniec (1891-1967), urodził się w miejscowości Góra, pow. Żnin w rodzinie Ignacego i Michaliny. W 1905 r. ukończył szkołę ludową. Pra-cował jako robotnik, mieszkał przez wie-le lat w Trzemesznie przy ul. Grochow-skiej 1. Po wybuchu I wojny światowej 2 sierpnia 1914 r. został zmobilizowany do armii niemieckiej. Po krótkim prze-szkoleniu został 25 sierpnia t. r. skierowa-ny został na front rosyjski, a następnie aż do 20 lutego 1918 r. walczył na froncie francuskim. Był kilkakrotnie ranny w gło-wę, uda i lewą nogę. Przez cały czas słu-

żył w 10 Batalionie Zastępczym. Służbę w armii pruskiej zakończył 28 listopada 1918 r. Był odznaczony pruskim Krzyżem Żelaznym II klasy. 27 grudnia 1918 r. wstąpił do oddziałów powstańczych i kolejno służył w następujących jednostkach: Oddział Rogoziński (1 stycznia – 1 marca 1919), w 59 Pułku Strzelców Wielkopolskich (1 marca 1919 – 1920) i do 20 września 1920 r. w kompanii zapasowej tego pułku. Od 1 lutego 1920 r. przebywał w szpitalu w Rawiczu. Z wojska został zwolniony 20 września 1920 r., a do rezerwy został przeniesiony 9 kwietnia 1923 r. 18 listopada 1931 r. komisja lekarska uznała go za inwalidę wojennego. Po 1945 r. zamieszkał w Pile przy ul. Żeromskiego. Korzystał z wózka inwalidzkiego. Zmarł w Pile 24 maja 1967 r. Został pochowany 26 maja 1967 r. na Cmentarzu Komunalnym w Chodzieży. Grób już nie istnieje. Z udział w Powstaniu Wielkopolskim został odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. 11 lipca 1920 r. zawarł związek małżeński z Katarzyną z domu Bartecka. Z małżeństwa tego urodziło się troje dzieci: Czesław (ur. 17 lipca 1921), Barbara (ur. 27 listopada 1923) i Janiny (23 listopada 1927).

Dokumenty znajdujące się w Muzeum Okręgowym w Pile; informacje rodziny.

Wojciech Kicman

Poczta Michał (1893-1965), urodził się 13 września 1893 r. w Rozdrażewie w powiecie krotoszyńskim. Ojciec jego Michał Poczta prowadził gospodarstwo rolne, a matka Marianna z domu Sztuder zajmowała się gospodarstwem domowym. Po ukończeniu szkoły powszechnej pracował w gospodarstwie swego ojca. Odbił służbę wojskową w armii niemiec-

Michał Poczta

kiej. Po wybuchu Powstanie Wielkopolskie wziął czynny udział w walkach powstańczych od 1 stycznia 1919 r. Na podstawie dokumentu zastępczego poświadczanego przez dwóch świadków potwierdzonego przez P. G. R. N w Rozdrażewie M. Poczta wziął czynny udział przy oswobodzeniu Krotoszyna oraz walczył pod Zdunami, Chachalnią Borownica i Ujazdem. Po zakończeniu działań wojennych powrócił do swojej pracy zawodowej, jako rolnik. Uchwałą Rady Państwa nr 0/899 z dnia 4 listopada 1958 r. został odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. Zmarł w 1965 roku.

Opracowano na podstawie materiałów udostępnionych przez Tomasza Paterka

Michał Pietrowski

Podhorski Włodzimierz, Zygmunt, Benedykt, Piotr (1884-1941), inżynier, oficer Wojska Wielkopolskiego, dowódca 17 Pułku Ułanów Wielkopolskich, pułkownik WP. Ur. się 6 marca (wg. kalendarza rosyjskiego 22 lutego) 1884 r. w majątku rodzinnym Koneła (pow. lipowiecki w guberni kijowskiej) jako syn Piotra, inż. architekta i Klementyny z Lipkowskich, właścicieli ziemskich. Miał braci: Wacława (ur. 1885) i Zygmunta (ur. 1891). Do dwunastego roku życia wychowywał się w majątku rodziców. W 1896 r. odesłano go do Odessy, gdzie w 1903 r. ukończył

szkołę średnią im. Św. Pawła. Po zdaniu matury odbywał, jako ochotnik, służbę wojskową (27 września 1903-17 sierpnia 1904), w 26 pułku dragonów w Białej Cerkwi. 4 października 1904 r. został mianowany chorążym rezerwy kawalerii. W latach 1904-1907 studiował na Studium Rolniczym Uniwersytetu Jagiellońskiego, uzyskując tytuł inż. rolnika. Po ukończeniu studiów, pojechał do krewnych w Wielkopolsce, gdzie w majątku ziemskim Teodora Mańkowskiego w Słupi k. Kępna, odbywał praktykę rolniczą w latach 1907-1909. Następnie powrócił w rodzinne strony. W 1910 r. ojciec zakupił majątek Chinocze na Wołyniu, na którym Włodzimierz zaczął gospodarować samodzielnie. Dwukrotnie odbywał ćwiczenia wojskowe: od 18 kwietnia do 29 maja 1911 r. w 9 pułku dragonów w Żytomierzu, od 3 maja do 28 czerwca 1914 r. w 11 pułku dragonów w Krzemieńcu. Po wybuchu I wojny światowej został zmobilizowany (30 sierpnia 1914 r.) do 9 Korpusu armii rosyjskiej jako dowódca plutonu transportu korpusowego; służył tam do 30 października 1917 r. Odkomenderowany został do I Korpusu Polskiego gen. J. Dowbora-Muśnickiego, gdzie służył do 20 lipca 1918 r. jako młodszy oficer przy kompanii sztabowej dowództwa korpusu. W wyniku zagrożenia przez oddziały bolszewickie sztab korpusu wyjechał z Mińska (Białoruskiego) do Bobrujska. W. Podhorskiego pozostawiono z półkompanią z zadaniem ochraniać składów i archiwów, które w miarę możliwości miały być ewakuowane. Aresztowany przez bolszewików i odesłany pod eskortą w kierunku Moskwy. Udało mu się zbiec i drogą okrężną przedostał się do Bobrujska, gdzie stał I Korpus Polski. Po jego kapitulacji w maju 1918 r. i rozwiązaniu, chorąży W. Podhorski przedostał się do Humania

a następnie do Warszawy, gdzie zbierała się cała rodzina. W Warszawie w lutym 1919 r. spotkał znajomego płk. Aleksandra Pajewskiego (z I Korpusu Polskiego), który obecnie organizował w Poznaniu 1 Pułk Ułanów Wielkopolskich. Ten zabrał go do Poznania i 1 marca W. Podhorski wstąpił do 1. p. uł. wlkp. jako oficer ordynansowy dowódcy. 13 marca awansował na ppor. 1 maja 1919 r. został adiutantem w 1 Brygadzie Jazdy Wielkopolskiej (d-ca płk A. Pajewski). 29 maja awansowany na por. i tego samego dnia na rotmistrza. Od 22 maja do 1 sierpnia 1919 r. wraz z 1 Brygadą Jazdy, przebywał na froncie północnym powstania wielkopolskiego, potem w garnizonie Poznań. Brygada brała udział w rewindykacji płn. Wielkopolski i Pomorza, przyznanych Polsce traktatem wersalskim (od 17 do 31 stycznia 1920 r.). 23 marca wyruszył z brygadą na front wschodni. 1 maja został przeniesiony do 17 p. uł. na dowódcę I dywizjonu. Działając w składzie 7 Brygady Jazdy brał udział w zagonie na Malin i 7 maja 1920 r. wkroczył na czele dywizjonu do Kijowa jako pierwszy zwarty oddział WP. W następnych tygodniach 17 p. uł. obsadzał odcinek na północ od Kijowa. Od 31 maja w ciągłych walkach odwrotowych. Współdziałał z 6 Dywizją Ukraińską. Za udany wypad na tyły wroga pod Rudnię-Kowanę (1-4 lipca) został odznaczony VM. 29 sierpnia otrzymał nominację na stopień majora, ze starszeństwem od 1 kwietnia. Od 5 września do 5 października 1920 r. zastępował d-cę 17 p. uł. 10 września pułk został odtransportowany spod Lwowa do koszar w Gnieźnie celem reorganizacji. Od 5 października objął ponownie dowództwo I dywizjonu. Rozpoczął się okres pokojowej służby. Od 16 maja – 1 lipca 1921 r. odbył kurs dla oficerów sztabowych jazdy przy C. S. Kaw. w Gru-

dziadzu. Powróciwszy, objął obowiązki d-cy 17 p. uł. (jako p. o.). Pułk w listopadzie 1921 r. został przeniesiony do Leszna. 3 maja 1922 r. zweryfikowany w stopniu podpułkownika. Od 1 września do 28 grudnia 1922 r. był na kursie dowódców pułków w Rembertowie. Od 14 października 1922 r. do 14 lutego 1929 r. był dowódcą 17 p. uł. Od 11 maja do 1 sierpnia 1924 r. na kursie w Szkole Kawalerii w Saumur we Francji. Od 23 grudnia 1924 r. do 23 stycznia 1925 r. zastępował d-cę 7 Brygady Kawalerii. Kurs doszkalający oficerów sztabowych odbył (od 11 kwietnia do 19 lipca 1926 r.) w Ośrodku Szkolenia Kawalerii w Grudziądzu. 1 stycznia 1927 r. awansował na stopień pułkownika. Od 14 lutego 1929 r. do 15 listopada 1932 r. był członkiem Oficerskiego Trybunału Orzekającego w Modlinie, dokąd dojeżdżał z Poznania, gdzie osiadł z rodziną. Od 15 listopada 1932 r. do 30 kwietnia 1933 r. w dyspozycji D. O. K. I w Warszawie. 30 kwietnia 1933 r. przeniesiony w stan spoczynku. Przez pewien czas pracował w towarzystwie ubezpieczeniowym jako rzeczoznawca od klęsk żywiołowych w rolnictwie. We wrześniu 1939 r. zgłosił się jako ochotnik do WP i dostał się wkrótce do niewoli niemieckiej. Osadzono go w obozie jenieckim Oflag VII A Murnau. Tam zachorował na gruźlicę i został na początku 1941 r. przewieziony do Warszawy, gdzie mieszkała już jego rodzina. Umieszczono go w Szpitalu Ujazdowskim, tam zmarł 30 lipca 1941 r. Pochowany na cmentarzu wojskowym na Powązkach. Był odznaczony m. in.: VM 5 kl. Nr 4060 (nadany 30 czerwca 1921), Medal Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości, Medal Pamiątkowy Za Wojnę 1918-1921, Medal Interalle (nadany 3 maja 1925). Związek małżeński z Marią z Rusieckich zawarł w 1912 r. Miał dzieci: Romana (ur.

4 stycznia 1914), oficera WP, Piotra (ur. 17 maja 1916), inżyniera, Stanisławę (ur. 25 sierpnia 1919).

CAW, ap. 4050, 7394, 13370, 15028; S. M. Dobrowolski, *Życiorys pułkownika Włodzimierza Podhorskiego*, „Biuletyn Informacyjny Związku 17 p. uł. Wlkp.”, Londyn 1971, nr 13; S. Zakrzewski, Z. Godyń, „Szlakiem Ułanów Chrobrego”, Londyn 1973, s. 48-84; *Kawalerowie Virtuti Militari 1792-1945*, red. B. Polak, t. II cz. 2, Koszalin 1993, s. 166-167; E. Śliwiński, *biogram Włodzimierza Podhorskiego*, „Słownik biograficzny Leszno”, pod red. B. Głowinkowskiej i A. Koniora, Leszno 2004, s. 331-332.

Eugeniusz Śliwiński

Polaszewski Kazimierz (1898-1968), urodził się 2 lutego 1898 r. w Mamliczu, w powiecie szubińskim. Rodzicami byli Józef i Maria z domu Lewicka. Skończył 7 klas szkoły powszechnej (w latach 1905-1912 w Mamliczu). Brał udział w strajku szkolnym. Po ukończeniu szkoły pomagał rodzicom na gospodarstwie rolnym. W latach 1914-1916 praktykował jako sprzedawca. W 1916 r. powołany został do armii niemieckiej. W grudniu 1918 r. wrócił do domu. Po wybuchu powstania wstąpił w szeregi kompanii barcińskiej, służył pod dowództwem Leona Krukowskiego. Brał udział w walkach pod Łabiszynem, Szubinem i Budzynie. Wspominał po latach potyczkę pod Kołaczkowem, podczas której powstańcy zdobyli karabiny maszynowe na wycofujących się oddziałach niemieckich. W czasie tej potyczki 1 stycznia 1919 r. został ranny. Po wyleczeniu w maju 1919 r. wstąpił do wojska w szeregi 8. kompanii 58 pp. Z wojska został zwolniony w kwietniu 1921 r. Służbę w wojsku ukończył

w stopniu sierżanta. Dla uzupełnienia wiedzy rozpoczął naukę w szkole handlowej w Poznaniu. Wstąpił w związek małżeński i wraz z żoną prowadził sklep kolonialny i gastronomię do 1939 r. Był członkiem organizacji skupiającej weteranów powstania w okresie międzywojennym. Działal także w straży pożarnej. Po wybuchu II wojny światowej trafił do obozu, a następnie wysiedlony został do GG. Po zakończeniu wojny wrócił w rodzinne strony, prowadził sklep i pracował na gospodarstwie w Złotnikach Kujawskich. W 1948 r. zmuszony został do oddania lokalu „Samopomocy Chłopskiej”. Był członkiem koła ZBoWiD w Złotnikach Kujawskich. Odznaczony Krzyżem Walecznych, Medalem Niepodległości, a po wojnie Uchwałą Rady Państwa z dnia 2 maja 1958 r. Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. Zmarł 25 listopada 1968 r.

Archiwum ZO ZKRP w Bydgoszczy obecnie w CAW.

Kamila Czechowska

Polcyn Kazimierz (1887-1950), urodził się 11 lutego 1887 r. w Budzynie pow. Chodzież. Ojcem jego był mistrz rzeźnicki Antoni Polcyn, a matką Anna z Januchowskich. Miał siostrę Władysławę (1877- 1958), Józefę – zamężna Januchowska i Wincentę (1880-1963) oraz brata Leona (1885). Po ukończeniu szkoły powszechnej, podobnie jak ojciec wyuczył się zawodu i został mistrzem rzeźnickim. W latach 1907-1909 odbył obowiązkową służbę w wojsku pruskim. W czasie I wojny światowej walczył na froncie zachodnim. Po demobilizacji i powrocie do domu, jako ochotnik zgłosił się do Powstania Wielkopolskiego. Był członkiem Straży Ludowej w Budzynie

i brał udział w walkach o Chodzież i pod Budzynie. Związek małżeński zawarł 25 stycznia 1921 r. w Budzynie, z urodzoną 19 czerwca 1896 r. w Dobrzycach pow. Krotoszyn Władysławą Dąbkiewiczówną, córką kupca Józefa Dąbkiewicza. Małżeństwo było bezdzietne. Należał do istniejącego przed wojną w Budzynie (od 1923 r.) Towarzystwa Powstańców i Wojaków im. gen. Dowbor – Muśnickiego. Był członkiem Bractwa Strzeleckiego w Budzynie. W jego sali odbywały się zebrania organizacji. W czasie okupacji byli wysiedleni do Włoszczowej w Generalnej Guberni. Zmarł 29 września 1950 roku w Budzynie i został pochowany na miejscowym cmentarzu. W Powstaniu Wielkopolskim brał również udział jego brat Leon Polcyn i siostrzeniec Leon Januchowski.

K. Kościelna – Powstanie Wielkopolskie 1918 -1919 na terenie Budzyna; Protokolarz Bractwa Strzeleckiego w Budzynie 1911-1917; W. Janiszewski; USC Budzyń; informacje rodziny.

Ewa Kabat

Rajewicz Michał (1899-1919), syn kowala, urodzony 18 września 1899 roku w Grylewie pow. Wągrowiec. Jego rodzicami byli Teofil i Antonina z d. Zmuda. Po ukończeniu szkoły powszechnej pomagał rodzicom na gospodarstwie w Łęgowie. W 1917 roku powołany został do służby wojskowej. Pełnił ją w 54

Michał Rajewicz

pp. w Kołobrzegu. Po przeszkoleniu jako celowniczy ciężkiego karabinu maszynowego odkomenderowany został na front zachodni. Walczył m. in. w Belgii i Francji. 21 grudnia 1918 r. zdemobilizowany wrócił do rodzinnego Łęgowa. 28 grudnia 1918 r. przystąpił w Wągrowcu do powstania. Przydzielony został do tworzącej się kompanii karabinów maszynowych 4 Pułku Strzelców Wlkp. Jego dowódcą był ppor. Kazimierz Bonowski. Rajewicz poległ 7 stycznia 1919 r. podczas niemieckiego nalotu na Budzyn. Spod lipy na rynku miasta ostrzeliwał nieprzyjacielski samolot. Podczas wymiany ognia otrzymał śmiertelny strzał. Zginął na miejscu. 11 stycznia 1919 roku odbyło się nabożeństwo pogrzebowe w kościele poklasztornym w Wągrowcu. Pochowany został na cmentarzu przy ul. Skockiej. Miasto pożegnało go z należnymi honorami. Rajewicz był pierwszym powstańcem z Wągrowca, który poległ za Ojczyznę. Jego brat Stefan walczył w armii gen. Józefa Hallera. Matka Michała Rajewicza Antonina otrzymała od Głównodowodzącego Wojsk Polskich b. Zaboru Pruskiego – gen. Józefa Dowbora-Muśnickiego Krzyż Pamiątkowy „Wielkopolska Matkom Poległych”. Patent na ten Krzyż wystawiony został 1 grudnia 1919 r. i opatrzony Nr 209. Szer. Michał Rajewicz za *bohaterską śmierć na Polu Chwały* odznaczony został Krzyżem Niepodległości – pośmiertnie 21 czerwca 1938 roku. W okresie międzywojennym powstańcy budzyńscy miejsce śmierci Rajewicza uczcili tablicą pamiątkową. Zamontowali ją na gmachu ówczesnego magistratu. Na metalowej tablicy napisali: /Tu poległ śmiercią bohatera/, /w obronie Budzyna dnia 7 I 1919 r./, /śp. Michał Rajewicz urodz. 18 III 1899 r./, /Cześć Jego pamięci/,

/Tow. Powst. i Wojaków w Budzynie/. W 1939 r. Niemcy tę tablicę zniszczyli. W 50 rocznicę jej zniszczenia – na Okręgliku w Budzynie w Maryjnym Sanktuarium Parafialnym, które jest Pomnikiem Pamięci Narodowej złożona została druga tablica dla uczczenia 70 rocznicy bohaterskiej śmierci tego Powstańca. Na tej tablicy wypisano słowa: /BÓG i OJCZYŻNA/, /Pamięci Powstańca/, /MICHAŁA RAJEWICZA/, /który 7 I 1919 r. poległ/, /w obronie Budzyna i jako pierwszy/, /w powiecie chodzieskim/, /oddął swoje życie za Polskę/, /1919-1989/. Tablicę odsłonił w towarzystwie kombatanów gen. Franciszek Kamiński, Komendant Główny BCh, a poświęcił ją Ks. kan. Jan Ksycki w asyście czterech kapłanów. W uroczystości uczestniczyły Władze Gminy Budzyn i społeczeństwo dawnego miasta. Na pamiątkę tej uroczystości rozdano 50 okolicznościowych kart pocztowych z pieczęcią Urzędu Poczтового *Budzyn*, 26 VI 1989. Granitową tablicę ufundował kpt. Stefan Serednicki, VM z Warszawy. Na lipie, pod którą poległ śp. M. Rajewicz do naszych dni zachował się wyłożony krzyż (19,5 x 10,5 cm).

CAW 24/23842; A. Rakoczy, *Relacja z roku 1967 Pauliny Kolanowskiej (1879-1969)*; P. Grzeczka, *Moje wspomnienia z walk o niepodległość Polski, Budzyn 1937*; (K. Rakoczy) *W Budzynie na Okręgliku. Msza św. Za poległych Powstańców Wielkopolskich (w:) Słowo Powszechnie Nr 131, 6 VII 1989 r.*; W. L. Janiszewski, *Michał Rajewicz, mps.*; W. Purczyński, *Spółeczeństwo Ziemi Wągrowieckiej w dobie Powstania Wielkopolskiego, Wągrowiec 2008 (na str. 161 jedyne zdjęcie M. Rajewicza).*

Eustachy Rakoczy ZP

Rajkowski Marian (1901-1938), urodził się 15 marca 1901 roku w Środzie. Był synem Józefa i Marii z domu Werblińska. Z zawodu był kupcem. Jako młody człowiek, 1 stycznia 1918 roku wstąpił do Drużyny Harcerskiej im. Henryka Sienkiewicza w Środzie i pełnił funkcję zastępowego. Praca w tej drużynie szła w dwóch kierunkach. Jednym kierunkiem było wyszkolenie wojskowe w formie ćwiczeń polowych, musztry i przygotowania się do czynu zbrojnego, ażeby być gotowym na każde wezwanie władz harcerskich. Drugim kierunkiem było patriotyczne uświadczenie ważności nauczania języka ojczystego i historii polskiej. W drużynie przeważał element młodzieży rzemieślniczo-robotniczej. Po rozwiązaniu organizacji harcerskiej przez władze pruskie przystąpił do działalności konspiracyjnej. Był współzałożycielem tajnej organizacji P. O. W. placówka w Środzie. W nocy z 27 na 28 grudnia 1918 roku przystąpił jako ochotnik do 1 Kompani Średzkiej. Brał czynny udział z bronią w rękę w walkach ulicznych w Poznaniu przy ul. Nowej, ul. Półwiejskiej i Pocztowej. Niezależnie od tego był posłańcem dowództwa 1 Kompani Średzkiej Alfreda Milewskiego do przenoszenia rozkazów i zarządzeń. Wyróżniał się męstwem i odwagą. Żadnych odznaczeń nie otrzymał. Komitet Krzyża i Medalu Niepodległości w Warszawie w 1937r. decyzją nr KKIMN 18.5139 stwierdził „brak podstaw” do przyznania Medalu, pomimo zaświadczeń i pochlebnych opinii wydanych przez jego dowódcę Alfreda Milewskiego (zaświadczenie z dn. 4 listopada 1937), byłego kom. P. O. W. (zaświadczenie z dn. 18 grudnia 1937) i Komendanta Pow. Hufca Harcerzy Leopolda Józefowicza (zaświadczenie z dn. 15 września 1937). Rodziny nie założył. Zmarł bezpotomnie w dniu 21 maja 1938

roku w Środzie i pochowany został na cmentarzu parafialnym. W 2005 roku został ekshumowany i przeniesiony na Kwaterę Powstańców w Środzie Wlkp. Jego nazwisko figuruje na tablicy pamiątkowej Powstańcy Wielkopolscy 1918-1919 odsłoniętej w 2005 roku w Kwaterze Powstańców w Środzie Wlkp. Jego nazwisko zamieszczone jest również na str. 505 w książce „Ziemia Średzka w dobie Powstania Wielkopolskiego” – praca zbiorowa pod red. Janusz Karwata, wyd. w 2009 roku.

Na podstawie dokumentów Centralnego Archiwum Wojskowego w Warszawie

Maria Frajtak, Maria Mielcarzewicz

Raniewicz Feliks (1899-1977), urodził się 3 kwietnia 1899 r. w Budzynie pow. Chodzież w rodzinie robotnika Walentego Raniewicza i jego żony Marianny Kaczmarek. Miał jedenaścioro rodzeństwa m. in. starszego brata Franciszka (1894) i trzy starsze siostry – Teklę (1895), Katarzynę (1896) i Pelagię (1898-1941) oraz młodszych braci Romana (1902) i Stefana (1907-1960) i siostrę Zofię. Uczył się w Szkole Powszechnej w Budzynie i razem ze starszymi siostrami uczestniczył w strajku szkolnym 1906 r., który w tej szkole miał miejsce. 3 stycznia 1919 roku wstąpił w szeregi Powstania Wielkopolskiego. Brał czynny

Feliks Raniewicz

udział przy wyzwoleniu ziemi wielkopolskiej na odcinku nadnoteckim – pod Budzynie i pod Chodzieżą w konnym oddziale zwiadowczym 4 Pułku Strzelców Wielkopolskich pod dowództwem kapitana Bartkowskiego, podporucznika Mindaka, porucznika Skotarczaka, podporucznika Wegnera i podporucznika Alojzego Nowaka w czasie do dnia 18 lutego 1919 r. i w późniejszych potyczkach na tym odcinku frontu północnego do dnia 26 lipca 1919 r. W Wojsku Polskim służył bez przerwy do 1939 roku jako podoficer zawodowy. Uczestniczył w walkach II wojny światowej przeciwko Niemcom na szlaku obronnym Kutno – Warszawa od 1 do 29 września 1939 r. oraz w dniach 21-23 lutego 1945 przy zdobywaniu Cytadeli miasta Poznania. Był dwukrotnie żonaty. Pierwszą żoną była Łucja, drugą Anna z którą miał córkę Grażynę. Po wyzwoleniu służył w Wojsku Polskim w stopniu kapitana. Odznaczony: Medalem Niepodległości i Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (24 stycznia 1958). Zmarł 18 lutego 1977 r. w Poznaniu i pochowany został na Cmentarzu Komunalnym na Junikowie w Poznaniu – pole 28, kwatera 1, rząd 8, miejsce 293.

Biuro Kadr i Odznaczeń Prezydenta RP; USC Budzisz; Archiwum Państwowe w Poznaniu O/Piła; D. Dudziak – Strajk szkolny w Budzisz; informacje rodziny.

Ewa Kabat

Rękosiewicz Hipolit (1901-1943), powstaniec wielkopolski, podporucznik Wojska Polskiego. Urodził się 9 sierpnia 1901 roku w Poznaniu w rodzinie funkcjonariusza Policji Telesfora Rękosiewicza i Heleny z Góreckich. Młodzieńcze lata spędził pracowicie. Gdy miał 11 lat – został członkiem Towarzystwa im. To-

masza Zana – tajnej organizacji samokształceniowej, której celem była działalność patriotyczna na rzecz wychowania młodzieży w duchu narodowych tradycji, przywiązania do języka i kultury polskiej. W seminarium nauczycielskim potajemnie uczestniczył w pracach Polskiej Organizacji Wojskowej Zaboru Pruskiego, która przygotowywała się do zbrojnego wystąpienia. 27 grudnia 1918 roku brał udział w ulicznym rozbrajaniu Niemców jak i pierwszych starciach zbrojnych. W sierpniu 1920 roku będąc jeszcze słuchaczem w seminarium nauczycielskim – wobec zagrożenia bolszewickiego pod Warszawą – zgłosił się jako ochotnik do armii polskiej. Zwolniony z wojska 24 listopada 1920 roku, wiedziony uczuciem patriotyzm nie chciał być biernym obserwatorem narodowego dramatu, w momencie, gdy polska ludność Śląska podjęła ostateczną walkę o powrót tej ziemi do macierzy. Zgłosił się do Komisarjatu Plebiscytowego w Bytomiu „ofiarując – jak sam napisał – swoją pracę potrzebną do utrzymania polskości na Śląsku i przysporzenia głosów podczas plebiscytu”. Skierowany do Komitetu Plebiscytowego w Oleśnie, a następnie do rejonu Łaskowic, gdzie organizował kółka śpiewacze, prowadził lekcje języka polskiego oraz wygłaszał referaty związane z ówczesną sytuacją polityczną, narażony był na ataki bojówek niemieckich (m. in. został ciężko pobity, stracił dwa zęby i ugodzony został nożem w łopatkę). W 1925 roku w Koźminie zdał egzamin na podstawie którego uznano go „za dojrzałego do pełnienia obowiązków tymczasowego nauczyciela w szkole podstawowej. Z kolei następny egzamin z 1927 roku pozwalał mu otrzymać stałą posadę nauczycielską w szkołach powszechnych. Jako nauczyciel w Opalenicy od-

ważnie reprezentował siły postępu dążące do popularyzacji nowych osiągnięć technicznych. Zawód nauczycielski traktował jako obowiązek obywatelski, bez względu na miejsce pracy, nienależnie czy w Szkole Powszechnej (7-klasowej) czy w szkole kształcącej (1933/1934). Prowadził i dyrygował kołem śpiewaczym im. Stanisława Moniuszki w Opalenicy (około 70 członków). Rękosiewicz był aktywnym wszędzie tam, gdzie podnoszono sprawy życia narodowego, higieny, sportu, oświaty wśród młodzieży m. in. był skarbnikiem Oddziału Wielkopolskiego Związku Powstańców i Wojaków w Opalenicy. Latem 1339 roku przebywał na ćwiczeniach w Batalionie Podchorążych Rezerwy (uzyskał stopień podporucznika rezerwy). W wyciągu kwalifikacyjnym napisano o nim: „Inteligentny, energiczny i dobrze orientujący się. Ambitny. Charakter ustalony, Obowiązkowy i pilny. Towarzysko obyty. Zamiłowanie do wojska duże. Posłuszny i zdyscyplinowany. Stosunek do przełożonych dobry. Zdolności rozkazywania i dowodzenia duże. Wytrzymałość fizyczna duża. Ruchliwość duża. Postawa dobra. Na oficera rezerwy nadaje się”. Na początku maja 1939 roku został zmobilizowany i objął dowództwo III plutonu w kompanii opalenickiej batalionu Obrony Narodowej „Opalenica”. 26 sierpnia 1939 roku obsadził pozycje obronne u rejonie: Stęszew – Strykowo, następnie w czasie walk odwrotowych przeszedł szlak walk od Sęszewa – Swarzędza – Ślesina – Sempolna – Kutna – Żychlina – Helenowa do Sannik. Wzięty do niewoli w dniu 18 września 1939 roku przebywał w obozach jenieckich: Taugerhute i Murnau. Zmarł w Murnau wczesną wiosną 1943 roku. Żonaty a Marią z domu Nowak, miał dzieci: Leszka, Janusza i Krystynę.

Opalenicki Słownik Biograficzny. Pod redakcją B. Wojcieszaka, T. II, s. 98-100 (fot.); Dzieje Opalenicy, Praca zbiorowa pod redakcją C. Łyczaka, Poznań 1993, s. 202, 207, 209, 211; Z. Barełkowski, Odbudowa i rozwój publicznych szkół powszechnych w powiecie nowotomyskim w latach 1945 – 1948. Praca magisterska. Poznań 1967, s. 92 (mpis.); B. Wojcieszak, Nie dajmy zginąć ofiarom. Opaleniczanie w latach II wojny światowej, Opalenica 2013, s. 15, 20-21 (fot.); Centralne Archiwum Wojskowe w Warszawie, akta personalne 1050; plut. 17/113; Tablica nagrobna na cmentarzu w Opalenicy; Relacja syna Janusza.

Zdzisław Kościański

Rogalski Ludwik (1872-1920), urodził się w 1872 roku w Poznaniu. W 1900 roku ożenił się z Heleną Przymusińską. Mieli pięcioro dzieci: Marię, Mieczysława, Bogusława, Genowefę i Ewę. W 1901 roku Ludwik Rogalski przeprowadził się wraz z rodziną do Środy, zamieszkali przy ul. Dąbrowskiego 11. Zajmował się prowadzeniem hurtowni i sklepu z artykułami papierniczymi, miał też księgarnię. Ponadto zajmował się prowadzeniem biblioteki oraz wydawał pocztówki z widokami miasta. Z zawodu był kupcem. Jego żona prowadziła zakład fryzjerski i perukarski. Brała udział przy szyciu sztandaru 1 Kompanii Średzkiej. Ludwik Rogalski należał do Bractwa Kurkowego. Był członkiem Powiatowej Rady Ludowej. W dniu wybuchu powstania 27 grudnia 1918 roku ochotniczo wstąpił do 1 Kompanii Średzkiej, składając z całą kompanią ślubowanie w Kolegii. Po powstaniu został mianowany komendantem policji. Zmarł 25 lutego 1920 r. Spoczywa na cmentarzu parafialnym w grobowcu rodzinnym. Jego na-

zwisko figuruje na tablicy pamiątkowej Powstańcy Wielkopolscy 1918 – 1919 na Kwaterze Powstańców w Środzie Wlkp. odsłoniętej w grudniu 2005 roku.

Na podstawie materiałów rodzinnych.

Elżbieta Rogalska-Machajewska

Rzypłochowski Jan (?-1919), po rozpoczęciu Powstania Wielkopolskiego wstąpił w szeregi powstańcze. Walczył w 4 Kompanii Batalionu Budzyńskiego. Zginął 19 lutego 1919 r. jako szeregowiec pod Radwankami. Został pochowany na cmentarzu parafialnym w Budzynie, razem z 11 innymi powstańcami. W 1925 roku staraniem Towarzystwa Powstańców i Wojaków im. gen. Dowbor – Muśnickiego w Budzynie postawiono pomnik, który poświęcił ks. proboszcz Kazimierz Stachowiak (1887-1942). Na marmurowych tablicach umieszczono napis: „Cześć Bohaterom Powstania Wlkp. 1918-1919” i nazwiska 12 spoczywających tam powstańców.

Wiesław Olszewski, Łukasz Jastrząb – „Lista strat Powstania Wielkopolskiego od 27 grudnia 1918 roku do 8 marca 1920 roku” Ze słowem wstępnym Lecha Kaczyńskiego Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej – Wydanie drugie zmienione i uzupełnione, Koszalin 2009; Waldemar L. Janiszewski – Dwie kwatery – Tygodnik Nowy z dnia 20.11.2012.

Ewa Kabat

Rybakowski Edmund (1883-1929), urodził się 27 października 1883 r. w wiosce Lipowiec k/ Koźmina. Był synem Michała i Marii z domu Schwingel. Z zawodu był kupcem. W okresie zaborów był zatrudniony od 1 listopada 1897 r. do 31

grudnia 1908 r. w koźmińskiej landraturze (starostwie) w Wydziale Powiatowym w charakterze asystenta. Należał do wybierających się urzędników, lecz nie mógł awansować z uwagi na to że był Polakiem. Władze pruskie zaproponowały mu zmianę nazwiska na „Fischer” i w związku z tym możliwości uzyskiwania wyższych szczebli w urzędach państwowych i samorządowych. E. Rybakowski nie skorzystał z tej oferty i opuścił posadę asystenta. Wkrótce po tym założył w Koźminie sklep wyrobów tytoniowych. Po wybuchu I wojny światowej został powołany do wojska niemieckiego i wysłany na front, gdzie został poważnie ranny. Na skutek reklamacji byłego landrata koźmińskiego Ernsta Christiana Wittego został z dniem 1 czerwca 1917 r. zwolniony z dalszej służby wojskowej. Jednocześnie został ponownie zatrudniony w landraturze na uprzednim stanowisku – asystenta, na którym pracował do 7 stycznia 1919 r. tj. do czasu przejścia urzędu przez władze polskie. Po objęciu urzędu starosty koźmińskiego przez Józefa Chełkowskiego, z uwagi na swe doświadczenie urzędnicze został od stycznia do końca listopada 1919 r. zatrudniony w charakterze pierwszego sekretarza powiatowego. „Orędownik Powiatu Koźmińskiego” redagowany był wtedy w dwóch językach – niemieckim i polskim, w czym nie mała była zasługa E. Rybakowskiego. Kiedy wybuchło Powstanie Wielkopolskie wziął czynny

Edmund Rybakowski

udział w organizacji I kompanii koźmińskiej, której dowódca był ppor. Michał Lorkiewicz, a później Baonu Koźmińskiego pod dowództwem por. Józefa Modlibowskiego. Szczególnie zasłużył się w organizacji aprowizacji dla powstańców, a problemy z tym związane były niemałe. Potrafił zorganizować ludność całego powiatu koźmińskiego dla tej akcji. Z uwagi na swe doświadczenie urzędnicze, okazał się nieoceniony przy przejmowaniu z rąk niemieckich cenzury pocztowej i Powiatowej Kasy Skarbowej, którą przez pewien czas kierował. Starosta J. Chełkowski wydając mu opinie z tego okresu napisał: „Dla publiczności był p. Rybakowski pomimo ogromu pracy spowodowanej masową emigracją do Niemiec i jej kontrolą, każdej chwili był dostępnym, zawsze uprzejmym, starał się o wzmocnienie zaufania do rządów polskich, tudzież o podniesienie ducha narodowego”. Był zapalonym członkiem Kurkowego Bractwa Strzeleckiego w Koźminie, a jego ukoronowaniem było zdobycie tytułu króla kurkowego A. D. 1926. Związek małżeński zawarł z Marią Miśkiewicz (24 sierpnia 1886 – 27 października 1976), z którą doczekał się syna Zbigniewa (ur. 27 lutego 1912) i córki Haliny (29 czerwca 1913 – 24 października 1992). E. Rybakowski zmarł 1 czerwca 1929 r. i został pochowany na cmentarzu św. Trójcy w cieniu zabytkowego drewnianego kościółka w Koźminie. Po II wojnie światowej jego żona Maria prowadziła sklep tytoniowy w budynku Scheyerów przy ul. Krotoszyńskiej.

Opracowano na podstawie materiałów udostępnionych przez Grażynę i Stanisława Szelejewskich, Echo Koźmina nr 3 z 2015 r., s. 10

Michał Pietrowski

Rządkowski Ludwik (1885-1939), dr chemii, działacz niepodległościowy, komendant baonu średzkiego, Powstańiec Wielkopolski. Urodził się 16 sierpnia 1885 roku we wsi Brzechowo pod Świeciem. Był synem Ignacego i Marii z Bogackich. Szkołę powszechną ukończył w Brzechowie, następnie uczęszczał do gimnazjum w Chełmnie. Za przynależność do Towarzystwa Tomasza Zana skazany został na trzy tygodnie więzienia i wydalenie z gimnazjum. To był powód opuszczenia kraju, przeniósł się do Włoch, gdzie w 1904 roku ukończył gimnazjum w Ivrea. Następnie studiował chemię, farmację i sztuki piękne na uniwersytetach w: Turynie, Rzymie i Kijowie. Powołany do armii niemieckiej służył w 11 Pułku Piechoty we Wrocławiu. W 1910 roku uzyskał tytuł doktora w dziedzinie chemii. Pracę rozpoczął jako asystent prof. Fahlberga w Berlinie. Pracę tę kontynuował do czasu wybuchu rewolucji listopadowej 1918 roku, w której wziął udział z bronią w rękę. W dniu 10 grudnia 1918 roku przybył do Poznania, skąd przeniósł się do Wrześni, gdzie objął dowództwo Kompanii Służby Straży i Bezpieczeństwa. Walczył z 46 pułkiem piechoty niemieckiej, rozbijając 150 żołnierzy. 30 i 31 grudnia 1918 roku wziął udział w potyczce pod Dziechową, a potem 8 stycznia 1919 roku w pierwszej bitwie o Szubin. Następnie został powołany na komendanta wojskowego na powiat średzki i komendanta Wojskowej Komendy Uzupełnień w Środzie. Dzięki jego zabiegom batalion średzkich powstańców liczył w lutym 1919 roku cztery kompanie piechoty. Sformował kompanię kostrzyńską aspiranta oficerskiego J. Wadyńskiego oraz kompanię nekielską Z. Butlera. W styczniu 1920 roku z pułkiem Grudziądzkim Armii Wielkopolskiej wkroczył do Grudziądza likwidując

wszystkie pomniki pruskie. Z 62 pułkiem piechoty walczył na froncie wschodnim. W sierpniu 1920 roku został odkomenderowany do tworzenia Komitetów Obrony Narodowej na Pomorzu Gdańskim. Od 1922 roku podjął pracę w prywatnym laboratorium w Poznaniu, od 1926 roku pracował w wydawnictwie Krajny w Poznaniu, a w 1929 roku został redaktorem naczelnym „Rynku Papierniczego”. W 1932 roku opuścił Poznań i zamieszkał w Starym Puszczycowie, a następnie w Mosinie, gdzie prowadził własne laboratorium chemiczne. Aktywnie pracował w Zarządzie Głównym Związku Powstańców Wielkopolskich. Gromadził dokumentację dla Referatu Historycznego przy DOK VII w Poznaniu, zwłaszcza w zakresie dotyczącym powiatu średzkiego. Ożenił się z Jadwigą Grząślewicz. Dzieci nie miał. Po wkroczeniu wojsk hitlerowskich do Mosiny 20 września 1939 roku został aresztowany. Był przesłuchiwany i maltretowany w poznańskim Gestapo. Umieszczony został w obozie Fort VII, gdzie został zamordowany. W 1933 roku został odznaczony Krzyżem Niepodległości, a w 1935 roku – Pamiątkową Odznaką 62 Pułku Piechoty. Jego nazwisko figuruje na tablicy pamiątkowej Powstańcy Wielkopolscy 1918-1919 na Kwaterze Powstańców w Środzie Wlkp. odsłoniętej w grudniu 2005 roku.

Na podstawie wydawnictw nt. Powstania Wielkopolskiego i prywatnych materiałów archiwalnych.

Maria Mielcarzewicz

Skapski Konstanty Zdzisław (1894-1971), generał brygady Wojska Polskiego. Urodził się 21 stycznia 1894 r. w Kaliszu, w rodzinie ziemiańskiej Karola i Józefy z Dzierżawskich. Do 1905 r.

uczył się w kaliskim gimnazjum, skąd został wydany za udział w strajku szkolnym. Naukę kontynuował w Szkole Handlowej w Kaliszu, później w Kiszyniowie. W 1910 r. uzyskał maturę polską, w 1913 r. maturę rosyjską. W tym samym roku wstąpił do Instytutu Technologicznego w Petersburgu, gdzie brał czynny udział w polskim ruchu niepodległościowym. Powołany do wojska 1 lutego 1915 r. wstąpił w do Pawłowskiej Szkoły Wojskowej w Petersburgu jako szeregowiec na prawach wolontariusza I rzędu. Awansowany na podoficera 29 kwietnia 1915 r. Po ukończeniu kursu mianowany chorążym (1 czerwca 1915 r.) i zaliczeniu do piechoty skierowany do 171 Zapasowego Batalionu Piechoty. W sierpniu odkomenderowany do Oficerskiej Szkoły Elektrotechnicznej w Petersburgu. Po ukończeniu kursu telegraficzno-telefonicznego (19 listopada 1915 r.) otrzymał przydział do wojsk liniowych (jako młodszy oficer Kompanii Telegraficznej 41 Batalionu Saperów w Dorpacie) i zaliczony do wojsk inżynierskich (21 listopada 1915 r.). Mianowany naczelnikiem 1-go Kablowego Oddziału Kompanii Telegraficznej. Za wzorową służbę odznaczony Orderem św. Stanisława kl. 3 (30 sierpnia 1916 r.). Awansowany na stopień podporucznika ze starszeństwem od 1 lutego 1915 r. i zaliczony do kadry oficerskiej 41 Batalionu Saperów w dn. 21-22 października 1916 r. Za wybitny udział w walkach został odznaczony Mieczami i Kokardą do Orderu św. Stanisława. Awans na stopień porucznika, ze starszeństwem od 1 września 1916 r., otrzymał 25 września 1917 r. Na froncie do 13 listopada 1917 r. Przeniesiony na własną prośbę do I Korpusu Polskiego gen. J. Dowbora-Muśnickiego (25 listopada 1917), gdzie otrzymał stanowisko młodszego oficera 2 Kompanii Saperów 1 Polskiego Pułku Inżynierii

ryjnego. W Bobrujsku zajął się tłumaczeniem regulaminów i instrukcji na język polski. Na stopień kapitana awansowany 19 marca 1918 r. po złożeniu przysięgi na wierności Ojczyźnie i Radzie Regencyjnej. W szeregach korpusu do 4 lipca 1918 r. Po rozwiązaniu korpusu przybył do Warszawy, gdzie pozostawał pod rozkazami płk. Jana Skoriny. Brał udział w rozbrajaniu Niemców 10 listopada 1918 r. Po wstąpieniu do Wojska Polskiego (11 listopada) otrzymał przydział do 1 Pułku Inżynieryjnego, w którym objął stanowisko dowódcy kompanii reflektorów. Nadal opracowywał instrukcje, regulaminy techniczne i podręczniki w języku polskim, służące oficerom formacji saperских, jedyne w okresie 1918-1920. Od 21 stycznia 1919 r. w Poznaniu na stanowisku dowódcy 1 kompanii I Baonu Saperów Wielkopolskich, wchodzącego w skład Wojsk Wielkopolskich. W okresie od 23 kwietnia 1919 r. do 14 maja 1919 r. na Froncie Południowym Powstania Wielkopolskiego 1918-1919, a od 20 maja 1919 r. na Froncie Północnym. Dekretem Naczelnej Rady Ludowej nr 55 z 28 maja 1919 r. mianowany kapitanem ze starszeństwem od 7 listopada 1918 r. Od 28 maja 1919 w XVII Baonie Saperów Wielkopolskich, gdzie był dowódcą kompanii, czasowo dowódcą batalionu. Wziął udział w wojnie polsko-bolszewickiej, z frontu wrócił 15 grudnia 1920. W marcu 1921 r. odkomenderowany do Warszawy na Kurs Oficerów Sztabowych Saperów. W okresie od marca do października 1921 r. był dowódcą XVIII Baonu Saperów w Pińsku. W okresie 3 listopada 1921-1 stycznia 1924 r. studiował w francuskiej Ecole de Génie Militaire. Po powrocie był wykładowcą w Oficerskiej Szkole Inżynieryjnej w Warszawie. Awans na stopień majora otrzymał 1 kwietnia 1924 r., ze starszeństwem od

1 lipca 1923 r. Dyplom inżyniera budowlanego otrzymał w 1926, w Ecole du Génie Civil. W okresie od 15 listopada 1929 r. był dowódcą kompanii w 1 Baonie Saperów w Warszawie, później zastępcą dowódcy 3 Baonu Saperów w Wilnie. W październiku 1930 r. mianowany dowódcą 7 Baonu Saperów Wielkopolskich w Poznaniu. Awansowany na stopień podpułkownika Sztabu Generalnego 1 stycznia 1932 r.. Po przeniesieniu do Warszawy (kwiecień 1935) na stanowisku I Zastępcy Dowódcy Saperów Ministerstwa Spraw Wojskowych. Awans na stopień pułkownika dyplomowanego otrzymał 19 marca 1938 r. W kampanii wrześniowej, 18 września 1939 r. przekroczył granicę rumuńską i przedostał się do Francji. Od grudnia 1939 do czerwca 1940 r. był komendantem Kursu Oficerów Saperów w Ecole du Génie Militaire. Od czerwca 1940 r. był organizatorem formacji saperskich w Wielkiej Brytanii. W okresie styczeń-październik 1941 r. był komendantem Ośrodka Wyszkożenia Saperów 1 Korpusu w Dundee (Szkocja). Później mianowany na stanowisko Dowódcy Saperów 1 Korpusu, a od sierpnia 1942 r. Dowódcy Saperów 2 Korpusu na Bliskim Wschodzie. Wziął udział w kampanii włoskiej. Po powrocie do Wielkiej Brytanii w grudniu 1946 r. na stanowisku Dowódcy Saperów Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie. Do lutego 1949 r. był Inspektorem Saperów Polskiego Korpusu Przysposobienia i Rozmieszczenia. Awans na stopień generała brygady otrzymał 1 stycznia 1964. Do Polski wrócił w 1970. Zm. 6 września 1971 r. w Warszawie. Odznaczenia polskie: Order Wojenny Virtuti Militari IV i V kl., Krzyż Walecznych, dwukrotnie, Złoty Krzyż Zasługi z Mieczami, Medal Niepodległości, Medal pamiątkowy za Wojnę 1918-1921, Medal Dziesięciolecia Odzyskanej

Niepodległości; zagraniczne: Order św. Stanisława 3 kl., z Mieczami i Kokardą (Ordien św. Stanisława), Order Imperium Brytyjskiego (Order of the British Empire), Order Św. Maurycego i Łazarza (SS. Maurizio e Lazzaro), Medal Międzypolski (Médaille Interalliée). Związek małżeński z Marią Murzynowską zawarł 15 sierpnia 1928 r. Dzieci: Krystyna (ur. 1929), Henryk (ur. 1933).

CAW, akta personalne-ap. 8823, 12962 i 23164; akta odznaczeniowe VM 15-974; MN 23.12.1933 r.; KZ. 18-152; A. J. Szugajew, Saperzy w służbie Polsce. Księga pamiątkowa, Londyn 1985, s. 65-66, 640-641; Powstańcy Wielkopolscy Biogramy uczestników Powstania Wielkopolskiego 1918-1919. Praca zbiorowa pod redakcją B. Polaka. T. III, Poznań 2007, s. 197-199; Tenże, T. VI, s. 177; informacje rodziny.

Włodzimierz Becker

Skotarek Józef (1898-1943), urodził się 15 listopada 1898 r. w Wojnowicach (powiat grodziski), w rodzinie robotnika majątkowego Józefa i Katarzyny z Dybionków. Dzieciństwo i młodość spędził w rodzinnej wsi. Miał czworo rodzeństwa. Wraz z bratem Tomaszem ochotniczo wstąpił do powstańczej kompanii w Opalenicy pod dowództwem Edmunda Klemczaka. W dniach 28 grudnia 1918 r. do 12 lutego 1919 r. brał udział

Józef Skotarek

w walkach na froncie zachodnim powstania, pod Porążnem, przy zajęciu Nowego Tomyśla, w zdobywaniu dworca w Zbąszyniu, pod Strzyżewem, Nowym Dworem, pod Łomnicą, Perzynam, w obronie Nowej Wsi i Wielkiego Grójca. Uczestnictwo na szlaku powstańczym potwierdził dowódca kompanii E. Klemczak w 1934 r. W 1920 roku powołany do służby czynnej w Wojsku Polskim, po przeszkoleniu, został przydzielony do artylerii. Walczył nad Berezyną. Jego brat zginął w powstaniu. W 1924 r. w poszukiwaniu pracy wyjechał do Belgii. Związek małżeński z Władysławą Kaczmarek z Porążna pod Opalenicą zawarł 30 marca 1932 r. i tam zamieszkał. Miał pięcioro dzieci: Kazimierza (ur. 1933), Annę (ur. 1935), Joannę (ur. 1938), Edwarda (ur. 1939) i Czesława (ur. 1942). W okresie międzywojennym zatrudniony był sezonowo w opalenickiej cukrowni jako robotnik kampanijny. Na podstawie zaświadczenia wydanego przez Dowództwo Okręgu Nr 7 w Poznaniu otrzymał pracę na etacie w cukrowni w 1938 r. Od roku 1934 należał do Związku Weteranów Powstań Naczelnych R. P. 1914-1919 w Opalenicy. Podczas kampanii wrześniowej 1939 r. pełnił służbę wartowniczą na mostach drogowym i kolejowym w Opalenicy. W 1940 r. wywieziony został na przymusowe roboty do Niemiec. Pracował w gospodarstwie rolnym w Szwekendorst, następnie w firmie budowlanej w Jütenbog. W 1943 r. wysłany został na teren ZSRR do prac przy naprawie przyfrontowych dróg kolejowych. Uległ tam wypadkowi i ze złamanym żebram utkwionym w płucach trafił do szpitala, gdzie zmarł 3 grudnia 1943 r. Według niepotwierdzonych informacji pochowany został w Mińsku (obecnie Białoruś).

CAW nr 9292; Łukomski G., Wojcieszak B., *Powstańcze tradycje Opalenicy*, Opalenica 2000, s. 231, 242; *Opalenicki słownik biograficzny*, pod red. B. Wojcieszaka, t. I, Opalenica 1993, s. 124; *dokumenty, pamiątki w zbiorach syna Edwar- da*.

Zygmunt Duda

Sławiński Jan Nepomucen (1895-1981), powstaniec wielkopolski, podpułkownik Wojska Polskiego. Urodził się 13 maja 1895 roku w miejscowości Ujazd koło Szubina w rodzinie dzierżawcy probostwa parafii kcyńskiej, Michała i Wiktorii z domu Szwed. Ukończył gimnazjum humanistyczne w Nakle; przez dwa lata praktykował w rolnictwie. W 1915 roku został powołany do armii niemieckiej; do 1 grudnia 1918 roku walczył na froncie wschodnim, później zachodnim. Ukończył kurs aspirantów oficerskich w Biedrusku koło Poznania; 24 września 1918 roku awansowany na stopień ppor. W styczniu 1919 roku zorganizował i został dowódcą Kcyńskiego Baonu Powstańczego. Na czele tego oddziału walczył pod Szubinem, Nakłem, Szczepicami, Gromadnem, Paterkiem i Kcynią. Po zawarciu rozejmu z Niemcami bronił odcinka frontu na linii Noteci od Paterka do Zamczyska włącznie. Po wcieleniu baonu do 9 Pułku Strzelców Wielkopolskich, w kwietniu 1919 roku został przeniesio-

ny do 8 Pułku Strzelców Wielkopolskich (62 pp) na stanowisko dowódcy II baonu. Z pułkiem tym brał udział w wojnie bolszewickiej. Za wzorowo przeprowadzoną kontrakcję nad Bugiem, w okolicach Mielnika (1 lipca 1920 roku), gdzie wraz ze swoim baonem przez 6 godzin trwał na stanowisku pod silnym ogniem artylerii i karabinów maszynowych wroga, a wycofując się zabrał wszystkich swych rannych i zabitych, odznaczony został Krzyżem VM 5 kl. nr 297. Po przejściu do rezerwy (1 stycznia 1924 roku), prowadził gospodarstwo rolne i młyn gospodarczy w Białośliwiu k. Wyrzyska. W 1939 był dowódcą 82 baonu wartowniczego piechoty w Bydgoszczy, ranny pod Sochaczewem, dostał się do niewoli niemieckiej. 6 lutego 1945 roku wrócił do Białośliwia i pracował we własnym młynie. Po upaństwowieniu młyna, od 1953 roku pozostawał bez pracy, utrzymywał się ze skromnej zapomogi, później z emerytury wyjątkowej. 22 grudnia awansowany na stopień ppłk. Zmarł w Poznaniu 28 września 1981 roku i spoczywa na cm. junikowskim. Odznaczony był m. in.: Orderem Odrodzenia Polski 5 kl., Krzyżem Niepodległości, Krzyżem Walcznych, Złotym i Srebrnym Krzyżem Zasługi. Od 1921 roku żonaty z Heleną Reysowską miał dzieci: Janusza (1923-1984), Danutę (ur. 1925), Marię (ur. 1927) i Andrzeja (ur. 1929).

CAW, VM 54-4578; ap. 1465; *Kawalerowie Virtuti Militari 1792 – 1945. Słownik biograficzny, T. II (1914-1921), część I*, Koszalin 1991, s. 136; *Słownik..., s. 335; informacje córki Danuty Śledzińskiej; Zbiory Gabinetu Pamiątek Historycznych Eligiusza Tomkowiak w Dopiewie*.

Eligiusz Tomkowiak

Jan Nepomucen
Sławiński

Sobkowiak Stanisław (1902-1978), urodził się 20 kwietnia 1902 roku w Środzie. Był synem Wojciecha i Weroniki z domu Kujawa. Szkołę powszechną ukończył w Środzie, a później mieszkał z rodzicami. W chwili wybuchu Powstania Wielkopolskiego jako powstaniec pracował u piekarza (był zweryfikowany przed 1939 roku, jako Powstaniec Wielkopolski i ujęty w ewidencji Biura Historycznego DOK-VII w Poznaniu pod nr 12240 – zaświadczenie CAW). Dnia 10 lutego 1919 roku wstąpił jako ochotnik do IV Kompanii Średzkiej i brał udział we wszystkich walkach tej Kompanii na froncie zachodnim do zakończenia Powstania. Następnie był żołnierzem 8 Pułku Strzelców Wielkopolskich, później od lipca 1920 roku – 56 pp. Po zwolnieniu z wojska w dniu 20 listopada 1920 roku wrócił do domu i podjął naukę w zawodzie murarza w zakładzie Telesfora Schmidta. Egzamin czeladniczy złożył w marcu 1930 roku i w wyuczonym zawodzie pracował do wybuchu wojny. Po wkroczeniu Niemców do Środy poniósł konsekwencje uczestnictwa w Powstaniu. Został aresztowany wraz z żoną i synami i umieszczony w obozie przejściowym, który Niemcy zorganizowali w szkole podstawowej w Środzie dla przesiedleńców przewidywanych do wywiezienia do Generalnej Guberni. W dniu 8 grudnia 1939 roku zostali wywiezieni do Parysowa pow. Garwolin i przydzieleni do rodziny Kupś. Udało mu się uniknąć rozdzielenia z rodziną. Całą wojnę pracował w majątku rolnym jako murarz. Bezpośrednio po wyzwoleniu Warszawy, tuż za frontem, wraz z najstarszym synem Kazimierzem wybrał się rowerem na powrót do Środy, aby sprawdzić czy stoi wybudowany przed wojną jego dom. Następnie wrócił do Parysowa i sprowadził stamtąd swoją rodzinę. Od

maja 1945 roku zaczął pracować w Przedsiębiorstwie Budownictwa Rolniczego w Środzie jako murarz, a potem kierownik robót. Pracował tam aż do emerytury. Odznaczony został Krzyżem Za Waleczność Rady Ludowej m. Poznania. Za udział w Powstaniu Wielkopolskim został odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Kawalerskim. Rada Państwa uchwałą z dnia 13 maja 1974 roku Za udział w Powstaniu Wielkopolskim mianowała go na stopień podporucznika Wojska Polskiego. Stanisław Sobkowiak ożenił się 2 lutego 1926 roku z Józefą Kosińską. Z tego związku małżeńskiego urodziło się trzech synów: Kazimierz (1927–1978), Marian (1931 – 2010) i Ryszard (ur. 1941). Stanisław Sobkowiak zmarł 1 marca 1978 roku w Środzie Wlkp. i jest pochowany na cmentarzu parafialnym w XII kwaterze. Jego nazwisko figuruje na tablicy pamiątkowej Powstańcy Wielkopolscy 1918-1919 odsłoniętej w 2005 roku w Kwaterze Powstańców Wielkopolskich w Środzie Wlkp.

Na podstawie dokumentów archiwalnych Centralnego Archiwum Wojskowego w Warszawie oraz dokumentów i pamiątek rodzinnych.

Ryszard Sobkowiak

Sroka Stefan (1897-1957), starszy sierżant WP. Urodził się 19 grudnia 1897 roku w Swarzędzu pow. Poznań, w rodzinie Władysława i Marii z domu Grzybowska. Naukę w szkole powszechnej rozpoczął w Swarzędzu i ukończył w 1912 roku w Poznaniu. Później kontynuował naukę w zawodzie destylatora u Kniebła w Poznaniu. 1 kwietnia 1915 r. podjął pracę sprzedawcy u Karola Beuermajstra w Berlinie. 3 marca 1916

roku powołany został do 3 batalionu saperów w Szpandawie. Od sierpnia 1916 roku walczył na froncie zachodnim w 1 kompanii III batalionu saperów 5 Dywizji Piechoty, gdzie 1 listopada 1917 r. został ranny w lewe przedramię przy forsowaniu rzeki Tagliamento w północno – wschodnich Włoszech. Po wyjściu ze szpitala w kwietniu 1918 roku wrócił na front zachodni. 15 listopada 1918 roku przyjechał do Swarzędza i wstąpił w szeregi Powstańców Wielkopolskich. 27 grudnia 1918 roku brał udział w wyzwolaniu Poznania. 21 stycznia 1919 r. wstąpił ochotniczo do 1 kompani I Batalionu Saperów Wielkopolskich. 6 lutego 1919 roku został wysłany wraz z 7 saperami pod dowództwem plut. Józefa Grzesiaka na front północny, gdzie 18 lutego 1919 roku brał udział w zdobyciu niemieckiego pociągu pancernego nr 22 pod Rynarzewem, gdzie został ranny pociskiem karabinu maszynowego w szyję. A tak o tym ważnym czynie pisał generał Józef Dowbor-Muśnicki w rozkazie dziennym nr 65: „... *Ten czyn bohaterski stawiam za wzór: Poległym niech ziemia rodzinna da wieczny spokój. Reszcie – szcząc się, że dowodzę nimi – składam podziękowanie. Rozkaz ten przeczytać przed frontem wszystkich wojsk mi podległych*”. Po czterotygodniowym pobycie w szpitalu wrócił do swej jednostki. W punkcie 2 wniosku z dnia 6 października 1920 r. na odznaczenie orderem Virtuti Militari dowódca kompani ppor. Tadeusz Szczepanowski napisał: „*Dnia 22 sierpnia 1920 r. miała 1 komp. XV Baonu Saperów Wlkp. zadanie pobudowania kładki dla piechoty przez Narew pod Łomżą... a rzeka była pod ostrzałem karabinów maszynowych i karabinów ręcznych. St. sap. dostał rozkaz pod dowództwem jednego kaprała pobudować kładkę tą, rozebrał się do na-*

ga, wskoczył do wody i pod ogniem przy czynił się prętkiego zbudowania tej kładki”. Za w/w czyny został odznaczony orderem Virtuti Militari V klasy. Następnie wraz ze swoją jednostką walczył w wojnie bolszewickiej. Po zakończonej wojnie pozostał w XV Baonu Saperów Wlkp., który 10 października 1921 roku został wcielony do 8 Pułku Saperów. Był długoletnim członkiem poczty sztandarowej. Grał role w amatorskim teatrze pułkowym, kierowanym przez por. Aleksandra Gawinę. W swoim pułku do 1934 r., już w stopniu st. sierż. pełnił obowiązki szefa 2 kompanii. Następnie przeniesiony do fortyfikacji. Zmarł 7 sierpnia 1958 r. w Poznaniu i został pochowany na cmentarzu na Jeźcach, w kwaterze P, rząd 40, grób nr 36. Ożenił się ze Stefanią Karasiewicz, miał z nią córkę Marię urodzoną 24 sierpnia 1919 r. Córka zginęła wraz z mężem 9 kwietnia 1944 r. (pierwszy dzień Świąt Wielkanocnych) na Dworcu Głównym w Poznaniu podczas nalotu alianckich bombowców. Odznaczony: Krzyżem Srebrnym Orderu Wojennego Virtuti Militari 5 kl. (nr 4763), Brązowym Krzyżem Zasługi, Medalem Pamiątkowym Za wojnę 1918-1921., Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości.

Źródła: CAW, Akta personalno – odznaczeniowe VM Sroki Stefana – wniosek na nadanie orderu VM z dnia 6 października grudnia 1920 r. i kwestionariusz osobowy z dnia 25 marca 1934 r.; por. Aleksander Gawdia, Zarys historii Wojennej 8-go Pułku Saperów, Warszawa 1931, s. 9-11; 8 – Pułku Saperów Jednodniówka nr 2 opracowana pod kierownictwem kpt. Meleniewskiego, wydana w Toruniu 17 sierpnia 1926 r., s. 59 i 7; informacje rodzinne Małgorzaty Bukowskiej.

Włodzimierz Becker

Stachowiak Adam (1894-1978), li-
stonosz, Urodził się 5 grudnia 1894 roku
w Gnieźnie, w rodzinie Andrzeja i Anto-
niny z domu Nawrocka. Szkołę po-
wszechną ukończył w rodzinnym mie-
ście. W 1915 roku został wcielony do ar-
mii pruskiej; walczył na froncie zachod-
nim, pod Verdun został ranny – przeby-
wał w szpitalu akademickim w Heidel-
bergu. W listopadzie 1918 zwolniony
z wojska niemieckiego. 28 grudnia 1918
roku ochotniczo wstąpił do oddziałów
powstańczych i w szeregach 1 Kompanii
Gnieźnieńskiej walczył pod Nakłem,
Szubinem, Rynarzewem, Zdziechową
i Brzózkami. Od 1 lipca 1919 roku wraz
z 58 pp brał udział w walkach na froncie
wschodnim; uczestniczył w bitwach pod
Mińskiem i Bobrujskiem. 27 lipca 1920
roku ciężko ranny w walkach pod Praża-
nami. Do 26 sierpnia 1921 roku przeby-
wał w szpitalu w Warszawie. 1 września
t. r. zwolniony od służby wojskowej jako
50 % inwalida. Po powrocie do Gniezna
podjął pracę w Urzędzie Pocztowym
i pracował tam do września 1939 roku.
Był aktywnym działaczem Związku Po-
wstańców Wielkopolskich i Związku In-
walidów Wojennych Rzeczypospolitej
Polskiej. W okresie II wojny światowej
wraz z całą rodziną wysiedlony do Rze-
szowa. Od 1945 roku ponownie
w Gnieźnie, wrócił do wykonywanego
zawodu. Z udział w Powstaniu Wielko-
polskim awansowany na stopień podpo-
rucznika WP. Zmarł w Poznaniu 13 paź-
dziernika 1973 roku i został pochowany
na cm. junikowskim. Odznaczony był:
Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodze-
nia Polski, Krzyżem Walecznych, Meda-
lem Niepodległości, Wielkopolskim
Krzyżem Powstańczym, Brązowym
Krzyżem Zasługi i in. W 1929 roku za-
warł związek małżeński ze Stanisławą
Kryszak, z którą miał Troje dzieci: Wan-

dę (ur. 1931), Helenę (ur. 1932) i Zyg-
munta (ur. 1934).

*Informacje córki Heleny Kozak z Po-
znania; dokumenty i pamiątki rodzinne;
Zbiory Gabinetu Pamiątek Historycznych
Eligiusza Tomkowiak w Dopiewie.*

Ewelina Tomkowiak

Stachowiak Józef (1901-1973), uro-
dził się 13 marca 1901 roku w miejsco-
wości Żegrze (obecnie część miasta Po-
znania), w rodzinie Michała i Antoniny.
W 1914 roku ukończył niemiecką sied-
mioklasową szkołę powszechną. 9 lutego
1919 roku wstąpił ochotniczo do I Bata-
lionu Saperów Wlkp. w Poznaniu. Od
9 lutego 1919 r. do 10 grudnia 1920 r.
wraz ze swoją jednostką walczył w po-
wstaniu wielkopolskim i wojnie polsko –
bolszewickiej. 10 czerwca 1920 r. otrzy-
mał awans na stopień starszego sapersa.
1 stycznia 1921 r. został wcielony ze swo-
ją jednostką do 7 Pułku Saperów Wlkp.
w Poznaniu. Tam też ukończył szkołę
podoficerską. W 1922 r. został awanso-
wany do stopnia kaprała. 13 sierpnia 1921
r. otrzymał bezterminowy urlop. 21
kwietnia 1922 r. przeniesiono go do 9 puł-
ku saperów, a 29 listopada 1922 r. do re-
zerwy. 18 lutego 1924 r. został ponownie
wcielony do 7 Pułku Saperów Wlkp. 11
września 1924 r. został mianowany na
podoficera nadterminowego, a 11 lutego
1925 r., na podoficera zawodowego. Na-

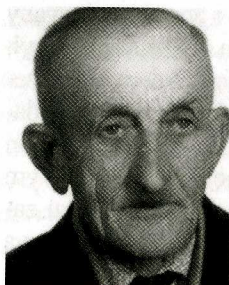
Józef Stachowiak

stępnie przydzielono go do Centralnej Szkoły Strzeleckiej w Toruniu. 8 kwietnia 1928 r. otrzymał awans na plutonowego. W 1932 r. ukończył siedmioklasową szkołę powszechną. 13 lipca 1936 r. został wysłany na kurs doskonalący dla podoficerów zawodowych do Centrum Wyszko-
lenia Saperów. 13 marca 1937 r. przeniesiono go do 6 batalionu saperów w Brześciu na stanowisko podoficera gospodarczego kompanii. W polskich działaniach obronnych 1939 r. brał udział ze swoją jednostką w składzie Armii Pomorze, w walkach pod Tczewem, Kościerzyną, Chojnicami i Grudziądem. 11 września 1939 r. dostał się do niewoli, a 1 kwietnia 1940 r., ze względu na stan zdrowia, zwolniono go i powrócił do Poznania. Do zakończenia wojny pracował jako robotnik w byłych koszarach 7 Pułku Saperów Wlkp. przy ul. Rolnej. 6 lutego 1945 r. ochotniczo wstąpił do Milicji Obywatelskiej, gdzie pracował na stanowisku dowódcy plutonu. Służbę pełnił do 31 grudnia 1946 r. 1 lutego 1947 r. wstąpił ochotniczo do odrodzonego Wojska Polskiego. Otrzymał nominację do 4 Pułku Saperów na stanowisko szefa kompanii. W czerwcu 1947 r. został awansowany na stopień sierżanta. 10 czerwca 1948 r. objął funkcję kancelisty sztabu Pułku. 25 grudnia 1925 r. zawarł związek małżeński z Janiną Zaradkiewicz (30 lipca 1905 – 6 stycznia 1983). Dzieci: Zenon (29 lutego 1928 – 28 listopada 1986), Teofil (ur. 21 września 1929), Jerzy (1938 – 2015). Józef Stachowiak zmarł 11 marca 1973 r. w Poznaniu, został pochowany na cmentarzu parafialnym na Staro-
łęce. Odznaczenia: Brązowy Krzyż Zasługi, Medal Pamiątkowy za wojnę 1918-1921, Medal Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości, Brązowy Medal Za Długoletnią Służbę.

CAW – Poświadczenie służby nr 4489 z dnia 25 sierpnia 1948 r.; zbiory autora; informacje rodziny i własnoręcznie napisany życiorys z 1948 r.

Włodzimierz Becker

Stanek Ignacy (1893-1966), Powsta-
niec Wielkopolski. Urodził się 17 lipca 1893 r. w Zaborówcu, (w ówczesnym powiecie wschowskim), w rodzinie robotniczej Mikołaja Stanka i Marianny z Tyczewiczów. Ukończył szkołę powszechną. W latach 1914 -1918 przymusowo wcielony do armii pruskiej. Brał udział w I wojnie światowej. 11 stycznia 1919 r. wstąpił jako ochotnik do oddziału powstańczego w miejscowości Zaborówiec. Pod dowództwem kapitana Stanisława Michalskiego brał czynny udział w oswobodzeniu Zaborówca, Wijewa i Kaszczoru. Później został przydzielony do kompanii c. k. m. pod dowództwo płk. Kazimierza Zenktelea uczestnicząc w walkach o Kopanicę i Zbąszyń. Walczył też o Żnin w oddziale ppłk Bernarda Śliwińskiego. W szeregach Wojska Polskiego służył do 1920 r. W 1936 Związek Weteranów Powstań Narodowych w Kaszczorze wpisał go na listę zasłużonych, podkreślając jego zasługi w dziele odzyskania niepodległości. W 1961 na wniosek ZBoWiD-u w Wolsztynie, Uchwałą Rady Państwa z dnia 30 lipca 1964 r. Nr 0/950 (wpis pod nr 172) został odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym

Ignacy Stanek

za czynny udział w Powstaniu Wielkopolskim 1918/1919 (legitymacja nr I-70206). Od listopada 1919 r. był żonaty z Marianą z Kokotów, z którą miał sześcioro dzieci: Stanisława (ur. 1923), Janinę (ur. 1925), Jana (ur. 1928), Stefana (ur. 1930), Ludwika (ur. 1930) i Teresę (ur. 1937). Do 1938 r. mieszkał we Wieleniu Zaobrzańskim. Potem osiadł w Borui Nowej (powiat nowotomyski) zajmując się uprawą roli, a gdy owdowiał poślubił w 1944 r. Franciszkę z domu Rokita. W 1947 przeprowadził się do Kopanicy. Zmarł 9 grudnia 1966 r. w Wolsztynie. Pochowany został na cmentarzu parafii Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Kopanicy.

Archiwum Państwowe w Lesznie, Księga Urodzeń 1893, USC Przemęt Księga Małżeństw 1919; USC Rakoniewice Księga Małżeństw 1944; USC Wolsztyn, Księga Zgonów 1966; Archiwum Państwowe w Poznaniu – Akta Związku Powstańców Wielkopolskich, Ewidencja członków Związku Weteranów Powstań Narodowych RP sygn. 44, str. 174-175, poz. 12964; Akta Koła w Kaszczorze 53/884/0/6/237, informacje rodzinny.

Jolanta Stanek, Lesław Stanek

Stefaniak Antoni (1899-1985), syn Jakuba i Walerii z domu Gierczak, ur. się 8 grudnia 1899 r. w Buszewie, wsi leżącej w połowie drogi między Gołańczą a Margoninem, w ówczesnym powiecie wągrowieckim. Jego rodzina już od kilku pokoleń mieszkała w tej miejscowości. Niemiecką szkołę powszechną ukończył w 1913 r. w Czesławicach. Języka polskiego uczył się w domu, m. in. czytając polską „Gazetę Grudziądzką” i inne patriotyczne broszury, które z licznymi pio-

senkami i wierszami o treści patriotyczno-ludowej dostarczał Stefaniakom nauczyciel historii z Gniezna o nazwisku Żak. Młody Antoni patriotyzmem nasiąkał od najmłodszych lat nie tylko z literatury, ale również dzięki częstym spotkaniom i tajnym zebraniom, jakie odbywały się u Stefaniaków w domu. Do wojska powołany został jeszcze w 1917 r., ale dla niego na szczęście, nie trafił na front, lecz na lotnisko w podpoznańskiej Ławicy, gdzie pełnił służbę wartowniczą. Jeszcze przed zakończeniem wojny rozchorował się i otrzymał dłuższy urlop. Do jednostki powrócił na początku listopada 1918 r. Panowało już ogólne rozprężenie w armii, które zaczęło stopniowo narastać po wydarzeniach rewolucyjnych w Niemczech oraz po zawarciu rozejmu w działaniach wojennych 11 listopada 1918 r. W samym Poznaniu kontrola nad życiem wojskowym, policyjnym i administracyjnym stopniowo przechodziła w ręce Rad Żołnierskich. W połowie grudnia Antoni Stefaniak otrzymał urlop świąteczny, z którego, idąc za przykładem wielu swoich znajomych z wojska, do jednostki już nie powrócił. Będąc w domu, przypatrywał się działaniom konspiracyjnym Polaków. Jako gorliwy patriota i wyszkolony żołnierz, zgłosił swoją gotowość do pracy w szeregach konspiracyjnych, a następnie wstąpił do gołańeckiej kompanii powstańczej, która została zorganizowana dnia 29 grudnia 1918 r. Jeszcze tego samego dnia, wracając do domu zauważył, że z Gołańczy na Chodzież maszerowała kompania Haimatschutzu i był zły, że gołańeccy powstańcy pozwolili im w pełnym oporządzeniu wojskowym odejść. Dwa dni później, wraz z innymi powstańcami, na rozkaz dowództwa, przystąpił do odbierania Niemcom broni, którą następnie dostarczono do Gołańczy. W późnych godzinach wieczornych, razem z goła-

niecką kompanią uczestniczył w oswobodzeniu Kcynii i w rozbrojeniu stacjonującego tam licznego oddziału Grenzschutzu. W następnych dniach uczestniczył w walkach pod Nakłem, później w bitwach pod Szamocinem i Margoninem, brał udział pod dowództwem por. Bartscha w wypadzie mającym na celu spalenie mostu pod Białośliwem, stacjonował na powstańczych pozycjach w Lipinach i Kowalewie, gdzie też często dochodziło do starć z nieprzyjacielem. Po reorganizacji wojsk powstańczych, Stefaniak trafił do 4 p. strz. wlkp. w Gnieźnie. Po zakończeniu formowania, jeszcze w sierpniu 1919 r., pułk wyruszył na front litewsko-białoruski, gdzie z marszu wziął udział w zajęciu Bobrujska. Tam przebywał aż do czerwca 1920 r., kiedy włączony został do działań na froncie polsko-bolszewickim. W bitwie warszawskiej znajdował się w grupie uderzeniowej gen. Edwarda Rydza – Smigłego i w pościgu za cofającymi się czerwonoarmistami dotarł do granicy Prus Wschodnich. Wziął udział w bitwie nad Niemnem, a następnie działania bojowe zakończył w dniach 10-11 listopada opanowaniem Kojdanowa w rejonie Mińska. Stefaniak w służbie wojskowej pozostawał do początku 1922 r. W okresie międzywojennym Antoni Stefaniak prowadził w Buszewie spore gospodarstwo rolne. W dniu 24 sierpnia 1939 r. został powołany w szeregi polskiej armii i walczył w kampanii wrześniowej. Trafił do niewoli i przez całą wojnę, jako jeńiec, przebywał w Prusach Wschodnich, gdzie wykorzystywany był do prac na roli. Po wojnie powrócił na swoje gospodarstwo, które w sporej części zostało wywłaszczone przez władze państwowe, ale nadal pozostawał właścicielem kilkudziesięciu hektarów, co pozwalało mu utrzymać całą rodzinę. Jeszcze w okresie międzywojennym udzielał

się społecznie w lokalnych organizacjach kombatanckich. Po wojnie również działał w środowisku byłych powstańców wielkopolskich, tym razem zrzeszonych w ZBoWiD-zie. Wielokrotnie był wyróżniany i odznaczony, m. in.: Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski (1975), Wielkopolski Krzyż Powstańczy (1972), Medal Zwycięstwa i Wolności (1972) oraz Odznaką Grunwaldzką (1971). Zmarł 20 stycznia 1985 r. i pochowany został na cmentarzu w Gołańczy.

Dokumenty i pamiątki ze zbiorów rodzinnych.

Piotr Stefaniak

Stengert Jan Tomasz (1897-1968), powstaniec wielkopolski, major WP, społecznik. Urodził się 21 grudnia 1897 r. w Zaniemyślu (pow. Środa Wlkp.), w rodzinie Józefa i Klementyny z Wolniewiczów Stengertów. Miał sześciu braci, z których dwóch: Józef i Franciszek byli również powstańcami wielkopolskimi. Ukończył szkołę powszechną w Zaniemyślu. W 1906 r. brał udział w strajku szkolnym. Uczęszczał do seminarium nauczycielskiego we Wschowie. Podczas I wojny światowej, 6 listopada 1916 r. powołany został do wojska niemieckiego i wcielony do 3 baterii zapasowej, 5 pułku artylerii ciężkiej w Poznaniu – Cytadela. 15 stycznia 1917 r. wyjechał z 5 baterią 23 rezerwowego pułku artylerii cięż-

Jan Tomasz Stengert

kiej na front zachodni. W maju 1917 r. mianowany został st. szeregowym. W czerwcu 1917 r. przeniesiony do dywizyjnego oddziału radiotelegraficznego nr 44. W listopadzie 1917 r. mianowany kapralem, a w październiku 1918 r. sierżantem. Wybuch rewolucji w Niemczech, w listopadzie 1918 r. zastał go na urlopie w Zaniemyślu. Do wojska już nie wrócił. Od 10 listopada 1918 r. rozpoczął w Zaniemyślu tworzyć Oddział Służby Straży i Bezpieczeństwa. Z 30 osobowym oddziałem pełnił służbę w Zaniemyślu i okolicy. Powracającym z frontów i garnizonów żołnierzom niemieckim konfiskowali sprzęt i wyposażenie wojskowe. Dla swojego oddziału przywiózł potajemnie broń ręczną i amunicję z koszar artylerii ciężkiej w Poznaniu – Sołaczu. Wybuch powstania 27 grudnia 1918 r. zastał go w Poznaniu. Zadeklarował w biurze Straży Ludowej na Chwaliszewie, że dostarczy ze Środy Wlkp. brakującą broń i amunicję, jeśli otrzyma samochód do przewozu. Dostał go i po przyjeździe do Środy zgłosił się do ks. proboszcza Mieczysława Meissnera, poinformował o wybuchu powstania w Poznaniu oraz poprosił o broń i amunicję dla powstańców. Na powracający do Poznania samochód załadowano 100 karabinów i 10 tys. szt. amunicji. Władze „Rzeczypospolitej Średzkiej” w ciągu nocy zorganizowały 1 kompanię, która wcześniej rano 28 grudnia wyjechała koleją do Poznania i wzięła udział w powstaniu. Stengert natomiast pojechał do Zaniemyśla i 28 grudnia zameldował się ze swoim oddziałem w Środzie Wlkp. Został skierowany do gminy Dominowo celem przeprowadzenia rewizji u kolonistów niemieckich. Przywozi 3 wozy zarekwirowanej broni wojskowej i myśliwskiej, amunicji oraz ekwipunku. Następnego dnia pojechał z oddziałem koleją ze Środy do Poznania i na dworcu

głównym podjął służbę kontroli przyjeżdżających pociągów. Konfiskował Niemcom znalezione broń, amunicję i ekwipunek wojskowy. W nocy z 29/30 grudnia 1918 r. został przydzielony z oddziałem do transportu jednej kompani poznańskiej i pół baterii artylerii polnej jadącej do Gniezna. 30 grudnia brał udział w potyczce pod Zdziechową. Tego samego dnia wrócił z oddziałem do Zaniemyśla na odpoczynek. 3 stycznia 1919 r. dołączył ze swoim oddziałem do 1 kompanii średzkiej w Biedrusku i objął dowództwo jej III plutonu. Uczestniczył w uporządkowaniu i zabezpieczeniu znajdującego się tam garnizonu wojskowego. 15 stycznia 1919 r. wyjechał z 1 Kompanią Średzką pod Zbąszyń i walczył o Łomnicę, Nowy Dwór, Przyprostynię i Nową Wieś Zbąską. 10 kwietnia 1919 r. przejął dowództwo 1 kompanii średzkiej od por. Jana Milewskiego. 15 kwietnia 1919 r. po reformowaniu 1 kompanii średzkiej na 9 kompanię 2 Pułku Strzelców Wielkopolskich w Rakoniewicach przeniósł się z nią do Miłostowa i zajął odcinek frontu przed Lewicami. Na początku maja 1919 r. przeszedł do sztabu III baonu 2 Pułku Strzelców Wlkp. na stanowisko oficera wywiadowczego. W połowie czerwca 1919 r. został przeniesiony do sztabu pułku w Pniewach i organizował pluton łączności 2 Pułku Strz. Wlkp. 27 października 1919 r. mianowany podporucznikiem i odkomenderowany na 3 miesięczny kurs łączności do Zegrza pod Warszawą, po którym 1 marca 1920 r. przeniesiony został do 7 kompanii telegraficznej zapasowej w Poznaniu – Cytadela, gdzie objął dowództwo oddziału uzupełnień. W styczniu 1921 r. przeniesiony do II batalionu telegraficznego, zapasowego, w Grupie pod Grudziądem, w którym dowodził oddziałem sztabowym. W lutym 1921 r. mianowany porucznikiem.

W 1922 r. przeniesiony do 3 Pułku Wojsk Łączności w Grudziądzu, gdzie kolejno pełnił funkcje dowódcy oddziału sztabowego, potem kompanii telegraficznej. Po likwidacji 3 Pułku Wojsk Łączności, przeniesiony do 1 Pułku Telegraficznego w Zegrzu. 1 marca 1925 r. przeniesiony do 12 batalionu KOP Skałat. Po 3 miesiącach wrócił do Zegrza. Po przeszkoleniu w Centrum Wyszkożenia w Zegrzu, objął dowództwo 3 kompanii telegraficznej 7 Samodzielnego Batalionu Telegraficznego w Poznaniu – Cytadela. Jesienią 1932 r. zorganizował kompanie telegraficzną 14 Dywizji Piechoty w Poznaniu – Cytadela. 17 marca 1931 r. mianowany kapitanem. W 1934 r. przeszedł do sztabu 25 Dywizji Piechoty w Kaliszu, na stanowisko dowódcy łączności z równoczesnym odkomenderowaniem na kurs dowódców łączności w Wyższej Szkole Wojennej w Warszawie. Po kursie wrócił do Kalisza. 17 marca 1939 r. mianowany został majorem. Brał udział w działaniach wojennych we wrześniu 1939 r. na stanowisku dowódcy łączności 25 Dywizji Piechoty. 18 września 1939 r. został ciężko ranny w obie nogi w Puszczy Kampińskiej. 28 września 1939 r. po kapitulacji Modlina, dostał się do niewoli niemieckiej. 2 stycznia 1940 r. na skutek odniesionych ran, Niemcy amputują mu prawą nogę powyżej kolana. 21 marca 1940 r. został zwolniony z niewoli niemieckiej na mocy umowy genewskiej i jako inwalida zamieszkał w Kaliszu. W maju 1940 r. na prośbę podziemnych organizacji działających na ziemiach nadwarciańskich objął nad nimi kierownictwo wojskowe. 1 marca 1941 r. aresztowany przez łódzkie Gestapo, 3 kwietnia 1941 r. zwolniony z fortu VII, wrócił do Kalisza i podjął pracę w młynach kaliskich jako pomocnik głównego księgowego. 7 marca 1942 r. ponownie aresztowany przez Gestapo,

przebywał w więzieniu kaliskim do 9 lipca 1942 r. 1 września 1942 r. został skierowany do pracy w firmie wulkanizacyjnej i handlu starą gumą Otto Glueck we Wrocławiu. 3 sierpnia 1944 r. po raz trzeci był aresztowany przez Gestapo. Po 14 dniach pobytu w więzieniu kaliskim przewieziony do Wrocławia i osadzony w tamtejszym więzieniu policyjnym, w którym przebywał do 23 października 1944 r. Po zwolnieniu z więzienia skierowany do poprzedniego miejsca pracy. W styczniu 1945 r. wraz z firmą ewakuowany był do Cieplic. Po zakończeniu II wojny światowej, 10 maja 1945 r. zgłosił się do Pełnomocnika Rządu na Okręg Jeleniej Góry i otrzymał od niego nominację na pierwszego burmistrza miasta Cieplice – Zdrój. Z polecenia pełnomocnika osadził ok. 6 tys. polskich obywateli oraz organizował władze polskie we wszystkich miejscowościach zachodniej części powiatu. Brał czynny udział w akcji wysiedleńczej ludności niemieckiej. Jego działalność została przerwana aresztowaniem na skutek fałszywego oskarżenia. 23 listopada 1945 zwolniony z aresztu i zrehabilitowany. Nie przyjął propozycji powrotu na stanowisko burmistrza Cieplic. Wrócił do Kalisza, gdzie podjął pracę kasjera w Przetwórni Rolniczej Centrali Mięsnej. Następnie w 1947 roku kierował składnicą złomu we Wrocławiu. Od wiosny 1948 r. otworzył w Kaliszu sklep wełny i galanterii, który prowadził do końca swojej działalności zawodowej. Poświęcił się pracy społecznej w Związku Powstańców Wielkopolskich. Piastował funkcje prezesa koła w Kaliszu od 22 lutego 1948 r. do kongresu połączeniowego Bojowników o Wolność i Demokrację ze Związkiem Powstańców Wielkopolskich, który odbył się w dniach od 1 do 3 września 1949 r. W powstałym Związku Bojowników o Wolność i Demokrację, zo-

stał kierownikiem sekcji historycznej koła powiatowego w Środzie Wlkp. Z małżeństwa zawartego z Kazimierą Kryszkiewicz miał trzech synów: Zygmunta, Krzysztofa i Andrzeja. Za czynny udział w Powstaniu Wielkopolskim 1918–1919 odznaczony został Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1958). Zmarł w Poznaniu 4 listopada 1968 r.

BK 12161, *Życiorys Jana Stangerta*, Kalisz 15 listopad 1963; *Kancelaria Prezydenta RP BKO 0600.196.2015*; L. Gomolec: *Zaniemyślacy w Powstaniu Wielkopolskim 1918 – 1919*, *Zaniemyśl w grudniu 1993*, s. 10-22; H. Noetzel: *Stengert Jan Tomasz (1897-1968)*, w: *Słownik biograficzny powiatu średzkiego*, t. 1, Środa Wlkp. 2011 s. 228; J. M. Milewski: *Pierwsza Kompania Średzka*, w: *Przeciw pruskiemu zaborcy*, w: *Wspomnienia i listy uczestników Powstania Wielkopolskiego*, Wybór i opracowanie L. Gomolec i B. Polak, Instytut Wyd. PAX 1979 s. 98, 99, 101, 108; B. Polak M. Polak, *Milewscy-powstańcy wielkopolscy z Ziemi Średzkiej 1918-1919*, Środa Wlkp. 2013, s. 33,53.

Damian Zieliński

Struta Franciszek (1903-1968), urodził się 18 stycznia 1878 roku w Czesławicach pow. Wągrowiec. Jego rodzicami byli Powstańiec Wlkp. Piotr Struta i Wiktoria Kurzawa. Miał starszego brata Jana (1900-1988) i trzech młodszych braci: Marcina, Wincentego i Józefa oraz siostry: Magdalenę – zamężna Buchwald, Stanisławę – zamężna Wikariusz, Helenę, Zofię – zamężna Kubicz. Ukończył szkołę powszechną. Jako młody chłopak razem z ojcem i starszym bratem zgłosił się 6 stycznia 1919 r. jako ochotnik i brał czynny udział w Powstaniu Wielkopolskim pod dowództwem ppor./kpt. Maksymiliana Bartscha i por. rez. Czesława Margowskiego. Już w dniu 6 stycznia 1919 r. uczestniczył w walce o Margonin, a następnie 8 stycznia 1919 r. brał udział w walce pod Chodzieżą oraz 11 i 15 stycznia 1919 r. w bitwach pod Szamocinem. Po zakończeniu powstania został zdemobilizowany. Od 2 czerwca 1919 r. do 20 czerwca 1920 r. odbył jako ochotnik służbę wojskową w 58 p. p. Brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej i doszedł do Lwowa. Został zdemobilizowany w stopniu starszego sierżanta. W czasie od 19 marca 1925 r. do 31 stycznia 1926 r. ponownie służył w 66 p. p. 11 września 1928 r. w Margoninie zawarł związek małżeński z Anną Burzyńską urodzoną w 1905 r. Małżeństwo było bezdzietne. Po wojnie w 1946 r. małżeństwo zaadoptowało dziecko – syna Henryka. Po powstaniu pracował razem z ojcem w melioracji w okolicach Kcyni i Żnina. Jako najstarszy stopniem, starszy sierżant, prowadził przysposobienie wojskowe „Sokoła”. W czasie okupacji zatrudniony był w melioracji. Po wyzwoleniu otrzymał gospodarstwo rolne w Margoninie na ul. Powstańców Wlkp., które po 50 roku zostało mu odebrane. Wrócił więc do pracy w melioracji. Pracował na stanowisku kierownika budowy w Przedsiębiorstwie Melioracyjnym w Wągrowcu, aż do czasu przejścia na emeryturę. Zmarł pół roku później w Margoninie, 1 lipca 1968 r. i został pochowany na miejscowym

Franciszek Struta

cmentarzu parafialnym. Żona zmarła 18 stycznia 1971 r. Odznaczony: Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (17 stycznia 1958) i Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918-1921. Powstaniu Wielkopolskim brał udział jego ojciec Piotr Struta, brat Jan Struta, wuj Józef Struta, kuzyn Jan Struta i mąż kuzynki Franciszek Pacholczak.

Biuro Kadr i Odznaczeń Prezydenta RP; USC Margonin; Powstańcy Wielkopolscy. Biogramy uczestników Powstania Wielkopolskiego 1918-1919 pod redakcją Bogusława Polaka – t. II i t. X; relacja syna Henryka Struty.

Ewa Kabat

Struta Jan (1903-1966), urodził się 20 grudnia 1903 roku w Dziewokluczu pow. Chodzież. Jego rodzicami byli Józef Struta i Wanda Król. Miał sześć siostr – Waleria zamężna Kruk, Leokadia zamężna Pacholczak, Bronisława zamężna Buchwald, Stanisława, Maria zamężna Bura, Władysława zamężna Tabaka. Ukończył szkołę powszechną. 5 stycznia 1919 r. zgłosił się jako harcerz ochotnik do oddziałów powstańczych w okolicy Budzynia i brał czynny udział w Powstaniu Wielkopolskim do 20 lutego 1919 r. Pod dowództwem por. Kowalskiego uczestniczył w walkach o Chodzież w składzie kompanii budzyńskiej. Pod koniec lutego 1919 r. ze względu na wiek został z oddziałów zwolniony. Następnie został powołany do odbycia służby w Wojsku Polskim i służył w kawalerii. Po odbyciu służby wojskowej przez całe życie pracował jako krawiec. W 1938 r. zawarł związek małżeński z Heleną Jakubowską urodzoną 20 maja 1914 r. w Kaczanowie pow. Września. Pierwsza urodziła się cór-

ka Gabriela (ur. 1941) – zamężna Broniewska, druga Barbara (1942-2010) – zamężna Jaworska i kolejno Marian (ur. 1948) – wojskowy, Lucyna (ur. 1950) – zamężna Sadowska oraz Piotr (ur. 1954). Odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym – 17 stycznia 1958 r. Zmarł 23 października 1966 r. we Wrześni i został pochowany na miejscowym cmentarzu komunalnym – sektor 2, rząd 1D, grób 42. Żona zmarła 1 lipca 2003 r. W Powstaniu Wielkopolskim brał również udział jego ojciec Józef, wuj Piotr i kuzynowie Jan i Franciszek oraz mąż siostry Franciszek Pacholczak.

Biuro Kadr i Odznaczeń Prezydenta RP; Archiwum Państwowe w Poznaniu O/Piła; Powstańcy Wielkopolscy. Biogramy uczestników Powstania Wielkopolskiego 1918-1919 pod redakcją Bogusława Polaka – t. II i t. X; informacje rodzinne syna Piotra Struty.

Ewa Kabat

Struta Piotr (1878-1963), urodził się 15 czerwca 1878 roku w Budzynie pow. Chodzież. Jego rodzicami byli Antoni Struta i Anna Zalewska. Budzynia pow. Chodzież. Miał starszego brata Józefa (1874-1948). Ukończył szkołę powszechną. Odbył obowiązkową służbę w armii pruskiej. Zawarł związek małżeński z Wiktorią Kurzawa i mieli dziewięcioro dzieci – pięciu synów i cztery córki.

Piotr Struta

Pierwszy syn – Jan (1900-1988) urodził się w Dziewokluczu, a syn Franciszek (1903-1968) przyszedł na świat już w Czesławicach pow. Wągrowiec, gdzie Piotr zamieszkał z rodziną. Potem zamieszkał w Margoninie. Kolejni jego synowie to Marcin, Wincenty i Józef, oraz córki Magdalena żonata Buchwald, Stanisława żonata Wikariusz, Helena, Zofia żonata Kubicz. 6 stycznia 1919 r. zgłosił się jako ochotnik i brał czynny udział w Powstaniu Wielkopolskim. Już w dniu 6 stycznia 1919 r. uczestniczył w walce o Margonin, następnie 8 stycznia 1919 r. brał udział w walce pod Chodzieżą oraz 11 i 15 stycznia 1919 r. w bitwach pod Szamocinem. Po powstaniu pracował w melioracji w okolicach Kcyni i Żnina. Podobnie w czasie okupacji zatrudniony był w melioracji. Po wyzwoleniu pracował w Spółdzielni Produkcyjnej w Margoninie. Odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (6 grudnia 1957). Zmarł w wieku 85 lat w Margoninie i został pochowany na miejscowym cmentarzu parafialnym. Żona zmarła 10 lat później w wieku 95 lat. W Powstaniu Wielkopolskim brali udział dwaj jego synowie Jan i Franciszek, brat Józef i bratanek Jan i mąż córki brata Franciszek Pacholczak.

Wojciech Szott

myskim. Rodzice: ojciec Marcin i matka Elżbieta z domu Mokrońska. Wojciech miał pięciu braci: Władysława, Jana, Tomasza, Franciszka, Michała i siostrę Marię. Niemiecką szkołę powszechną ukończył w 1906 r. Z zawodu był czeladnikiem murarskim. W roku 1918-1919 brał udział w Powstaniu Wielkopolskim. Z kompanią opalenicą, dowodzoną przez Edmunda Klemczaka, walczył w okolicach Łomnicy, Leśnych Domków, Nowej Wsi Folwark, Nowym Dworze, Zbąszyniu, Strzyżewie, Babińcu. Pełnił funkcje gońca łącznikowego. W 1926 r. w Toruniu ukończył kurs dla zawodowych podoficerów artylerii i awansowany został stopień podoficerski. 23 kwietnia 1923 r. ożenił się z Barbarą Łodzińską, która w Powstaniu Wielkopolskim była sanitariuszką. Z małżeństwa tego urodziło się troje dzieci: córka Anna (ur. 1916) i synowie: Witold (ur. 1922) i Ignacy (ur. 1924). Mieszkał z rodziną w Poznaniu. Wojciech Szott zmarł w 1982 r. w Poznaniu przeżywszy dziewięćdziesiąt lat i pochowany jest na cmentarzu komunalnym w Poznaniu na Junkowie, w kwadracie R 30-3-A-4

Biuro Kadr i Odznaczeń Prezydenta RP; USC Budyń; Archiwum Państwowe w Poznaniu O/Piła; Powstańcy Wielkopolscy. Biogramy uczestników Powstania Wielkopolskiego 1918-1919 pod redakcją Bogusława Polaka – t. II i t. X; informacje rodzinne wnuka Henryka Struty.

Ewa Kabat

Szott Wojciech (1892-1982), urodził się 23 kwietnia 1892 r. w Chrośnicy w gminie Zbąszyń w powiecie nowoto-

Informacje pisemną dostarczył syn Ignacy Szott z Poznania; dokumenty i zdjęcia wnuczka Maria Frąckowiak z Poznania.

Halina Kowalewska

Szulc Antoni (1870-1945), urodził się 3 stycznia 1870 roku we wsi Smolary koło Szamocina (aktualnie należy ona do miasta Szamocin), powiat Chodzież jako drugie dziecko z trojga, a jedyny syn kowala Augustyna Szulca i Apolonii z domu Burzyńska. Jego dwie siostry wyemigrowały do USA i tam zmarły. Ochrzczony sześć dni po urodzeniu 9 stycznia 1870 roku w Kościele Parafialnym p. w. Św. Wojciecha w Margoninie. Wyrastał w tradycjach rzemieślniczych, jego ojciec w Smolarach prowadził kuźnię. Smolary były wsią w większości zamieszkałą przez Polaków w przeciwieństwie do Szamocina gdzie Polaków było około 1/3. 1 maja 1891 roku został powołany do odbycia półrocznej czynnej służby wojskowej w Schleswig – Hollstein w 9 batalionie 1 kompanii taborów. Do rezerwy został zwolniony 31 października 1891 roku. W styczniu 1892 roku zdał egzamin na mistrza kowalskiego. W 1893 r. zmarł ojciec Augustyn. Prawdopodobnie Antoni w tym czasie przejął kuźnię i przeniósł kowalstwo do Szamocina, gdzie mieszkał wraz z żoną i dziećmi w centralnym punkcie miasta na placu Wolności. Małżeństwo Szulców miało dziesięcioro dzieci, kilku synów też kontynuowało tradycję rodzinną i zostało kowalami. Jak pisze w swym życiorysie: „*w 1911 roku powiedziałem kilku mieszkańcom Szamocina, żeby chowali złoto i srebro gdyż niedługo wybuchnie wojna, w której Niemcy przegrają i powstanie Polska. To samo powiedziałem 14 dni przed prawdziwym wybuchem Wojny Światowej i za to zostałem aresztowany i zamknięty w areszcie policyjnym w Szamocinie na 3 dni*”. Od tego czasu Niemcy bojkotowali kowalskie usługi Antoniego Szulca. Powodem było jego silne antyniemieckie nastawienie. Skutkiem był wyjazd do Berlina gdzie pracował w fabryce powozów

Schebera. 12 stycznia 1915 roku został powołany do wojska pruskiego, w którym walczył w mundurze niemieckim do 30 czerwca 1916 roku w taborach (3 batalion 4 eskadry). Walczył na froncie rosyjskim aż pod Marianpołem, a później fronty: francuski, austro-węgierski i serbski. Następnie otrzymał trzymiesięczny urlop z powodu wycieńczenia – miał już wtedy 46 lat, więc jak na żołnierza frontowego nie był młody. Po zakończeniu urlopu ukrywał się aby uniknąć ponownego wyjazdu na front. Wtedy to rozpoczął przygotowywać i organizować zaufanych kolegów do przyszłego Powstania Polskiego. W listopadzie 1918 roku po przegranej przez Niemców wojnie ogłosił powstanie Wolnej Polski za co został tej samej nocy zabrany do aresztu policyjnego w szamocińskim magistracie i skazany na śmierć. Rozkaz wydała ówczesna niemiecka Rada Robotników i Żołnierzy. Po ogłoszeniu wyroku śmierci przez rozstrzelanie, który miał zostać wykonany na rynku w Szamocinie przybyło do magistratu kilku obywateli protestując przeciwko wyrokowi. Po wypuszczeniu jeszcze dwukrotnie był aresztowany i skazywany na śmierć. Pomimo tych wszystkich przesładowań nie udało się Niemcom złamać polskiego ducha w Antonim Szulcu i jego żonie, która dzielnie wspierała jego walkę często cierpiąc wraz z małymi dziećmi niedostatek i biedę. Ale mimo tego pomagała potrzebującym Polakom i powstańcom. Od Bożego Narodzenia 1918 roku Antoni Szulc wraz z miejscową elitą i księdzem Idzim Sutarskim przygotowywali się do akcji zbrojnych i przejęcia władzy w mieście. 5 stycznia 1919 roku rozpoczęły się boje o Szamocin. W tym dniu przybył tam wzmocniony patrol rozpoznawczy powstańców z Gołańczy. Odtąd każdego dnia pojawiały się w mieście patrole polskie jak i niemieckie pilskiego

Grenzschutzu. Dlatego też z początkiem stycznia 1919 r. zawiązała się w Szamocinie Straż Ludowa, której komendantem został mianowany Antoni Szulc (przez ówczesnego prezesa Powiatowej Rady Ludowej na okręg Szamocin księdzę proboszcza Idziego Sutarskiego). Na polecenie Antoniego Szulca wszystkie urzędy zostały przejęte z rąk niemieckich w ręce polskie. W nocy z 11 na 12 stycznia 1919 roku kiedy to rozpoczęły się ciężkie boje o Szamocin. Chodziło o to, aby uniemożliwić stronie niemieckiej dokonywanie przerzutów oddziałów Grenzschutzu z Piły przez most na Noteci do Szamocina. Zapadła decyzja o spaleniu mostu. Został on spalony w nocy z 12-13 stycznia w Białośliwiu. Zorganizowała to grupa Maksymiliana Bartscha. Następnie grupa, która liczyła 11 powstańców zajęła Szamocin i zaczęła organizować władze powstańcze w tym mieście. Niestety dość szybko zostali wyparci przez oddziały niemieckie z Piły. W akcji niszczenia mostu i w walkach brał też udział Antoni Szulc. Z powstańcami walczącymi o Szamocin ściśle współpracował miejscowy oddział Polskiego Czerwonego Krzyża. 13 stycznia po wkroczeniu oddziałów Grenzschutzu z Piły musiał uciekać z miasta, gdyż Prusacy przywieźli na niego wyrok śmierci. Gdy Niemcy zorientowali się, że Antoniego Szulca nie ma w mieście zdemolowali i okradli ze sprzętów kowalskich i z surowców kuźnię pozbawiając rodzinę wszelkich środków do życia. Następnie weszli do domu i w poszukiwaniu zbiega niszczyli mienie domowe, poturbowali żonę i małoletnie dzieci. Antoni Szulc po ucieczce schronił się w pobliskim Margoninie. Tam zorganizował kolejny atak polskiego wojska na Szamocin 15 stycznia, który niestety został odparty i spowodował mnóstwo rannych i zabitych po stronie polskiej. W tym samym dniu Niemcy

wkroczyli do Margonina, w związku z tym Antoni Szulc musiał znowu uciekać, tym razem do Gołańczy. Tam przebywał dwa tygodnie u dzierżawcy probostwa pana Antoniego Żmudzińskiego. Z Gołańczy przeniósł się do Wągrowca do szpitala, gdyż w trakcie ucieczek doznał kontuzji nogi i nabawił się reumatyzmu. Po bitwie o Paterek pod Bydgoszczą przywieziono do szpitala wielu ciężko rannych, a Antoniego Szulca przewieziono do Szpitala Wojskowego w Poznaniu. Po wyzdrowieniu został przyjęty do wojska do pracy przy taborach w Składnicy Artyleryjskiej w Poznaniu. Po powrocie do domu w grudniu 1919 roku, zastał w Szamocinie oddział Heimatschutzu, od dowództw którego zażądał zwrotu zrabowane pół roku wcześniej mienia. Niemcy zagrozili więzieniem w razie dalszej eskalacji żądań. Należy pamiętać, że kiedy prawie cała Wielkopolska świętowała na początku roku 1920 pierwszą rocznicę odzyskania niepodległości, to Szamocin dopiero został wyrwany z rąk niemieckich. Pamiętnym i ważnym dniem w życiu Antoniego Szulca był 19 stycznia 1920 roku. W dniu tym do Szamocina wkroczyło Wojsko Polskie owacyjnie witane przez miejscową ludność. Miasto po 145 latach wróciło do Macierzy. Antoni tworzył Komitet Organizacyjny i Powitalny Wojsk Polskich wraz z księdzem Sutarskim i kilkoma innymi obywatelami miasta. Ciekawostką jest fakt, że mocno była w to zaangażowana również żona Antoniego, Anna Szulc. W pierwszych wyborach do Rady Miejskiej, które odbyły się 13 listopada 1921 roku jedno z miejsc zdobył Antoni Szulc i został radnym. Po zakończeniu kadencji Rady wrócił do pracy w kuźni. W międzyczasie uruchomił firmę „Handel ziemioplodami”, którą później przejął jego syn Maksymilian. W wyborach do Rady Miasta w styczniu 1930 roku Antoni zno-

wu uzyskał mandat. 13 kwietnia 1937 został też członkiem Koła Szamocin Związku Powstańców Wielkopolskich w Poznaniu z numerem 828. W czasie okupacji wraz z księdzem Sutarskim, z którym walczył w Powstaniu Wielkopolskim został aresztowany i skazany na śmierć zamienioną potem na zesłanie. 12 grudnia 1939 został wraz z żoną, córką Anną i zięciem zesłany do Węgrowa w województwie warszawskim. Wspominał podróż bardzo źle: jechali zimą wozem drabiniastym przy 40 stopniowym mrozie, a potem pociągami wagonami bydłecymi. Rodzina do Szamocina wróciła 10 marca 1945 roku. Zmarł pół roku później, 24 grudnia 1945 roku w wieku 75 lat. Został pochowany na cmentarzu szamocińskim. Jego nazwisko zostało wpisane na tablicy pamiątkowej Powstańców Wielkopolskich z Szamocina. Tablica ta do dnia dzisiejszego znajduje się w gabinecie Burmistrza Szamocina. Był odznaczony: Medalem Niepodległości (1937); Odnaką Pamiątkową Wojsk Wielkopolskich (1935); Medal pamiątkowy z okazji 90 rocznicy Powstania Wielkopolskiego przyznany pośmiertnie 16 grudnia 2008 r. przez Burmistrza gminy Kórnik. Od 7 listopada 1892 r. żonaty Anną Kają z Rzadzkowa. Dzieci: Klara (1893-1917), Gertruda (1894-1897), Bernard (1895-1975), Agnieszka (1900-1973), Franciszek (1904-1981), Feliks (1905-1945), Maksymilian (1906-1986), Anna (1907-2000), Roman (1909-1977), Konrad 1912-1970).

CAW, MN 20. 09.1937; APP, Związek Powstańców Wielkopolskich w Poznaniu 1919-1939, sygn. 45, s. 604-605; Kronika Szamocina; Szelmeczka Jan, Dzieje Szamocina s. 143; 147-149, 166; dokumenty i pamiątki rodzinne.

Adam Szulc

Szulc Stanisław (1899-1970), członek Rady Ludowej w Buku, działacz niepodległościowy, kawaler Krzyża Srebrnego Orderu Virtuti Militari. Urodził się 27 kwietnia 1899 r. we wsi Dobra, gmina Buk (pow. Grodzisk Wlkp.), jako syn rolnika Józefa i Józefy z domu Rybarczyk. Po ukończeniu szkoły powszechnej pracował w gospodarstwie rodziców. Do służby w armii pruskiej został powołany w 1912 r., służył w wojsku do zakończenia I wojny światowej w 1918 r. 27 grudnia 1918 r. wstąpił ochotniczo do oddziału powstańczego w Buku. Uczestniczył w zatrzymaniu niemieckiego pociągu wojskowego na stacji kolejowej w Buku. 1 stycznia wraz z Kompanią Bukowską wyruszył na front zachodni, walczył pod Nowym Tomyślem i Zbąszyniem. 5 stycznia 1919 r. w obronie Nowego Dworu został ciężko ranny. Od 6 stycznia do 1 marca 1919 r. leczony był w Szpitalu Wojskowym w Buku. Zwolniony do kompanii garnizonowej powiatu grodzkiego, która później została przemianowana na 1 kompanie 1 Pułku Rezerwowego, z którym w maju 1920 r. wysłany został na front Litewsko-Białoruski. Uczestniczył w Bitwie Warszawskiej. W grudniu 1920 r. bezterminowo urlopowany z wojska w stopniu plutonowego. Za udział w Powstaniu Wielkopolskim odznaczony Orderem Virtuti Militari V klasy. Od stycznia 1921 r. pracował w Urzędzie Pocztowym w Poznaniu. Zwolniony na własną prośbę 30 sierpnia

Stanisław Szulc

1929 r. Od 1 września 1929 r. aż do wybuchu wojny pracował w Drukarni Polskiej jako pracownik umysłowy. W grudniu 1939 r. zamieszkał w Dobieżyńcu, pod zmienionym nazwiskiem. O 1940 r. do zakończenia okupacji był zatrudniony jako pracownik fizyczny w różnych firmach niemieckich. Po zakończeniu wojny wrócił do Poznania, zamieszkał w swoim domu przy ul. Podkomorskiej i podjął pracę w Wojewódzkiej Radzie Narodowej. Pracował tam do osiągnięcia wieku emerytalnego. Zmarł 21 lutego 1970 r. w Poznaniu i pochowany został na cmentarzu junikowskim. Był odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym i Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918-1921. W 1919 r. zawarł związek małżeński z Kazimierą Plucińską (1894-1985) z którą miał córkę Józefę (ur. 1921), zam. Hajduk.

Zbiory Gabinetu Pamiątek Historycznych Eligiusza Tomkowiaka w Dopiewie; informacje Hieronima Łubińskiego z Buku; informacje i zbiory prywatne Stanisława Osowskiego z Poznania. Malwina Tomkowiak, Szulc Stanisław (1899-1970), (w:) Kościński Zdzisław, Tomkowiak Eligiusz, Bukowanie w Powstaniu Wielkopolskim 1918-1919, Poznań-Buk 2008.

Malwina Tomkowiak

Szulc Stefan (1898-1919), urodził się 28 sierpnia 1898 r. w Kotlinie i mieszkał w miejscowości Głogowa. Po rozpoczęciu Powstania Wielkopolskiego wstąpił w szeregi powstańcze i jako szeregowiec walczył w 5 Kompanii 4 Pułku Strzelców Wielkopolskich. Poległ 20 maja 1919 r. pod Budzynie. Został pochowany na cmentarzu parafialnym w Budzynie, razem z 11 innymi powstańcami. W 1925

roku staraniem Towarzystwa Powstańców i Wojaków im. gen. Dowbor – Muśnickiego w Budzynie postawiono pomnik, który poświęcił ks. proboszcz Kazimierz Stachowiak (1887-1942). Na marmurowych tablicach umieszczono napis: „Cześć Bohaterom Powstania Wlkp. 1918-1919” i nazwiska 12 spoczywających tam powstańców.

Olszewski, Łukasz Jastrząb – „Lista strat Powstania Wielkopolskiego od 27 grudnia 1918 roku do 8 marca 1920 roku” Ze słowem wstępnym Lecha Kaczyńskiego Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej – Wydanie drugie zmienione i uzupełnione, Koszalin 2009; Waldemar L. Janiszewski – Dwie kwatery – Tygodnik Nowy z dnia 20.11.2012.

Ewa Kabat

Szulc Stefan (1899-1969), ur. się 12 listopada 1899 r. w Solcu (daw. pow. babimojski) jako syn Stanisława i Marianny z d. Skorupińska. Miał 14-cio rodzeństwa: 5 siostr i 9 braci (jego ojciec 2-krotnie owdowiał i 3-krotnie był żonaty). W wyniku zmiany miejsca zamieszkania uczęszczał do 4-klasowej szkoły powszechnej w Radomierzu. Po jej ukończeniu, aż do czasu uzyskania pełnoletności pomagał rodzicom w prowadzeniu gospodarstwa. 14 czerwca 1917 r. został wcielony do wojska niemieckiego. Walczył na froncie zachodnim m. in. pod Verdun jako sanitariusz w 135 Pułku Piechoty. Zdemobilizowany w grudniu 1918 r., wrócił do rodziny. Na wieść o wybuchu Powstania Wielkopolskiego zgłosił się ochotniczo w dniu 1 stycznia 1919 r. do utworzonego oddziału powstańczego w Błotnicy pod dowództwem ppor. Stanisława Siudy. 4 stycznia 1919 r. brał udział w walkach o wyzwolenie Rakoniewic

a następnego dnia o wyzwolenie Wolsztyna i okolic. Kilka dni później uczestniczył w kolejnych walkach o Kopanicę, Chobienice, Kargową i Babimost. Od 6 marca 1919 r. został żołnierzem 3 batalionu wchodzącego w skład nowo utworzonego 2 p. strz. wlkp. (późniejszy 56 Pułk Piechoty Wielkopolskiej). W dniach 4-5 września 1919 r. wyruszył ze swoim pułkiem z Kościana transportem kolejowym na front białoruski. Pod dowództwem kpt. St. Siudy brał udział w walkach pod Połockiem, Borujkiem, Szaciłkami i Swobodą, a następnie w czasie odwrotu naszych wojsk przed bolszewicką nawałnicą – w słynnej bitwie warszawskiej zwanej „Cudem nad Wisłą” w sierpniu 1920 r. Po ustaniu działań wojennych przybył ze swoim pułkiem do Śremu, miejsca stałego pobytu tej jednostki w dniu 24 grudnia 1920 r. Po 10-ciu miesiącach pobytu w tym garnizonie został przeniesiony z dniem 21 października 1921 r. do 75 pp w Chorzowie, w którym zakończył obowiązkową służbę wojskową 26 marca 1922 r. Kilkanaście dni wcześniej, będąc jeszcze żołnierzem WP, zawarł 13 lutego 1922 r. związek małżeński z Katarzyną Hylak, z którą po powrocie z wojska zamieszkał najpierw w Radomierzu, a od 1926 roku w Boszkowie. Jako robotnik fizyczny otrzymał zatrudnienie w pobliskiej cegielni w Starkowie. W grudniu 1928 r. tuż przed świętami Bożego Narodzenia spłonęło jego mieszkanie. Zrozpaczony tą tragedią umieścił żonę z trojgiem dzieci u rodziny w Radomierzu i wyjechał do Francji w poszukiwaniu dobrze płatnej pracy. Otrzymał zatrudnienie jako górnik w kopalni w Quivrechaine w departamencie Valencien blisko granicy belgijskiej. W 1930 r. sprowadził do siebie żonę z dziećmi. Stałe zameldowanie we Francji otrzymał wraz z rodziną dopiero 27 maja 1934 r. Potem

urodziło się im czwarte dziecko. W 1936 r. jego żona z nowo narodzonym synem wróciła czasowo do Polski odwiedzić rodzinę oraz za zarobione pieniądze na obczyźnie rozpocząć budowę własnego domu. Po kilku miesiącach pobytu w kraju udała się ponownie do męża i dzieci we Francji. Spokojny ich tryb życia został przerwany nakazem opuszczenia Francji w ciągu 48 godzin przez męża Stefana, za działalność polityczną, którą uprawiał wśród górników. 11 stycznia 1939 r. wraz z 13-letnim synem Marianem powrócił on na stałe do Radomierza, kontynuując rozpoczętą przez żonę budowę domu. Z chwilą wybuchu II wojny światowej został wywieziony na roboty fizyczne o charakterze ziemnym w rejonie Sulechowa. Tam w wyniku trudnych warunków fizycznych i złego sposobu odżywiania mocno podupadł na zdrowiu. Zaczął również wolno tracić wzrok. W 1942 r. wrócił do Radomierza z powodu śmierci swego syna Mariana. Zamieszkał u swego brata Bronisława, będąc już niewidomym. W 1946 r. powróciła z Francji jego żona z dwójką dzieci, oprócz najstarszej córki Wandy, która pozostała na obczyźnie. Dokończyli budowę własnego domu prowadząc nieduże gospodarstwo rolne. Stefan Szulc zm. 17 czerwca 1969 r. Pochowany został na cmentarzu przy kościele św. Piotra w Przemęcie. Był odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1969) oraz Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1964). Za udział w Powstaniu Wielkopolskim mianowany podporucznikiem. Z żoną Katarzyną miał dzieci: Wandę (ur. 1922) zam. we Francji, Józefa (1923-1955), Mariana (1926-1942) i Rajmunda (ur. 1934).

Fornalski A., Mieszkańcy Ziemi Przemęckiej w walce o polskość, Przemęt 2004, s. 90-91; Głos Wolsztyński nr 205,

luty 1963, s. 3; Akta Zarządu Powiatowego ZBoWiD w Wolsztynie, Teczki nr 13/1965, 7/1967 i 17/1976; Książeczka rodzinna Stefana Szulca wydana 26.04.1930 przez USC w Przemęcie; Książeczka wojskowa nr 3138, PKU Kościan; Legitymacje: KKOP, nr 727-68-179; WKP, nr 1-70233; Kronika Szkoły Podstawowej w Radomierzu, s. 84; Informacje prawnuczki Adrianny Rogozińskiej.

Antoni Fornalski

Szutkowski Mieczysław (1902-1919), urodził się 6 sierpnia 1902 roku w Łodzi, gdzie też mieszkał. Po rozpoczęciu Powstania Wielkopolskiego wstąpił w szeregi powstańcze i jako szeregowiec walczył w 8 Kompanii 4 Pułku Strzelców Wielkopolskich. Poległ 30 czerwca 1919 r. na linii demarkacyjnej pod Konarami. Został pochowany na cmentarzu parafialnym w Budzynie, razem z 11 innymi powstańcami. W 1925 roku staraniem Towarzystwa Powstańców i Wojaków im. gen. Dowbor – Muśnickiego w Budzynie postawiono pomnik, który poświęcił ks. proboszcz Kazimierz Stachowiak (1887-1942). Na marmurowych tablicach umieszczono napis: „Cześć Bohaterom Powstania Wlkp. 1918-1919” i nazwiska 12 spoczywających tam powstańców.

Wiesław Olszewski, Łukasz Jastrząb – „Lista strat Powstania Wielkopolskiego od 27 grudnia 1918 roku do 8 marca 1920 roku” *Ze słowem wstępnym Lecha Kaczyńskiego Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej – Wydanie drugie zmienione i uzupełnione*, Koszalin 2009; Waldemar L. Janiszewski – *Dwie kwatery – Tygodnik Nowy z dnia 20.11.2012*.

Ewa Kabat

Szyfter Paweł (1893-1940), ochotnik 1 Pułku Strzelców Wielkopolskich (55 Pułku Piechoty), kapitan Wojska Polskiego. Urodził się 13 kwietnia 1893 roku w Dopiewie, w rodzinie dzierżawcy majątku ziemskiego Pawła i Stanisławy z Kopów. W Poznaniu ukończył gimnazjum i podjął studia ekonomiczne i rolnicze. 2 sierpnia 1914 roku został wcielony do armii pruskiej. Po przeszkoleniu rekruckim 2 stycznia 1915 roku został skierowany na front wschodni, a 6 lutego 1916 roku na front zachodni do 5 Pułku Artylerii Ciężkiej. Od 1 stycznia 1917 roku był urlopowany, aby administrować majątkiem. 1 października 1918 roku został członkiem Polskiej Organizacji Wojskowej Zaboru Pruskiego, od 27 grudnia przydzielony do dowództwa Okręgu Wojskowego w Poznaniu, przemianowanego na Okręg Wojskowy I (Poznań Twierdza). 24 stycznia 1919 roku jako kierownik szkoły podoficerskiej został skierowany do formowanego 1 Pułku Strzelców Wielkopolskich. Od 14 marca do 24 czerwca 1919 roku wraz z pułkiem przebywał na froncie galicyjskim, następnie od 26 czerwca do 30 września 1919 roku przydzielony został do 1 Pułku Ułanów. Od 1 grudnia służył w dowództwie frontu wielkopolskiego. Od 15 kwietnia 1920 roku był urlopowany (na okres 6 miesięcy) do administrowania majątkiem. 15 sierpnia przerwał urlop i ochotniczo zgłosił się do 214 Pułku Artylerii Polowej. 6 września został przydzielony do Dowództwa Okręgu Generalnego Pomorza, a 13 stycznia 1922 roku został zwolniony do rezerwy. W 1919 roku był mianowany podporucznikiem. 28 lutego 1924 roku zweryfikowano go na stopień porucznika, a następnie awansowany do stopnia kapitana (1930 r.). Po zwolnieniu do rezerwy dzierżawił majątek Młynkowo (powiat szamotulski), następnie był

dyrektorem Wielkopolskich Kółek Rolniczych w Poznaniu. Aktywnie działał w organizacjach kombatanckich: Związku Powstańców Wielkopolskich i Polskim Związku Zachodnim. Był instruktorem Przysposobienia Wojskowego, częściowo własnym sumptem umundurował oddział PW w Szamotułach. Zmobilizowany w 1939 roku do oddziałów zapasowych 14 Pułku Artylerii Lekkiej, po 17 września został wzięty do niewoli przez oddziały wojsk sowieckich. Zamordowany w Katyniu w 1940 roku. Odznaczony był Krzyżem Niepodległości, Krzyżem Walecznych (dwukrotnie), Złotym Krzyżem Zasługi i innymi. Był żonaty z Haliną Cynka i miał dzieci: Krystynę (ur. 1923), Aleksandrę (ur. 1925) i Zygmunta (1927).

CAW, akta personalne 11538; Krzyż Walecznych tom 123; Krzyż Zasługi 11-685; S. Łoza, Czy wiesz, strona 307–308; Informacje syna Zygmunta Szyftera; B. Polak, Szyfter Paweł (1893-1940), (w:) Słownik biograficzny powstańców wielkopolskich 1918-1919, red. A. Czubiński, B. Polak, Poznań 2002, s. 355-356; Kościański Z., Tomkowiak E., Mieszkańcy Gminy Dopiewo w Powstaniu Wielkopolskim w latach 1918-1919. Dopiewo 2009, s. 121-122; zbiory Gabinetu Pamiątek Historycznych Eligiusza Tomkowiaka w Dopiewie.

Bogusław Polak

Szyfter-Ubysz Zofia (1897-1968), sanitariuszka. Urodziła się w Dopiewie w rodzinie dzierżawcy majątku Pawła i Stanisławy z Kopów. W Poznaniu ukończyła szkołę powszechną i gimnazjum. W 1914 roku wstąpiła do drużyny skautowej im. Emilii Plater; ukończyła kurs dla sanitariuszek, prowadzony m. in. przez dr

J. Żnieniewiczową w Szpitalu Sióstr Szarytek w Poznaniu. W latach 1916–1918 w Berlinie ukończyła 2-letnią Wyższą Szkołę Ogrodniczą. Po powrocie do Poznania w październiku 1918 roku, wstąpiła do Polskiej Organizacji Wojskowej Zaboru Pruskiego i pełniła funkcje łączniczki i sanitariuszki. Po wybuchu Powstania Wielkopolskiego pracowała w Szpitalu Przemienienia Pańskiego, jako sanitariuszka, do końca 1920 roku. Później pracowała jako ogrodnik w Wirach, a następnie w Nowej Wsi (powiat krotoszyński). 24 października 1939 roku została aresztowana przez Niemców i wraz z całą rodziną wysiedlona do Generalnej Guberni. Po wojnie mieszkała w Szczecinie i Warszawie, gdzie zmarła 20 września 1968 roku. Pochowana jest na Powązkach. Była odznaczona m. in. Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. Związek małżeński zawarła z Adamem Ubyszem i miała dzieci: Elżbietę (ur. 1923), Andrzeja (1924-1861) i Jana (ur. 1927).

Dokumenty ze zbiorów Elżbiety Ubysz – Kędzierskiej z Warszawy; Irmina Polak, Szyfter Zofia (1897–1968), (w:) Słownik biograficzny powstańców wielkopolskich 1918-1919, red. A. Czubiński, B. Polak, Poznań 2002, s. 356-357; Kościański Z., Tomkowiak E., Mieszkańcy Gminy Dopiewo w Powstaniu Wielkopolskim w latach 1918-1919. Dopiewo 2009, s. 122-123; zbiory Gabinetu Pamiątek Historycznych Eligiusza Tomkowiaka w Dopiewie.

Eligiusz Tomkowiak

Szymoniak Teodor (1899-1919), urodził się 23 marca 1899 roku w Poznaniu jako syn Antoniego i Teofili z Markiewiczów. Mieszkał w Poznaniu przy ul. Kolejowej 37 i pracował jako robotnik. Po rozpoczęciu Powstania Wielkopolskiego

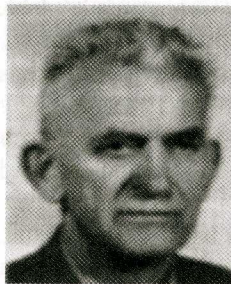
skiego wstąpił w szeregi powstańcze i jako szeregowiec walczył w 1 Batalionie 10 Pułku Strzelców Wielkopolskich. Poległ 26 maja 1919 r. pod Jaktorowem. Został pochowany na cmentarzu parafialnym w Budzynie, razem z 11 innymi powstańcami. W 1925 roku staraniem Towarzystwa Powstańców i Wojaków im. gen. Dowbor – Muśnickiego w Budzynie postawiono pomnik, który poświęcił ks. proboszcz Kazimierz Stachowiak (1887-1942). Na marmurowych tablicach umieszczono napis: „Cześć Bohaterom Powstania Wlkp. 1918-1919” i nazwiska 12 spoczywających tam powstańców.

Wiesław Olszewski, Łukasz Jastrząb – „Lista strat Powstania Wielkopolskiego od 27 grudnia 1918 roku do 8 marca 1920 roku” Ze słowem wstępnym Lecha Kaczyńskiego Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej – Wydanie drugie zmienione i uzupełnione, Koszalin 2009; Waldemar L. Janiszewski – Dwie kwatery – Tygodnik Nowy z dnia 20.11.2012.

Ewa Kabat

Śniegocki Henryk (1893-1971), powstaniec wielkopolski i śląski. Ur. się 18 stycznia 1893 r. w Kościanie, w rodzinie tłumacza sądowego Józefa Franciszka i Marii z d. Śmigielskiej. Wychowany w atmosferze patriotycznej: dziadek Kazimierz był uczestnikiem Wiosny Ludów, a ojciec Powstania Styczniowego 1863 r.. Po śmierci ojca 2 lipca 1902 r. – przeprowadził się z rodziną do Poznania. Uczył się początkowo w 7-letniej szkole ludowej, a od 1903 r. uczęszczał do gimnazjum św. Marii Magdaleny, gdzie w 1911 r. ukończył 9-tą klasę. Uczestniczył w działalności samokształceniowych towarzystw polskiej młodzieży robotniczej i zawodowo pracującej: „Iskra”, „Ogni-

wo”, „Brzask”. Należał do Chóru Katedralnego pod dyrekcją Bolesława Dembińskiego, a od 1914 r. ks. Wacława Gieburowskiego. W 1909 r. założył klub piłki nożnej dla pracującej zawodowo młodzieży „Fortuna”. Po roku wstąpił do Klub Sportowy „Britania”, a następnie do KS „Normandia”, z którego w 1912 r. utworzył KS „Posnania”. W 1911 r. zaktywizował się w szeregach „Iskry”, a po pół roku został członkiem jej zarządu. Po ukończeniu szkoły w 1911 r. rozpoczął naukę zawodu w Szkole Melioracyjnej w Bydgoszczy i podjął działalność w Stowarzyszeniu Samokształcącym Młodzieży „Iskra”. W 1912 r. był współzałożycielem pierwszej drużyny skautów w Poznaniu. Brał udział w demonstracjach patriotycznych. W 1913 r. przyjęty został do Towarzystwa Tomasza Zana. W sierpniu 1914 r. został zmobilizowany do armii niemieckiej, ale już w styczniu 1915 r. został z niej zwolniony. Pracował w Magistracie miasta Poznania, kontynuując działalność harcerską. Przejął komendę hufca „Piast”. W 1916 r. został komendantem drużyn skautowych w Poznaniu i wszedł w skład Głównej Kwatery Skautowej na Rzeszę Niemiecką. Współuczestniczył w wydawaniu miesięcznika „Ruch skautowy”, jak również organizowaniu manifestacji patriotycznych czy zlotów harcerskich. Skazany 4 stycznia 1918 r. na 600 marek grzywny oraz zwolniono z pracy w Magistracie. Należał do grupy współzałożycieli POW zab. prusk.

Henryk Śniegocki

1 lipca 1918 r. ponownie wcielony do wojska niemieckiego i pod eskortą oddany do Głogowa, ale w już 22 sierpnia 1918 r. został ponownie wyreklamowany i powrócił do konspiracji na obszarze powiatów: gostyńskiego, śremskiego i leszczyńskiego. 10 listopada 1918 r. w Gostyniu przyjął z podległych powiatów nowych członków POW (z. p.). 11 listopada 1918 r. wrócił do Poznania. Wszedł do Rady Jedenastu POW (z. p.), 13 listopada brał udział w tzw. zamachu na Ratusz i organizowaniu kompanii Służby Straży i Bezpieczeństwa; zorganizował „Biuro Werbunkowe” dla żołnierzy niemieckich narodowości polskiej. W imieniu skautingu witał I. J. Paderewskiego w „Bazarze” (26 grudnia 1918 r.). 27 grudnia z oddziałem POW (z. p.) urzędował natomiast w gmachu Muzeum, naprzeciw „Bazaru”. 28 grudnia brał udział z Kompanią Skautów opanowującą Fort Grolmann. 6 stycznia 1919 r. dowodził sekcją ckm podczas opanowania lotniska na Ławicy. Wobec rozwiązania POW (z. p.), zajął się harcerstwem. Po zmianie 30 marca 1919 r. dotychczasowej Głównej Kwatery Skautów na Rzeszę Niemiecką na Naczelnictwo Harcerskich Drużyn Wielkopolskich został naczelnikiem drużyn męskich ZHP w Wielkopolsce. Podjął też roczne studia przygotowawcze do zawodu nauczycielskiego i przeszedł do pracy w szkolnictwie. W październiku 1919 r. Ministerstwo b. Dzielnicy Pruskiej wydelegowany został na rekonesans na Warmię – Mazury, celem nawiązania kontaktów z ludnością polską, przed mającym się tam odbyć plebiscytem za przyłączeniem tych ziem do Polski. 12 lutego 1920 r. po ukończeniu Państwowego Roczego Kursu Seminaryjnego i złożeniu egzaminu nauczycielskiego i wyjechał na tereny plebiscytowe do rejonu Kwidzyna. Pełnił funkcję Komisarza Plebiscytowego

w pow. Sztum i Malbork, gdzie wszedł do Rady Ludowej jako kierownik Wydziału Oświaty Inspektora Szkolnego. Zorganizował tam harcerstwo, sokolnictwo, czytelnie ludowe, towarzystwa śpiewacze. W ostatnich dniach czerwca 1930 r. został skierowany przez Centralny Komitet Plebiscytowy w Kwidzynie – do Westfalii celem przeprowadzenia agitacji za udziałem w głosowaniu za Polską wychodźstwa z Warmii i Mazur. Następnie w lipcu 1920 r. podjął podobną pracę na Górnym Śląsku, gdzie został zaprzysiężony na członka POW Górnego Śląska. Centralne Biuro Plebiscytowe skierowało go do pow. kozielskiego gdzie pełnił funkcję Wicemisarza Plebiscytowego miasta i powiatu Koźle, jednocześnie kierownika Wydziału Kultury. Brał udział w II powstaniu śląskim. 1 sierpnia 1921 R. podupadły na zdrowiu wrócił do Poznania, ale już z końcem lutego 1921 r. wezwany został ponownie na Górny Śląsk. Tym razem Centralne Biuro Plebiscytowe skierowało go do powiatu Lubliniec. Po 20 marca 1921 r. powrócił do Poznania i podjął pracę w szkolnictwie: 1 czerwca 1921 r. Kuratorium Okręgu Szkolnego Poznańskiego powierzyło mu posadę nauczyciela w I-kl. szkole w Złotoryi nad Wartą k/ Biedruska, a od 1 października 1921. na Wildzie w Poznaniu. Wznowił działalność społeczną: zorganizował z ramienia Stowarzyszenia Chrześcijańsko Narodowego Nauczycieli liczne wycieczki krajowe i zagraniczne. Wystąpił do Klubu Sportowego „Warta” (27 listopada 1921 r.). Był instruktorem Komendy Chorągwi ZHP, a w latach 1926-1928 pełnił funkcję Komendanta Chorągwi Wielkopolskiej ZHP. Po przewrocie majowym wszedł w konflikt z sanacyjnymi władzami. 14 grudnia 1927 r. karnie przeniesiony został do szkoły w Krobi (pow. gostyński), co uniemożliwiło mu pracę w ZHP, Dekret

ten zaskarżył do Najwyższego Trybunału Administracyjnego w Warszawie. W 1928 r. pozbawiony został funkcji komendanta Wlkp. Chorągwi ZHP. W 1929 r. wstąpił do Towarzystwa Opieki Nad Zwierzętami RP na województwo poznańskie i został członkiem rzeczywistym. Po pozytywnym zaopiniowaniu 5 maja 1930 r. przez Okręgową Radę Szkolną powrócił z powrotem do Poznania. Jednakże 1 września 1930 ministerstwo przeniosło go ponownie do Krobi, a 4 lipca 1933 r. do Puczyma (pow. piński na Polesiu) do 1 kl klasowej szkoły. Z kolei 5 marca 1934 r. trafia do Środy Wlkp., a 2 września 1935 r. do szkoły w podpoznańskich Naramowicach. Dopiero 1 marca 1936 r. otrzymał posadę w 11 i 29 Publicznej Szkole Powszechnej na Wildzie. W tym ostatnim okresie został członkiem Komisji Nadzwyczajnych Egzaminów w szkołach powszechnych a także delegatem komisji Egzaminacyjnej w niemieckim Gimnazjum im. Friedricha Schillera w Poznaniu. Ponadto w 1937 r. został powołany w poznańskiej parafii Zmartwychwstania Pańskiego do składu Rady Parafialnej oraz wybrany został radnym Rady Miasta Poznania. 3 marca 1938 r. Prezydent Miasta Poznania powołał go na Opiekuna Społecznego na okręg XXI, obwód 4, gminy, powiatu i miasta województwa poznańskiego. Zorganizował dla nauczycieli w 1938 r. 3-tygodniową imprezę turystyczną do: Rumunii – Bułgarii – Turcji – Jugosławii – Węgier i Czechosłowacji. 24 X 1939 r. został aresztowany i osadzony w Forcie VII. Uwolniono go 8 grudnia 1939 r., rodzinę wysiedlono w tym czasie do GG. Odnalazł ją dopiero w Ostrowcu Świętokrzyskim. Resztę okupacji przebywał w Częstochowie, gdzie zorganizował Społeczny Komitet Pomocy Wysiedlonym, w którym przewodniczył Opieku-

nom Rejonowym (do czasu likwidacji komitetu 15 września 1940 r.). 10 stycznia 1941 r. podjął pracę jako kierownika sklepu spożywczego. Brał udział w ruchu oporu, w tajnym nauczaniu: organizował kółka samokształceniowe, a w jego mieszkaniu odbywały się matury, zebrań, komplety gimnazjalne, licealne, uniwersyteckie. 20 lutego 1945 r. powrócił do Poznania. Następnego dnia otrzymał nominację na dyrektora Szkoły Podstawowej na Wildzie w Poznaniu. Uruchomił szkołę przy ul. Górna Wilda, gdzie równocześnie z budynku korzystały na zmianę szkoły nr 12 i 28. Wraz z podjęciem pracy nauczycielskiej odtwarzał wlkp. ZHP. W 1952 r. przeszedł w stan spoczynku. Pracował społecznie w Sekcji Nauczycielskiej Emerytów ZNP, był m. in. jej przewodniczącym, a od 1957 r. przewodniczył Krajowej Komisji ds. Historii przy Zarządzie Wojewódzkim w ZBoWiD. Zm. 1 grudnia 1971 r. w Poznaniu. Pochowany na cmentarzu junikowskim. Był odznaczony Krzyżem Niepodległości (17 września 1932 r. – w dowód uznania położonych zasług w Powstaniu Wielkopolskim, Plebiscycie Warmii i Mazur, a także w Powstaniu Śląskim), Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (28 czerwca 1967 r.), Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (27 sierpnia 1957 r., Śląskim Krzyżem Powstańczym (30 lipca 1964 r.), Krzyżem pamiątkowym Zasłudze Obywatelskiej (3 listopada 1919 r.), odznaką ZHP: Za Zasługę (3 lipca 1921 r.), Medalem 3 Maja (3 maja 1925 r.), Medalem Rodła (pośmiertnie 31 sierpnia 1988 r.). Ożenił się w 1923 r. z Marią Karczewską, z którą miał troje dzieci: Jerzego, Urszulę i Barbarę.

Centralne Archiwum Wojskowe, Akta Krzyża Niepodległości 17 IX 1932;

Wspomnienia harcmistrza Henryka Śniegockiego, Poznań, 1971; H. Śniegocki, Wspomnienia niepodległościowej pracy skautowej w Poznaniu 1912-1920 r. (w:) Nowum. Wielkopolski Czyn Powstańczy. Warszawa 1971, nr 12, s. 121 – 147; A. Czubiński, Śniegocki Henryk (1893-1971) (w:) Słownik biograficzny powstańców wielkopolskich. Pod redakcją A. Czubińskiego i B. Polaka. Poznań 2002, s. 363-364; A. Czubiński, Śniegocki Henryk (w:) Wielkopolski Słownik Biograficzny. Warszawa – Poznań 1981, s. 756-757; A. Czubiński, R. Dubisz, Śniegocki Henryk (w:) Harcerski słownik biograficzny. Pod red. Janusza Wojtycza, T. 1. Warszawa 2006, s. 211-213; T. Böhm, Od skautingu do Harcerskiego Pogotowia Wojennego w Wielkopolsce (1912-1945). Wojskowość w działalności Harcerstwa Wielkopolskiego. Poznań 2019, s. 11, 13, 35, 40-41; T. Katafiasz, Wybitni instruktorzy i działacze harcerscy z lat 1911 -1939 – współtwórcy Niepodległej Rzeczypospolitej. Słupski 2001, s. 35; tenże, Wybitni instruktorzy i działacze harcerscy z lat 1911 -1939 – współtwórcy Niepodległej Rzeczypospolitej. Gdańsk 2002, 53; M. Andrzejewski, Polska Organizacja Wojskowa zaboru pruskiego a Powstanie Wielkopolskie w 1918 r. (w:) Przegląd Wielkopolski 1939, nr 3, s. 80; M. Lissowski, Harcerstwo poznańskie w pierwszym dziesięcioleciu. Poznań 1924; W. Nekrasz, Harcerze w bojach. Przyczynek do udziału młodzieży polskiej w walkach o niepodległość Ojczyzny w latach 1914-1921. Warszawa 1930; M. Najgrakowski, Powojenna odbudowa harcerstwa lata 1945-1950. Poznań 2008, s. 58, 295.

Zdzisław Kościński

Świetliński Franciszek (1889-1950), urodził się 1 października 1889 w Wielichowie (pow. śmigieński) w wielodzietnej rodzinie Kazimierza Świetlińskiego i Marianny zd. Nadolskiej, gdzie było 6 córek: Ludwika, Benigna, Wiktoria, Stanisława, Wiktoria!, Marianna oraz 3 synów: Franciszek, Stefan i Antoni-Władysław. Kazimierz był właścicielem kuźni, a Marianna prowadziła wspólnie z córkami własny sklep kolonialny. Po ukończeniu szkoły powszechnej w Wielichowie Franciszek podjął naukę zawodu rzeźnika i terminował w firmie Franciszka Gajewicza w Wielichowie. Po ukończeniu nauki zawodu uzyskał dyplom czeladnika. Z nowo zdobytym dyplomem czeladnika pojechał do Berlina, pracował w tamtejszych masarniach, a następnie przystąpił do egzaminu i zdobył dyplom mistrza rzeźnika – masarza. Franciszek Świetliński przed I wojną światową był członkiem Towarzystwa Młodzieży Polsko – Katolickiej w Wielichowie – organizacji o charakterze patriotycznym. W latach 1914 – 1918, czyli w czasie I wojny światowej wcielony został do armii niemieckiej i w stopniu szeregowego walczył na froncie północno – wschodnim, brał udział między innymi w bitwie pod Rygą. Po zakończeniu działań wojennych jesienią 1918 roku szczęśliwie wrócił do domu. Pobyt w domu jednak nie trwał długo, gdyż Wielkopolanie sposobili się do odzyskania własnej państwowości. W szeregi tworzącej się spontanicznie kompanii

Franciszek
Świetliński

wielichowskiej wstąpiło wielu mężczyzn, m. in. bracia Świetlińscy: Franciszek, Stefan i Antoni. Franciszek Świetliński brał czynny udział w Powstaniu Wielkopolskim z bronią w rękę i w stopniu szeregowego przeszedł cały powstańczy szlak bojowy Kompanii Wielichowskiej biorąc udział w bitwach i potyczkach o Rakoniewice, Wolsztyn, Kopanicę, Kargowe. Dnia 29 września 1919 roku zawarł związek małżeński ze Stanisławą z domu Gajewicz, z którą wspólnie zakupili rzeźnictwo w miejscowości Kębłowo. W nowo nabytym domu zamieszkali w 1920 r. Z tego małżeństwa urodziło się dwóch synów: Tadeusz (1921 – 1996) i Zygmunt (1922–1948). W firmie prowadzonej przez Franciszka i Stanisławę Świetlińskich wyuczyło się wielu rzeźników następnego pokolenia. Franciszek był członkiem kębłowskiego Bractwa Kurkowego, w roku 1931 został Królem Kurkowym. Przez wszystkie lata okresu międzywojennego pełnił w tej organizacji różne funkcje. We wrześniu 1939 roku na wieść o wkroczeniu wojsk niemieckich na teren Polski w obawie o swoje życie, Franciszek uciekał z Kębłowa w kierunku wschodnim, lecz wkrótce powrócił do domu. Niemcy w Kębłowie zaprowadzili swoje porządki i Franciszek Świetliński został wyznaczony do pierwszej grupy zakładników. Podczas rewizji przeprowadzonej w domu Świetlińskich Niemcy zabrali biżuterię i odznaczenia. Wkrótce Niemcy wywłaszczyli Stanisławę i Franciszka z ich własności, a rzeźnictwo przejęli Niemcy przybyli z Warszawy. Franciszek i synowie zostali wysłani na roboty przymusowe, a Stanisława była 6 razy przesiedlana w obrębie Kębłowa. Wojnę przeżyła cała rodzina i tuż po ucieczce Niemców Świetlińscy wrócili do swojego domu, ponownie uruchomili i rozbudowali swoją firmę. Dobrze zapowiadająca

się działalność gospodarcza została znieweczona przez celowe działanie władz Polski Ludowej nastawione na wyniszczenie własności prywatnej. Franciszek Świetliński po krótkiej chorobie zmarł 10 kwietnia 1955 r. w Kębłowie i został pochowany w grobie rodzinnym (sektor 7, rząd 1, nr grobu 7) na miejscowym cmentarzu parafialnym.

Wielichowo, księgi metrykalne parafii pw. św. Marii Magdaleny, 41/1889, dot. chrztu; Jakuboszczak Piotr; Udział Wielichowian w I wojnie światowej 1914-1918, Grodzisk Wlkp., 2001; str. 26; Dokument datowany: 18 lutego 1919 r. Wielichowo. – Zestawienie osobowe kompanii wielichowskiej opracowane przez dowódcę kompanii, ppor. Kazimierza Szczepniaka uwzględniające pochodzenie społeczne powstańców i straty poniesione w obronie Kargowy-Kopanicy 12 lutego 1919 r.: poz. 162, szer. Franciszek Świetliński, ur. 1 X 1889 r. w Wielichowie, rzeźnik: Wojskowe aspekty Powstania Wielkopolskiego 1918-1919, Wybór materiałów źródłowych; UAM Poznań: 1985 (str. 313 – 320). Personaly Kompanji Wielichowskiej poz. 161; Na podstawie relacji rodzinnych oraz dokumentów zgromadzonych przez Mariusza Formanowicza

Eugenia Świetlińska-Pięta

Talarczyk Stanisław (1896-1940), urodził się 4 stycznia 1896 r. w Łękach Małych gm. Kamieniec, w rodzinie Józefa i Marii z Kowalskich. Po wybuchu Powstania Wielkopolskiego wstąpił do Kompanii Wielichowskiej, z którą brał udział w walkach na odcinku wolsztyńskim frontu zachodniego. 8 XII 1920 wstąpił do policji. Służbę pełnił w stopniu posterunkowego na posterunkach Policji Państwowej pow. czarnkowskiego:

w Czarnkowie do 1925, w Piłce do 1932. Od 20 VIII 1932 do wybuchu II wojny światowej pełnił służbę na Posterunku PP w Drawskim Młynie. Po wybuchu wojny ewakuowany na wschód, w nieznanych okolicznościach dostał się do niewoli sowieckiej. Osadzony w obozie w Ostasz-kowie. Znalazł się na Liście Wywozowej z obozu nr 044/2 poz. 72 z 22 IV 1940. Został zamordowany w kwietniu 1940 r. w Twerze, pochowany w zbiorowych mogiłach na cmentarzu w Miednoje. Żonaty. Żona Leokadia (ur. 1904), dzieci: Stanisław (ur. 1923), Zenon (ur. 1927), Halina (ur. 1929), Barbara (ur. 1933).

Miednoje. Księga Cmentarna Polskiego Cmentarza Wojennego. T. 2. Warszawa 2006, s. 928; Naznaczeni piętnem Ostaszkowa. Wykazy jeńców obozu ostaszkowskiego i ich rodzin. Warszawa 2000, s. 488; Martyrologia policjantów województwa poznańskiego II RP. Pod red. Z. Smolarka i A. Borowskiego, Szczepiń 2010, s. 211; K. Szczepiński, Wielichowanie w walce o wolność (w:) Materiały do historii Powstania Wielkopolskiego 1918/19. Z. 1., Poznań 1938, s. 139.

Zenon Józwiak

Tomaszewski Józef (1895-1919), urodził się 24 grudnia 1895 roku w Chwałkowie pow. Środa. Służył w 1 kompanii 8 Pułku Strzelców Wielkopolskich baon średzki pod dowództwem Stanisława Borsia. Padł na polu walki pod Radwankami pow. Chodzież 29 kwietnia 1919 roku. Zwłoki zostały sprowadzone do Środy i w dniu 4 maja 1919 roku pochowany został przy kaplicy cmentarnej na cmentarzu parafialnym. Po zakupieniu parceli, wybudowaniu kwatery i pomnika w dniu 11 sierpnia 1935 roku dokonano ekshumacji

i przeniesiono zwłoki z cmentarza parafialnego na Kwaterę Powstańców i złożono we wspólnej mogile pod Krzyżem Powstańczym, na którym widnieje napis: Dla Ciebie Polsko i dla Twojej Chwały. Podczas ceremonii trumna została udekorowana odznakami pułków, w których służył, odznakami pułkowymi delegacji pułkowych oraz Krzyżem Naczelnej Rady Ludowej. Jego nazwisko znajduje się w książce „Ziemia Średzka w dobie Powstania Wielkopolskiego 1918-1919” praca zbiorowa pod red. Janusza Karwata. Ponadto figuruje na tablicy pamiątkowej Powstańcy Wielkopolscy 1918-1919 odsłoniętej w 2005 roku na Kwaterze Powstańców Wielkopolskich w Środzie Wlkp.

Nowa Gazeta z 10 sierpnia 1935 roku, nr 93 (607), wyd. Adam Król w Środzie oraz Dziennika Poznańskiego z 13 sierpnia 1935 roku opisujący przebieg uroczystości.

Maria Kamińska

Tomczak Stanisław (1896-1919), urodził się 19 stycznia 1896 roku we Włostowie pow. Środa. Był synem Adama i Katarzyny. Był ułanem IV szwadronu 1 Pułku Ułanów (późniejszy 15 pułk z Poznania). Zabity został 12 stycznia 1919 roku pod Szubinem. Zwłoki z pobojowiska zabrali i pogrzebali Niemcy. Po walkach koledzy odnaleźli grób i ekshumowali zwłoki. Stwierdzono kilka strzałów, w tym jeden śmiertelny w pierś, pokaleczoną twarz i przestrzelone policzki. Wróg nawet po śmierci pastwił się nad poległym. Kiedy po ekshumacji trumna znalazła się na dworcu w Szubinie, Niemcy zdobyli powtórnie dworzec, trumna została na łasce Niemców, aż do powtórnego zdobycia dworca. Po sprowadzeniu zwłok

do Środy został pochowany 11 lutego 1919 roku na cmentarzu parafialnym w pobliżu kaplicy. Po zakupieniu miejsca i wybudowaniu Kwatery Powstańców i pomnika w dniu 11 sierpnia 1935 roku dokonano ekshumacji, przewieziono zwłoki z cmentarza parafialnego na Kwaterę Powstańców pod Krzyż Powstańczy z wyrytymi słowami: „Dla Ciebie Polsko i dla Twej chwały”. Podczas uroczystości trumna została udekorowana odznakami pułkowymi pułków, w których służył oraz odznakami pułków delegacji pułkowych, a także Krzyżem Naczelnej Rady Ludowej. Jego nazwisko figuruje w książce „Ziemia Średzka w dobie Powstania Wielkopolskiego 1918-1919” oraz na tablicy pamiątkowej Powstańcy Wielkopolscy 1918-1919 odsłoniętej w 2005 roku na Kwaterze Powstańców Wielkopolskich w Środzie Wlkp.

Na podstawie „Nowa Gazeta” z 10 sierpnia 1935r. Nr 939607), wydawca: Adam Królak i „Dziennik Poznański” z 13 sierpnia 1935r., opisujący przebieg uroczystości.

Stefania Jarózek-Rum

Trzebny Bolesław (1898-1977), urodził się 19 grudnia 1898 roku w Dziewokluczu pow. Chodzież jako syn Jana Trzebnego i Rozalii Burzyńskiej. Powołany do służby wojskowej w armii niemieckiej brał udział w I wojnie światowej. Po powrocie do domu zgłosił się jako ochotnik do Powstania Wielkopolskiego. Pod dowództwem por. Wegnera 6 stycznia 1919 r. uczestniczył w bitwie o Chodzież. Następnie walczył o wyzwolenie Radwanek, Kowalewa, Próchnowa oraz brał udział w walkach o Rynarzewo. Bezpośrednio po powstaniu zasilił szeregi Wojska Polskiego i służył w 58 p. p. 9 kwiet-

nia 1943 r. w Chodzieży zawarł związek małżeński ze Stanisławą Gramowską urodzoną 5 maja 1910 r. w Żelicach, córką Teodora i Marianny Gramowskich. Odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (30 lipca 1964). Zmarł 18 kwietnia 1977 r. w Chodzieży i został pochowany na miejscowym cmentarzu – sektor B2 rząd 13 grób 6. Żona zmarła 26 sierpnia 1979 r.

Biuro Kadr i Odznaczeń Prezydenta RP, Archiwum Państwowe w Poznaniu O/Piła, USC Chodzież.

Ewa Kabat

Tyliński Stanisław (1899-1940), urodził się 7 września 1899 r. w Kielczewie w rodzinie Andrzeja i Bronisławy z d. Dekarz. Podczas I wojny światowej walczył w armii niemieckiej. Brał udział w Powstaniu Wielkopolskim, potem służył w 15 Pułku Artylerii Polowej. Brał udział w obronie Lwowa. Uczestniczył w wojnie polsko-bolszewickiej. Wojnę ukończył w stopniu plutonowego. Po wojnie wstąpił do policji, st. posterunkowy. Służbę pełnił m. in. na stanowisku sekretarza Komendy Powiatowej PP w Kościanie. 3 września 1939 r. wyjechał z aktami miejskimi na wschód. W nieznanych okolicznościach dostał się do niewoli sowieckiej, w listopadzie 1939 r. przebywał w obozie w Ostaszkwie. Dalsze losy nie są znane. Odznaczony Odznaką Honorową „Orle-ta”.

Archiwum Państwowe w Lesznie, sygn. 922, Kolekcja Jerzego Zielenki, Stanisław Tyliński; Martyrologia policjantów województwa poznańskiego II RP. Pod red. Z. Smolarka i A. Borowskiego, Szczycno 2010, s. 281.

Zenon Jóźwiak

Urbański Józef (1894-1919), urodził się 8 kwietnia 1894 r. Mieszkał w Podaninie. Po rozpoczęciu Powstania Wielkopolskiego wstąpił w szeregi powstańcze i walczył w 3 Kompanii Budzyńskiej. Zginął jako szeregowy dnia 4 lutego 1919 r. w Radwankach. Zbliżył się do patrolu niemieckiego i został zastrzelony, nad ciałem się pastwiono – kluto bagnetami. Według innej wersji w nocy z 3 na 4 lutego 1919 r., podczas urządzanej przez powstańców zabawy, osadnicy niemieccy mieszkający w Radwankach, powiadomili oddział Grenzschutzu z Szamocina, którego żołnierze przyszlizli do Radwanek i podczas zabawy zabili trzech powstańców. Pochowany jest w mogile znajdującej się przy kościele parafialnym św. Barbary w Budzynie obok mogił trzech innych powstańców – Franciszka Jackowskiego i Leona Jencyzka oraz Aleksego Hamlinga. Na białej emaliowanej tabliczce jest napis POWSTANIEC WIELKOPOLSKI poległ 2.02.1919 r. pod Radwankami.

USC; Wiesław Olszewski, Łukasz Jastrząb – Lista strat Powstania Wielkopolskiego od 27 grudnia 1918 roku do 8 marca 1920 roku. Ze słowem wstępnym Lecha Kaczyńskiego Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej – Wydanie drugie zmienione i uzupełnione, Koszalin 2009; Waldemar L. Janiszewski – Dwie kwatery – Tygodnik Nowy z dnia 20.11.2012 r.; Krystyna Kościelna – Powstanie Wielkopolskie 1918 – 1919 na terenie Budzyna – Szczecin 2006.

Ewa Kabat

Wabiński Bolesław (1888-1978), urodził się 16 marca 1888 r. w Wielichowie, w rodzinie Bolesława i Anny z. d. Scharwenka (Szarwenka). W latach 1894

– 1902 uczęszczał do siedmioklasowej szkoły powszechnej w Wielichowie. Po jej ukończeniu rozpoczął naukę zawodu w Spółdzielczej Mleczarni w Grodzisku i jednocześnie uczęszczał do dwuletniej szkoły dokształcającej. Po zdaniu egzaminów zawodowych pracował jako pracownik mleczarski. W 1909 r. został powołany do odbycia służby wojskowej w 12 Pułku Grenadierów w Słubicach. Po jej ukończeniu dalej pracował w niemieckich mleczarniach.. Wybuch I wojny światowej zastał go we Wrocławiu. W 1915 r. został powołany do wojska niemieckiego. Po krótkim pobycie na froncie został odkomenderowany do prac w administracji wojskowej. Po zakończeniu I wojny światowej wrócił do Wielichowa. Po wybuchu Powstania Wielkopolskiego 4 stycznia 1919 r. wstąpił do kompanii wielichowskiej ppor. Kazimierza Szczepniaka. Przydzielony został do sekcji patrolowej i gońców pieszych.. Brał udział w m. in. obronie Kargowy (12 lutego 1919 r.). Następnie został przydzielony do kompanii ppor. Stanisława Bobkiewicza zajmującej stanowiska w okolicach Grójca i Chobienic, gdzie pełnił prace kancelaryjne. Po włączeniu wojsk wielkopolskich do Wojska Polskiego dalej pełnił funkcje kancelaryjne (podoficer płatniczy), m. in. w baonie zapasowym 61 Pułku Piechoty w Gnieźnie i w 7 Pułku Strzelców Konnych w Poznaniu. W 1922 r. na własną prośbę odszedł z wojska i wrócił do wyuczonego zawodu. W 1923 r. objął funkcję kierownika mleczarni w Jezierzycach Kościelnych w pow. leszczyńskim. Po wybuchu II wojny, przez całą okupację, pracował w niemieckich mleczarniach w Poznaniu, Krzesinach i Stęszewie. Po zakończeniu wojny powrócił do Wielichowa i podjął pracę jako pomocnik księgowy w Fabryce Cukierków „Mewis” w Wielichowie. Po jej li-

kwidacji podjął prace w Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Wielichowie w Urzędzie Stanu Cywilnego, a następnie do emerytury pracował w Gminnej Radzie Narodowej w Wielichowie jako sekretarz. W 1963 r. przeszedł na emeryturę. Był członkiem Koła ZBoWiD w Wielichowie. Odznaczony został Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. Rodziny nie założył. Zmarł 11 sierpnia 1978 r. i pochowany został na cmentarzu parafialnym w Wielichowie.

Kserokopie akt Zarządu Powiatowego ZBoWiD w Kościanie udostępnione przez red. Jerzego Zielonkę z Kościana; K. Szcześniak, Wielichowianie w walce o wolność (w:) Materiały do historii Powstania Wielkopolskiego 1918/19. Z. 1., Poznań 1938, s. 141.

Zenon Józwiak

Wachowski Tomasz (1899-1939), żołnierz Wojska Polskiego, Prezes Koła Związku Powstańców Wielkopolskich w Lesznie, inwalida wojenny. Urodzony 12 września 1899 r. w Zbąszyniu w rodzinie maszynisty kolejowego Piotra i Julii z domu Grzeško. Z początkiem 1919 roku ochotniczo wstąpił do oddziałów powstańczych, brał udział w walkach pod Wolsztynem, gdzie został ciężko ranny. Leczony w szpitalu polowym w Wolsztynie. Później jako żołnierz 26 Pułku Ułanów Wielkopolskich brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej w 1920 r. Zdemobilizowany w 1921 r. Mieszkał w Lesznie. Do wybuchu II wojny światowej pracował w Rzeźni miejskiej na stanowisku inspektora (rewizora) badania mięsa. Był działaczem Koła Związku Powstańców Wielkopolskich w Lesznie i Oddziału Leszczyńskiego Związku Inwalidów Wojennych RP, w którym był członkiem Za-

ządu. Przed wybuchem II wojny światowej został wytypowany jako „ze szczególnie niebezpiecznych dla Rzeszy” (niem. *Sonderfahndungsbuch Polen*) przez V kolumnę leszczyńskich Niemców. 21 października 1939 r., w czasie operacji Tannenberg został rozstrzelany w publicznej egzekucji przeprowadzonej pod murem więzienia w Lesznie. Pochowany w nieoznakowanej zbiorowej mogile poza murem cmentarza przy alei do Borowej Karczmy w Lesznie. W każdą rocznicę egzekucji, pod tablicą-odsłoniętą 21 października 1945 r.-upamiętniającą to wydarzenie odbywa się uroczysty Apel Poległych. 21 października 1986 r. odsłonięta została tablica z nazwiskami ofiar na zbiorowej mogile. Odznaczony był Krzyżem Walecznych i pośmiertnie Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. Był dwukrotnie żonaty. Od 1927 r. żonaty z Marią Ziemiak, z którą miał córkę Irenę (ur. 28 października 1927), pracownika kulturalno-oświatowego. Po śmierci pierwszej żony ożenił się w 1933 r. po raz drugi. Z małżeństwa z Jadwigą Paczkowską urodził się syn Henryk (ur. 7 lipca 1935), inżynier mechanik.

Zielonka Jerzy, Egzekucja 21 października 1939 r., Kościan-Leszno 1994; Kalendarium Miasta Leszna, Leszno 1996; informacje córki Ireny Sikorskiej z Poznania i syna Henryka Wachowskiego z Gądek.

Ewelina Tomkowiak

Waligóra Edmund (1886-1943), urodził się dnia 25 października 1886 roku w Środzie, w rodzinie Jana i Marii Wysockiej. Po ukończeniu 6 klas szkoły powszechnej rozpoczął naukę w zawodzie murarza, którą ukończył w 1903 roku i został czeladnikiem murarskim. W 1908

roku został powołany do armii niemieckiej, w której służył przez 2 lata, w 58 pułku piechoty w Głogowie. Po wybuchu I wojny światowej 2 sierpnia 1914 roku został wcielony w szeregi armii niemieckiej i walczył na froncie francuskim. Brał udział w bitwach pod Verdun, nad Somą i Marną. Z wojska został zwolniony dnia 11 listopada 1918 roku Niemcy odznaczyli go Krzyżem Żelaznym II klasy. Po powrocie z wojny w grudniu 1918 roku, jako ochotnik wstąpił do Straży Ludowej w Środzie. Pełnił służbę wartowniczą na dworcu kolejowym, pocztę, sądzie oraz w innych urzędach. Później, do 30 czerwca 1919 roku był szeregowcem Kompanii Garnizonowej Obrony Kraju w Środzie. Od 29 stycznia 1911 roku do 4 maja 1933 roku był członkiem Ochotniczej Straży Pożarnej. Przez cały czas pracował w swoim zawodzie. W dniu 19 czerwca 1932 roku zarząd Zjednoczenia Zawodowego Polskiego filia w Środzie wybrał go na zastępcę sekretarza w/w Związku. W dniu 28 października 1911 roku zawarł związek małżeński z Wiktorią Bagrowską. Z tego małżeństwa urodziło się ośmioro dzieci: Olech (1912-1973), Ewa (1913-1981), Kazimiera (1915-1990), Maria (ur. 1919), Feliks (ur. 1921), Zygmunt (1923-1963), Urszula (1926-2005) i Józef (1928-1973). W okresie od 1919 roku do 1939 roku pracował w swoim zawodzie. Brał czynny udział przy zakładaniu Kwatery Powstańców w Środzie i przy budowie pomnika. Z chwilą wybuchu II wojny światowej jako były powstaniec wraz z rodziną został wykwaterowany z miejsca zamieszkania do szkoły przy ulicy Lipowej. Następnie 10 grudnia 1939 roku wraz z całą rodziną został wywieziony do Generalnej Guberni, do miejscowości Choiny pow. Garwolin. Edmund Waligóra zmarł na wygnaniu 5 kwietnia 1943 r.

w Choinach. Pochowany został na cmentarzu w Parysowie. Rodzina po zakończeniu II wojny światowej wróciła do Środy. Jego nazwisko figuruje na tablicy pamiątkowej Powstańców Wielkopolskich 1918-1919 odsłoniętej w 2014 roku na Kwaterze Powstańców w Środzie Wlkp.

Na podstawie dokumentów z Centralnego Archiwum Wojskowego w Warszawie; poświadczeń: Adama Woźnego (powstaniec), Edmunda Bembniśty (powstaniec), Władysława Paula (powstaniec) i Stowarzyszenia Ochotniczej Straży Pożarnej z 21 grudnia 1937 roku; książeczki wojskowej z wpisami przebiegu służby; aktu nadania w języku niemieckim Żelaznego Krzyża II klasy i świadectwa śmierci z Parafii Rzymsko-Katolickiej w Parysowie.

Małgorzata Wiktoria Kamińska

Wasielewski Teodor (1885-1919), urodził się 31 października 1885 r. w Boguniewie pow. Oborniki w rodzinie robotnika Józefa Wasielewskiego i jego drugiej żony Anny Michalskiej. Miał trzy siostry: Józefę (1883-1902), Rozalię – zamężna Korolewska (1894-1986) i Magdalenę – zamężna Szulczyk (1899-1993) oraz brata Kazimierza (1902-1983), a także dwie przyrodnie siostry z pierwszego małżeństwa ojca. Rodzina zamieszkała w Potulicach, gdzie ojciec pracował na majątku u dziedzica Biegańskiego. Do szkoły powszechnej uczęszczał w Potulicach. Gdy osiągnął wiek poborowy został powołany do armii pruskiej i służył jako kanonier w artylerii. W 1909 r. wrócił z wojska i w 1910 r. zawarł związek małżeński z urodzoną 23 grudnia 1888 r. w miejscowości Podlesie Kościelne Joanną Rosińską (zmarła w 1977), która była służącą u Biegańskiego. W 1911 r. w Potulicach

przyszedł na świat ich syn Stanisław (zmarł 1983), a w 1912 r. córka Katarzyna (zm. 2008, zamężna Jeneralczyk). W czasie I wojny światowej został zmobilizowany i walczył na wojennych frontach. Gdy rozpoczynało się Powstanie Wielkopolskie żona spodziewała się kolejnego dziecka i prosiła aby został w domu, on jednak wstąpił w szeregi powstańcze i prawdopodobnie walczył w oddziale por. Kowalskiego. Brał udział w walkach i zginął w bitwie pod Radwankami 6 lutego 1919 r. W akcie zgonu omyłkowo podano datę 5 lutego 1919 r. Pochowany został na cmentarzu w Potulicach. Obecnie ekshumowany i przeniesiony do grobu rodzinnego żony Joanny, córki Katarzyny i jej męża.

USC Wągrowiec; Wiesław Olszewski, Łukasz Jastrząb – Lista strat Powstania Wielkopolskiego od 27 grudnia 1918 roku do 8 marca 1920 roku. Ze słowem wstępnym Lecha Kaczyńskiego Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej – Wydanie drugie zmienione i uzupełnione, Koszalin 2009; pamiątki i informacje wnuczki Ireny Olszewskiej.

Ewa Kabat

Wawrzyniak Ludwik (?-1919), po rozpoczęciu Powstania Wielkopolskiego wstąpił w szeregi powstańcze i jako szeregowiec walczył w 8 Kompanii 4 Pułku Strzelców Wielkopolskich. Poległ 30 czerwca 1919 r. na linii demarkacyjnej pod Konarami. Został pochowany na cmentarzu parafialnym w Budzynie, razem z 11 innymi powstańcami. W 1925 roku staraniem Towarzystwa Powstańców i Wojaków im. gen. Dowbor – Muśnickiego w Budzynie postawiono pomnik, który poświęcił ks. proboszcz Kazimierz Stachowiak (1887-1942). Na

marmurowych tablicach umieszczono napis: „Cześć Bohaterom Powstania Wlkp. 1918-1919” i nazwiska 12 spoczywających tam powstańców.

Wiesław Olszewski, Łukasz Jastrząb – „Lista strat Powstania Wielkopolskiego od 27 grudnia 1918 roku do 8 marca 1920 roku” Ze słowem wstępnym Lecha Kaczyńskiego Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej – Wydanie drugie zmienione i uzupełnione, Koszalin 2009; Waldemar L. Janiszewski – Dwie kwatery – Tygodnik Nowy z dnia 20.11.2012.

Ewa Kabat

Węclewicz Marian (1903-1986), urodził się 6 kwietnia 1903 roku w Czarczu, pow. Kościan, jako syn Sylwestra, pedagoga szkoły średniej i Marii z d. Gruszczyńska. Do gimnazjum uczęszczał w Poznaniu. Należał tam do Towarzystwa Tomasza Zana. Na początku 1918 r. wstąpił do kierowanej przez Mieczysława Paula Drugiej Poznańskiej Drużyny Harcerskiej. 26 grudnia 1918 roku był w Poznaniu wśród witających Ignacego Paderewskiego. Brał udział w powstaniu wielkopolskim, m. in. w walkach na terenie Poznania – o gmach Prezydium Policji, dworzec kolejowy i lotnisko na Ławicy. Uczestniczył także w walkach na froncie północnym (Żnin, Łabiszyn, Szubin). W 1920 roku brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej, zaciągawszy się ochotniczo do 15 Pułku Ułanów Poznańskich. Skierowany został na front litewsko-białoruski. Walczył do końca działań zbrojnych. Został awansowany do stopnia starszego ułana. Po zdemobilizowaniu 21 lutego 1921 roku podjął przerwana naukę w gimnazjum i złożył egzamin maturalny. W październiku 1923 roku rozpoczął studia na Wydziale Prawno-Ekonomicznym

Uniwersytetu Poznańskiego. Trwały one stosunkowo długo, bowiem 28 października 1924 roku powołany został do odbycia czynnej służby wojskowej i skierowany do Szkoły Podchorążych Rezerwy Kawalerii w Biedrusku, którą ukończył 1 lipca 1925 roku. Praktykę odbywał w 17 Pułku Ułanów w Lesznie. W sierpniu 1926 roku otrzymał nominację na podporucznika rezerwy oraz przydział do 15 Pułku Ułanów Poznańskich. Po zwolnieniu z wojska kontynuował studia na Uniwersytecie Poznańskim i Uniwersytecie im. Stefana Batorego w Wilnie. W 1933 roku uzyskał dyplom magistra praw. Po odbyciu aplikacji sądowej, podjął pracę asesora w Sądzie Okręgowym w Poznaniu, a w 1935 roku został mianowany sędzią śledczym przy Sądzie Okręgowym w Gnieźnie. W tym samym roku otrzymał awans na porucznika rezerwy WP. Na wojnę 1939 roku wyruszył z 17 Pułkiem Ułanów, działającym w ramach Wielkopolskiej Brygady Kawalerii. Uczestniczył w bitwie nad Bzurą, gdzie został ciężko ranny. Przedostał się do Puszczy Kampinowskiej i walczącej Warszawy. Tu trafił do niewoli. Tułał się po obozach jenieckich, m. in. w oflagu w Lubece i Doessel. W 1945 roku podjął pracę w Polskiej Misji Repatriacyjnej, a od 1947 roku w Polskiej Misji Wojskowej dla Badania Zbrodni Wojennych. Awansowany do stopnia rotmistrza. W 1949 roku został zdemobilizowany. Powrócił do kraju i osiadł na stałe w Gostyniu. Od 1964 roku podjął praktykę adwokacką i pełnił przez kilka lat funkcję kierownika Zespołu Adwokackiego w Gostyniu. Włączył się aktywnie do pracy społecznej. Był współzałożycielem kół ZBoWiD w Gostyniu, Pępowie i Poniecu. Przez 12 lat był prezesem oddziału gostyńskiego; członek Zarządu Okręgu w Po-

znaniu. W latach 1969-1974 piastował funkcję członka sądu koleżeńckiego przy Zarządzie Głównym ZBoWiD w Warszawie. Był zapalonym regionalistą, należał do współzałożycieli Społecznego Komitetu Regionalnego (późniejszego GTK), w którym przez pewien czas piastował funkcję wiceprezesa. Z jego inicjatywy w 1978 roku ukazała się drukiem monografia poświęcona dziejom wojennym 17 Pułku Ułanów. Był także współfundatorem pomnika w Walewicach ku czci poległych tam w kampanii wrześniowej żołnierzy ze wspomnianej jednostki. W 1972 roku awansował do stopnia majora, w 1982 roku podpułkownika w stanie spoczynku. W 1974 roku przeszedł na emeryturę. Zmarł 8 grudnia 1986 r. Pochowany został na cmentarzu parafialnym w Gostyniu. Miał liczne odznaczenia: Medal Pamiątkowy za Wojnę 1918-1921, Medal Niepodległości, Wielkopolski Krzyż Powstańczy, Srebrny Krzyż Virtuti Militari, Medal za Warszawę, Medal Zwycięstwa i Wolności 1945, Medal za Udział w Wojnie Obronnej 1939, Krzyż Oficerski Orderu Odrodzenia Polski, Krzyż Walecznych, Srebrny i Brązowy Medal za Zasługi dla Obronności Kraju, ponadto odznaki: Za Zasługi dla Rozwoju Województwa Poznańskiego i Leszczyńskiego, Zasłużonego Działacza Związku Inwalidów Wojennych.

Piotr Bauer, Marian Węclewicz (1903-1986). Oficer wierny ojczyźnie, „Grabonoskie Zapiski Regionalne” 1998, t. 8, s. 3-15; USC Gostyń; Związek Kombatantów Rzeczypospolitej Polskiej i Byłych Więźniów Politycznych Koło Gostyń, Ankieta personalna ZBoWiD.

Piotr Bauer

Wierzejewski Ireneusz (1881-1930), lekarz medycyny, prof. Uniwersytetu Poznańskiego inspektor sanitarny Wojsk Wielkopolskich, tytularny gen. brygady. Urodził się 23 marca 1881 r. w Kozłowie (k. Buku, dawny pow. grodziski), w rodzinie nadleśniczego Władysława i Marii z Możykiewiczów. Szkołę powszechną ukończył w Buku, następnie uczęszczał do Gimnazjum im. G. Bergera w Poznaniu. Po zdaniu matury przez rok praktykował w fabryce H. Cegielskiego. Studia medyczne rozpoczął w 1903 r., początkowo w Greifswaldzie (Gryfia), później w Berlinie i Würzburgu. 14 kwietnia 1908 r. w Monachium zdał egzamin państwowy i uzyskał dyplom lekarza medycyny. Pracował w klinikach chirurgicznej i ortopedycznej, a od sierpnia 1909 r. w Berlisko-Brandenburskim Zakładzie Lecznico-Wychowawczym dla Kalek. Doktoryzował się na uniwersytecie w Lipsku (3 czerwca 1910). W 1911 r. organizował dział techniki ortopedycznej na Wszechświatowej Wystawie Higienicznej w Dreźnie, a we wrześniu zamieszkał na stałe w Poznaniu, czynnie uczestnicząc w budowie i organizowaniu Poznańskiego Zakładu Ortopedycznego im. B. S. Gąsiorowskich (1 kwietnia 1913), którego został dyrektorem i lekarzem naczelnym. Podczas I wojny światowej powołany na szefa oddziału urazowego niemieckiego XIII szpitala fortecznego, jednocześnie pełnił funkcję ordynatora II stacji chirurgicznej szpitala głów-

nego w Poznaniu, jako lekarz pospolitego ruszenia w stopniu kpt. W tym samym czasie Pruskie Ministerstwo Wojny mianowało go doradcym ortopedą – konsultantem V Korpusu Armijnego. Kierował centrum badań nad postrzałowym uszkodzeniem nerwów obwodowych i uzyskał doskonałe wyniki w ich leczeniu. W listopadzie 1918 r. wszedł do Rady Robotniczej i Żołnierskiej, gdzie objął obowiązki Szefa Sanitarnego. Założył w Poznaniu Towarzystwo PCK, a następnie na polecenie Wydziału Lekarskiego PTPN przystąpił do organizowania kursów dla sanitariuszy i pielęgniarek. Przyczynił się do zatrzymania i zabezpieczenia materiałów sanitarno-medycznych, które w dużych ilościach były zgromadzone w Składnicy Sanitarnej i przygotowane przez Niemców do wywiezienia. Od 27 grudnia organizował akcję sanitarną w Poznaniu. 4 stycznia 1919 r. oficjalnie został mianowany naczelnym lekarzem powstania wielkopolskiego. Osobiście dowodził oddziałami sanitarnymi w czasie walk pod Szubinem i Zbąszyniem oraz podczas zdobywania lotniska na Ławicy. W lutym 1919 r. otrzymał funkcję Inspektora Sanitarnego tworzących się Wojsk Wielkopolskich, z uprawnieniami dowódcy dywizji. Bezpośrednio podlegał głównodowodzącemu. Komisariat NRL Dekretem nr 84 (z dnia 6 V 1919) nadał mu *na czas posiadania odpowiedniego stanowiska wojskowego charakter generała podporucznika lekarza*. W sierpniu został Inspektorem Sanitarnym Frontu Wielkopolskiego, a po jego likwidacji przeszedł na front wschodni i objął funkcję Szefa Sanitarnego I Armii. Organizował i nadzorował pracę szpitali oraz punktów sanitarnych, kierował akcją ewakuacyjną podczas odwrotu I Armii w maju 1920 r. W lipcu otrzymał urlop zdrowotny i powrócił do Poznania, pozostając w dyspozycji Na-

Ireneusz
Wierzejewski

czelnego Dowództwa Wojska Polskiego, 23 sierpnia przyznano mu prawo korzystania z tytularnego stopnia generała brygady lekarza. Z końcem sierpnia zgłosił się ponownie na front wschodni, jako dowódca ochotniczej kompanii sanitarniej, którą, sam zorganizował. 9 października otrzymał stanowisko Inspektora Sanitarnego na DOGen. Poznań i Pomorze. Ze względu na stan zdrowia, 22 października 1921 r. został przeniesiony do rezerwy. Natychmiast wrócił do pracy w Zakładzie Gąsiorowskich, a Rada Wydziału Lekarskiego UP powierzyła mu wykłady kliniczne z ortopedii. W kwietniu 1922 r. habilitował się z tego przedmiotu, a 4 kwietnia 1923 r. został powołany na stanowisko prof. nadzwyczajnego i kierownika, pierwszej w ówczesnej Polsce, Uniwersyteckiej Kliniki Ortopedii z siedzibą w Szpitalu Gąsiorowskich. Prowadził wykłady w Studium Wychowania Fizycznego, współpracował z Towarzystwem Chirurgów i Ortopedów Polski Zachodniej. W 1923 r. wszedł w skład komitetu redakcyjnego „Polskiego Przeglądu Chirurgicznego”. Z jego inicjatywy w 1928 r. założono Polskie Towarzystwo Ortopedów, którego został pierwszym przewodniczącym. Zorganizował w Poznaniu I Zjazd Towarzystwa, powołał jego organ „Chirurgia Narządu Ruchu i Ortopedia Polska” i był jego pierwszym redaktorem naczelnym. Skonstruował aparat ortopedyczny do usuwania nadwichnięć w stawie kolanowym. Był także założycielem i długoletnim prezesem Towarzystwa Śpiewaczego „Echo”. Opublikował ponad 30 prac naukowych. Jego uczniami byli znani lekarze: F. Raszeja, H. Cetkowski, M. Grobelski oraz W. Dega. W marcu 1928 r. został wybrany do Senatu R. P., reprezentował Okręg Poznański z ramienia Bezpartyjnego Bloku Współpracy z Rządem. Stał na czele Ko-

mitetu Regionalnego Narodowo-Państwowego Bloku Współpracy z Rządem w Wielkopolsce. Był członkiem Związku Oficerów Rezerwy i przewodniczącym prorządowego Zarządu Wojewódzkiego Federacji Polskich Związków Obrony Ojczyzny. Zmarł w Warszawie 8 marca 1930 r., pochowany został w Poznaniu, a od 1962 r. spoczywa na Cmentarzu Zasłużonych Wielkopolan na Wzgórzu św. Wojciecha. Był odznaczony m. in.: Krzyżem Niepodległości, Krzyżem Walecznych (dwukrotnie). Żonaty z Walentyną ze Ślęzyków, miał troje dzieci – Izabele (1912), Jędrzeja (1914) i Janinę (1917).-

CAW, *Teczka personalna 7003: Teczki odnaczeniowe* KN 20.7.32; KK i MN 170/50872; KW 132-W-1293; VM 102-10421: „Chirurgia Narządów Ruchu i Ortopedia Polska” 1932, z. 1-2; tamże, 1964, z. 2; tamże, 1949, z. 1-2; tamże, 1981, z. 6; WSB; „Nowiny Lekarskie” 1930, z. 7; M. Grobelski. *Śp. prof. dr Ireneusz Wierzejewski*, „Polski Przegląd Chirurgiczny” 1930, z. 3; J. Dawbor-Miśmcki, *Moje wspomnienia*. Warszawa 1935; S. Karwowski, *Historia Wielkiego Księstwa Poznańskiego, t III: Lata 1890-1924, Poznań 1931*; A. Wrzosek, *Księga Pamiątkowa Uniwersytetu Poznańskiego w pierwszych latach swego istnienia 1919—1923; Poznań 1925*; J. Basiński, *Udział lekarzy polskich w pracy narodowowyzwoleńczej pod zaborem pruskim i w przygotowaniu powstania wielkopolskiego (1815-1918)*, „Archiwum Historii Medycyny” 1975, z. 1; tenże, *Organizacja i działalność służby zdrowia W pierwszych dniach powstania wielkopolskiego (27 XII 1918-15 I 1919)*; tenże, *Organizacja i Stan kadrowy wojsk sanitarnych powstańczej armii wielkopolskiej (16 I 1919-13 XI 1919)*, „Archiwum Historii Medycyny” 1979, z. 1; tenże. *Zaplecze*

i środki sanitarno-medyczne wojsk sanitarnych powstańczej armii wielkopolskiej (16 I 1919-13 XI 1919), „Archiwum Historii Medycyny” 1979, z. 2; tenże. Sanitariat Powstania i Armii Wielkopolskiej, (w:) Powstanie Wielkopolskie (1975); tenże, Zabezpieczenie sanitarno-medyczne oddziałów powstańczych walczących na froncie północnym Powstania Wielkopolskiego 28 XII 1918-17 I 1919, (w:) Gniezno i Ziemia Gnieźnieńska. Walka o wolność narodową i społeczną 1918-1945, pod red. J. Topolskiego i B. Polaka, Gniezno 1978; M. Smoczykiewiczowa, Cmentarz Zasłużonych na Wzgórzu św. Wojciecha w Poznaniu, Warszawa 1982; *Vartate et sdentia*. Księga pamiątkowa w 125-lecie PTPN, pod red. A. Gąsiorowskiego, Warszawa-Poznań 1982; Z. Zakrzewski, Ulicami mojego Poznania, Poznań 1985; W. Dega, Zapiski do autobiografii, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1984, z. 2; R. Dzierżanowski, Ireneusz Wierzejewski (1881—1930), „Służba Zdrowia” 1978, nr 18; O. Kunze, 50 lat temu narodziła się w Poznaniu polska ortopedia, „Express Poznański” 1982, nr 102; Nauka w Wielkopolsce, Poznań 1973; E. Tomkowiak, General brygady proj. dr med. Ireneusz Wierzejewski, (w:) Biografistyka Powstania Wielkopolskiego 1918-1919. Materiały z VI Seminarium Historyków Powstania Wielkopolskiego 1918-1919, red. B. Polak, Koszalin 1985, s. 116-120; tenże, Prof. dr med. Ireneusz Wierzejewski – lekarz, żołnierz, patriota, (w:) Wojsko Polskie 1914-1922, Tom II, Koszalin 1986, s. 312-317; tenże, Wierzejewski Ireneusz (1881-1930), (w:) Opaleński Słownik Biograficzny, T. 1, pod red. B. Wojcieszaka, Opalenica 1993, s. 105-108; tenże, Kilka uwag na temat służby sanitarno-medycznej frontu północnego w okresie powstania wielkopolskiego 1918-1919, (w:) Dwa Powroty Polski nad

Bałtyk: 1920 i 1945. Materiały z konferencji odbytej 28 i 29 marca 1985 r. e Koszalinie i Kołobrzegu, pod red. B. Polaka, Koszalin 1985, s. 377-387; M. Przygocki, Wspomnienie o generale doktorze Ireneuszu Wierzejewskim, (w:) Lekarze polscy uczestniczący w powstaniu wielkopolskim 1918-1919. Materiały z konferencji popularnonaukowej, pod red. A. Wierzejewskiego; B. Polak, Konspiracja polska w Poznaniu, „Kronika Miasta Poznania” 1984, z. 3-4; „Ilustracja Wielkopolska” 1930, nr 24; informacje córki – dr Janiny Wierzejewskiej, prof. dra Wiktora Degi i dra Witolda Jeske.

Eligiusz Tomkowiak

Wierzejewski Jan (1884-1937), pseudonim Mleko, drukarz, organizator skautingu w Bydgoszczy, członek wydziału wywiadowczo-wykonawczego Polskiej Organizacji Wojskowej Zaboru Pruskiego, przygotowującej wybuch Powstania Wielkopolskiego. Urodził się 4 grudnia 1884 roku w Poznaniu, w rodzinie Franciszka i Michaliny z Majewskich. Miał brata Wincentego, wybitnego działacza niepodległościowego w zaborze pruskim oraz siostrę Marię, nauczycielkę, działaczkę niepodległościową i społeczną w Bydgoszczy i na Kaszubach. Przygotowywał się do zawodu drukarza, pracując w znanej drukarni Marcina Bidermana w Poznaniu. W 1903 roku był jednym ze współzałożycieli Towarzystwa Samo-

Jan Wierzejewski

kształceniowego „Iskra”. Był współpracownikiem pisma „Głos Młodzieży” wydawanego w Poznaniu. Okres od 1906 do 1908 roku spędził w Krakowie, pracując w słynnej drukarni Anczyca. W Krakowie prowadził intensywną działalność niepodległościową, działał m. in. w tajnym Narodowym Związku Robotniczym, w Związku Młodzieży Polskiej (ZET) i w organizacji „Przyszłość” (PET). Powierzono mu w tych organizacjach funkcję łącznika w trzech zaborach. W tym okresie posługiwał się pseudonimem Mleko. W 1907 roku był współzałożycielem w Krakowie Czytelni Robotniczej im. Jana Kilińskiego w ramach Towarzystwa Szkół Ludowych. Był aktywnym członkiem Towarzystwa „Eleusis” i jako „els” brał udział w sejmach filareckich. W tym czasie studiował też na Wolnej Wszechnicy Uniwersytetu Jagiellońskiego. W okresie późniejszym, w latach 1908-1910 podjął pracę w drukarni Karola Miarki w Mikołowie na Górnym Śląsku, gdzie kontynuował swoją działalność patriotyczną i niepodległościową, m. in. współtworząc Towarzystwo Śpiewacze i rozwijając miejscowe Towarzystwo Czytelni Ludowych. Działalność ta zwróciła uwagę zaborcy i w efekcie w latach 1910-1914 przeniósł się do Bochum w Nadrenii-Westfalii, gdzie przebywało wielu Polaków. Podjął tam pracę drukarza w patriotycznym piśmie „Wiarus Polski”. Kontynuował działalność na rzecz odzyskania niepodległości, organizując tajne kursy oświatowe dla licznych górników polskich zamieszkujących region, a także nadal współpracując z Towarzystwem „Eleusis”. W Bochum ożenił się z Pelagią Palińską, córką przebywającego tam znanego redaktora pism niepodległościowych i pisarza Piotra Palińskiego. Po rozpoczęciu wojny, w latach 1914-1916 służył w armii pruskiej. Wykorzystał ten

czas do nabycia umiejętności żołnierskich z myślą o ich wykorzystaniu w planowanym powstaniu mającym wyzwolić Wielkopolskę spod władzy zaborcy. Po powrocie do Poznania, w porozumieniu z bratem Wincentym, współtwórcą Wielkopolskiego Skautingu i komendantem Polskiej Organizacji Wojskowej Zaboru Pruskiego (POWZP), udał się do Bydgoszczy, gdzie podjął pracę w polskim „Dzienniku Bydgoskim”, wydawanym przez małżeństwo Tesków. Ta przeprowadzka była wynikiem swego rodzaju ról pomiędzy braćmi Janem, a Wincentym: pierwszy miał się zająć organizacją ruchu niepodległościowego w rejencji bydgoskiej, drugi w rejencji poznańskiej, tworzących zabór pruski. W sierpniu 1917 roku Jan Wierzejewski założył w Bydgoszczy I Drużynę Skautów im. Stanisława Staszica. Głównym celem, charakterystycznym dla skautingu w Zaborze Pruskim, było przygotowanie młodzieży do walki z zaborcą. Mając kwalifikacje drukarza, przygotowywał rozmaite druki i ulotki patriotyczne, a także dokumenty legalizacyjne dla dezertków z armii pruskiej. Był to element strategii opracowanej przez braci Wierzejewskich, zgodnie z którą należało wstąpić do armii pruskiej, a po zdobyciu umiejętności wojskowych, zdezerterować i wykorzystać je do walki z zaborcą. W trakcie przygotowań do wybuchu powstania w Wielkopolsce i w trakcie jego trwania był członkiem wydziału wywiadowczo-wykonawczego Polskiej Organizacji Wojskowej Zaboru Pruskiego. Po wyzwoleniu Wielkopolski i połączeniu jej z resztą Ziemi Polskich, pracował w kilku pismach, po czym został kierownikiem drukarni Spółdzielni Wydawniczej Unii Związków Spółdzielczych w Poznaniu. Nadal intensywnie działał społecznie. W latach 1919-1920 był naczelnikiem Harcerskich Dru-

zyn Wielkopolskich, był działaczem Polskiego Związku Graficznego. Był z bratem Wincentym pomysłodawcą budowy pomnika harcerzy nad jeziorem Malta w Poznaniu, jako hołdu skautom i harcerzom poległym w walce o niepodległość w Powstaniu Wielkopolskim i w walkach o Lwów oraz w wojnie z bolszewikami. Również z bratem, byli w latach 30-ch XX wieku inicjatorami Ruchu Harcerzy-Obywateli, organizacji o charakterze propaństwowym. Ruch ten miał na celu wykorzystanie potencjału czynnych zawodowo i społecznie byłych harcerzy na rzecz umacniania siły i gospodarki państwa polskiego. Zmarł nagle 14 października 1937 roku w Poznaniu. Miał trzech synów: Edmunda, Bogdana i Zbigniewa. Był odznaczony Medalem Niepodległości, pośmiertnie Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym, dwukrotnie harcerską Odznaką „Za Zasługę”, Odznaką 25-lecia Harcerstwa Wielkopolskiego oraz innymi odznakami honorowymi.

Biuletyn Zarządu Okręgu i Okręgowego Kierownictwa Kół Przyjaciół Harcerstwa Okręgu Wielkopolskiego, Poznań 1937, nr 3; Dziennik Magazyn, nr 203, 17-19.10.97; Dziennik Wieczorny, nr 157, 13.08.97; Dziennik Wieczorny, nr 204, 20.10.97; Dziennik Wieczorny, nr 237, 30.11.-03.12.84; Gazeta Pomorska, nr 187, 12.08.97; Ilustrowany Kurier Polski, nr 157, 13.08.97; Jednodniówka Czarnej 13-tki, wydana z okazji XX-lecia drużyny 1919-1939, Poznań 1939, s. 30; Motywy. Tygodnik ZHP, nr 49, 05.12.84; Myśl Społeczna. Magazyn Katolików, nr 15, 10.04.88; Przewodnik Katolicki, nr 34, 21.08.88; Akta personalne i odznaczeniowe Jana Wierzejewskiego w Centralnym Archiwum Wojskowym w Warszawie;

Archiwum i relacje rodziny Wierzejewskich; Archiwum Komisji Historycznej

Chorągwi Wielkopolskiej; Dąbrowski Szymon, Wincenty Wierzejewski. Działaj, twórz i nie bój się życia, wyd. II (na podstawie pracy magisterskiej autora), Poznań 2010, s. 17, 25-28, 30, 35, 46, 148; Dyderski K. Mogiła – miejsce wiecznego spoczynku Jana Wierzejewskiego 1884-1937, (w:) Harcerskie miejsca pamięci na Ziemi Wielkopolskiej. Informator, zebrał i opracował J. Derda, Poznań 1998, s. 51; Harcerstwo a narodziny i początek II Rzeczypospolitej (1910-1921), Cz. 1. (w:) Horyzonty, Warszawa 1998, s. 183; Kulpiński H., Pamięci założyciela, (w:) Ilustrowany Kurier Polski 1987, nr 252 z 28 października, s. 4; Młodzikowski Marian, (biogram w:) Harcerski Słownik Biograficzny, pod redakcją Janusza Wojtyłczy, T. I, Muzeum Harcerstwa, Warszawa 2006, ss. 230-232; Nowak Antoni, Skauci poznaliśmy w walce o polskość i niepodległość, Poznań 1994; Opowieści bydgoskie, wybór i oprac. Waleria Drygałowa, Poznań 1970, s. 88, 104-109, 111-116, 124, 182; Pruski Janusz, Nasze korzenie, Bydgoszcz 2007; Rozkaz Naczelnictwa ZHP L. 14 z 3 VII 1921 r.; Sikorski Tomasz, Harcerskie odznaki honorowe 1918-1989, Kraków 1991, s. 93, 100; Sprawozdanie Oddziału Wielkopolskiego ZHP za r. 1933, Poznań 1934;... za r. 1934, Poznań 1935;... za r. 1935, Poznań 1936;... za r. 1936, Poznań 1937; Wielkopolski Czyn Powstańczy. (w:) Novum, Warszawa 1971, s. 121.

Wawrzyniec Wierzejewski

Wierzejewski Wincenty (1889-1972), pseudonimy: Józef, Jerzy Warecki, Skaut, Orsza, Poznański, oficer WP, artysta malarz i rzeźbiarz, współtwórca skautingu i harcerstwa w Poznaniu i Wielkopolsce, założyciel i komendant Polskiej Organizacji Wojskowej Zaboru Pruskiego

Wincenty
Wierzejewski

– zbrojnej konspiracji przygotowującej Powstanie Wielkopolskie. Urodził się 29 listopada 1889 roku w Poznaniu, w rodzinie Franciszka i Michaliny z Majewskich. Miał brata Jana, działacza niepodległościowego w zaborze pruskim oraz siostrę Marię, nauczycielkę, działaczkę niepodległościową i społeczną w Bydgoszczy i na Kaszubach. Od młodości wykazywał dwie pasje: artystyczną i wojskową. Uczył się w Poznaniu na kursach malarstwa dekoracyjnego, studiował też malarstwo i techniki zdobnicze jako wolny słuchacz na Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie. Był aktywnym członkiem towarzystwa samokształceniowego młodzieży pracującej Iskra. W latach 1910-1912 odbywał służbę wojskową w armii pruskiej. Służbę tę traktował jako element niezbędnego wykształcenia wojskowego, które młodzież polska przygotowująca się do powstania winna opanować i następnie wykorzystać do walki z zaborcą. W 1912 roku do Poznania zaczęły docierać informacje o tworzącym się na terenie Krakowa i Lwowa ruchu skautowym. Wierzejewski uznał, że idea skautowa doskonale nadaje się do wykorzystania w Wielkopolsce znajdującej się pod zaborem pruskim. Ruch ten jednak należało traktować jako element przygotowujący młodzież do walki z zaborcą. W październiku odbyło się zebranie organizacyjne, na którym sformowano pierwszy konspiracyjny zastęp skautowy, nazwany Poznań, miesiąc później powstała 1. Poznańska Dru-

żyna Skautów Piast, a rok później powstał hufiec Piast z Wincentym Wierzejewskim na czele. Ośrodek Skautowy, którym kierował był najsilniejszy w zaborze pruskim. Wierzejewski był działaczem o dużym autorytecie, miał też odpowiednie predyspozycje i zdolności pozwalające mu na sprawne kierowanie skautingiem w warunkach konspiracji. Dla celów organizacyjnych wykorzystywał również swoje zdolności plastyczne, projektując wiele pocztówek o motywach skautowych i patriotycznych. Zaprojektował także pierwsze sztandary dla drużyn i hufca oraz oznaki drużyn i stopni. Po wybuchu „wielkiej wojny”, jak zwano wówczas I wojnę światową, został wcielony do armii pruskiej. W czasie walk na froncie zachodnim został lekko ranny i na początku 1915 roku przybył do Poznania. Nie stawiał się już jednak na powrót do armii i w warunkach konspiracyjnych prowadził działalność niepodległościową. Zajął się intensywnie tworzeniem struktur Polskiej Organizacji Wojskowej Zaboru Pruskiego (POWZP), a obowiązki skautowe przekazał swojemu bliskiemu współpracownikowi Henrykowi Śniegockiemu. Współpracując z Józefem Kostrzewskim, późniejszym profesorem i ukrywając się przed Niemcami w lokalu na strychu Muzeum Archeologicznego, zajął się wyrabianiem fałszywych dokumentów dla Polaków, dezertków z armii pruskiej. Tworzona POWZP opierała się głównie na skautach i dezertkach. Każdy członek składał przysięgę. Główne działania POWZP skierowane były na dezorganizację porządków niemieckich oraz mobilizowania własnego społeczeństwa do czynu. Te działania zwróciły uwagę środowisk niepodległościowych w Warszawie. Nawiązano ścisłe kontakty z przedstawicielami marszałka Piłsudskiego: Adamem Kocem, Stanisławem

Rudnickim i księdzem Janem Mauersbergerem. Wierzejewskiemu poruczono zadanie uwolnienia Józefa Piłsudskiego z twierdzy w Magdeburgu. Mimo zaawansowanych przygotowań, do realizacji nie doszło wskutek faktu zwolnienia Marszałka przez samych Niemców. W dniu 13 listopada 1918 roku Wierzejewski brał udział w „zamachu na ratusz” w Poznaniu, co przyczyniło się do spolszczenia Rady Żołniersko-Robotniczej, organizując jego przebieg i wyznaczając polskich przedstawicieli do Rady. Wierzejewski jednak, mimo pierwszoplanowej roli w zachodzących wydarzeniach, pozostawał w cieniu takich przywódców, jak Mieczysław Paluch i Bohdan Hulewicz. W tym czasie działania podejmowane przez Wierzejewskiego koncentrowały się głównie na szkoleniu wojskowym i wywiadowczym w skautingu, co w późniejszym okresie zaowocowało wykształceniem wielu kadr dla Wojska Wielkopolskiego. Dzięki skautom opanowano niemiecką radiostację na Cytadeli, a kompania skautowa zdobyła Fort Grolmana w dniu 28 grudnia 1918 roku. Kompania ta, jako 1 kompania skautowa pod komendą Wincentego Wierzejewskiego wzięła później udział w odsieczy Lwowa i wykazała się wieloma bohaterskimi czynami w wojnie o Kresy. W 1920 roku na czele 1 kompanii brał udział w przejęciu Leszna. 1 kompania stała się załącznikiem 1 Pułku Strzelców Wielkopolskich (późniejszego 55 Poznańskiego Pułku Piechoty), a jej żołnierze w dużym stopniu stanowili kadrę innych kompanii. W okresie po odzyskaniu niepodległości działał nadal w harcerstwie, m. in. w latach 1921-1923 piastował funkcję komendanta Chorągwi Poznańskiej ZHP. Pozostał w wojsku. Początkowo służył w 55 pp. w Lesznie, w latach 1924-1925 ukończył 10-miesięczny kurs w Centralnej Wojskowej

Szkole Gimnastyki i Sportu w Poznaniu, później był wykładowcą w Szkole Podchorążych Rezerwy Piechoty w Śremie, a następnie przeszedł do pracy w Dowództwie Okręgu Korpusu VII Poznań. W latach 1932-1935 pełnił służbę w Wojskowej Składnicy Tranzytowej na Westerplatte na stanowisku zastępcy komendanta. Służba ta była związana z planami jakie polskie władze miały wobec Gdańska i jego powrotu w granice Rzeczypospolitej. W czasie służby na Westerplatte powstał cykl obrazów olejnych „Na plaży Westerplatte”. Przed wybuchem II wojny światowej organizował i kierował pracami tzw. Tajnej Organizacji Wojskowej tj. Społeczną Siecią Informacji i Siecią Dywersji Pozafrontowej „Okrzeja”. Sieć ta składała się w dużej mierze z byłych Powstańców Wielkopolskich i instruktorów harcerskich. Jej zadaniem było przygotowanie Wielkopolski na wypadek agresji niemieckiej, a tworzone przez nią składki broni i materiałów wybuchowych miały służyć jednostkom konspiracyjnym. Od 1936 roku wspólnie z bratem Janem organizował struktury Ruchu Harcerzy-Obywateli. Ruch ten miał na celu zaangażowanie byłych harcerzy do pracy nad odrodzeniem gospodarczym państwa. Wspólnie z bratem byli pomysłodawcami budowy pomnika obok jeziora Malta w Poznaniu dla upamiętnienia poległych w walkach o niepodległość skautów wielkopolskich. Jednocześnie ustanowiono wg projektu Wincentego Wierzejewskiego Ryngraf Pamiątkowy dla Harcerzy z Czasów Walk o Niepodległość w latach 1912-1920 wręczany żyjącym bohaterom tych walk. Z powodu zbliżającej się wojny został zmobilizowany i przydzielony do Sztabu Głównego, z którym opuścił kraj, udając się przez Węgry i Francję do Wielkiej Brytanii. W roku 1940 brał udział w tworzeniu I Brygady Strzelców w 1 Korpusie

Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie stacjonującym w Szkocji. Po zakończeniu wojny w 1945 roku przeszedł na emeryturę w stopniu kapitana, otrzymując później od władz na wychodźstwie awanse do stopnia pułkownika. Pozostał w Wielkiej Brytanii, zamieszkując w Leeds. W kraju, na ogół, pomijano w opracowaniach jego istotną rolę w ruchu harcerskim i w Powstaniu Wielkopolskim. Był autorem wielu obrazów i rzeźb, w tym wielu dzieł o charakterze patriotycznym, ale i również sakralnym. Jest twórcą wielu pocztówek o tej tematyce. Jest autorem, m. in. odznaki pamiątkowej 1 pułku strzelców wielkopolskich (55 poznańskiego pułku piechoty) i 1 brygady strzelców PSZ na Zachodzie. Zmarł 8 września 1972 roku w Leeds w Wielkiej Brytanii. Z pierwszego związku małżeńskiego z Ireną Janowską (zmarła w roku 1926) miał dwie córki: Danutę i Stefanię. Małżeństwo z drugą żoną Angielką Mary Winifred Powell było bezdzietne. Był odznaczony m. in.: Orderem Wojennym *Virtuti Militari* V klasy, Krzyżem Niepodległości z Mieczami, Krzyżem Walecznych (czterokrotnie), Złotym Krzyżem Zasługi, Medalem Pamiątkowym za Wojnę 1918-1921, Medalem 10-lecia Odzyskania Niepodległości, Srebrnym Medalem Za Długoletnią Służbę, Pamiątkowym Krzyżem Rady Ludowej Miasta Poznania „Za Waleczność”, Odznaką Pamiątkową „Orlęta” oraz harcerską Odznaką Wdzięczności. Pośmiertnie nadano mu Wielkopolski Krzyż Powstańczy.

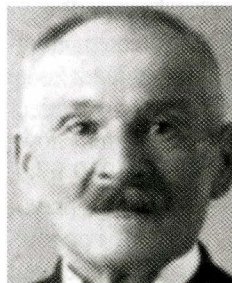
Akta personalne i odznaczeniowe Wincentego Wierzejewskiego w Centralnym Archiwum Wojskowym w Warszawie; Archiwum i relacje rodziny Wierzejewskich; Bauer Piotr, Polak Bogusław, 55 Poznański Pułk Piechoty w obronie Ojczyzny, Leszno 1979, ss. 18, 20, 21, 22;

*Błażejowski Wacław, Z dziejów harcerstwa polskiego 1910-1939, Warszawa 1985, ss. 383-384 i inne; Dąbrowski Szymon, Wincenty Wierzejewski. Działaj, twórz i nie bój się życia, wyd. II (na podstawie pracy magisterskiej autora), Poznań 2010; Derda Józef, Przychodzki Michał, Wincenty Wierzejewski (1989-1972), (w:) „Harcerstwo” 1985, Nr 10, ss. 17-33; Dzieje Poznania pod redakcją Jerzego Topolskiego. T. 2, Dzieje Poznania w latach 1793-1945 pod redakcją Jerzego Topolskiego i Lecha Trzeciakowskiego, Warszawa-Poznań 1998, s. 427, 770, 771, 801, 806, 1390; Encyklopedia konspiracji wielkopolskiej 1939-1945, Poznań 1998, ss. 630-631; Fiedler Arkady, Mój ojciec i dęby, Poznań 2006, ss. 168-179; Flisowski Zbigniew, Westerplatte, Warszawa 1974, s. 314; Grot Zdzisław, Wincenty Wierzejewski (1989-1972) pierwszy przywódca poznańskiej konspiracji przedpowstaniowej, (w:) „Kronika Wielkopolska”, nr 4, Poznań 1978, ss. 98-112; Harcerstwo a narodziny i początki II Rzeczypospolitej (1910-1921), Cz. 2, oprac. M. M. Drozdowski, Warszawa 1998, ss. 48, 51, 55-56, 183; Kawalerowie *Virtuti Militari* 1792-1945, T. 2, 1914-1921, Cz. 2, red. Bogusław Polak, Koszalin 1993, ss. 228-229, 292; Korczak Jerzy, Konspiratorzy, Poznań 1990; Lenkiewicz Antoni, Kawalerowie Polski Niepodległej, Cz. 2, Noty i szkice biograficzne od A do Z, Wrocław, ss. 104-106; Lissowski Marian, Harcerstwo poznańskie w pierwszym dziesięcioleciu, Poznań 1924; Mischuk Marian, Kim był J. Warecki?, (w:) „Harcerstwo”, Nr 2 (349), rok XXXI, luty 1989; Opowieści bydgoskie, wybór i oprac. Waleria Drygałowa, Poznań 1970, s. 105, 108; Szymański Antoni, Wspomnienie o ppłk. Wincentym Wierzejewskim (1889-1972), (w:) „Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza”, Londyn, 17*

październik 1970; Tundak E., *Ostatnia rozmowa z Wincentym Wierzejewskim*, (w:) „Przegląd Zachodni”, Londyn nr 1-2, 1973; *Wielka encyklopedia powszechna PWN*, T. 9, Warszawa 1967, s. 233; *Wielkopolski Czyn Powstańczy*, (w:) „Novum”, Warszawa grudzień 1971, ss. 123, 124, 126, 128-130, 132, 139, 140, 142, 143, 145, 164; *Wielkopolski Słownik Biograficzny*, Warszawa-Poznań 1983, s. 817; *Wierzejewski Bogdan*, (biogram w:) *Harcerski Słownik Biograficzny*, pod redakcją Janusza Wojtyły, T. I, Muzeum Harcerstwa, Warszawa 2006, ss. 232-236; *Wilkanowicz Roman*, *Bezimienni bohaterowie Powstania Wielkopolskiego*, Poznań 1928; *Woźniak Marian*, *Tajne struktury dywersji i wywiadu w Wielkopolsce w latach 1938-1939*, (w:) „Kronika Wielkopolska” 1989, nr 1, ss. 39-68; *Wspomnienia harcmistrza Henryka Śniegockiego*. ZHP Choraś Wlkp. Poznań 1971;

Wawrzyniec Wierzejewski

Winkowski Walenty (1875-1955), zawodu rybak, urodził się 19 listopada 1875 w Kaliszanach pow. Wągrowiec, w rodzinie rybaka Jakuba i Magdaleny. Od wczesnych lat pracował wspólnie z ojcem – dzierżawcą Jeziora Kaliszańskiego. 29 października 1904 poślubił Zofię Gąsiorowską z Cichowa w powiecie kościańskim. Małżonkowie osiedlili się we Włóknach w gminie Skoki (powiat

Walenty Winkowski

wągrowiecki), gdzie Walenty dzierżawił jezioro Włókna i Jezioro Poznańskie oraz jeziora Lipka i Liskówka. W latach dwudziestych XX w. zamieszkali we własnym domu w Skokach. Małżonkowie wychowali siedmioro dzieci: Czesława, Władysławę, Salomeę, Jana, Anielę, Leokadię i Joannę. Walenty Winkowski brał udział w I wojnie światowej, a następnie był uczestnikiem Powstania Wielkopolskiego 1918/1919. Walczył w 1 Kompanii Obornickiej I Batalionu Obornickiego Straży Ludowej na powiat obornicki. Zmarł 2 lipca 1955 roku w Skokach. Pochowany został na miejscowym cmentarzu parafialnym. Na nagrobku znajduje się tabliczka informacyjna o jego udziale w Powstaniu Wielkopolskim.

Dokumenty i pamiątki rodzinne.

Iwona Migasiewicz

Wiśniewski Ignacy Roman (1898-1981), porucznik Wojska Polskiego. Urodził się w 4 lutego 1898 roku w Poznaniu, w rodzinie robotniczej Jana i Marii Łabędzkiej. Szkołę Powszechną ukończył w 1912 roku, a w 1913 roku rozpoczął naukę jako praktykant kupiecki w magazynie towarów krótkich i galanterii Roberta Kronera w Poznaniu, równocześnie zaczął uczęszczać do Miejskiej Szkoły Handlowej. W chwili wybuch wojny przerwał naukę, bo firmę R. Kronera zlikwidowano. Był członkiem Towarzystwa Gimna-

Ignacy Roman
Wiśniewski

stycznego Sokół. We wrześniu 1914 roku wstąpił do niemieckiej służby pocztowej i do marca 1916 roku pracował jako listonosz. 14 marca 1916 roku powołano go do 29 Zapasowego Batalionu Saperów armii niemieckiej. Walczył na froncie zachodnim. 27 lipca 1918 roku pod Verdun został ranny w dłoń lewej ręki. Po wyjściu ze szpitala nie powrócił już na front, ale przyjechał do Poznania i brał czynny udział w walkach Grupy Komendy Miasta pod dowództwem Stanisława Nogaja. 27 stycznia 1919 roku wstąpił ochotniczo do 1 kompanii I Batalionu Saperów Wielkopolskich. 6 lutego 1919 roku został wysłany wraz z 7 saperami pod dowództwem plut. Józefa Grzesiaka na front północny. 18 lutego 1919 roku pod Rynarzewem brał udział w zdobyciu niemieckiego pociągu pancernego nr 22. W trakcie akcji został kontuzjowany, bo granat gruchoce mu w rękach karabin. Za bohaterską postawę został odznaczony orderem Virtuti Militari V klasy. O tym czynie tak napisano w wydanej w Toruniu 17 lipca 1924 roku, jednodniówce: „Na uroczysty dzień Święta pułkowego 8-go Pułku Saperów”, „Postanowiono przejeżdżającą pancerkę schwytać w pułapkę przez wysadzenie toru kolejowego. Dwa razy dzięki zdradzie okolicznych Niemców – bezskutecznie. Aż w dniu 17 lutego 1919 roku (niektóre źródła podają datę 18 lutego 1919 r. przyp. autora) poszło ich 9-ciu. Byli to plut. Grzesiak jako dowódca, str. saper Murawski Marian i saperzy: Banaszek Stanisław, Sroka Stefan, Floryszczak Jakób, Grzyl Feliks, Leśniewski Wojciech, Wiśniewski Ignacy i Filipek Władysław. (w rzeczywistości byli to Floryszczak Jakub, Banaszek Stanisław i Filipiak Władysław przyp. autora). Gdy pociąg przeszedł, podeszli, wysadzili tor na kilkukilometrowej przestrzeni i czekali poddania się Niemców. Aliści ostatni otworzywszy

szalony ogień na bohaterską dziewiątkę z kulomiotów i armatek, przystąpili do naprawy zburzonego toru. Dziewiątka saperów nie dała za wygrane i, mając przed sobą pociąg pancerny z obsadą jednej kompanii, rozsypała się w tyraliery, skutecznie prażąc Niemców, a nie ustępując ani kroku, spodziewając się zresztą rychłej pomocy sąsiadującej piechoty, która jednak nie nadchodziła. A choć śmierć żelaznymi pazurami wyrwała ich po jednym z szeregu. A chociaż miast kompanii swojej nadchodziła pobliska kompania niemiecka – oni trwali przez 4 godziny – na tych polskich Termopilach, gotowi poleć do ostatniego, a nie ustąpić. Gdy zostało ich 7, z których saperzy; Floryszczak, Grzyl, Sroka i Murawski byli ranni, nadeszła pomoc własna i pociąg został zabrany. A tak o tym wydarzeniu pisał generał Dowbór-Muśnicki w rozkazie dziennym nr 65: ... Ten czyn bohaterski stawiam za wzór. Poległym niech ziemia rodzinna da wieczny spokój. Reszcie – szcząc się, że dowodzę – nimi składam podziękowanie. Rozkaz ten przeczytać przed frontem wszystkich wojsk mi podległych. Brał również udział, wraz ze swoją jednostką, w wojnie polsko-bolszewickiej. 10 lipca 1921 roku w stopniu kaprała został zwolniony bezterminowo z wojska. Brak pracy zmusił go do wyjazdu do Francji. Do Poznania wrócił w 1927 roku i zatrudnił się w Miejskich Zakładach Siły Światła i Wody stołecznego m. Poznania na stanowisku pomocnika biurowego. 3 marca mianowany został przez Prezydenta Miasta Poznania asystentem miejskim. Po wybuchu II wojny wraz z żoną, matką i synem Janem trafił do niemieckiego obozu przesiedleńczego na Głównej w Poznaniu. 18 listopada 1939 roku, w wyniku starań dotychczasowego pracodawcy został z niego zwolniony i ponownie zatrudniony na stanowisku jakie miał

przed wojną. Niestety, w rozmowie telefonicznej naraził się dyrektorowi, za co trafił na trzy dni do więzienia w Domu Żołnierza, gdzie był również brutalnie przesłuchiwany. Władze niemieckie zarekwirowały też jego dom rodziny przy ul. Starołęckiej nr 33. Po wielu staraniach udało się zamieszkać rodzinie w małym pokoiku, u znajomych na ul. Starołęckiej nr 47. Po zakończeniu wojny pracował nadal w Miejskich Zakładach Siły Światła i Wody stołecznego m. Poznania. Następnie w Prezydium Rady Narodowej miasta Poznania skąd dnia 1 sierpnia 1950 roku został przeniesiony do Miejskiego Przedsiębiorstwa Zieleni w Poznaniu, gdzie był zatrudniony na stanowisku kierownika zaopatrzenia do czasu przejścia na emeryturę 30 kwietnia 1963 roku. Był też ławnikiem Wojewódzkiego Sądu Ubezpieczeń Społecznych w Poznaniu, opiekunem społecznym przy Prezydium Dzielnicowej Rady Narodowej Poznań – Nowe Miasto. W 1972 roku za udział w Powstaniu Wielkopolskim mianowano go podporucznikiem Wojska Polskiego. Zmarł 14 czerwca 1981 roku w Poznaniu i został pochowany na cmentarzu parafialnym na Starołęce. Związek małżeński zawarł z Wandą z domu Ławniczak z którą miał dwoje dzieci: Jana (ur. 1936) i Zbigniewa (ur. 1944). Odznaczenia: Krzyż Srebrny Orderu Wojennego Virtuti Militari 5 kl. (nr 5532), Krzyż Kawalerski Odrodzenia Polski, Wielkopolski Krzyż Powstańczy, Medal Pamiątkowy Za wojnę 1918-1921, Odznaka Honorowa Za Zasługi w Rozwoju Województwa Poznańskiego, Srebrna Odznaka Polskiego Komitetu Pomocy Społecznej.

CAW, Akta personalno – odznaczeniowe VM Wiśniewskiego Ignaca – wniosek na nadanie orderu VM z dnia 12 grudnia 1921 r., kwestionariusz osobowy z dnia

7 czerwca 1933 r.; Aleksander Gawdia, Zarys historii Wojennej 8-go Pułku Saperów, Warszawa 1931 s. 9-11; jednodniówka „Na uroczysty dzień Święta pułkowego 8-go Pułku Saperów” wydanej w Toruniu 17 lipca 1924 r. s. 15-17; poświadczenie przebiegu służby w armii niemieckiej z dnia 2 sierpnia 1934r. nr A. St. III. 379. W. 34; zaświadczenie L. dz. 2886/38 Dowództwa Okręgu Korpusu nr VII z 1938 r. o braniu udziału w walkach o niepodległość Państwa Polskiego; legitymacja kawalera Krzyża Srebrnego Orderu Wojennego VM nr 5532; dokument stabilizacyjny z dnia 3 marca 1938 r. podpisany przez Prezydenta miasta Poznania; dokument niemieckiej Policji Bezpieczeństwa z dnia 17 listopada 1939 r. nr 333/6 o zwolnieniu z niemieckiego obozu przesiedleńczego na Główniej w Poznaniu; Opinia Miejskiego Przedsiębiorstwa Zieleni w Poznaniu z dnia 21 listopada 1965 r.; Legitymacja Polskiego Komitetu Pomocy Społecznej nr 605 z dnia 14 września 1968 r.; Dokument Rady Państwa mianowania na stopień podporucznika z 11 listopada 1972 r.; Biogramy uczestników Powstania Wielkopolskiego 1918-1919, pod red. Bogusława Polaka, T. IX, s. 218-219; pamiątki i informacje rodzinne Jana Wiśniewskiego.

Włodzimierz Becker

Wiśniewski Leonard (1897-1985), Powstańiec Wielkopolski. Urodził się 24 października 1897 roku w Poznaniu, w rodzinie strażaka Stanisława i Marii z domu Czajka. Po 3 – letniej nauce rzemiosła, 29 października 1914 roku otrzymał świadectwo czeladnicze w zawodzie ślusarza – mechanika. W 1913 roku wstąpił w szeregi Skautów i przydzielony został do III drużyny im. Przemysława I. Do 30 września 1915 roku pracował w firmie

Leonard Wiśniewski

„Schlosserei Stefan von Żuromski” a od 8 października t. r. do 15 września 1916 roku w „Ostdeutsche Albatroswerke G. m. b. H. Schneidemühl”. Od 1916 roku należał do tajnej organizacji bojowej „Unia”, której dowódcą był Stanisław Nogaj. 21 września 1916 roku wcielony został do armii pruskiej i wysłany na front francuski, skąd zdezerterował. Schwyty, skazany został przez sąd wojskowy na karę więzienia, w październiku 1917 roku zamienioną na służbę w karnej kompanii frontowej. W sierpniu 1918 roku zbiegł z frontu w wrócił do Poznania. Zgłosił się do dyspozycji POW Zaboru Pruskiego i przydzielony został do grupy bojowej Walentego Koniecznego. Później w Oddziale Wywiadowczo – Wykonawczym POW dowodzonym przez Jana Kąkolewskiego. Już od 11 listopada t. r. brał udział w akcjach zdobywania broni i amunicji oraz w potyczkach z patrolami niemieckimi. Od 27 grudnia w oddziale powstańczym dowodzonym przez Kąkolewskiego, brał udział w potyczkach przy muzeum, rozbrajaniu Niemców i zajmowaniu obiektów wojskowych takich jak: zbrojownia przy ul. Stawnej, koszary saperów na Golęcinie, fort między Górczynem a Żabikowem. W nocy z 5 na 6 stycznia 1919 roku uczestniczył w zdobyciu lotniska Ławica k. Poznania. Po zdobyciu lotniska i sprzętu lotniczego, wcielony został do tworzonych tam oddziałów lotniczych, jako mechanik samolotowy, pod dowództwem ppor. pilota

Wiktora Pniewskiego. Odtąd uczestniczył w tworzeniu rodzącego się lotnictwa polskiego. Brał udział w wojnie polsko – bolszewickiej; z grudziądzkim pułkiem lotniczym dotarł pod Bobrujsk na Białorusi. Po zakończeniu wojny, pozostał w wojsku (do 28 lutego 1927 roku) jako podoficer zawodowy w Oficerskiej Szkole Lotniczej w Grudziądzu. W marcu 1927 roku zdał w Poznaniu egzamin mistrzowski w zawodzie ślusarsko – mechanicznym. Od kwietnia t. r. zatrudniony jako wermistrz taboru samochodowego w Zakładzie Oczyszczania Miasta Zarządu miasta Poznania, nieprzerwanie, aż do grudnia 1954 roku (również w czasie okupacji niemieckiej). W 1955 roku przeszedł na rentę. Za udział w Powstaniu Wielkopolskim mianowany w 1972 roku, na stopień podporucznika Wojska Polskiego. Zmarł 26 lutego 1985 roku w Poznaniu i pochowany został w grobie rodzinnym na cm. komunalnym na Miłoszowie. Odnaczony był Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski i Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. Od 1926 roku żonaty z Martą Kopicką, miał syna Tadeusza (ur. 1931, mgr geomorfologii UAM w Poznaniu).

Informacje syna Tadeusza z Poznania; dokumenty i pamiątki rodzinne; Zbiory Gabinetu Pamiątek Historycznych Eligiusza Tomkowiak w Dopiewie.

Barbara Tomkowiak

Witajewska Marianna (Maria) (1879-1964) ur. 12 stycznia 1879 r., w Opalenicy, córka rolnika Jana Shultza i Antoniny z Manieckich. Ochotnicza działająca w ramach zaplecza aprowizacyjnego, a także sanitariuszka pielęgnująca rannych powstańców w przejściowym szpitalu w Opalenicy, mieszczącym

sie w ówczesnej ochronie. W międzywojennej Opalenicy należała do czynniejszych działaczek, których społeczne zaangażowanie wynikało z wewnętrznej potrzeby niesienia pomocy bliźnim. Była długoletnią, bardzo aktywną członkinią zarządu Towarzystwa Pań Miłosierdzia św. Wincentego a Paulo, którego podstawowym zadaniem było dożywianie i przyodzianie biednych i bezrobotnych. Wielokrotnie przekazywała datki finansowe na cele dobroczynne i społeczne (m. in. dla potrzeb plebiscytu na Górnym Śląsku, na organizowanie gwiazdki na rzecz dzieci – sierot i ubogich). 22 lutego 1911 r. zawarła związek małżeński z Maksymilianem Witajewskim (1878-1939), rzeźnikiem, współorganizatorem powstańczego zaplecza aprowizacyjnego w Opalenicy. W okresie międzywojennym był m. in. członkiem rady parafialnej i dozoru kościelnego parafii św. Mateusza w Opalenicy, członkiem rady nadzorczej miejscowego Banku Spółdzielczego i aktywnym współpracownikiem lokalnej komórki OWP. W okresie poprzedzającym wybuch wojny oraz w pierwszych jej dniach zdecydowanie przeciwstawiał się wrogim poczynaniom mniejszości niemieckiej, co przyplacił życiem. Ze wspomnień Marty Stasińskiej wynika, że po zajęciu Opalenicy przez Niemców :...” został aresztowany i przez kilka dni przebywał w piwnicy magistratu w Opalenicy. Następnie został wywieziony do Nowego Tomysła, gdzie przebywał kilka tygodni, aż do

swojej śmierci. Przez cały czas pobytu w więzieniu był bity i kopany. Oprócz tego musiał zamiatać ulicę. Ponieważ był wysokim mężczyzną wobec tego dano mu bardzo krótką miotłę do zamiatania, aby jak najwięcej był pochylony i uderczony. Cały tydzień przed zamordowaniem, hitlerowcy codziennie go maltretowali, bili i kopali. Głowę miał poważnie uszkodzoną”. Pod koniec października 1939 r. przeprowadzone zostały masowe egzekucje mieszkańców powiatu nowotomyskiego. Wiadomo, że w pobliżu Bolewicka, w lesie należącym do Ottona Böhma – miejscowego Niemca – rozstrzelano około stu osób z Nowego Tomysła, Lwówka, Pniew, Opalenicy, Buku, Grodziska i innych miejscowości. W tej grupie znajdował się Maksymilian Witajewski. W październiku 1944 r. Niemcy zatarli ślady tego mordu. Rozkopali grób, zwłoki ofiar palili przez trzy dni, a prochy załadowali w beczki i wywieźli w nieznanym kierunku. Marianna Witajewska zmarła 7 sierpnia 1964 r. w Opalenicy, pochowana została na miejscowym cmentarzu.

Opalenicki słownik biograficzny pod red. B. Wojcieszaka, t. II, s. 169; B. Wojcieszak, Nie dajmy zginąć ofiarom. Opaleniczanie w latach II wojny światowej, Opalenica 2013, s. 68-69; Czesława Donderska, Odcinek Zbąszyński Powstania Wielkopolskiego, mps w BK PAN (kopia w zbiorach autora), Poznań 1960, s. 31; Archiwum Państwowe w Poznaniu SPNT 133, s. 217; Archiwum Parafii św. Mateusza w Opalenicy, 91 (nlb), USC Opalenica (urodzenia 11/1979, małżeństwa 17/1911, zgony 61/1964); Album Pamiątkowy Powstańców Ziem Zachodnich RP, nr 3 (fot.).

Marianna (Maria)
Witajewska

Bogumił Wojcieszak

Wojczyński Władysław (?-1919), po rozpoczęciu Powstania Wielkopolskiego wstąpił w szeregi powstańcze i jako szeregowiec walczył w Batalionie Wrzesińskim. Poległ pod Budzyniem. Został pochowany na cmentarzu parafialnym w Budzynie, razem z 11 innymi powstańcami. W 1925 roku staraniem Towarzystwa Powstańców i Wojaków im. gen. Dowbor – Muśnickiego w Budzynie postawiono pomnik, który poświęcił ks. proboszcz Kazimierz Stachowiak (1887-1942). Na marmurowych tablicach umieszczono napis: „Cześć Bohaterom Powstania Wlkp. 1918-1919” i nazwiska 12 spoczywających tam powstańców.

Wiesław Olszewski, Łukasz Jastrząb – „Lista strat Powstania Wielkopolskiego od 27 grudnia 1918 roku do 8 marca 1920 roku” Ze słowem wstępnym Lecha Kaczyńskiego Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej – Wydanie drugie zmienione i uzupełnione, Koszalin 2009; Waldemar L. Janiszewski – Dwie kwatery – Tygodnik Nowy z dnia 20.11.2012.

Ewa Kabat

Woltmann Jan (1894-1969), urodził się 23 sierpnia 1894 roku w Dziewokluczu pow. Chodzież. Rodzicami jego byli robotnik Gustaw Woltmann i jego żona Paulina Żurawska. Miał dwie siostry – Annę i Jadwigę. Ukończył szkołę powszechną. Został powołany do służby

Jan Woltmann

w armii pruskiej i brał udział w I wojnie światowej. Do powstania zgłosił się 6 stycznia 1918 r. w Budzynie. Pod dowództwem sierżanta Władysława Hasińskiego i sierżanta Czesława Hamlinga brał udział w walkach o Wagrowiec, Chodzież, o pocztę i dworzec kolejowy w Budzynie oraz w bitwach pod Radwankami i Podstolicami. Zwolniony do cywila 18 lutego 1919 r. opuścił szeregi powstańcze. Miał stopień kaprała. Połajewie zawarł związek małżeński z urodzoną 18 grudnia 1894 r. Pelagią Magdziarz (zmarła 26 czerwca 1967 r.). Rodzina zamieszkała w Dziewokluczu i tam 28 grudnia 1920 r. przyszedł na świat ich syn Franciszek (zm. 1984 r.), a potem kolejno syn Maksymilian (1922-1990) i dwie córki bliźniaczki – Irena zamężna Westfal (1929-2001) oraz Zofia zamężna Krzykawska (1929-2012). Jan Woltman pracował jako murarz i cieśla. Mieszkał w Brześcińcu gdzie prowadził również niewielkie gospodarstwo rolne. W okresie okupacji z rodziną został wysiedlony do GG. Odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (25 stycznia 1968). Zmarł 19 listopada 1969 roku w Brześcińcu i został pochowany na cmentarzu parafialnym w Budzynie.

Biuro Kadr i Odznaczeń Prezydenta RP; USC Budziny; Archiwum Państwowe w Poznaniu O/Pila; karta ewidencyjna członka ZBoWiD; informacje rodzinne wnuka Jana Woltmanna.

Ewa Kabat

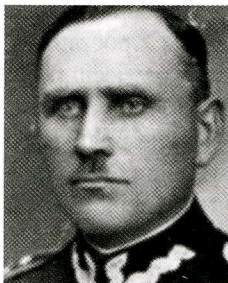
Wudziński Stanisław (?-1919), po rozpoczęciu Powstania Wielkopolskiego wstąpił w szeregi powstańcze i jako starszy szeregowiec walczył w 4 Pułku Strzelców Wielkopolskich. Poległ 30 czerwca 1919 r. na linii demarkacyjnej

pod Konarami. Został pochowany na cmentarzu parafialnym w Budziniu, razem z 11 innymi powstańcami. W 1925 roku staraniem Towarzystwa Powstańców i Wojaków im. gen. Dowbor – Muśnickiego w Budziniu postawiono pomnik, który poświęcił ks. proboszcz Kazimierz Stachowiak (1887-1942). Na marmurowych tablicach umieszczono napis: „Cześć Bohaterom Powstania Wlkp. 1918-1919” i nazwiska 12 spoczywających tam powstańców.

Wiesław Olszewski, Łukasz Jastrzęb – „Lista strat Powstania Wielkopolskiego od 27 grudnia 1918 roku do 8 marca 1920 roku” Ze słowem wstępnym Lecha Kaczyńskiego Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej – Wydanie drugie zmienione i uzupełnione, Koszalin 2009; Waldemar L. Janiszewski – Dwie kwatery – Tygodnik Nowy z dnia 20.11.2012.

Ewa Kabat

Wyrwa Bronisław (1890-1970), chorąży Wojska Polskiego. Urodził się 21 września 1890 roku w Solcu pow. wolsztyński w rodzinie Walentego i Franciszki z domu Gawoń. Za udział w strajku szkolnym skazany na 3 miesiące domu poprawczego. W latach 1914 – 1918 służył w armii niemieckiej, gdzie odniósł ranę. Uczestnik powstania wlkp. Ochotniczo wstąpił do 1 Pułku Strzelców Wielkopolskich (55 Poznański Pułk Piechoty), gdzie

Bronisław Wyrwa

objął dowództwo plutonu karabinów maszynowych. Brał udział w odsieczy Lwowa. 17 maja 1919 roku awansowany na sierżanta. Wyrwa ogniem karabinów maszynowych przyczynił się do zdobycia mostu kolejowego przez rzekę Styr. Za czyn ten odznaczony został VM 5 kl. nr 743. Wiosną 1920 w operacji kijowskiej dwukrotnie ciężko ranny. W toku walk objął dowództwo kompanii karabinów maszynowych. Awansował do stopnia chorążego. W 1939 roku był dowódcą plutonu ckm Baonu Obrony Narodowej „Rawicz”. Żołnierzami baonu byli synowie: Marian Leon (17 lat) i Klemens (15 lat). Wyrwa został ranny w rękę. W czasie okupacji ukrywał się przed Niemcami. Po 1945 roku pracował w różnych zawodach. Zmarł tragicznie 20 lutego 1970 roku w Opolu i tam został pochowany. Odznaczony był też Krzyżem Walecznych (4x). Zawarł związek małżeński z Marianną Selwat. Dzieci: Marian Leon (inżynier), Klemens (ekonomista), Stefan (ekonomista), Teresa (ekonomista).

CAW, VM 44-3422; materiały syna Mariana; Kawalerowie..., T. II, cz. 1, s. 161 – 162; Zbiory Gabinetu Pamiątek Historycznych Eligiusza Tomkowiak a w Dopiewie.

Bogusław Polak

Zabłocki Wacław (1879-1973), podpułkownik Wojska Polskiego. Urodzony 28 sierpnia 1879 roku w majątku Czerlin pow. wągrowiecki, w rodzinie Zygmunta, ziemianina i właściciela „Gazety Kujawskiej” i Heleny z domu Ostoja – Lułska. Uczęszczał do Wyższej Szkoły Technicznej w Saksonii, studiował też w Paryżu. Jako nauczyciel szkoły języków obcych systemu Berlitza pracował w Petersburgu i Moskwie. W sierpniu 1914 roku wcieli-

ny do armii niemieckiej i skierowany na front wschodni jako tłumacz. W listopadzie 1918 roku zdemobilizowany; wrócił do Wielkopolski. Uczestnik Powstania Wielkopolskiego, walczył na odcinku zachodnim. Był jednym z organizatorów 7 Pułku Strzelców Wielkopolskich (61 pp), adiutant pułku. W listopadzie 1919 roku skierowany na 8-tygodniowy kurs oficerski do Rembertowa. W lipcu 1919 roku rozkazem Dowództwa Głównego Wojsk Wielkopolskich zatwierdzony w stopniu podporucznika. Następnie adiutant II Brygady 2 Dywizji Strzelców Wielkopolskich. W styczniu 1920 roku objął dowództwo I baonu 8 Pułku Strzelców Wielkopolskich (62 pp) i brał udział w rewindykacji Pomorza. Na własną prośbę skierowany do 61 pp wlkp., gdzie objął dowództwo 5 kompanii. W czasie walk pod Pleszczenicą (29 maja-1 czerwca 1920); w natarciu na Słobodę „5 kompania przy wyjściu z okopów dostała się w krzyżowy ogień karabinów maszynowych...) por. Zabłocki mimo ciężkiej rany, nie opuszcza szeregów i osobiście podrywa plutony do ataku na bagnety. Słoboda została zdobyta (...) por. Zabłocki stracił nogę. Odznaczony VM 5 kl. (nr 966). Po wyjściu ze szpitala był oficerem sądowym w sztabie 15 Dywizji Piechoty Wielkopolskiej. Od 1 listopada 1924 roku do 5 lutego 1927 roku kierownik I referatu i zastępca komendanta PKU w Inowrocławiu. Awansowany na kapitana. Po przeniesieniu na emeryturę m. in. działał w LOPP. Z jego inicjatywy powstało lotnisko cywilne w Inowrocławiu. Związany z pracami II Oddziału Sztabu Głównego. Po ukończeniu kursu dywersji w Toruniu instruktor dywersji w rejonie Grodno-Białystok-Wołkowysk. We wrześniu 1939 roku w Samodzielnej Grupie Operacyjnej gen. Kleeberga. Zwolniony z obozu jenieckiego w Radomiu. Oficer ZWZ-

-AK w W-wie. W powstaniu komendant placu Śródmieście-Południe. Awansowany w konspiracji do stopnia ppłk. W powstaniu ranny, umieszczony w szpitalu wojskowym w Saksonii. W 1945 roku przedostał się do Francji. Leczył się we Włoszech i W. Brytanii. Do śmierci mieszkał w Beighton. Był prezesem Zw. Inwalidów Wojennych. Zmarł 12 stycznia 1973 roku w Anglii, prochy pochowano w Inowrocławiu, w grobowcu rodzinnym na cm. komunalnym przy ul. K. Marcinkowskiego. Odznaczony także Krzyżem Walecznych, Medalem Niepodległości i in. Ożenił się z baronówną v. Fittienghoff-Schell. Dzieci: Konstanty (11 czerwca 1910 – 21 grudnia 1957, inżynier), Halina (13 listopada 1912, pielęgniarka).

CAW, VM 23-1764 i ap. 7145; informacje córki Haliny z Gdyni: Kawalero-wie ..., T. II, cz. 2, s. 236 – 237.

Bogusław Polak

Zaranek Franciszek (1884-1975), rolnik, ochotnik baonu Budzińskiego. Ur. 27 lipca 1884 r. na Hubach w Budzynie, w rodzinie rolnika Stefana i Julianny z d. Ksycka. Ukończył szkołę powszechną w Budzynie. W 1905 r. został powołany do armii pruskiej, służbę odbywał w jednostce w Szczecinie. W czasie I wojny światowej, w 1916 r. zmobilizowany do armii niemieckiej i wysłany na front wschodni na Łotwie. Po demobilizacji wrócił do Budzyna, gdzie z początkiem roku 1919 uczestniczył w przejściu przez powstańców stacji kolejowej oraz brał udział w walkach na froncie północnym powstania wielkopolskiego. W latach międzywojennych był członkiem Towarzystwa Budzińskich Przemysłowców, Cechu Piwowarów (istniejącego w Bu-

dzyniu od 1670 r.) oraz Bractwa Kurkowego (w 1938 r. uzyskał szczytny tytuł strzeleckiego Króla Kurkowego). Był również wieloletnim komendantem Straży Grobu Bożego – tzw. „Turków”, którzy w Wielki Piątek uzbrojeni w szable zaciągali wartę honorową przed Grobem Chrystusa. W okresie II wojny światowej został wysiedlony wraz z rodziną do Kamionki k. Chodzieży. Po zakończeniu wojny wrócił do Budzyna na rodzinne Huby, gdzie gospodarował aż do śmierci. Zmarł 30 marca 1975 r. i został pochowany w rodzinnym grobie na cm. parafialnym przy ulicy Cichej w Budzynie. Odznaczony był: Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym i Medalem Pamiątkowym Za wojnę 1918-1921. Za udział w Powstaniu Wielkopolskim awansowany na stopień podporucznika rezerwy WP. W 1912 r. zawarł związek małżeński z Marianną Duszyńska (1887-1955), z którą miał dzieci: Romana (1913-2001); Walentynę, zam. Cybulska (1915-1985); Bolesława (1919-1993); Aleksandrę, zam. Smaruj (1920-1997) i Stefanię, zam. Łączkowiak (1924-1998).

Cybulski W. Powrót do korzeni. Budzyńskie Huby-rodzinny dom Zaranków, Budzyń 2000, ss. 52 z fot.; Grewling R. (red.), Zasłużeni dla Ziemi Chodzieskiej w Powstaniu Wielkopolskim 1918-1919, Chodzież 2004, ss. 102 z fot.

Seweryn Grobelny

Zaremba Adam (1892-1979), urodził się 25 grudnia 1892 r. w Lutogniewie, w powiecie krotoszyńskim. Rodzicami byli Franciszek i Maria z domu Kempiak. Naukę w szkole powszechnej odbył w latach 1898-1906. Uczestniczył w strajkach

szkolnych, które wybuchły na terenie Wielkopolski w latach 1905-1906. Za udział w strajku szkolnym został ukarany przedłużeniem nauki o pół roku i wpisaniem tej informacji na świadectwie. W latach 1910-1914 przebywał w Westfalii, gdzie brał udział w pracach polonijnych organizacji, takich jak: Towarzystwo Śpiewacze, Towarzystwo Czytelni Ludowych, Narodowe Stronnictwo Robotnicze, „Sokół”. Tam też uczył się w szkole kupieckiej w Halle, a następnie pracował jako kupiec. W 1914 r. został wcielony do wojska niemieckiego. Podczas urlopu w rodzinnych Lutogniewicach brał udział w ukryciu dzwonów kościelnych. „W 1914 r. Niemcy zabierali dzwony kościelne, by przetopić je na armaty. Z Lutogniewa zabrali najmniejszy, a po dwa dalsze (wagi 30 i 40 centnarów) mieli przyjechać później. W nocy mieszkańcy wsi ściągnęli dzwony z wieży, wywieźli (koła wozów i końskie kopyta dla zatarcia śladów owinięto szmatami) i zakopali na polu naprzeciwko szkoły. Stróż nocny zeznał, że „zrobiła się jasność i anieli nieśli dzwony do nieba”. Po wojnie dzwony powróciły do kościoła, ale potem zabrali je hitlerowcy” – tak opisano to wydarzenie we współczesnym opracowaniu. Zaremba brał udział w tych działaniach razem z kuzynem Janem Paterarkiem. W 1918 r. wrócił w rodzinne strony. Z chwilą wybuchu powstania został kwatermistrzem Straży Ludowej. Działał na terenie powiatu krotoszyńskiego. Brał udział

Adam Zaremba

w walkach w okolicach Krotoszyna, po-
tyczce pod Zdunami, zdobywaniu wsi
Borownica koło Zdun. Skierowany na
front północny w okolice Czarnkowa
przebywał tam do sierpnia 1919 r. Tam
został awansowany na kaprała i skierowa-
ny został do biura przy sztabie batalionu.
O udziale Adama Zaremby w powstaniu
poświadczyło trzech świadków, którzy
wspólnie walczyli w powstaniu. Zwią-
zek Weteranów Powstań Narodowych
RP 1914-1919 na podstawie orzeczeń
komisji weryfikacyjnej uznał Adama
Zarembe weteranem Powstania Wielko-
polskiego. 1 września 1919 r. został
zwolniony z wojska, rozpoczął pracę
w administracji celnej, z którą związał
swoją dalszą drogę zawodową. Pracował
w różnych posterunkach celnych: w
Lesznie, Poznaniu, Kąkolewie, w Ra-
wiczu, a w 1938 r. skierowany został do
pracy w Urzędzie Celnym w Chojni-
cach. W czasie II wojny światowej pra-
cował jako robotnik, a także jako pra-
cownik umysłowy w magistracie choj-
nickim. Syn na krótko trafił do obozu
w Sztutthof. Po zakończeniu II wojny
światowej pracował w administracji,
w wydziale finansowym w Chojnicach.
Pracował jako radny Rady Miejskiej
w Chojnicach, ławnik Sądu Powiatowe-
go w Chojnicach i w Powiatowym Ko-
mitecie Odbudowy Warszawy. Współ-
organizator Stronnictwa Demokratycz-
nego w Chojnicach i wieloletni prezes.
W 1956 r. odszedł na emeryturę. Od
1958 r. był członkiem oddziału ZBo-
WiD w Chojnicach. 27 czerwca 1934 r.
otrzymał odznakę honorową „Za walkę
o Szkołę Polską”. 2 maja 1958 r. Rada
Państwa odznaczyła Adama Zarembe
Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym.
Odznaczony także Złotą Odznaką Odbu-
dowy Warszawy. Zmarł 4 sierpnia 1979
r. w Chojnicach.

*Plan odnowi wsi Lutogniew na lata
2008-2015; Archiwum Zarządu Oddziału
ZK RP i BWP w Bydgoszczy obecnie
w CAW.*

Kamila Czechowska

Zębski Tadeusz (1889-1967), ku-
piec. Urodził się 15 października 1889 r.
w Biskupicach w pow. ostrowskim w ro-
dzinie rolnika Franciszka i Marianny z d.
Cieślińska. Ukończył szkołę powszech-
ną, a następnie szkołę rolniczą. Po śmier-
ci ojca w 1905 r. musiał, jako najstarszy
syn w rodzinie, zająć się prowadzeniem
gospodarstwa, aby utrzymać matkę oraz
rodzeństwo, pięcioro siostr i dwóch bra-
ci. W szeregach wojska niemieckiego
brał udział w I wojnie światowej. W cza-
sie walk został ranny, a pocisk, który
utkwiał w płucach, nie został usunięty do
końca jego życia, powodując trwałe
uszczerbek na zdrowiu. Według tradycji
rodzinnej wziął udział w Powstaniu
Wlkp. razem ze swoim kuzynem Fran-
ciszkim Zawidzkim. Jako sierżant od
27 grudnia 1918 r. organizował oddział
powstańczy w Biskupicach Ołobockich,
na czele którego wyruszył do Skalmie-
rzyc w celu rozbrojenia znajdujących się
tam oddziałów niemieckich. W pierw-
szej dekadzie stycznia 1919 r. walczył
pod dowództwem por. Mariana Modrze-
jewskiego pod Krotoszynem i Zdunami.
Pod koniec lutego 1919 r. wstąpił do 29
pułku piechoty Ziemi Kaliskiej (od lipca

Tadeusz Zębski

1919 r. 29 pułku strzelców kaniowskich), brał udział wojnie polsko-bolszewickiej, był m. in. odkomenderowany jako zastępca komendanta obozu jenieckiego (do 1920). Na początku lat dwudziestych osiedlił się w Swarzędzu. Zajmował się handlem „bławatami” i konfekcją odzieżową w swoim sklepie przy Rynku 5. Był aktywny w życiu politycznym i społecznym Swarzędza w okresie II Rzeczypospolitej. Był członkiem Stronnictwa Narodowego, radnym Rady Miejskiej w Swarzędzu, wybranym w 1929 i 1933 r., a w latach 1933-1938 także jej przewodniczącym. W 1934 r. wybrany do Rady Nadzorczej Banku Ludowego w Swarzędzu. Należał też do Strzeleckiego Bractwa Kurkowego w Swarzędzu, gdzie sprawował m. in. funkcję sekretarza. W grudniu 1928 r. zdobył tytuł Wielkiego Mistrza dla JWP Prezydenta RP. Był członkiem Klubu Sportowego „Unia”, Koła Przyjaciół Harcerstwa, w którym sprawował funkcję przewodniczącego. Włączał się w różnego rodzaju działalność charytatywną (m. in. w 1934 r. w akcję „Gwiazdka zbliża się!...”), a także w prace Lokalnego Komitetu Funduszu Pracy. W 1940 r. aresztowany przez Niemców i osadzony w Forcie VII w Poznaniu. Dzięki staraniom rodziny i łapówce został zwolniony z aresztu i poprzez obóz przesiedleńczy w Poznaniu na Główniej wyjechał do GG. Przebywał w Białej koło Radzyna Podlaskiego, gdzie sprawował funkcję kierownika tartaku (będącego własnością Franciszka Zawidzkiego). Jeszcze w trakcie działań wojennych, 5 lutym 1945 r. przybył w składzie grupy przedstawicieli rządu lubelskiego, którzy mieli organizować nową administrację w Kościanie. Jednak jego współpraca z nową władzą szybko się zakończyła, kiedy powrócił do Swarzędza jako

przedwojenny „prywaciarz” i „endek” i znalazł się w grupie zwalczanej przez komunistyczne władze. W 1949 r. został aresztowany przez funkcjonariuszy Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Poznaniu i przekazany do PUBP w Radzynie Podlaskim oskarżany o niewłaściwe zachowanie w czasie okupacji. Według informacji rodziny chodziło o to, że wspomagał oddziały AK lub NSZ, natomiast nie udzielał pomocy działającym na tym terenie partyzantce AL. Po kilku miesiącach dzięki staraniom żony zwolniony z więzienia w Siedlcach „wobec braku dostatecznych dowodów winy”. W pierwszych latach po wojnie prowadził wspólnie z żoną sklep na Rynku, który został przejęty przez komunistyczne władze po uznaniu Zębskiego za szkodnika gospodarczego. Od 1924 r. należał do Tow. Powstańców i Wojaków Ziem Zachodnich RP, po konsolidacji towarzystw weteranów zweryfikowany w 1936 r. przy Kole „Szczypiorników” w Poznaniu, ponownie zweryfikowany po wojnie w 1948 r. (dyplom weryfikacyjny nr 4860). Od 1949 r. członek Stronnictwa Demokratycznego, od 1957 członek Związku Inwalidów Wojennych PRL, członek ZBoWiD. Odznaczony Wlkp. Krzyżem Powst. (1957). Zmarł 28 kwietnia 1967 r. w Swarzędzu, pochowany na miejscowym cm. przy kościele św. Marcina. W 1921 r. w Nakle ożenił się z Leonią z d. Niedzielska (1894-1983). Nie miał dzieci.

APP – akta dot. powstańców wlkp.; APP – akta USC Swarzędz; APP – akta m. Swarzędza; APP – akta Starostwa Powiatowego Poznań; APP – akta Bractw Strzeleckich (Kurkowych) woj. poznańskiego; AIPN Lu 011/340; AIPN Po 06/140/1, AIPN Po 06/140/4/2; S. Nawrocki, Dzieje, s. 135-136, 184, 187; W. Białek, Swarzędz,

278-279; R. Kościański, W. Handke, „Zwyczajny” Urząd Powiatowy Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Kościanie 1945-1954, Kościan-Lesno, 2006, s. 17-18;; dokumenty rodzinne zgromadzone przez Dariusza Michałowskiego i Halinę Hadrych z Poznania.

Arkadiusz Małyška

Zieleziński Piotr (1873-1919), urodził się 9 lipca 1873 roku w Sulmierzycach, syn Szczepana. Rolnik. Służbę wojсковą odbył w armii pruskiej. Należał do Straży Ludowej w Sulmierzycach.

Wawrzyn Zieleziński

Uczestniczył w przejmowaniu władzy od Niemców w Ostrowie Wlkp. oraz w walkach na odcinku odolanowskim. Poległ 31 stycznia w Sulmierzycach, kiedy patrol niemiecki próbował wziąć do niewoli polski posterunek znajdujący się obok cmentarza. W tej samej potyczce dwóch powstańców zostało rannych. Miał siedmioro dzieci. W 1958 r. pośmiertnie odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. Jedna z ulic Sulmierzyc nosi jego imię. Pochowany na cmentarzu w Sulmierzycach.

Kronika rodzinna Radosława Zielezińskiego; Ł. Jastrząb, W. Olszewski, Lista strat Powstania Wielkopolskiego od 27 grudnia 1918 roku do 8 marca 1920 roku, Koszalin 2009

Wojciech Sander

Zielonka Marcin (1897-1940), urodził się 29 października 1897 roku w Małgowie pow. Krotoszyn. Był synem Rocha Zielonki i Franciszki z domu Woźniak. Pochodził z wielodzietnej rolniczej rodziny, miał trzy siostry i trzech braci. Ukończył szkołę powszechną w Mokronosie k. Koźmina Wlkp. oraz różne kursy rolniczo-gospodarcze. W późniejszym okresie przeszedł szkolenie sanitarne przy szpitalu w Środzie. Pracował w administracji gospodarstwa rolniczego, należącego do Zgromadzenia Sióstr Miłosierdzia i szpitala miejskiego w Środzie. W szpitalu tym pracowała jego siostra – zakonnica tego Zgromadzenia. W czasie trwania I wojny światowej został powołany do armii niemieckiej. Walczył na froncie zachodnim w Belgii. Po szczęśliwym powrocie z wojny zgłosił swój udział do Powstania Wielkopolskiego. Walczył w 1 KBS Batalionie Średzkim pod dowództwem sierż. Stanisława Borysiaka, który był dowódcą w okresie pierwszych walk o Szubin. Po tych walkach dalej czynnie uczestniczył w Powstaniu jako sanitariusz. Posiadał wiele odznaczeń zarówno powstańczych jak i wojskowych. Niestety w czasie II wojny światowej odznaczenia te zaginęły. W szeregi Wojska Polskiego wstąpił 21 stycznia 1919 roku. Jako kapral – sanitariusz walczył na różnych frontach wojny polsko-bolszewickiej, gdzie wykazał się dzielnością i odwagą w ratowaniu rannych towarzyszy broni. W momentach krytycznych z narażeniem własnego życia uratował wielu rannych żołnierzy przed niechybną niewolą bolszewicką. Według udokumentowanych wspomnień dowódców wszystkich szczebli dowodzenia, niósł pomoc sanitarną rannym w chwili największego zagrożenia. Fakty te potwierdzili w pisemnych opiniach dowódcy frontu od plutonu do dywizji, z pułkownikiem Ta-

czakiem na czele. Za wszystkie wojenne czyny odznaczono go Krzyżem Walecznych z datą przyznania 7 marca 1921 roku. 9 stycznia 1921 roku został przeniesiony do 2 kompanii ckm II baonu 69 pp. Po wojnie polsko-bolszewickiej powrócił do Środy, gdzie ponownie podjął pracę w majątku ziemskim, należącym do Zgromadzenia Sióstr Miłosierdzia, jako urzędnik administrujący tym majątkiem. 10 października 1932 roku zawarł związek małżeński z Elżbietą Kadałowską (ur. 2 lutego 1915 – zm. 16 listopada 1945 roku w Dahme Mark w Niemczech z powodu poważnych powikłań wojennych). Z tego związku urodziło się dwóch synów: Marian Roch i Eugeniusz Marcin. Jeszcze przed założeniem rodziny, Marcin Zielonka kupił restaurację przy ul. Dąbrowskiego 20 w Środzie wraz z przylegającą do niej salą i maglem. Restauracja ta była miejscem wielu zebrań i spotkań o charakterze społeczno-politycznym. W 1932 roku na zorganizowany przez Zarząd Powiatowy Stronnictwa Ludowego wiec przybył Wincenty Witos. Tematem spotkania była sytuacja w Polsce po zamachu majowym, walka z sanacją i protest brzeski. W czasie II wojny światowej, po wkroczeniu Niemców do Środy nastąpił czas ciężkiego terroru, prześladowań i aresztowań mieszkańców. Marcin Zielonka, jako osoba bardzo znana w mieście, był zagrożony aresztowaniem. Za wstawiennictwem Niemca, właściciela miejscowej garbarni, odstąpiono od aresztowania. Okupant nie zapomniał jednak jego powstańczej przeszłości i dokonał skrytobójczego ataku na jego życie. Wykorzystano fakt wyjazdu jego żony do Poznania, do szwagierki – siostry zakonnej, pracującej wówczas w Szpitalu Przemienienia Pańskiego. Wtedy podano Marcinowi Zielonce środek, który stał się przyczyną jego zgonu. Żona, po powrocie

do domu, zastała męża w stanie krytycznym i po przewiezieniu do szpitala nastąpił jego zgon 14 marca 1940 roku. Fakt tego tragicznego zejścia okryty był tajemnicą. Marcin Zielonka pochowany został w mogile indywidualnej, w głównej alei cmentarza parafialnego w Środzie. Jego nazwisko figuruje na tablicy pamiątkowej Powstańcy Wielkopolscy 1918-1919 odsłoniętej na kwaterze powstańców w grudniu 2005 roku.

Dokumenty z Centralnego Archiwum Wojskowego w Warszawie oraz pamiątki rodzinne.

Marian Zielonka, Czesława Zielonka

Żak Wawrzyn (1901-1977), Powstańca Wielkopolski. Urodził się 3 sierpnia 1901 roku w Rękawczynku koło Inowrocławia, w rodzinie rzemieślnika Apolinariego i Antoniny z domu Truskawka. Ukończył szkołę powszechną, później szkołę rolniczą. 1 stycznia 1919 roku zgłosił się ochotniczo do oddziałów powstańczych w Budzynie i został przydzielony do Pierwszej Kompanii Rogozińskiej dowodzonej przez Wiktora Skotarczaka. Uczestniczył w walkach pod Radwankami, Szamocinem, Margoninem i Chodzieżą. Następnie w szeregach 5 kompanii II baonu 4 Pułku Strzelców Wielkopolskich brał udział w wojnie polsko – bolszewickiej. Po demobilizacji pracował jako rolnik; do 1939 roku był

Wawrzyn Żak

zatrudniony w Urzędzie Gminnym w Skokach pow. Wągrowiec. Po wejściu Niemców w 1939 roku wzięty jako zakładnik, więziony w obozie pracy w Inowrocławiu; w okresie późniejszym robotnik rolny u niemieckiego gospodarza w Łosińcu gm. Skoki. Po zakończeniu II wojny światowej pracował w Urzędzie Gminy w Skokach i we własnym gospodarstwie rolnym. Za udział w Powstaniu Wielkopolskim awansowany do stopnia podporucznika WP. Zmarł 2 czerwca 1977 roku w szpitalu Pruchnowo koło Chodzieży, pochowany jest w grobie rodzinnym na starym cm. Farnym w Wą-

growcu. Odznaczony był: Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski; Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym i in. Od 1924 roku żonaty z Zofią Cerekwicką herbu Zaręba, z którą miał czworo dzieci: Wiktorię (ur. 1926), Czesława (ur. 1929), Henryka i Waleriana.

Informacje córki Wiktorii, dokumenty ze zbiorów rodzinnych; zbiory Gabinetu Pamiątek Historycznych Eligiusza Tomkowiaka w Dopiewie.

Malwina Tomkowiak

ANEKS

Spis biogramów zamieszczonych w: „Powstańcy wielkopolscy... Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918/1919”, tom I, Poznań 2005; tom II, Poznań 2006; tom III, Poznań 2007; tom IV, Poznań 2008; tom V, Poznań 2008; tom VI, Poznań 2009; tom VII, Poznań 2010; tom VIII, Poznań 2011; tom IX, Poznań 2012; tom X, Poznań 2013; tom XI, Poznań 2014.

- A.**
Adam Stanisław (1901-?), T. VII, s. 9
Adamczak Ignacy (1878–1967), T. III, s. 9
Adamczak Ignacy (1897–1985), T. I, s. 12
Adamczak Jan (1899-?), T. VII, s. 9
Adzmczak Ludwik (1878-1947), T. VIII, s. 11
Adamczak Maciej (1883–1966), T. II, s. 8
Adamczak Wincenty (1899-1988), T. IX, s. 11
Adamczewski Hubert (1898-1965), T. V, s. 9
Adamczewski Tadeusz (1902–1979), T. I, s. 12
Adamczewski Tomasz Jan (1884-1939), T. II, s. 8
Adamczewski Walenty (1877-1967), T. V, s. 10
Adamczewski Wincenty (1869-1939), T. VI, s. 9
Adamkiewicz Sylwester (1900-1986), T. IV, s. 9
Adamski Stanisław Marcin (1895-1975), T. VI, s. 9
Adamski Stefan (1899-1975), T. IV, s. 9
Adamski Wojciech (ur. 1877, data śmierci nieznana), T. I, s. 13
Agaciak Jakub (1893-?), T. VII, s. 10
Ajtner Edmund (1902-1984), T. V, s. 11
Ajtner Marian (1899-1983), T. V, s. 12
Alejski Bronisław (1900–1942), T. I, s. 13
Alejski Franciszek (1902–1992), T. I, s. 14
Aleksander Franciszek (1893–1975), T. III, s. 9; T. V, s. 12; T. IX, s. 11
Alkiewicz Jan Feliks (1896-1979), T. IV, s. 10; T. XI, s. 11
Alwin Franciszek (1879-1961), T. IV, s. 11
Ambroży Leon (1898-1992), T. V, s. 15
Anasiewicz Hieronim (1894-1971), T. IV, s. 13
Anders Władysław (1892–1970), T. III, s. 11
Andrychowski Ludwik (1900-1986), T. IX, s. 13
Andrys Stanisław (1890-1972), T. VIII, s. 12
Andrzejczak Andrzej (1897-1981), T. XI, s. 12
Andrzejczak Michał (1890-1940?), T. XI, s. 14
Andrzejczak Wawrzyniec (1900-1919), T. XI, s. 14
Andrzejewski Franciszek (1895-?), T. VIII, s. 13
Andrzejewski Michał (1896-?), T. VII, s. 10
Andrzejewski Stanisław (1900-1982), T. VI, s. 11
Andrzejewski Stanisław (1901-1985), T. VIII, s. 14; T. IX, s. 14
Andrzejewski Stanisław (1902-1941), T. II, s. 9
Andrzejewski Stefan Marian (1899–1996), T. III, s. 21
Angierska Zofia, z domu Bogacka (1896-1987), T. II, s. 10
Anioła Wawrzyniec (1881-1956), T. VIII, s. 15
Antczak Nepomucen Jan (1893-1968), T. IV, s. 13
Antkowiak Teofil (1895-1947), T. VI, s. 12
Antoniewicz Adam (1888-1944), T. II, s. 10
Apolinarski Albin (1898 – 1992), T. VI, s. 13
Apolinarski Franciszek (1900-?), T. VII, s. 10
Arudianow Jan (1889–1983), T. I, s. 14
Augustyniak Franciszek (1881-1975), T. II, s. 12; T. VI, s. 14
Augustyniak Stanisław (1895-1929), T. VI, s. 14
Augustyniak Szczepan (1896-1975), T. VI, s. 15
Augustyniak Wojciech (1882-?), T. VII, s. 11

B.

- Baberowski Paweł (1897-1968), T. XI, s. 28
Bacik Kazimierz (1903-1977), T. I, s. 15
Baczewska Pelagia Marianna (1887-1970), T. V, s. 15
Badke Jan (1896-po 1976), T. VII, s. 11
Bagniewski Józef (1897-1981), T. IX, s. 16-17
Bagrowski Cezary (1885-1947), T. XI, s. 15
Bagrowski Franciszek (1901-1984), T. V, s. 16
Bajon Józef (1900-1977), T. IV, s. 14
Bajoński Jarosław (1887-1950), T. I, s. 15
Balcerek Walenty (1899-1966), T. IV, s. 15; T. VIII, s. 17
Balcerkiewicz Stanisław (1901-1991), T. I, s. 16
Balcerzak Józef Franciszek (1898-1919), T. III, s. 22
Balcerzak Stanisław (1874-1933), T. III, s. 23
Balski Marian (1899-1919), T. V, s. 17
Bałka Kazimierz (1885-1963), T. VI, s. 16
Banach Stanisław (1898-1987), T. VII, s. 12; T. XI, s. 15
Banachowicz Wojciech (1900-1979), T. III, s. 25
Banasiak Antoni (1895-1954), T. V, s. 19
Banasiak Jan (1897-1972), T. I, s. 17; T. V, s. 19
Banaszak Edward (1892-1977), T. VIII, s. 18
Banaszak Franciszek (1899-1967), T. X, s. 13
Banaszak Jan (1899-1986), T. IV, s. 15
Banaszak Józef (1897-1920), T. II, s. 12; T. XI, s. 16
Banaszak Marcin (1898-1979), T. XI, s. 16
Banaszak Stanisław (1897-1943), T. XI, s. 17
Banaszak Tadeusz (1897-1977), T. X, s. 13
Banaszak Wojciech (1868-1960), T. XI, s. 19
Baranek Ignacy (1894-1967), T. XI, s. 21
Baranek Józef (1899-1944), T. XI, s. 23
Baraniecki Kazimierz (1900-1940), T. IV, s. 16
Baraniecki Ludwik (1897-1920), T. IV, s. 17
Baranowski Edmund (1886-1939), T. I, s. 17
Baranowski Jan (1894-1971), T. X, s. 14
Barczak Jan (1890-1961), T. VI, s. 17; T. VIII, s. 20
Barełkowski Stanisław (1893-1964), T. VI, s. 18
Barłóg Władysław (1897-1985), T. I, s. 18
Bartkiewicz Bernard (1899-1976), T. IX, s. 17; T. X, s. 15
Bartkiewicz Stanisław Bernard (1891-1966), T. IX, s. 17
Bartkowiak Antoni (1897-1922), T. I, s. 19
Bartkowiak Antoni (1900-1985), T. III, s. 25; T. XI, s. 24
Bartkowiak Franciszek (1894-1958), T. II, s. 13
Bartkowiak Franciszek (1900-1989), T. V, s. 20
Bartkowiak Franciszek (1901-1989), T. III, s. 26
Bartkowiak Jan (1882-po 1969), T. VII, s. 13
Bartkowiak Józef (1892-1969), T. X, s. 15
Bartkowiak Józef (1895-1942), T. II, s. 13
Bartkowiak Józef (1895-1980), T. IX, s. 17
Bartkowiak Stanisław (1895-1956), T. VIII, s. 21
Bartkowiak Władysław (1900-1920), T. I, s. 20
Bartkowiak Wojciech (1895-?), T. IX, s. 18
Bartkowski Edmund (1894-1939), T. III, s. 27
Bartkowski Marcin (1900-1955), T. VI, s. 19
Bartol Józef (1889-1939), T. VII, s. 13
Basiński Franciszek (1858-1942), T. II, s. 14; T. XI, s. 25
Baszkiewicz Franciszek (1887-1980), T. VI, s. 20
Baś Jan (1894-1978), T. VIII, s. 22
Baum Antoni (1892-1982), T. VII, s. 16
Baum Jan (1896-?), T. VII, s. 17
Bauza Andrzej (1896-1948), T. I, s. 20
Bazyli Franciszek (1892-1972), T. VII, s. 18; T. XI, s. 27
Bazylewicz Teodor (1894-1962), T. X, s. 16
Bączkowski Edward (1886-1944), T. VI, s. 21
Bąk Alojzy (1897-1940), T. IX, s. 19; T. XI, s. 28
Bąk Jan (1891-1948), T. X, s. 16
Bąk Jan (1894-1983), T. VI, s. 22
Bąk Leon (1892-1948), T. IX, s. 20
Bąk Tomasz (1897-1973), T. II, s. 16
Bąkowski Stanisław (1894-?), T. VII, s. 18
Bąkowski Wawrzyn (1889-1981), T. II, s. 17; T. XI, s. 30

- Bednarski Franciszek (1894 -1965), T. II, s. 17
- Bednarski Bogdan (1890-1975), T. VIII, s. 22
- Beisert Jan Chrzciel (1866-1923), T. II, s. 18
- Bejenka Wincenty (1888-1945), T. XI, s. 30
- Belzerowski Piotr (1895-1980), T. III, s. 28
- Bengsch Jan (1880-1962), T. VII, s. 19
- Benkel Maksymilian (1884-1940), T. I, s. 21
- Berger Marcin (1896-1966), T. III, s. 31
- Berski Stefan (1901-?), T. V, s. 21
- Berus Ludwik (1902-1945), T. VI, s. 23; T. VIII, s. 24
- Bessert Roman (1888-1946), T. VII, s. 19
- Bessert Telesfor (1893-1951), T. VII, s. 21
- Beszterda Antoni (1895-1971), T. IV, s. 18; T. VIII, s. 25
- Białas Michał (1898-1959), T. II, s. 19
- Białasik Teodor (1898-1959), T. III, s. 31
- Białęski Leon (1896-1940), T. IX, s. 20
- Białożyński Jan (1901-1966), T. I, s. 22
- Biały Kazimierz (1888-1943), T. I, s. 22, T. II, s. 19
- Biczkowski Szczepan (1894-1973), T. III, s. 31
- Bigała Antoni (1899-1979), T. III, s. 33
- Biegański Bolesław (1898-po 1989), T. VII, s. 21
- Biegański Jan (1896-1973), T. VI, s. 24
- Biegański Kazimierz (1902-1963), T. I, s. 22
- Bielawski Mieczysław (1879-1923), T. X, s. 18
- Bielawski Stefan (1896-1990), T. IX, s. 23
- Bielecki Julian (1902-1986), T. IX, s. 24
- Bielicki Paweł (1899-?), T. VIII, s. 26
- Bigoński Edmund (1891-1937), T. VIII, s. 27
- Bilażewski Zdzisław Karol Teodor (1893-1923), T. I, s. 23; T. VIII, s. 28
- Bilski Józef (1880-1958), T. VIII, s. 29
- Biniaś Józef (1888-1940), T. IX, s. 25
- Binkowski Adam (1894-1940), T. X, s. 19
- Biskupski Antoni (1890-1930), T. IV, s. 19
- Biskupski Jan (1881-1959), T. VI, s. 25
- Bittner Wacław (1897-1985), T. XI, s. 30
- Blachnierek Józef (1897-1979), T. VI, s. 26
- Bloch Ryszard (1900-1980), T. IV, s. 20
- Błaszczak Czesław (1896-1955), T. V, s. 21
- Błaszczńska Klara z d. Chojnacka (1891-?), T. III, s. 33
- Błażejczyk Tomasz (1869-1940), T. III, s. 34
- Błażyński Alojzy (1898-1934), T. III, s. 35
- Błoch Franciszek (1894-1974), T. I, s. 23
- Bober Piotr (1899-1978), T. VII, s. 22
- Bobkiewicz Stanisław (1886-1938), T. IV, s. 21
- Bobrowicz Wojciech (1889-1978), T. X, s. 21
- Bobrowski Antoni (1902-1983), T. IV, s. 22
- Bocian Jan (1895-1919), T. V, s. 22
- Bocian Michał (1885-?), T. I, s. 24
- Bociański Ludwik (1892-1970), T. I, s. 24
- Bogdański Józef (1898-1941), T. VII, s. 23
- Bogucki Franciszek (ok. 1892-1919), T. III, s. 36
- Bogusławski Edmund (1880-1940), T. IV, s. 23
- Bogusławski Włodzimierz (1895-1919), T. XI, s. 31
- Boiński Jakub (1890-1960), T. IX, s. 26
- Bojanowski Teofil (1889-?), T. I, s. 25
- Bonowski Jan Niepomucen (1900-1971), T. III, s. 37
- Borczyński Stanisław (1896-1951), T. V, s. 23
- Borczyński Stefan (1864-1949), T. I, s. 26
- Boroch Franciszek (1899-1979), T. I, s. 26
- Borowczak Leon (1900-1981), T. VI, s. 26
- Borowski Walenty (1865-1939), T. VI, s. 28
- Borysiak Józef (1900-1974), T. II, s. 20; T. IX, s. 27
- Borzych Franciszek (1890-1924), T. III, s. 37
- Brandeci Michał (1887-1971), T. I, s. 26
- Brancki Jan (1901-1980), T. XI, s. 31
- Bratborski Jan (1895-1973), T. IV, s. 24
- Braun Augustyn Marian (1885-1951), T. VII, s. 24
- Braun Józef Tomasz (1869-1938), T. IX, s. 28
- Brembor Teodor (1890-1939), T. III, s. 39
- Brenienek Stefan (1888-1968), T. IV, s. 25
- Brett Andrzej (1898-1971), T. VI, s. 28
- Breza Alfons (1891-1934), T. VI, s. 30
- Breza Gustaw Henryk Donat (1880-1945), T. VI, s. 31
- Brczewski Antoni (1891-1974), T. XI, s. 32
- Brochwicz-Trawiński Marian Jarosław (1896-1963), T. X, s. 21
- Brojewski Kazimierz (1898-1969), T. III, s. 40

Bromberek Jan (1896-1919), T. II, s. 21
 Brona Roman (1894-1961), T. V, s. 24, T. VI, s. 31
 Bross Janina (1896-1983), T. IV, s. 26
 Bross Kazimierz (1894-1939?), T. IV, s. 27
 Brożyński Franciszek (1866-1946), T. III, s. 40
 Bródka Antoni (1900-1974), T. II, s. 22
 Brust Piotr (1871-1937), T. III, s. 40
 Brychczyński Jan (1902-1984), T. IV, s. 28
 Brylak Antoni (1889-1949), T. I, s. 27
 Brzeskwiniewicz Wincenty (1877-1930), T. X, s. 23
 Brzeziński Michał (1894-1981), T. IV, s. 30
 Bubacz Piotr (1896-?), T. VII, s. 25
 Buchwald Stanisław (1890-1977), T. III, s. 41
 Bucholz Edmund (1899-1981), T. VI, s. 32
 Buczkowski Stanisław (1884-1969), T. III, s. 42
 Budnowski Józef (1873-1958), T. IX, s. 29
 Budziński Józef (1898-1980), T. VIII, s. 31
 Budzisz Jan (1898-1973), T. VII, s. 26; T. XI, s. 33
 Budzyński Feliks (1901-1978), T. VI, s. 33
 Budzyński Franciszek (1875-1958), T. II, s. 22
 Bujewski Michał (1891-1949), T. IV, s. 30
 Bukolt Antoni (1887-1938), T. III, s. 42
 Bukowski Franciszek (1898-1977), T. XI, s. 35
 Buławski Mieczysław (1885-1949), T. I, s. 28, T. II, s. 24
 Bureta Stanisław (1876-1964), T. IX, s. 31
 Burian Zbigniew Stanisław (1895-1976), T. II, s. 24
 Bury Jan (1886-1944), T. X, s. 25
 Burzyński Franciszek (1895-1980), T. IV, s. 31
 Buschke Mikołaj (1901-1982), T. II, s. 25
 Busza Ignacy (1880-1920), T. VII, s. 28; T. XI, s. 36
 Buszkiewicz Irena z domu Szadkowska (1901-1999), T. II, s. 26
 Buśko Leon (1889-1920), T. XI, s. 39
 Butler Jan (1889-1936), T. X, s. 27
 Butler Witold (1889 - po 1929), T. VI, s. 33
 Büeler Leokadia Barbara (1888-1982), T. III, s. 43

Bydałek Teresa (1900-1978), T. V, s. 25
 Byliński Feliks (1898-1969), T. VIII, s. 32
 Bystryński Franciszek Ksawery (1891-1947), T. VIII, s. 32
 Bździel Czesław (1899-1984), T. IX, s. 31

C.

Cegielka Marcin (ur. 1879), T. I, s. 31; T. V, s. 25
 Ceglarek Jan (1891-?), T. VII, s. 31
 Ceglarek Michał (1899-1981), T. VII, s. 31
 Cępa Heliodor (1895-1974), T. VIII, s. 33
 Cerkaski Walerian (1887-1939), T. IV, s. 32
 Chałupka Antoni (1898-1976), T. VI, s. 34
 Chałupka Józef (1894-1919), T. VI, s. 35
 Chatliński Józefat (1883-1965), T. II, s. 26
 Chatliński Roman (1875-1965), T. II, s. 27
 Chełkowska Maria (1878-1960), T. X, s. 28
 Chełkowski Franciszek (1899-1939), T. X, s. 29
 Chełkowski Józef (1868-1954), T. X, s. 31
 Chełkowski Szczepny Piotr (1901-1977), T. X, s. 33
 Chełmiński Teofil (1900-1979), T. VI, s. 36
 Chlebowski Klemens Andrzej (1898 - 1976), T. II, s. 28; T. V, s. 25
 Chłapowski Konstanty Kazimierz (1883-1939), T. IX, s. 32
 Chmielewicz Marian (1894-1967), T. X, s. 34
 Chmielewski-Wieniawa Jerzy (1891 - 1945), T. II, s. 28
 Chmielnik Stanisław (1892-1964), T. XI, s. 40
 Chocieszyński Kazimierz (1891-1919), T. IX, s. 33; T. XI, s. 41
 Chojnacki Ignacy (1885-1944), T. III, s. 43
 Chosłowski Stefan Stanisław Seweryn (1889-1954), T. V, s. 26; T. VIII, s. 36
 Chowański Wojciech (1898-1975), T. II, s. 29
 Chrościnski Władysław (1894-1978), T. VI, s. 37
 Chrzanowski Leon (1894-?), T. II, s. 30
 Chudzicki Franciszek (1890-1973), T. VII, s. 32
 Chudziński Mieczysław (1875-1936), T. II, s. 30
 Chwalisz Jan (1897-1980), T. II, s. 31
 Chylewski Jan Władysław (1891-1940), T. VIII, s. 37

- Chytrowski Stanisław (1882–1940), T. I, s. 31
- Cibail Ludwik (1897–1964), T. I, s. 31
- Cichowski Julian (1870–1948), T. IX, s. 34
- Cichowski Wincenty Ludwik (1869–1921), T. IX, s. 35
- Cichowski Władysław (1879–1940), T. IX, s. 36
- Cielewicz Maksymilian (1894–?), T. VII, s. 33
- Ciepliński Stanisław (1900–1983), T. X, s. 35
- Ciesielski Edward (1890–1960), T. III, s. 44
- Ciesielski Franciszek (1889–1946), T. VIII, s. 39
- Ciesielski Jan (1900–1940), T. IX, s. 36
- Ciesielski Stanisław (1887–1972), T. III, s. 45
- Ciesielski Teofil (1901–1977), T. VIII, s. 41
- Ciesielski Walenty (1882–1940), T. X, s. 36
- Cieślak Antoni (1882–?), T. VIII, s. 43
- Cieślak Antoni (1900–1961), T. VII, s. 33
- Cieślak Ignacy (1900–1964), T. VIII, s. 43
- Cieślak Stanisław (1899–?), T. VIII, s. 45
- Cieślewicz Michał (1881–?), T. I, s. 32
- Ciszak Tadeusz (1895–1920), T. XI, s. 42
- Cieszynski Stefan (1899–1986), T. III, s. 46
- Ciszewski Józef (1901–?), T. IV, s. 34
- Cofka Jan (1900–1961), T. I, s. 33
- Cogher (Zugehöer) Marian (1897–1967), T. I, s. 33
- Cwojdzński Ignacy (1890–?), T. VII, s. 34
- Cykowiak Andrzej (1897–1978), T. VII, s. 34
- Cyms Leon (1885–1931), T. IV, s. 35
- Cyranowska Waleria z domu Cylińska (1891–?), T. III, s. 47
- Czabański Bronisław (1888–1940), T. III, s. 47
- Czabański Stanisław (1900–1961), T. XI, s. 43
- Czajkowski Florian (1899–?), T. IV, s. 36
- Czapczyk Antoni (1880–1955), T. VII, s. 35
- Czapczyk Ignacy (1891–?), T. VIII, s. 46
- Czapczyk Jan (1896–?), T. VIII, s. 46
- Czapczyk Stanisław (1895–?), T. VIII, s. 47
- Czarliński Lech Leon, ps. "Lech z kropką" (1899–po 1939), T. II, s. 32
- Czarnecki Antoni (1891–1939), T. VIII, s. 48
- Czarnecki Michał (1900–1979), T. VII, s. 36
- Czarnyszka Józef (1900–1987), T. II, s. 33
- Czechowski Ignacy (1877–1941), T. II, s. 34
- Czekała Franciszek (1895–1977), T. IV, s. 37
- Czepczyński Tadeusz (1899–1985), T. II, s. 35
- Czerniak Walerian Józef (1896–1972), T. I, s. 34; T. VIII, s. 50
- Czerwiński Bronisław (1877–1966), T. I, s. 35
- Czub Antoni (1900–?), T. VIII, s. 51
- Czub Jan (1892–1961), T. IV, s. 38; T. VIII, s. 52
- Czub Stanisław (1895–?), T. VIII, s. 52
- Czub Stanisław (1898–1980), T. VII, s. 37
- Czubała Jakub (1893–1972), T. IV, s. 38
- Czwordon Władysław (1898–1978), T. I, s. 37
- Czyż Kazimierz (1891–1954), T. I, s. 38, T. II, s. 36
- Czyż Ludwik (1897–1966), T. I, s. 38
- Czyż Walenty (1899–1978), T. VII, s. 37
- Czyż Władysław (1888–?), T. VII, s. 38
- D.**
- Dadaczyński Roman (1899–1940), T. VII, s. 39; T. XI, s. 44
- Dahlke Stanisław (1895–1979), T. III, s. 48
- Daleki Józef (1901–1939), T. X, s. 36
- Danielak Jan (1882–?), T. VII, s. 40
- Darcz Stanisław (1898–?), T. VII, s. 40
- Darnowski Jan (1879–1920), T. I, s. 38
- Daroń Edward (1899–1982), T. III, s. 49
- Dawid Jan (1894–1940), T. I, s. 39
- Dawidziński Walerian (1895–1957), T. VI, s. 38
- Dąbrowicz Leon (1901–1955), T. IV, s. 39
- Dąbrowski Jan (1879–1962), T. I, s. 39
- Dąbrowski Józef (1896–1980), T. I, s. 40
- Dąbrowski Józef (1899–1982), T. V, s. 27
- Dąbrowski Marcin (1901–1955), T. I, s. 40
- Dąbrowski Stanisław (1900–1945), T. I, s. 41
- Dąbrowski Szczepan (1897–1925), T. I, s. 42
- Dąbrowski Władysław (1883–1966), T. XI, s. 45
- Degórska Leokadia z domu Raczkowska (1898–?), T. II, s. 37
- Dekier Roch (1883–1973), T. X, s. 37
- Dembiński Jakub (1888–1962), T. XI, s. 46
- Dembiński Wincenty (1846–1921), T. VIII, s. 53

- Dembski Jan (1891-1942), T. V, s. 28
 Dembski Jan (1897-?), T. XI, s. 47
 Depta Jan (1897-1948), T. IX, s. 37
 Dera Stanisław (1901-1980), T. I, s. 43
 Derczyński Stanisław (1899-1940), T. VI, s. 39
 Derwich Stanisław (1895-1976), T. II, s. 37
 Dębicki Bolesław (1901-1978), T. VII, s. 41
 Dębicki Jan (1899-1970), T. VII, s. 41
 Dębiec Helena z domu Vollmüler (1897-1990), T. III, s. 52
 Dębowski Bolesław (1894 - ?), T. I, s. 44
 Dirbach Józef (1872-1940), T. IV, s. 39; T. XI, s. 47
 Derczyński Stanisław (1899-1940), T. VI, s. 39
 Diering Franciszek (1890-1981), T. VI, s. 40
 Diering Maksymilian (1891-1928), T. VI, s. 41
 Diering Paweł Piotr (1893-1976), T. VI, s. 41
 Dirska Jan (1854-1941), T. I, s. 44
 Dirska Stanisław (1898-1944), T. V, s. 28
 Dirska Wacław (1888-1972), T. I, s. 45
 Długaszewski Stanisław Florian (1892-1974), T. V, s. 29
 Dmowski Roman Stanisław (1864-1939), T. V, s. 29
 Dobiegała Franciszek (1903-1977), T. VIII, s. 54
 Dobiegała Jan (1887-1966), T. VIII, s. 54
 Dobiegała Józef (1900-1953), T. VIII, s. 55
 Dobiegała Wojciech (1898-1983), T. VIII, s. 56
 Dobrowolski Franciszek (1898-1955), T. XI, s. 48
 Dobrowolski Stanisław (1893-1958), T. VI, s. 42
 Dobry Jan (1896-1971), T. VII, s. 42
 Doerffer Marian (1879-1937), T. X, s. 38
 Doktorczyk Franciszek (1900-1975), T. VI, s. 43
 Doktor Edmund (1893-1971), T. I, s. 45
 Dolaciński Wojciech (1901-1986), T. VI, s. 44
 Dolata Stanisław (1896-1919), T. IV, s. 40
 Dolniak Walenty (1895-1967), T. VI, s. 45
 Dolny Antoni (1901-1978), T. IX, s. 38
 Domagała Jan (1900-1947), T. XI, s. 49
 Domagała Wacław Adam (1904-1976), T. XI, s. 50
 Domagalski Stefan (1897-1971), T. I, s. 46
 Domicz Władysław (1899-1961), T. VIII, s. 57
 Dominiak Jan (1893-1947), T. I, s. 46; T. VIII, s. 58
 Dominiak Michał (1895-1966), T. IX, s. 39
 Dominiczak Leonard (1897-1971), T. VII, s. 43
 Dominiczak Wacław (1901-1920), T. VII, s. 44
 Dominiczak Walenty Józef (1893-1960), T. VII, s. 45
 Dotka Jan (1897-1980), T. III, s. 53
 Dowbor Muśnicki Józef (1867-1937), T. V, s. 31
 Dratwiński Kazimierz Józef (1893-1920), T. II, s. 38; T. X, s. 39; T. XI, s. 51
 Drażkiewicz Kazimierz (1899-1992), T. II, s. 39
 Drecki Jan (1888-1970), T. IV, s. 41
 Drewnik Cecylia (1891-1983), T. IV, s. 42
 Drewnik Ignacy (1896-1983), T. IV, s. 42
 Drewnik Stefan (1899-1974), T. IV, s. 44
 Dzięwski Antoni (1899-1975), T. IV, s. 44; T. IX, s. 39
 Drożdżyński Stanisław (1894-1965), T. IV, s. 45
 Drygas Bronisław (1884-?), T. II, s. 40
 Drzewiecki Feliks (1902-1963), T. IX, s. 40; T. X, s. 39
 Dubicki Jan (1900-1988), T. VIII, s. 59
 Dubisz Franciszek (1899-1980), T. VI, s. 45
 Duchalski Antoni (1900-1987), T. I, s. 47
 Duczmał Stanisław (1899-1985), T. IV, s. 46
 Duda Franciszek (1892-1966), T. XI, s. 51
 Duda Stanisław (1901-1974), T. IV, s. 47
 Dudarski Antoni (1881-1942), T. IX, s. 41
 Dudek Stanisław (1892-1940), T. I, s. 47
 Dudkówna Elżbieta (1898-?), T. II, s. 40
 Dudziak Ignacy (1892-1980), T. IX, s. 42
 Durczyński Franciszek (1899-1991), T. IX, s. 43
 Dutkiewicz Norbert (1898-1943), T. I, s. 48
 Dutkiewicz Wojciecha (1896-1990), T. I, s. 49
 Dworcak Ludwik (1901-1980), T. V, s. 38
 Dwornicki Walenty (1881-1942), T. IV, s. 48
 Dwornik Antoni (1898-1979), T. II, s. 41

- Dworzyński Stefan Ignacy (1898-1974), T. X, s. 40
- Dybała Stanisław (1895-1963), T. IX, s. 44
- Dybiona Ignacy (1897-1986), T. VII, s. 47; T. VIII, s. 60
- Dybiona Marcin (1891-1971), T. VII, s. 47; T. VIII, s. 61
- Dybizbański Edward (1899-1919), T. VI, s. 47
- Dykczał Nikodem (1877-1958), T. V, s. 38
- Dykier Andrzej (1885-1966), T. IX, s. 45
- Dylewski Czesław (1892-1981), T. VIII, s. 62
- Dypczyński Karol (1897-1963), T. VII, s. 48
- Dypczyński Walenty (1886-1959), T. III, s. 54
- Dyzert Stanisław (1897-1977), T. VII, s. 49
- Działak Ignacy (1896-1971), T. I, s. 50; T. V, s. 40
- Dzidek Marian Stanisław (1891-1938), T. II, s. 42
- Dziegiełki Marian (1886-?), T. III, s. 57
- Dzianek Józef (1896-1962), T. I, s. 50
- Dziembowski Jerzy Adam (1892-1958), T. IV, s. 49
- Dziembowski Kazimierz Feliks (1860-1920), T. V, s. 40
- Dziembowski Kazimierz Stanisław Władysław (1888-1963), T. V, s. 41
- Dziembowski Leon (1903-1975), T. III, s. 58
- Dziembowski Mieczysław Alfred Franciszek (1868-1939), T. V, s. 42
- Dziembowski Stefan (1898-1968), T. V, s. 43
- Dziembowski Walenty (1870-1933), T. IV, s. 50
- Dziembowski Władysław (1902-1975), T. IV, s. 51
- Dziembowski Zygmunt Florian Władysław (1888-1945), T. V, s. 44
- Dzierżogowski Michał (1902-1940), T. I, s. 51; T. VIII, s. 62
- Dzierżykraj-Lipowicz Stanisław (1905-1967), T. VI, s. 48
- Dzięcioł Alfons (1897-1973), T. III, s. 59
- Dzięcioł Feliks Jan (1895-1964), T. X, s. 43
- Dzikowski Kazimierz (1897-1978), T. XI, s. 52
- Dzióbkowski Wincenty (1884-1979), T. I, s. 52
- E.**
- Ebel Kazimierz (1876-1967), T. IV, s. 51
- Eichstaedt Sylwester (1878-1961), T. III, s. 60
- Eliasz Antni (1897-1983), T. IX, s. 46
- Eliasz Jan (1893-1977), T. IX, s. 47
- Eliasz Marcin (1892-1963), T. VI, s. 49
- Eliasz Walenty (1888-1932), T. IX, s. 48
- Elmanowicz Stanisław (1900-1975), T. II, s. 43
- Erdmann Florian (1894-?), T. IV, s. 53
- Erdmann Rudolf (1880-1939), T. X, s. 45
- F.**
- Fabiś Franciszek (1889-1972), T. VII, s. 50
- Fabrowski Zygmunt (1893-1940), T. I, s. 52
- Fałszewicz Walenty (1895-1974), T. I, s. 53
- Fankidejski Władysław (1890-1939), T. I, s. 54
- Faustman Wacław (1881-1959), T. XI, s. 54
- Feifer Franciszek (1901-1977), T. VIII, s. 63
- Feige Szczepan (1877-1958), T. V, s. 45
- Felcyn Stanisław (1899-1980), T. VI, s. 50
- Feldamnn Franciszek (1894-1956), T. II, s. 44
- Feldmann Roman (1898-1939), T. I, s. 55
- Felich Jan (1898-1976), T. III, s. 61
- Felsman Stanisław (1901-1978), T. II, s. 44
- Fengler Antoni (1893-1982), T. I, s. 56
- Fengler Józef (1894-1960), T. II, s. 45
- Fiedler Władysław (1899-1968), T. XI, s. 55
- Figas Franciszek (1895-1983), T. VI, s. 51
- Figaszewski Franciszek (1880-1957), T. IV, s. 54
- Filipiak Franciszek (1898-1981), T. XI, s. 56
- Filipiak Jan (1881-1946), T. III, s. 61
- Filipowski Bolesław (1884-1969), T. I, s. 57
- Filozof Stanisław (1901-1980), T. VII, s. 51
- Fiołka Fryderyk (1870-1942), T. I, s. 58; T. V, s. 46
- Firlej Antoni (1886-1976), T. III, s. 62
- Firlej Walenty (1884-1973), T. VI, s. 54; T. VII, s. 52
- Fischbach Karol Józef (1902-1995), T. X, s. 47
- Flach Julian (1872-1941), T. IX, s. 49
- Flaczyński Stanisław (1893-1975), T. IV, s. 55

Fliciński Ludwik (1900-1972), T. VII, s. 53
 Florczak Stefan Szczepan (1894-1978), T. VII, s. 54
 Florkowski Antoni (1901-1975), T. II, s. 46, T. XI, s. 56
 Folaron Julian (1901-1981), T. III, s. 63
 Forecki Franciszek (1891-1972), T. VIII, s. 64
 Frmanowicz Józef Gabryel (1885-1970), T. IX, s. 51
 Fórmanowicz Kwiryn (1881-1928), T. VIII, s. 65
 Fórmanowicz Ludwik (1875-1940), T. VIII, s. 66
 Fórmanowicz Walenty (1879-1948), T. VIII, s. 66
 Franek Franciszek (1892-1973), T. VI, s. 55
 Franikowski Józef (1899-1959), T. I, s. 58
 Frankowski Józef (1896-1973), T. IV, s. 55
 Frankowski Tadeusz (1897-1966), T. VI, s. 56
 Frąckowiak Antoni (1898-1984), T. V, s. 46, T. VI, s. 58
 Frąckowiak Jan (1898-1970), T. I, s. 59
 Frąckowiak Józef (1898-1978), T. IX, s. 52
 Frąk Augustyn (1892-1975), T. V, s. 47
 Frączczak Antoni (1898-1969), T. VI, s. 58
 Frączczak Antoni (1898-1969), T. V, s. 48
 Fryder Stanisław Bolesław (1887-1920), T. IX, s. 53
 Frydrych Bolesław (1900-1990), T. IV, s. 56
 Frykowski Roch (1880-1958), T. I, s. 59
 Furman Kazimierz (1899-1952), T. VIII, s. 67
 Furmaniak Wacław (1899-1940), T. IX, s. 55

G.

Gabler Władysław (1890-1973), T. V, s. 49, T. XI, s. 57
 Gabrys Edmund (1905-1944), T. V, s. 53
 Gabrys Idzi (1877-1957), T. V, s. 53
 Gajdecki Roman (1898-1985), T. III, s. 64
 Gajowczyk Edward Wacław (1900-1925), T. X, s. 48
 Gajska Ludwik (1893-1939), T. V, s. 53
 Galant Franciszek (1900-1972), T. I, s. 59
 Galasiński Piotr (1899-?), T. IV, s. 58
 Galon Jan (1873-1964), T. I, s. 60

Galon Stanisław (1895-1974), T. III, s. 65
 Galon Stanisław (1899-1977), T. II, s. 47
 Gałęcki Stanisław (1896-1952), T. V, s. 54
 Garstecki Roman (1894-1977), T. II, s. 48
 Gapiński Stanisław (1899-1977), T. IX, s. 56
 Garbarczyk Antoni (1896-1966), T. IX, s. 57
 Garstecki Wincenty (1892-1973), T. I, s. 61
 Gasiński Franciszek (1884-?), T. VIII, s. 68
 Gawel Kazimierz (1900-1969), T. VIII, s. 69
 Gawel Stanisław (1895-1981), T. VIII, s. 69
 Gawron Ignacy (1902-1982), T. VII, s. 54
 Gawroński Antoni (1901-1984), T. III, s. 66
 Gawroński Franciszek (1890-1979), T. III, s. 66
 Gawroński Jan (1894-1950), T. III, s. 66
 Gawroński Jan (1898-1978), T. VII, s. 55
 Gawrych Sylwester (1886-1935), T. X, s. 50
 Genge Marian (1890-1948), T. X, s. 51
 Gertych (Gertig) Józef (1874-1935), T. II, s. 48
 Gębaczka Józef (1891-?), T. VII, s. 56
 Gagorek Kazimierz (1896-1977), T. IX, s. 57
 Gebler Walenty (1897-1980), T. IX, s. 58
 Gibasiewicz Stanisław (1904-1986), T. II, s. 49
 Gibasiewicz Telesfor (1889-1981), T. I, s. 62
 Giel Idzi (1900-1943), T. V, s. 55
 Gielnik Antoni (1887-?), T. VIII, s. 71
 Gielnik Marcin (1891-1967), T. VII, s. 56
 Gielnik Wawrzyniec (1894-?), T. VIII, s. 71
 Gieryna Franciszek Ksawery (1889-1976), T. VII, s. 57
 Gilewski Stanisław (1895-1976), T. X, s. 53
 Glinkiewicz Franciszek (1875-1936), T. I, s. 63
 Gładysz Stanisław Kostka (1866-1934), T. II, s. 51; T. XI, s. 61
 Głowiński Józef (1896-1959), T. X, s. 54
 Gmerek Władysława (1898-1993), T. II, s. 52
 Godek Ludwik (1886-1977), T. I, s. 63
 Golczak Franciszek (1897-1919), T. II, s. 53
 Golczak Józef (1899-1982), T. VII, s. 57
 Goldbeck Leon (1895-1979), T. VI, s. 59
 Golik Leon (1898-1982), T. VIII, s. 72
 Golimowski Franciszek (1890-1979), T. VII, s. 58
 Golus Władysław (1900-1971), T. I, s. 64
 Gołąb Ignacy (1886-1966), T. XI, s. 62

- Gomuła Andrzej (1898-1976), T. II, s. 53
- Gorączkowski Kazimierz (1899-1920), T. IX, s. 58
- Gorgolewski Bogusław (1895-1967), T. I, s. 65
- Gorgolewski Franciszek (1901-1976), T. V, s. 56
- Gorodecki Donat (1904-1987), T. IX, s. 60
- Gorzelnia Roman (1900-1946), T. III, s. 68; T. X, s. 54; T. XI, s. 63
- Gostyński Franciszek (1889-1967), T. VII, s. 58
- Gościński Jan (1895-1960), T. II, s. 54
- Gośliński Leon (1900-1964), T. VI, s. 60
- Górczak Wojciech (1887-1944), T. VIII, s. 72
- Górecki Bolesław (1897-1971), T. IX, s. 60
- Górecki Florian (1902-1944), T. VI, s. 61
- Górecki Marcei (1894-1969), T. III, s. 69
- Górka Stefan (1897-1956), T. IX, s. 62
- Górny Mieczysław Wincenty (1885-1927), T. II, s. 55; T. IX, s. 63
- Górski Franciszek (1889-1971), T. VII, s. 59
- Górski Teodor (1876-1938), T. III, s. 70
- Górski Wacław (1895-1983), T. V, s. 56
- Górzny Jan (1885-1961), T. X, s. 56
- Górzny Tomasz (1891-1979), T. X, s. 56
- Górzny Władysław (1900-1919), T. X, s. 57
- Grabiński Piotr (1898-1966), T. X, s. 57
- Grabarczyk Franciszek (1898-1954), T. I, s. 65
- Grabias Czesław (1900-1985), T. VI, s. 64
- Grabias Józef (1886-1968), T. VI, s. 65
- Grabias Stanisław (1895-1978), T. VI, s. 66
- Grabowski Stefan (1900-1992), T. III, s. 73
- Grabowski Wojciech (1867-1934), T. V, s. 57
- Gracyalny Edward (1899-1975), T. VII, s. 60
- Gracz Jan (1901-1989), T. VII, s. 61
- Gracz Michał (1891-1973), T. III, s. 74
- Graczykowski Tomasz (1886-1959), T. V, s. 58; T. VIII, s. 74
- Graf Teofil (1895-1980), T. I, s. 65
- Grafik Stefan (1898-1982), T. V, s. 60
- Graetz Czesław (1894-1940), T. IV, s. 59
- Grajewski Józef (1900-1988), T. VI, s. 67
- Grala Józef (1901-1966), T. IX, s. 65
- Graszyński Alfons (1879-1943), T. II, s. 56
- Grdszszak Ignacy (1894-1961), T. X, s. 58
- Gregorowicz Zygmunt (1883-?), T. II, s. 58
- Grembowski Jan (1898-1962), T. IV, s. 60
- Gretkiewicz Stanisław (1897-1982), T. I, s. 66
- Grębowicz Stanisław (1902-1977), T. IV, s. 60
- Grobelny Jan Nepomucen (1868-1940), T. II, s. 59
- Grobelny Józef Edward (1873-1949), T. V, s. 61
- Grobelny Józef Kazimierz (1899-1958), T. II, s. 60
- Grochowski Stefan (1899-1945), T. I, s. 67
- Grodziński Jan (1898-1978), T. VIII, s. 76
- Grodzki Wojciech (1898-1976), T. XI, s. 64
- Gromadecki Ludwik (1872-1931), T. IX, s. 65
- Gronowski Kazimierz (1899-1971), T. XI, s. 66
- Gronwald Tadeusz Edward (1890-1942), IX, s. 66
- Grośty Wojciech (1866-1926), T. II, s. 61
- Grubczyński Józef (1895-2001), T. III, s. 74
- Grubczyński Marcin (1889-1920), T. IX, s. 67
- Gruchocki Wincenty (1897-1985), T. V, s. 63
- Grudzielski Kazimierz (1856-1921), T. V, s. 63
- Gruszczyński Antoni (1875-1940), T. IV, s. 61
- Gruszka Michał (1897-po1968), T. I, s. 68
- Gryczyński Stanisław (1892-1974), T. III, s. 75
- Grygiel Albin (1898-1957), T. I, s. 69
- Grygiel Antoni (1900-1992), T. III, s. 75; T. IV, s. 61; T. XI, s. 67
- Gryśka Kazimierz (1894-1983), T. VII, s. 61; T. IX, s. 68
- Gryszczyński Tomasz (1894-1919), T. X, s. 59
- Grzeczka Piotr Paweł (1880-1955), T. III, s. 77
- Grzegorek Wawrzyniec (1884-1964), T. X, s. 59
- Grzelczak Marian (1899-1991), T. I, s. 69
- Grzempa Andrzej (1894-1985), T. II, s. 62; T. III, s. 79
- Grześniński Jan (1897-1974), T. X, s. 60
- Grzeszczak Józef (1895-1943), T. X, s. 61

Grzeszkowiak Roman (1894-?), T. II, s. 63
 Grzeško Jan (1893-1974), T. VIII, s. 76
 Grzeškowiak Leon (1900-1975), T. I, s. 70
 Grzeškowiak Marcin (1896-?), T. VIII, s. 77
 Grzeškowiak Walenty (1901-1989), T. V, s. 65
 Grzeškowski Władysław (1890-1973), T. I, s. 71
 Grzęda Jan (1896-1994), T. I, s. 71
 Gucza Bronisław (1887-1939), T. VI, s. 67
 Gucze Franciszek (1892-1979), T. V, s. 67
 Gust Roman (1863-1948), T. II, s. 64
 Gutkowski Apolinary (1868-1955), T. III, s. 79
 Gutkowski Franciszek (1900-1941), T. I, s. 72
 Gutkowski Józef (1901-1983), T. III, s. 80
 Gutsche Kazimierz Roman (1888-1946), T. X, s. 61
 Guzik Franciszek (1897-1995), T. IX, s. 69
 Guździół Wojciech (1899-1962), T. VI, s. 68
 Gwardzik Józef (1903-1982), T. X, s. 61

H.

Haber Kazimierz (1872-1933), T. V, s. 68
 Hadrych Wojciech (1890-1942), T. IX, s. 70
 Hałas Franciszek (1898-1989), T. III, s. 81
 Hałas Jakub (1897-1974), T. III, s. 82
 Hałas Piotr (1901-?), Franciszek, IV, s. 62
 Hałas Stanisław (1900-1993), T. IX, s. 71
 Hałas Władysław (1878-1959), T. IX, s. 72
 Hampel Jan (1889-1966), T. VIII, s. 78
 Hanke Edward (1895-1975), T. V, s. 70; T. VIII, s. 79
 Hanke Emilia (1895-1984), T. V, s. 71; T. VIII, s. 80
 Hańczewski Stefan (1899-1973), T. I, s. 73
 Harlos Adam (1896-1970), T. VI, s. 69
 Harlos Maksymilian (1902-1977), T. VI, s. 69
 Harlos Szczepan (1898-1976), T. VI, s. 70
 Hasała Andrzej (1899-1968), T. II, s. 64
 Haupa Wawrzyn (1867-1961), T. II, s. 64
 Hedeszyński Piotr (1891-1969), T. X, s. 62
 Hejnowicz Mieczysław (1890-1939), T. I, s. 73; T. II, s. 65
 Heleniak Władysław (1894-1969), T. VII, s. 62
 Hemmerling Kazimierz vel Hemerling

(1893-1975), T. XI, s. 69
 Herkt Piotr (1897-1969), T. VIII, s. 81
 Herkt Stanisław (1891-?), T. VIII, s. 81
 Herra Franciszek (1900-1986), T. VII, s. 62
 Hetmanowski Józef (1901-1985), T. II, s. 66
 Heyn Franciszka (1889-1963), T. VI, s. 70
 Hoffa Stanisław (1896-1960), T. VIII, s. 82
 Hoffmann Ludwik (1893-1978), T. VII, s. 63; T. IX, s. 74
 Hoffmann Władysław (1884-1967), T. VII, s. 64
 Holdt Konrad Hugon (1882-1951), T. XI, s. 69
 Hoppe Janina z domu Przybyszewska (1896-1985), T. II, s. 68
 Horodecki Franciszek (1899-1987), T. X, s. 63
 Horowski Czesław (1893-1958), T. I, s. 74
 Horowski Franciszek (1879-1942), T. X, s. 63
 Horyza Feliks (1893-1975), T. XI, s. 70
 Humik Edmund (1898-1975), T. IX, s. 75

I.

Idaszewski Leon (1878-1956), T. II, s. 69; T. XI, s. 73
 Idziak Franciszek (1900-1971), T. IV, s. 63
 Ignaszewski Kazimierz (1894-1959), T. III, s. 82; T. XI, s. 75
 Ignaszewski Władysław (1898-1973), T. III, s. 83; T. XI, s. 76
 Imbiorowicz Michał (1893-1971), T. IV, s. 63
 Inerowicz Władysław (1903-1988), T. I, s. 76
 Insiński Jan (1901-1965), T. III, s. 84
 Insiński Józef (1897-1969), T. III, s. 84

J.

Jabłoński Jakub (1898-1967), T. VII, s. 64; T. VIII, s. 83
 Jachmann Jan (1884-1946), T. IV, s. 64
 Jachmann Walenty (1888-1919), T. IV, s. 65
 Jachowski Tadeusz (1893-1966), T. II, s. 72
 Jackowiak Józef (1900-1992), T. IV, s. 66
 Jackowiak Ludwik (1895-1987), T. IV, s. 67
 Jadomski Stefan Roman (1874-1923), T. III, s. 85; T. IX, s. 77
 Jagielski Władysław (1901 - 1994), T. I, s. 76; T. IV, s. 67
 Jagła Władysław (1899-1973), T. XI, s. 76

- Jaguźny Adam (1905-1985), T. I, s. 77
 Jahns Antoni (1883-1960), T. IV, s. 68
 Jakubiak Antoni (1900-1979), T. VI, s. 70
 Jakubowicz Stanisław (1897-1967), T. I, s. 77; T. II, s. 74
 Jakubowicz Stanisław (1897-1972), T. VIII, s. 84
 Jakubowski Antoni (1895-1967), T. X, s. 66
 Jakubowski Franciszek (1885-?), T. VII, s. 65
 Jakubowski Stanisław (1896-1966), T. X, s. 66
 Jakubowski Stefan (1895-1985), T. V, s. 72; T. VIII, s. 86
 Janasik Władysław (1896-1967), T. VI, s. 72
 Janaszewski Tadeusz (1890-1966), T. III, s. 86
 Janiak Ludwik (1899-1957), T. V, s. 73
 Janiak Wawrzyn (1895-1977), T. I, s. 78
 Janiak Wincenty (1891-1979), T. IX, s. 77
 Janiec Władysław (1899-1970), T. VIII, s. 88
 Jankiewicz Marian (1897-1967), T. IV, s. 69
 Jankiewicz Stefan Ludwik (1866-1936), T. VIII, s. 88
 Jankiewicz Wacław (1899-1963), T. XI, s. 78
 Jankowiak Władysław (1897-1966), T. VIII, s. 90
 Jankowiak Władysław (1898-1971), T. IX, s. 78
 Jankowska Aniela z domu Ziółkowska (1880-1970), T. III, s. 87
 Jankowska Urszula z domu Toruńska (1903-1995), T. VIII, s. 91
 Jankowski Bolesław Kazimierz (1901-1942), T. II, s. 75; T. VIII, s. 92
 Jankowski Franciszek (1901-1970), T. IX, s. 80
 Jankowski Jakub (1900-1979), T. II, s. 75
 Janowicz Leon (1899-?), T. VII, s. 65
 Janowicz Wojciech (1891-1978), T. X, s. 68
 Januchowicz Leon (1901-1985), T. X, s. 69
 Janus Antoni (1891-1942), T. IV, s. 70
 Janus Józef (1900-1960), T. I, s. 78
 Januszkiewicz Roman (1899-1979), T. VI, s. 72
 Januszkiewicz Tadeusz (1894-1963), T. VI, s. 73
 Januszko Walerian (1899-1976), T. X, s. 69
 Janyga Władysław (1901-1978), T. VII, s. 66
 Janyszkowiak Jan (1900-1975), T. VII, s. 67
 Jarczewska Jadwiga (1891-1977), T. V, s. 74; T. X, s. 70
 Jarczewski Stanisław (1897-1958), T. III, s. 88
 Jarecki Józef (1892-1976), T. III, s. 89
 Jarminiński Jan (1893-1965), T. III, s. 90
 Jarmużek Walenty (1870-1959), T. IX, s. 81
 Jarosz Stanisław (1895-1960), T. IX, s. 82
 Jarosz Władysław (1889-1983), T. XI, s. 79
 Jarszyński Sylwester (1886-1958), T. IV, s. 71
 Jasicki Alfons (1898-1975), T. VI, s. 74
 Jasiński Józef (1854-1933), T. I, s. 79
 Jasiński Stefan (1885-1962), T. II, s. 76
 Jaskulski Michał (1901-1982), T. VI, s. 75
 Jastrząb Jan (1893-1981), T. VIII, s. 93
 Jaszyk Ludwik (1898-1978), T. VII, s. 67
 Jaśkiewicz Franciszek (1893-1979), T. VII, s. 68
 Jaśkowiak Franciszek (1895-1953), T. VI, s. 76
 Jaśkowiak Józef (1892-1979), T. VII, s. 68
 Jaśkowiak Józef (1900-1965), T. VII, s. 69
 Jaworowicz Władysław Jakub (1862-1924), T. XI, s. 80
 Jaworska Anna (1896-1939), T. IX, s. 83
 Jaworski Wojciech (1893-1971), T. III, s. 91; T. X, s. 70
 Jazdon Hipolit (1884-1957), T. II, s. 77
 Jedwabny Stanisław (1884-1974), T. VI, s. 77
 Jedwabski Franciszek (1895-1975), T. VI, s. 78
 Jerchel Michał (1892-1940), T. I, s. 80
 Jerzak Franciszek (1889-1962), T. III, s. 92
 Jerzyński Bolesław (1898-1975), T. VII, s. 69
 Jesionkowski Franciszek (1901-1981), T. III, s. 93; T. VIII, s. 94
 Jeske Stanisław (1888-1984), T. V, s. 74; T. XI, s. 81
 Jeszke Henryk Wacław (1884-1955), T. III, s. 94
 Jewiak Piotr (1896-1971), T. VI, s. 80
 Jeziński Franciszek (1894-1949), T. X, s. 71
 Jeziński Józef (1894-1981), T. IX, s. 83
 Jędrzejczak Wacław (1900-1990), T. IX, s. 84
 Jędrzejczak Wincenty (1872-1940), T. IX, s. 85

Jędrzejewski Franciszek (1892-1982), T. I, s. 81
 Jęsień Walenty (1895-1919), T. IV, s. 71; T. V, s. 76
 Jokiel Józef (1894-1979), T. VII, s. 72
 Joras Franciszek (1882-1930), T. V, s. 77
 Józefowski Józef (1901-1962), T. III, s. 94; T. VII, s. 71; T. XI, s. 82
 Józwiak Ignacy (1894-1969), T. VII, s. 73
 Józwiak Józef (1896-1971), T. VI, s. 80
 Józwiak Leon (1890-1953), T. VI, s. 81
 Józwiak Leon (1900-1984), T. XI, s. 84
 Józwiak Piotr (1895-1984), T. I, s. 81
 Judek Józef (1886-1968), T. VI, s. 81
 Judek Roman (1898-1981), T. I, s. 82
 Jujka Wawrzyn (1896-1949), T. VIII, s. 95
 Juniczak Kazimierz (1900-1997), T. II, s. 77; T. XI, s. 85
 Jurczyński Wawrzyn (1891-1977), T. VII, s. 73
 Jurkiewicz Andrzej (1899-1982), T. X, s. 72
 Jurkiewicz Franciszek (1902-1972), T. I, s. 83
 Jurkowski Antoni Alojzy (1885-1952), T. II, s. 80

K.

Kabat Walenty (1885-1943), T. VI, s. 83
 Kabat Władysław (1891-1967), T. VIII, s. 96
 Kabsch Władysław (1891-1977), T. VIII, s. 97
 Kachlicki Józef (1892-1983), T. VII, s. 75
 Kaczmarek Antoni (1902-1982), T. VII, s. 76; T. VIII, s. 98
 Kaczmarek Franciszek (1887-?), T. VII, s. 77
 Kaczmarek Franciszek (1895-1937), T. III, s. 96
 Kaczmarek Franciszek (1900-1982), T. IX, s. 86
 Kaczmarek Jan (1880-1939), T. I, s. 83
 Kaczmarek Jan (1899-1919), T. VI, s. 84
 Kaczmarek Maksymilian (1896-1975), T. III, s. 97
 Kaczmarek Marcin (1891-1986), T. VIII, s. 99
 Kaczmarek Stanisław (1888-1969), T. VII, s. 77
 Kaczmarek Stefan (1897-1953), T. III, s. 97

Kaczmarek Stefan (1899-1976), T. X, s. 73
 Kaczmarek Tadeusz (1897-1974), T. VI, s. 84; T. IX, s. 87
 Kaczmarek Wiktor (1895-1952), T. II, s. 81
 Kaczmarek Władysław (1899-1964), T. VII, s. 78; T. XI, s. 87
 Kaczor Jan (1895-1972), T. IV, 72; T. V, s. 77
 Kaczor Jan (1900-1957), T. VII, s. 80
 Kado Jan (1897-1967), T. X, s. 73; T. XI, s. 89
 Kado Władysław (1891-1974), T. X, s. 74; T. XI, s. 90
 Kadow Marian (1886-1950), T. I, s. 84
 Kahl Leon Józef (1898-1939), T. VI, s. 85
 Kaiser Franciszek (1902-1969), T. I, s. 84
 Kaiser Józef (1898-1975), T. II, s. 83
 Kaja Władysław (1894-1939), T. III, s. 98
 Kalembo Jan (1899-1989), T. I, s. 85
 Kalembo Józef (1892-1934), T. VII, s. 80; T. XI, s. 90
 Kalembo Stanisław (1897-1942), T. VII, s. 81
 Kaletka Zygmunt (1895-1920), T. VIII, s. 100
 Kalinowski Michał (1901-?), T. VI, s. 86
 Kaliszewski Władysław (1886-1964), T. I, s. 85
 Kalkstein-Ośłowski Adam (1892-1984), T. II, s. 83
 Kałek Józef (1899-1987), T. III, s. 100; T. VIII, s. 102
 Kałek Władysław (1897-1984), T. IV, s. 74
 Kałużny Wojciech (1900-1979), T. XI, s. 91
 Kałwiński Józef (1892-1969), T. I, s. 86
 Kaminiarczyk Feliks (1900-1989), T. VII, s. 82
 Kaminiarz Izidor (1889-1942), T. VIII, s. 103
 Kamiński Antoni (1897-1966), T. VIII, s. 104
 Kamiński Bolesław Ignacy (1888-1937), T. I, s. 86
 Kamiński Edmund (1903-1939), T. IV, s. 74
 Kamiński Józef (1879-1971), T. IV, s. 75
 Kamiński Ludwik (1899-1974), T. VI, s. 86
 Kamiński Władysław (1892-1971), T. VI, s. 87
 Kamiński Władysław (1901-1982), T. IX, s. 88
 Kandulski Władysław (1900-1971), T. VII, s. 82

- Kantecki Ludwik (1877-1963), T. I, s. 87
- Kapella Kazimierz (1884-zm. po 1933 r.), T. I, s. 88
- Karczewski Roman (1901-1963), T. VI, s. 87
- Karczewski Stanisław (1891-1955), T. XI, s. 92
- Karłowski Tadeusz (1893-1936), T. IX, s. 89
- Karolewski (Królewski) Władysław (ur. 1899), T. I, s. 89
- Karpiński Antoni (1855-1945), T. III, s. 100; T. XI, s. 93
- Karpiński Stanisław (1888-1976), T. II, s. 85
- Karpiński Władysław (1895-1940), T. I, s. 89
- Karpiński Wojciech (1893-1957), T. VII, s. 83
- Karpiński Zygmunt (1892-1981), T. III, s. 101; T. XI, s. 94
- Karwatka Jan (1892-?), T. VII, s. 84
- Kasperski Florian (1880-1960), T. I, s. 90
- Kasprowiak Józef (1891-1977), T. IX, s. 91
- Kasprowicz Bolesław Michał (1859-1943), T. II, s. 85
- Kasprowicz Bolesław Piotr (1895-1982), T. III, s. 102
- Kasprzak Jan (1875-1948), T. VI, s. 88
- Kasprzak Marcin (1892-1980), T. IX, s. 91
- Kasprzak Marian (1900-1995), T. VI, s. 89
- Kasprzak Władysław (1900-1991), T. XI, s. 95
- Kaszub Ludwik (1898-1981), T. VII, s. 84; T. XI, s. 96
- Kawalka Feliks (1901-1983), T. I, s. 90
- Kawczyński Józef (1899-1920), T. I, s. 91
- Każmierczak Antoni (1901-1983), T. III, s. 104
- Każmierczak Franciszek (1889-1978), T. III, s. 104
- Każmierski Bolesław (1879-1945), T. II, s. 87
- Każmierczak Jan (1897-1972), T. IV, s. 76; T. XI, s. 97
- Kemnitz Michał (1892-1982), T. V, s. 79
- Kempski Józef (1896-przed 1977), T. I, s. 91
- Kędzija Leon (1884-1958), T. III, s. 105
- Kędziński Anatol (1880-1964), T. V, s. 80; T. XI, s. 98
- Kędziński Lucjan (1881-1919), T. V, s. 81
- Kędziora Stanisław (1894-1920), T. I, s. 91
- Kiciński Adam (1900-1977), T. I, s. 92
- Kiełbasiewicz Leon (1899-1995), T. I, s. 92
- Kiełbasiewicz Stanisław (1897-1959), T. IX, s. 93
- Kiełczewski Karol (1899-1978), T. I, s. 93
- Kiełczewski Stanisław (1893-1984), T. I, s. 94
- Kiełczewski Stefan (1901-1986), T. III, s. 106
- Kierczyński Jan (1879-1927), T. VIII, s. 105
- Kierończyk Szczepan (1901-1963), T. VII, s. 85
- Kierski Witold Paweł (1899-1940), T. IX, s. 93; T. XI, s. 99
- Kijak Jan (1886-1968), T. III, s. 106
- Kinecka Jadwiga z domu Ligarzewska (1900-1964), T. VIII, s. 107
- Kitkowski Wincenty (1901-1985), T. VII, s. 86
- Kitkowski Zygfryd (1899-1960), T. VI, s. 90
- Kłaga Ignacy (1894-1972), T. I, s. 95
- Klecha Piotr (1901-1987), T. V, s. 82
- Kledzik Józef (1887-1948), T. II, s. 89
- Klein Jan Aleksander (1891-1940), T. X, s. 75
- Klemczak Edmund (1886-1939), T. IV, s. 77
- Klemczyński Andrzej (1887-1970), T. VII, s. 89
- Klepacz Józef (1899-1979), T. I, s. 95
- Klera Jan Nepomucen (1886-1951), T. II, s. 90
- Klewenhagen Brunon (1882-1940), T. I, s. 96
- Klich Edmund (1891-1967), T. III, s. 107
- Klicze (Klitsche) Józef (1898-1920), T. IX, s. 95
- Kliem Michał (1898-1942), T. IV, s. 79
- Klinik Józef (1890-1940), T. IV, s. 80
- Kłorek Antoni (1893-?), T. VII, s. 90
- Kłorek Antoni (1900-1984), T. VII, s. 90
- Kłorek Ludwik (1897-1982), T. III, s. 108; T. VIII, s. 109
- Kłorek Michał (1893-1978), T. VIII, s. 110
- Kłucz Antoni (1893-1939), T. IX, s. 95
- Kłucz Władysław (1897-1940), T. II, s. 91
- Kłuczyński Józef (1893-1961), T. VII, s. 91
- Kłaczyński Kazimierz (1882-1941), T. III, s. 108

- Kluczyński Marcin (1901-1984), T. VII, s. 91
 Kluczyński Stanisław (1895-1936), T. IX, s. 98
 Kluj Jan (1895-po 1963?), T. XI, s. 101
 Kłosowski Andrzej (1895-1945), T. I, s. 96, T. II, s. 91
 Kłosowski Henryk (1901-1986), T. I, s. 97
 Kmiec Stanisław (1898-1965), T. XI, s. 101
 Knajdek Antoni (1897-1975), T. VII, s. 92
 Knapp Jan (1896-1974), T. XI, s. 102
 Knast Dionizy (1899-1972), T. II, s. 92; T. IX, s. 99
 Kniat Mikołaj (1879-1956), T. IX, s. 100
 Kobusiński Stefan (1899-1974), T. IV, s. 80
 Kobusiński Wojciech (1897-1982), T. IV, s. 82
 Kociemba Franciszek (?-1919), T. VII, s. 94
 Kocur Adam Bronisław (1894-1965), T. III, s. 109
 Koczorowski Karol hrabia, h. Rogala (1884-1952), T. IV, s. 82; T. XI, s. 103
 Koczorowski Maciej h. Rogala (1884-1928), T. IV, s. 84; T. XI, s. 104
 Koczorowski Napoleon h. Rogala (1861-1930), T. IV, s. 85; T. XI, s. 106
 Kodur Czesław (1896-1966), T. VI, s. 91
 Koehler Zygmunt Klaudiusz (1875-1941), T. X, s. 77
 Kokociński Hilary Franciszek (1877-1933), T. IX, s. 101
 Kolański Ambroży (1902-1977), T. VIII, s. 111
 Kolański Jerzy (1891-1970), T. V, s. 83
 Kolendowicz Wacław (1877-1949), T. III, s. 110
 Kołaczekiewicz Stanisław (1900-?), T. VII, s. 94; T. VIII, s. 111
 Kołodziej Antoni (1896-1970), T. I, s. 98
 Kołodziejski Walenty (1899-1964), T. VIII, s. 112
 Kołpowski Antoni (1880-1957), T. VII, s. 94
 Kołpowski Tadeusz (1899-1978), T. VII, s. 95
 Komasiński Michał (1887-1971), T. III, s. 110
 Kominowski Stanisław (1900-?), T. VII, s. 95
 Komorowski Franciszek (1886-1956), T. V, s. 84
 Konarski Sylwester (ur. 1894), T. I, s. 98
 Konarzewski Daniel (1871-1935), T. V, s. 85
 Konewka Józef (1899-1940), T. II, s. 93
 Konicki Stanisław (1895-1977), T. VI, s. 92
 Konicki Sylwester (1899-1986), T. VI, s. 92
 Konieczny Antoni (1900-1980), T. III, s. 112
 Konieczny Jan (1892-1967), T. II, s. 94
 Konieczny Stanisław (1878-1946), T. II, s. 94
 Konieczny Stanisław (1898-1986), T. III, s. 112
 Konopka Józef (1896-?), T. VII, s. 96
 Konwerski Krzysztof Czesław (1896-1959), T. IX, s. 102
 Kończal Franciszek (1894-1940), T. I, s. 98
 Kończal Stanisław (1898-1958), T. IV, s. 86
 Kopa Andrzej (1879-1956), T. II, s. 95
 Kopaszewski Józef (1894-1982), T. VII, s. 96
 Kopczyński Józef (1896-1979), T. IV, s. 87
 Kopiński Leon Stanisław (1894-?), T. X, s. 78
 Kopliński Władysław (1875-1937), T. V, s. 86
 Koralewski Leon (1885-1941), T. XI, s. 107
 Korbał Stanisław (1895-?), T. IV, s. 88
 Kordus Stanisław (1900-1977), T. XI, s. 107
 Kornobis Tadeusz (1896-1939), T. XI, s. 108
 Kornobis Wiesław (1900-1969), T. VI, s. 93
 Kortus Ignacy (1897-1976), T. VII, s. 97
 Kosicki Czesław (1902-1980), T. V, s. 87
 Kosicki Józef (?-?), T. II, s. 98
 Kosicki Kazimierz (1900-1920), T. II, s. 98
 Kosicki Piotr (1896-1961), T. II, s. 99
 Kosicki Stanisław (1898-1949), T. VI, s. 93
 Kosicki Wawrzyn (1887-1955), T. II, s. 99
 Kosiński Feliks (1889-1974), T. V, s. 88
 Kosiński Wojciech (1897-1976), T. II, s. 100
 Kosmacz Andrzej (1894-1965), T. X, s. 79
 Kosmala Stanisław (1897-1973), T. II, s. 101
 Kosmowski Antoni (1899-1940), T. I, s. 98
 Kssowski Jan (1898-1919), T. IX, s. 104
 Kossowski Józef (1887-1967), T. V, s. 88
 Kostecki Bronisław (1893-1967), T. IX, s. 104
 Kostrzewa Stanisław (1896-1976), T. VI, s. 94
 Kostrzewski Józef (1892-1978), T. VII, s. 98
 Koszewski Stanisław (1895-1970), T. I, s. 99
 Koszutski (Leszczyc-Koszutski) Konstanty

- Albin (1882–1939), T. I, s. 99
- Kościński Michał (1889–1947), T. XI, s. 109
- Kośmider Stanisław (1889–1958), T. I, s. 101
- Kotlarek Walenty (1897–1979), T. VII, s. 98
- Kowalczyk Adam (1894–1940), T. I, s. 101
- Kowalczyk Adam Stefan (1896–1978), T. IX, s. 105
- Kowalczyk Antoni (1895–1980), T. X, s. 79
- Kowalczyk Franciszek (1890–1961), T. II, s. 102
- Kowalczyk Jan (1889–1942), T. VII, s. 99
- Kowalczyk Marcin (1899–1994), T. III, s. 113; T. VIII, s. 112
- Kowalczyk Stefan (1898–1955), T. I, s. 102
- Kowalewski Sylwester (1899–1985), T. VI, s. 95
- Kowalewski Zygmunt (1897–1944), T. VI, s. 95
- Kowalski Bolesław (1899–1982), T. X, s. 80
- Kowalski Franciszek (1875–1946), T. VII, s. 100
- Kowalski Franciszek (1900–1920), T. I, s. 102
- Kowalski Kazimierz Józef (1896–1972), T. V, s. 89
- Kowalski Wierusz Ignacy (1872–1932), T. IX, s. 107
- Koza Franciszek (1893–?), T. VII, s. 101
- Koza Stanisław III (1882–1960), T. II, s. 103
- Kozak Antoni (1898–1919), T. V, s. 90
- Koziczyński Andrzej (1890–1974), T. VI, s. 96
- Kozierowski Stanisław, Dołęga z Kozieroga Lasczka Kozierowski, Kozierowski ze Skórzewa (1874–1949), T. VI, s. 97
- Kozłowski Jan (1894–1974), T. VI, s. 99
- Kozłowski Marian (1895–1974), T. VII, s. 101
- Kozłowski Stanisław (1903–1990), T. I, s. 102
- Krajewski Andrzej (1891–1982), T. I, s. 103
- Krajewski Stanisław (1896–1981), T. IX, s. 108
- Kramarczyk Leon (1896–1984), T. I, s. 104
- Kramer Franciszek (1899–1946), T. II, s. 103
- Kramer Ludwik (1900–1972), T. II, s. 104
- Kramski Walenty (1899–?), T. VII, s. 102
- Kranz Józef (1884–1939), T. IV, s. 90
- Kraska Alojzy (1893–1970), T. IX, s. 109
- Krawczyński Franciszek (1894–1976), T. II, s. 104
- Krawiec Michał (1899–1943?), T. VIII, s. 113
- Krenz Paweł (1896–1955), T. II, s. 105
- Kręczyński Franciszek (1885–1961), T. IV, s. 90
- Kroll Jan (1898–1996), T. IV, s. 91
- Kroma Jan (1886–1964), T. IX, s. 109
- Kromrych Stanisław (1897–?), T. X, s. 81
- Król Bolesław (1898–1942), T. II, s. 106
- Król Ignacy (1891–1962), T. III, s. 113
- Król Władysław (1896–1945), T. III, s. 115
- Króliczak Wojciech (1893–1976), T. V, s. 91
- Królikowski Józef (1890–1968), T. VIII, s. 114; T. IX, s. 110
- Kruk Antoni (1896–1949), T. VI, s. 100
- Kruk Franciszek (1891–1964), T. VI, s. 101
- Krukowski Albin (1902–1982), T. III, s. 116
- Krumrey Franciszek (1902–1974), T. VI, s. 102
- Krupczyński Ignacy (1901–1940), T. X, s. 82
- Kruppik Edmund (1890–1944), T. VIII, s. 114
- Krupka Franciszek (1895–1967), T. VII, s. 103
- Krupka Franciszek (1902–1987), T. VII, s. 103
- Kruszka Leon (1897–1960), T. IV, s. 92; T. VII, s. 104
- Kruszona Franciszek (1897–1961), T. X, s. 84
- Kryger Marian (1901–1982), T. V, s. 92
- Kryjon Franciszek (1901–1987), T. V, s. 94
- Krysmann Stanisław (1902–?), T. VII, s. 105
- Kryszak Walenty (1897–1920), T. I, s. 104
- Krzesiński Stefan (1897–1960), T. I, s. 105
- Krzewina Zygmunt (1898–1976), T. I, s. 105; T. II, s. 107
- Krzykała Florian (1901–1941), T. V, s. 95
- Krzykała Wawrzyn (1871–1941), T. I, s. 107
- Krzywiński Witold Aleksander (1895–1940), T. X, s. 85
- Krzyżankiewicz Mieczysław (1882–1952), T. III, s. 117
- Krzyżanowski Franciszek (1861–1947), T. VII, s. 106
- Krzyżosiak Antni (1895–1950), T. IX, s. 111–112
- Księżniakiewicz Walenty (1892–1970), T. IV, s. 93

- Ksycki Bronisław (1901-1974), T. VIII, s. 115
- Kubacki Antoni (1880-1956), T. I, s. 108
- Kubacki Jan (1885-1953), T. XI, s. 111
- Kubala Jan (1897-1968), T. XI, s. 112
- Kubala Marcin (1885-1972), T. VII, s. 108
- Kubera Czesław Antoni (1894-1965), T. I, s. 108
- Kubiak Maksymilian (1891-1970), T. VII, s. 108
- Kubiak Stefan (1898-1974), T. IX, s. 112-113
- Kubiak Władysław (1878-?), T. VII, s. 109
- Kubicki Kazimierz (1869-1945), T. VI, s. 103
- Kubicki Leon (1871-1961), T. VII, s. 109
- Kubski Stanisław (1876-1942), T. IX, s. 113
- Kucal Czesław (1903-1973), T. III, s. 120
- Kuczowski Władysław (1898-1942), T. II, s. 109; T. III, s. 121
- Kudlaszyk Józef (1891-1977), T. VII, s. 110
- Kudliński Stanisław (1897-1982), T. IX, s. 115
- Kufel Józef (1897-1976), T. VIII, s. 116
- Kuffel Walenty (1880-?), T. VIII, s. 116
- Kuik Jan (1895-1970), T. VII, s. 111
- Kuik Józef (1897-1969), T. VI, s. 104
- Kuik Józef (1899-1977), T. VII, s. 111
- Kuik Stanisław (1898-1951), T. VII, s. 113
- Kujawa Franciszek (1893-1976), T. I, s. 108
- Kujawa Ludwik (1900-1966), T. II, s. 110
- Kukawka Wojciech (1895-1990), T. IX, s. 115
- Kukielka Stanisław (1894-1974), T. VI, s. 106
- Kulas Jakub (1899-1962), T. VIII, s. 117
- Kulawski Teofil (1894-1960), T. IX, s. 116
- Kulczyński Władysław (1898-?), T. IV, s. 93
- Kuliński Franciszek (1899-1981), T. VI, s. 107
- Kulizsak Stanisław (1882-1939), T. IV, s. 95
- Kulka Wincenty (1897-1963), T. IX, s. 117
- Kulse Leonard (1893-1940), T. VI, s. 108
- Kupczyk Andrzej (1889-1991), T. X, s. 87
- Kupka Sylwester (1897-1969), T. IV, s. 96
- Kurczewski Piotr (1890-1983), T. I, s. 109
- Kurczewski Władysław (1898-1979), T. II, s. 111
- Kurkowiak Piotr (1900-1964), T. IV, s. 97; T. VIII, s. 117
- Kurnatowska Maria z domu Mielżyńska (1869-1925), T. II, s. 112
- Kuroszyk Piotr (1879-1947), T. I, s. 109
- Kurowski Aleksander (1879-1958), T. I, s. 110; T. VIII, s. 118
- Kurpisz Leon (1900-1919), T. V, s. 95
- Kurzwaski Józef (1870-1925), T. I, s. 110
- Kurzawa Józef (1900-1973), T. X, s. 88
- Kusz Józef (1896-1919), T. II, s. 113
- Kuśnierczak Jan (1893-1977), T. IV, s. 97
- Kutschenreiter Otto (1876-1919), T. XI, s. 113
- Kutzner (Kucner) Jan (1900-1973), T. VII, s. 113
- Kwasek Jerzy (1900-1994), T. III, s. 122
- Kwiatkowski Stanisław (1890-1976), T. VI, s. 109
- Kwiatkowski Wiktor (1901-1978), T. V, s. 95
- Kwiatkowski Wojciech (1893-1919), T. VI, s. 110
- Kycler Stanisław (1897-1982), T. IX, s. 118-119
- L.**
- Lakner (Lackner) Marian (1880-1936), T. III, s. 126
- Landzwojczak Jan (1893-1979), T. VIII, s. 119
- Lange Julian Bolesław (1873-1954), T. V, s. 96
- Lange Marian Józef (1901-1943), T. I, s. 112, T. II, s. 114
- Langowicz Ludwik (1897-1974), T. IX, s. 119
- Lasik Stanisław (1897-1963), T. IV, s. 98
- Laskowski Jan (1872-1939), T. VI, s. 110
- Laskowski Maksymilian (1896-1945), T. X, s. 89
- Latanowicz Marcin (1897-1985), T. III, s. 127
- Latoński Stanisław (1893-1942), T. IV, s. 99
- Lechna Andrzej (1894-1943), T. III, s. 127
- Lechna Antoni (1890-?), T. VII, s. 114
- Lechna Bartłomiej (1895-?), T. VII, s. 114
- Lechna Jan (1879-1945), T. VII, s. 115
- Lechna Wiktor (1898-1971), T. II, s. 115; T. XI, s. 113

- Lechna Wojciech (1856-1920), T. VII, s. 115
 Lehmann Michał (1900-1956), T. VII, s. 116
 Lehmann Wincenty (1898-1982), T. VII, s. 116
 Lemański Piotr (1892-1970), T. VII, s. 117
 Lemański Walenty (1900-1919), T. VI, s. 111
 Leopold Wincenty (1891-1974), T. III, s. 128
 Leporowski Piotr (1898-1966), T. VIII, s. 121
 Lester Władysław (1898-1941), T. II, s. 116
 Leszczyński Leon (1880-1950), T. I, s. 112
 Leśny Stanisław (1894-1977), T. III, s. 129
 Lewandowski Ignacy (1895-1982), T. IV, s. 100
 Lewandowski Zenon Eugeniusz (1859-1927), T. I, s. 113
 Ligarzewski Apoloniusz (1895-1921), T. VIII, s. 122
 Ligarzewski Mieczysław (1891-1939), T. VIII, s. 123
 Ligarzewski Zygmunt (1893-1957), T. VIII, s. 125
 Linadzewski Bernard (1893-1970), T. XI, s. 114
 Linke Antoni (1902-1982), T. VI, s. 112
 Linkowski Waław (1893-1976), T. X, s. 90; T. XI, s. 114
 Lipiński Walenty (1897-1978), T. V, s. 98
 Lis Idzi (1883-1969), T. VII, s. 117
 Lis Wincenty (1890-1944), T. IV, s. 101
 Lis Władysław (1900-1980), T. III, s. 129
 Lisiak Marcin (1898-1954), T. VIII, s. 129
 Lisiak Walenty (1900-1976), T. VII, s. 118
 Lisiecki Bolesław (1885-1954), T. I, s. 114
 Lisiecki Franciszek (1899-1986), T. IX, s. 120
 Lisiecki Hieronim (1899-1980), T. VI, s. 113
 Lisiewicz Franciszek (1890-1972), T. XI, s. 115
 Lisiewicz Józef (1901-1984), T. XI, s. 116
 Lissowski Antoni (1889-1977), T. III, s. 130
 Litwiński Wiktor (1873-1952), T. III, s. 130
 Liwerski Edward (1895-1972), T. VI, s. 115
 Londońska Maria Tekla z d. Dutkiewicz (1892-1978), T. I, s. 115
 Lorcak Zygmunt (1898-1942), T. X, s. 90
 Lorenz Antoni (1893-1974), T. VII, s. 119
 Lorenz Waław (1892-1919), T. XI, s. 117
 Lorkiewicz Michał (1897-1991), T. V, s. 99; T. IX, s. 122
 Lose Stanisław (1899-1970), T. V, s. 101
 Lowak Henryk (1885-1958), T. I, s. 116
 Lubiowski Wincenty (1899-1977), T. X, s. 91
 Lubryka Władysław (1900-1979), T. V, s. 105
 Lucińska Monika (1900-1988), T. IX, s. 124
 Ludwiczak Antoni (1901-1958), T. I, s. 116
 Lulczyński Jan (1886-1919), T. II, s. 116
 Luliński Teodor (1884-1968), T. VII, s. 120
 Lupa Franciszek (1896-1972), T. IX, s. 125
 Lupa Stanisław (1899-1945), T. XI, s. 118

L.
 Łamaszewski Franciszek Adam (1894-1981), T. IV, s. 102
 Łapacz Józef (1899-?), T. IV, s. 103
 Łaszczyński Walenty (1896-1975), T. III, s. 132
 Łaszczyński Wojciech (1897-1961), T. II, s. 116
 Łacki-Korzbok Stanisław (1866-1937), T. IV, s. 105
 Łech Stanisław (1892-1962), T. X, s. 92
 Łobza Waław (1900-1968), T. VI, s. 116
 Łojek Józef (1893-1981), T. IV, s. 107
 Łopatyn Mikołaj (1893-1969), T. X, s. 92
 Łozowski Franciszek (1901-1932), T. IX, s. 126
 Łożyński Józef (1878-1965), T. IX, s. 128
 Łubieński Antoni (1893-1941), T. XI, s. 118
 Łuczak Bolesław (1901-1940), T. X, s. 93
 Łuczak Józef (1898-1975), T. III, s. 132
 Łuczak Walenty (1898-1983), T. V, s. 105
 Łuczewski Bernard (1903-1989), T. V, s. 109
 Łuczka Wojciech (1895-1949), T. VIII, s. 130
 Łukaszewski Franciszek (1894-1948), T. VI, s. 116
 Łukaszewski Franciszek (1898-1968), T. VII, s. 120
 Łukaszewski Paweł (1900-1967), T. VII, s. 121
 Łukowicz Stefan Szczepan (1894-1941), T. IV, s. 107; T. XI, s. 120
 Łusiewicz Stefan (1888-1958), T. IV, s. 108
 Łuś Franciszek (1885-?), T. I, s. 116
 Łysiak Stanisław (1885-1964), T. X, s. 94

M.

- Machaj Józef (1903-1988), T. I, s. 117
Machajewski Franciszek (1897-1970), T. IV, s. 109
Machajewski Marian (1899-1975), T. IV, s. 109
Machajewski Stanisław (1900-1965), T. IV, s. 111; T. V, s. 111
Machowiak Franciszek (1890-1975), T. III, s. 133
Machowiak Jan (1899-1919), T. III, s. 134
Machowski Jan (1894-1972), T. II, s. 117
Machoy Hipolit (1893-1970), T. V, s. 113
Machoy Maria (1894-1951), T. IV, s. 112
Maciaszek Stanisław (1872-1930), T. II, s. 118
Maciejewski Antoni (1901-1982), T. IX, s. 129
Maciejewski Roman (1898-1982), T. X, s. 95
Maćkowiak Andrzej (1900-1940), T. VII, s. 121
Maćkowiak Edmund (1901-1940), T. I, s. 117
Maćkowiak Stanisław (1891-1971), T. VI, s. 117
Maćkowiak Stanisław (1895-1959), T. XI, s. 121
Maeusel Antoni (1883-1947), T. II, s. 119; T. XI, s. 121
Magowski Jan (1899-1951), T. VI, s. 119
Magowski Mieczysław (1886-1964), T. VI, s. 119
Magowski Władysław (1890-1961), T. VI, s. 120
Maik Jan (1892-1967), T. VII, s. 122
Maik Ludwik (1899-1971), T. IV, s. 113
Maj Jan Andrzej (1895-1919), T. VI, s. 121
Majchrzak Józef (1902-1975), T. III, s. 134
Majchrzak Stanisław (1886-1967), T. VII, s. 122
Majewicz Feliks (1901-1990), T. III, s. 135; T. V, s. 114
Majewski Feliks (1890-1919), T. VIII, s. 132
Majewski Walery (1905-1999), s. T. I, s. 118
Malagowski Stanisław (1899-2002), T. IX, s. 129-131
Malicki Tomasz (1901-1980), T. VII, s. 123
Malicki Jan (1879-1936), T. VIII, s. 133
Maliński Kazimierz (1872-1928), T. IX, s. 131
Mallow Bogdan (1902-1944), T. IV, s. 113
Mallow Wiktor Emanuel (1861-1933), T. IV, s. 114
Małecki Jan (1894-1964), T. X, s. 96
Małecki Lucjan (1899-1979), T. I, s. 118
Małecki Stanisław (1894-1973), T. X, s. 97
Małecki Tomasz (1895-1984), T. IV, s. 115
Małecki Wojciech (1897-1968), T. I, s. 119
Małek Władysław (1864-1935), T. IV, s. 116
Małuszek Jan Antoni (1889-1977), T. VI, s. 121
Mały Stefan (1888-?), T. VII, s. 124
Małyszczak Ludwik (1898-1983), T. III, s. 135
Mańczak Józef (1896-1940), T. V, s. 115
Mańczak Ludwik (1884-1945), T. I, s. 120
Mańczak Marcin (1892-?), T. VIII, s. 135
Marchelek Piotr (1900-?), T. VII, s. 125
Marciniec Józef (1890-1971), T. VII, s. 125
Marcinkowski Roman (1874-1929), T. I, s. 120
Marcinkowski Stanisław (1882-1939), T. III, s. 136
Marczyński Feliks (1895-1940), T. IX, s. 134; T. XI, s. 123
Marendowski Franciszek (1894-1984), T. XI, s. 125
Markiewicz Stanisław (1891-1979), T. X, s. 98
Markwitz Władysław (1897-1992), T. VI, s. 123
Marosz Władysław (1901-2000), T. III, s. 137
Marszał Wiesław (1896-1963), T. I, s. 121
Marszałek Paweł Jan Tymoteusz (1891-1962), T. I, s. 122
Martenka Wiktor (1900-1985), T. VIII, s. 135
Maryński Felicjan (1892-1920), T. I, s. 123
Marzyński Antoni (1897-1963), T. II, s. 120
Masiakowski Leon (1892-1939), T. VII, s. 128
Masłowski Zygmunt (1897-1932), T. IV, s. 116
Maszek Franciszek (1903-1977), T. VIII, s. 136
Maszek Teodor (1882-1940), T. VIII, s. 137; T. IX, s. 136

- Mataczyński Roman (1892-1970), T. III, s. 139
- Matuszak Stanisław (1900-1966), T. X, s. 99; T. XI, s. 126
- Matuszak Walenty (1887-1971), T. VIII, s. 137
- Matuszek Stanisław (1898-1970), T. V, s. 116; T. VI, s. 124
- Matuszewski Ignacy (1895-1987), T. III, s. 141; T. VIII, s. 138
- Matuszewski Jan (1895-1978), T. VII, s. 132
- Matuszewski Marcin (1900-1995), T. VII, s. 132
- Matuszewski Stanisław (1900-1973), T. VII, s. 133
- Matysiak Bronisław (1899-1973), T. VIII, s. 139
- Matysiak Gracjan (1897-1987), T. IV, s. 117
- Matysiak Szczepan (1880-?), T. VII, s. 134
- Matysik Jan (1897-1973), T. IX, s. 137
- Mausch Kazimierz (1891-1927), T. V, s. 117; T. VI, s. 125
- May Józef (1893-1977), T. IV, s. 118; T. XI, s. 127
- May Stefan (1890-1940), T. VIII, s. 140
- Mayer Wacław (1872-1930), T. VIII, s. 142
- Mazurek Józef (1897-1979), T. VIII, s. 144
- Mazurkiewicz Roman (1887-1969), T. VIII, s. 145
- Mąderek Stanisław (1902-1961), T. VI, s. 126
- Mądry Franciszek (1895-1941), T. VIII, s. 146
- Mądry Wincenty (1879-1962), T. II, s. 121
- Mądry Władysław (1900-1969), T. VII, s. 134
- Malerowicz Marian (1899-1952), T. IX, s. 137
- Mellenbrock Edmund Marian (1892-1977), T. VI, s. 127
- Menczyński Michał (1900-1986), T. V, s. 118
- Mendelski Leonard (1890-1940), T. X, s. 100
- Mende Edmund (1875 - 1933), T. II, s. 122
- Menzel Antoni (1903-1982), T. III, s. 141
- Mertyn Józef (1893-1972), T. IX, s. 138
- Mędlewski Julian (1896-1975), T. III, s. 142
- Mędlewski Wiktor (1861-1924), T. III, s. 143
- Miałka Wawrzyn (1890-1973), T. VIII, s. 148
- Mickiewicz Wincenty (1867-1940), T. II, s. 130
- Michalak Walenty (1890-1962), T. III, s. 143
- Michalczak Stanisław (1897-1963), T. X, s. 102
- Michalczyk Antoni (1900-1988), T. V, s. 119
- Michalczyk Ignacy (1897-1940), T. VIII, s. 149
- Michalczyk Stanisław (1892-1940), T. VI, s. 128
- Michalski Andrzej Józef (1882-1960), T. I, s. 123
- Michalski Antoni (1885-1965), T. II, s. 123
- Michalski Franciszek (1899-1940), T. VII, s. 134
- Michalski Jakób (1887-1952), T. VIII, s. 150
- Michalski Jan (1886-1949), T. II, s. 123
- Michalski Jan (1899-1945), T. IV, s. 119
- Michalski Józef (1900-1994), T. I, s. 124
- Michalski Kazimierz (1883-1956), T. I, s. 125
- Michalski Piotr (1895-1962), T. I, s. 127
- Michalski Stanisław Leon (1882 - 1953), T. II, s. 124; T. XI, s. 129
- Michalski Stefan (1872-1926), T. VI, s. 129
- Michałowski Franciszek (1898-1990), T. II, s. 125; T. VII, s. 136
- Michałowski Ignacy (1871-1945), T. III, s. 144
- Michałowski Nikodem (1896-1987), T. I, s. 127
- Mieczkowski Leon (1871-1931), T. V, s. 120
- Miedziński Stanisław (1894-1945?), T. IV, s. 120
- Mielcarek Antoni (1899-1970), T. II, s. 126
- Mielcarek Jan (1898-1989), T. II, s. 127
- Mielżyński Jan (1900-1986), T. VIII, s. 150
- Mieszala Jan (1897-1948), T. VII, s. 137
- Miękus Józef (1891-1945), T. IV, s. 121
- Migaszewski Antoni (1900-?), T. II, s. 128
- Migdalek Stanisław (1892-1940), T. VIII, s. 151
- Miklaszewski Włodzimierz (1897-1919), T. I, s. 128
- Mikołiński Kazimierz (1894-1965), T. VI, s. 130
- Mikołajczak Ludwik (1898-1979), T. I, s. 128

- Mikołajczak Stanisław (1900-1970), T. XI, s. 130
- Mikołajczak Tomasz (1879-1955), T. V, s. 121; T. VIII, s. 152
- Mikołajczak Wojciech (1898-1972), T. XI, s. 131
- Mikołajczyk Stanisław (1895-1971), T. VI, s. 131
- Mikołajewicz Stanisław (1901-1919), T. IV, s. 122; T. XI, s. 131
- Mikołajewski Niepomucen (1877-1962), T. VIII, s. 153
- Milewska Lucyna Józefa Antonina (1889-1920), T. VII, s. 137
- Milewska Sabina (1893-1965), T. VII, s. 138
- Milewski Alfred Witold Teofil (1893-1959), T. VII, s. 138
- Milewski Jan (1893-1971), T. II, s. 128
- Milewski Janusz Witold (1887-1953), T. VII, s. 140
- Milewski Józef (1892-1940), T. VI, s. 131; T. VII, s. 141
- Milewski Ludwik (1869-1940), T. II, s. 129
- Milewski Michał (1875-1935), T. IV, s. 122
- Milewski Witold (1891-1931), T. VII, s. 142
- Minkwitz Maksymilian (1876-1945), T. IX, s. 139
- Miński Stefan (1900-1987), T. V, s. 121
- Mirecki Stanisław Piotr (1895-1940), T. IX, s. 140; T. XI, s. 132
- Misiecki Stanisław (1901-1998), T. I, s. 129
- Misterski Władysław (1898-1979), T. X, s. 103
- Miskiewicz Antoni (1890-1977), T. IV, s. 123
- Mizera Antoni (1892-1972), T. I, s. 130; T. V, s. 122
- Młynarz Józef (1895-1947), T. V, s. 122
- Mnich Franciszek (1888-1972), T. VII, s. 143
- Mocek Ludwik (1906-1990), T. IV, s. 124
- Mocek Szymon (1888-1960), T. I, s. 130; T. VIII, s. 154
- Moczko Ludwik (1877-1949), T. I, s. 131
- Moder Wojciech (1891-1972), T. III, s. 145
- Modlibowski Józef Walenty (1889-1942), T. III, s. 145; T. VI, s. 132
- Modrak Hieronim (1892-?), T. I, s. 132
- Modrzyk Stanisław (1898-1980), T. II, s. 131
- Molenda Bolesław (1895-1977), T. VII, s. 144
- Molik Jan (1900-1985), T. VII, s. 146
- Mołdrzyk Emil (1900-1961), T. VII, s. 149
- Morawski Czesław (1882-1954), T. III, s. 146
- Morawski Kazimierz (1884-1934), T. III, s. 146
- Mosiewicz Władysław (1880-?), T. III, s. 147
- Moś Ignacy (1872-1959), T. I, s. 132
- Motała Władysław (1886-1974), T. VI, s. 134
- Mroczkiewicz Leon Julian (1900-1971), T. XI, s. 133
- Mroczyk Władysław (1898-1971), T. VIII, s. 154
- Mroczyński Bronisław (1900-1996), T. X, s. 105; T. XI, s. 135
- Mroczyński Franciszek (1898-1975), T. , s. 141
- Mróz Józef (1898-1986), T. VI, s. 135
- Mruk Antoni (1894-1978), T. VIII, s. 155
- Multana Ignacy (1897-1984), T. IV, s. 125; T. VIII, s. 157
- Musiał Franciszek (1900-1973), T. II, s. 132,
- Musioł Stefan (1897-1987), T. II, s. 134,
- Muszyński Józef (1899-1978), T. VI, s. 136
- Muszyński Stanisław (1900-1969), T. IX, s. 142
- Muszyński Szczepan (1890-1939), T. I, s. 133,
- Mycielski Wojciech (1892-1940). T. IX, s. 143
- Myssak Stanisław (1897-1966), T. IV, s. 125
- Mytko Józef (1898-1979), T. VII, s. 150
- N.
- Nadolny Leon (1897-1978), T. V, s. 123
- Najdoch Stanisław (1897-1974), T. VI, s. 137
- Namysł Jan (1882-1942), T. VIII, s. 158
- Namysłowski Czesław (1890-1956), T. VI, s. 137
- Napiecek Leon (1899-1975), T. III, s. 148
- Napieralski Bolesław (1894-1953), T. VII, s. 150
- Napierała Jan (1897-?), T. VIII, s. 159
- Napierała Klemens (1900-1986), T. III, s. 150
- Napierała Michał (1900-1968), T. XI, s. 136
- Napierała Roman (1876-1941), T. II, s. 135
- Napierała Stefan (1890-?), T. VIII, s. 160

- Napierała Wacław (1893-1951), T. VII, s. 151
- Narożny Stanisław (1888-1929), T. I, s. 133
- Nawracała Stanisław (1898-1983), T. VI, s. 138
- Nawrocik Franciszek (1901-1920), T. II, s. 136
- Nawrocik Jan (1895-1920), T. I, s. 133
- Nawrocki Ludwik (1893-1964), T. VI, s. 139
- Niedbalski Jan (1899-1992), T. VI, s. 140
- Niedziela Jan (1896-1945), T. IX, s. 144
- Niedzielski Ignacy (1890-1969), T. VII, s. 151
- Niedźwiedziński Bronisław (1882-1946), T. III, S. 151
- Niedźwiedziński Ignacy (1873-1941), s. 152
- Niegolewska Wanda (1877-1970), T. I, s. 134
- Niegolewski Stanisław (1899-2002), T. X, s. 106
- Niełacny Franciszek (ur. 1899), T. I, s. 136
- Niemier Stanisław (1899-1949), T. V, s. 125
- Niesobski Leon (1897-1967), T. I, s. 136
- Niesobski Władysław (1897-1945), T. V, s. 126
- Nietrzełka Ignacy (1892-1980), T. I, s. 137
- Nietsche Roman (1876-1947), T. II, s. 136
- Nieznany Powstaniec Wielkopolski – Grób Nieznanego Powstańca Wielkopolskiego w Bydgoszczy, T. III, s. 153
- Niezychowski Kazimierz (1892-1987), T. V, s. 127; T. XI, s. 137
- Niklas Jan (1893-1961), T. VI, s. 141
- Nitka Józef (1900-1959), T. VIII, s. 160
- Nitsche Wojciech Albert (1895-1965), T. X, s. 108
- Nogalski Wincenty (1899-1981), T. XI, s. 139
- Norkiewicz Andrzej (1899-1974), T. VI, s. 142
- Norkowski Bernard (1901-1975), T. IX, s. 144
- Nowacki Antoni (1900-1994), T. VI, s. 142
- Nowacki Szczepan (1899-1979), T. IX, s. 145
- Nowacki Walenty (1900-1965), T. X, s. 108
- Nowacki Wojciech (1901-1986), T. X, s. 109
- Nowaczyk Franciszek (1898-1978), T. VII, s. 152
- Nowaczyk Franciszek (1899-1983), T. II, s. 137
- Nowaczyk Ludwik (1902-1940), T. VI, s. 143
- Nowaczyk Władysław (1896-1919), T. II, s. 138
- Nowaczyk Wojciech (1896-1980), T. II, s. 139
- Nowaczyński Wincenty (1883-1940), T. IX, s. 146
- Nowak Antoni (1896-1988), T. II, s. 140
- Nowak Franciszek (1889-1945), T. III, s. 157
- Nowak Franciszek (1900-1974), T. VII, s. 153
- Nowak Ignacy (1891-1940), T. VIII, s. 161
- Nowak Jan (1894 – 1940), T. II, s. 140
- Nowak Jan (1897-1968), T. VIII, s. 162
- Nowak Jan (1899-1977), T. VII, s. 153
- Nowak Jan (1900-1919), T. IX, s. 148
- Nowak Michał (1900-1976), T. VI, s. 144
- Nowak Mieczysław (1873-1972)
- Nowak Mikołaj (1889-1972), T. II, s. 141
- Nowak Stanisław (1883-1939), T. III, s. 158
- Nowak Stanisław (1892-?), T. VII, s. 154
- Nowak Stanisław (1895-1982), T. IX, s. 149
- Nowak Tadeusz (1898-1942), T. II, s. 142
- Nowak Teofila z domu Bonia (1902-1984), T. VII, s. 154
- Nowak Walenty (1895-1979), T. IX, s. 149
- Nowak Władysław (1899-?), T. VII, s. 155
- Nowak Władysław (1900-1977), T. IX, s. 151
- Nowakowski Franciszek (1892-1973), T. VI, s. 145
- Nowakowski Jan (1901-1975), T. IX, s. 152
- Nowicki Alojzy (1899-1978), T. VII, s. 156; T. VIII, s. 163
- Nowicki Andrzej (1877-1950), T. II, s. 143
- Nowicki Andrzej (1895-1976), T. VII, s. 156
- Nowicki Edmund (ur. 1891-1969), T. I, s. 137; T. V, s. 128
- Nowicki Leon (1887-1973), T. XI, s. 140
- Nowicki Ludwik (1885-1978), T. V, s. 129
- Nowicki Roman (1900-1984), T. IX, s. 152
- Nyka Ignacy (1899-1977), T. V, s. 129
- Nykiel Kazimierz (1895-1942), T. II, s. 143

O.

Obrębowicz Mieczysław (1889–1920), T. I, s. 137; T. VIII, s. 163
Obrębowicz Tadeusz (1885–1940), T. I, s. 138
Ochocki Stanisław (1897–1981), T. III, s. 158
Ogrodowicz Antoni (1892–1970), T. I, s. 139
Ogrodowski Wacław (1903–1969), T. I, s. 140
Ogurkowski Czesław Bernard (1894–1966), T. IX, s. 153
Okoniewski Wincenty (1894–1979), T. I, s. 140
Okoniewski Wojciech (1894–1969), T. II, s. 144
Okraśniński Paweł (1893–1971), T. VI, s. 146
Okupniak Tomasz (1895–?), T. IV, s. 126
Olejniczak Jan (1887–1973), T. IX, s. 155
Olejniczak Walenty (1897–?), T. I, s. 141
Olepszak Stanisław Józef (1900–1933), T. I, s. 142
Olejniczak Andrzej (1901–1988), T. VI, s. 147
Olejnik Michał (1895–1984), T. IV, s. 128
Olejnik Wojciech (1899–1929), T. IV, s. 129
Oliński Stanisław (1898–1985), T. X, s. 111
Olszanowski Ludwik (1899–1995), T. VI, s. 148
Olszewska Maria (1900–1989), T. III, s. 160
Olszewski Alfons (1899–1940), T. IX, s. 156; T. XI, s. 140
Olszewski Ludwik (1897–1987), T. II, s. 146; T. XI, s. 141
Olszewski Władysław (1895–1943), T. III, s. 162
Omiński Stefan (1889–1967), T. I, s. 142
Opalski Zbigniew (1900–1946), T. IX, s. 157
Orcholski Władysław (1895–1987), T. IX, s. 158
Oreś Michał (1898–1997), T. I, s. 143
Orłowski Zdzisław (1892–1982), T. III, s. 164
Orzałkiewicz Józef (1900–1989), T. VII, s. 157
Orzeł Władysław (1892–1963), T. IV, s. 130
Osos Andrzej (1897–1990), T. X, s. 113
Osos Leon (1900–1958), T. X, s. 114
Osesek Jan (1875–1928), T. IX, s. 159
Osmański Franciszek (1886–1959), T. I, s. 143

Osowski Ludwik (1900–?), T. VII, s. 158
Osowski Tomasz (1899–1986), T. V, s. 131
Ostroróg–Gorzeński Zbigniew (1869–1926), T. II, s. 147
Ostrowski Stanisław (1893–1976), T. X, s. 116
Owczarski Józef (1893–1940), T. I, s. 144
Owczarzak Władysław (1898–1987), T. VIII, s. 164
Owoc Wincenty (1891–1960), T. I, s. 144
Ozdyk Franciszek (1897–1919), T. III, s. 166

P.

Pachciarz Franciszek (1899–1976), T. II, s. 149
Pacholczak Franciszek (1897–1976), T. X, s. 117
Pacholski Andrzej (1897–1930), T. I, s. 145
Pachura Leon (1895–1967), T. VI, s. 149
Pacyński Władysław (1895–1980), T. VII, s. 158
Paderewski Ignacy Jan (1860–1941), T. V, s. 132
Pajkert Jan (1886–?), T. I, s. 145
Pajkert Stanisław (1899–1986), T. VI, s. 150
Pajzderski Antoni (1884–1937), T. III, s. 168
Palacz Adam (1902–1958), T. I, s. 146
Paluch Mieczysław (1882–1942), T. V, s. 133
Panewicz Roman (1874–1945), T. IX, s. 159
Pardua Czesław (1893–1979), T. IV, s. 131
Parucki Józef (1900–1988), T. II, s. 150
Pasiński Franciszek (1902–1975), T. VI, s. 150
Pasiński Józef (1900–1972), T. VI, s. 152
Pastecki Ludwik (1892–1980), T. VI, s. 152
Paszkievicz Franciszek (1896–1973), T. X, s. 118
Paszkievicz Gustaw (1893–1955), T. V, s. 137
Paszkievicz Józef (1898–1940), T. IX, s. 161; T. XI, s. 143
Paszyński Alojzy (1900–1968), T. II, s. 151
Patalas Władysław (1900–1939), T. IV, s. 131
Patera Jan (1901–1976), T. II, s. 152
Patyk Ludwik (1887–1954), T. II, s. 153
Paul Władysław (1883–1952), T. VI, s. 153
Pawelczak Władysław (1889–1954), T. III, s. 170

- Pawlaczyk Stanisław (1900-1958), T. III, s. 171
- Pawlak Jan (1887-1947), T. X, s. 119
- Pawlak Józef (1898-1939), T. IX, s. 163
- Pawlak Stefan (ur. 1895), T. I, s. 147
- Pawlak Szczepan (1898-1973), T. X, s. 120
- Pawłęty Franciszek (1899-1977), T. II, s. 154
- Pawłowski Stanisław (1901-1997), T. I, s. 147
- Pawła Antoni (1891-1989), T. II, s. 155; T. IV, s. 133
- Pazgrat Franciszek (1901-1919), T. II, s. 157
- Pazgrat Walenty (1895-1919), T. II, s. 158
- Pecold Marian (1901-1985), T. V, s. 138
- Peisert Franciszek (1886-1940), T. IX, s. 165; T. XI, s. 144
- Pelarczyk Stanisław (1897-1984), T. X, s. 121
- Peksa Stefan (1897-1973), T. II, s. 158
- Pempera Franciszek (1902-1948), T. II, s. 159
- Pempera Marcin (1886-1980), T. II, s. 160
- Perkielewicz Wincenty (1902-1973), T. V, s. 140
- Perkiewicz Franciszek (1898-1980), T. IV, s. 135
- Perl Franciszek (1897-1957), T. III, s. 172
- Pewiński Czesław (1898-1946), T. XI, s. 146
- Pękała Stanisław (1899-1956), T. III, s. 174
- Piasecki Franciszek (1899-1979), T. IX, s. 167
- Piasecki Ignacy (1901-1956), T. V, s. 140
- Piasecki Jan (1878-1937), T. IV, s. 135
- Piasecki Kazimierz (1890-1940), T. IX, s. 167
- Piasecki Stanisław (1899-1983), T. I, s. 148
- Piasecki Szczepan (1894-1970), T. V, s. 141
- Piasecki Walenty (1893-1981), T. XI, s. 147
- Piaskowski Wacław (1903-1995), T. X, s. 122
- Piątek Andrzej (1901-1950), T. V, s. 141
- Piątkowski Wojciech (1886-1944), T. VI, s. 154
- Piecha Stanisław (1890-1924), T. VIII, s. 165
- Piechocki Edmund (1883-1931), T. I, s. 148
- Piechowiak Józef (1895-?), T. IX, s. 168
- Piwrzchała Antoni (1888-1969), T. X, s. 124
- Pieszak Józef (1886-1941), T. IV, s. 136
- Pietraszak Kazimierz (1893-1978), T. III, s. 175
- Pietrykowski Tadeusz (1895-1940?), T. IV, s. 137
- Pietrykowski Wincenty (1898-1940), T. VI, s. 155
- Pietrzyński Bolesław (1897-1974), T. II, s. 160
- Pięta Franciszek (1900-1973), T. VII, s. 159
- Pilaczyński Mieczysław (1883-1943), T. I, s. 149
- Piłsudski Józef Klemens (1867-1935), T. V, s. 142
- Pinczak Jan (1898-1987), T. I, s. 150, T. II, s. 161
- Pinecki Zygmunt (1885-1930), T. III, s. 175
- Pinkowski Władysław (1895-1976), T. X, s. 123
- Pińczak Ignacy (1896-1971), T. I, s. 150
- Pioch Leon (1898-1975), T. XI, s. 147
- Pioszczyński Walenty (1896-?), T. I, s. 150
- Piotrowski Stanisław (1887-1967), T. VIII, s. 166
- Piotrowski Walenty (1896-1919), T. VI, s. 156
- Piórek Lucjan (1891-1958), T. II, s. 161
- Piper Franciszek (1896-1971), T. XI, s. 148
- Pituła Stefan (1890-1957), T. I, s. 151
- Piwecki Wojciech (1901-1994), T. I, s. 152
- Plewka Stanisław (1898-2003), T. I, s. 153
- Pluciak Wawrzyniec (1891-1967), s. T. VI, 156
- Pluciński Jan (1889-1969), T. IV, s. 138
- Plączek Franciszek (1897-1968), T. X, s. 125
- Płonczyński Władysław (1898-1977), s. T. VI, 157
- Płoszyński Franciszek (1869-1949), T. IV, s. 139
- Płóceniań Bolesław Teofil (1886-1932), T. VIII, s. 167
- Pniewski Wiktor (1891-1974), T. V, s. 145
- Pochanke Józef (1888-1942), T. IV, s. 140
- Podhorski Włodzimierz, Zygmunt, Benedykt, Piotr (1884-1941), T. IV, s. 141; T. XI, s. 149
- Pogorzelska Zofia Helena (1899-1987), T. I, s. 154
- Pohl Adam (1895-1954), T. XI, s. 151

- Pohl Edward (1864-1935), T. XI, s. 152
 Pohl Feliks (1889-1987), T. VI, s. 157
 Pohl Jan (1898-1983), T. XI, s. 153
 Pohl Józef (1892-1942), T. XI, s. 155
 Pohl Marian (1903-1953), T. XI, s. 155
 Pohl Stanisław (1893-1919), T. XI, s. 156
 Polachowski Kazimierz (1893-1941), T. IX, s. 169
 Polcyn Kazimierz (1882-1950), T. X, s. 126
 Polowczyk Antoni (1897-1945), T. X, s. 126
 Polowy Florian (1894-1987), T. III, s. 176
 Polus Jan (1898-1973), T. VI, s. 158
 Połomski Andrzej (1898-1987), T. V, s. 147
 Pomorski Konrad (1875-1939), T. I, s. 155
 Popielski Franciszek (?-?), T. III, s. 177
 Popielski Ignacy (1896-?), T. III, s. 177
 Poprawa Wincenty (1889-1960), T. I, s. 156
 Poprawski Franciszek (1893-1970), T. II, s. 162
 Poprawski Jan (1898-1970), T. II, s. 163
 Poprawski Marian (1885-1940), T. II, s. 163; T. IX, s. 170
 Poprawski Stanisław (1894-1969), T. IV, s. 143
 Poprawski Teofil Józef (1876-1938), T. II, s. 164
 Posadny Jan (1895-1969), T. IX, s. 171
 Pospieszalski Antoni (1885-1953), T. IV, s. 144
 Poznań Stanisław (1888-1963), T. II, s. 165
 Poznański Andrzej (1898-1984), T. II, s. 165
 Prałat-Czarnecka Apolonia (1888-1956), T. VI, s. 159
 Prauziński Leon (1895-1940), T. V, s. 147
 Preisler Michał (1880-1975), T. IV, s. 144; T. XI, s. 157
 Prieb Henryk (1884-1966), T. VI, s. 160
 Pruchniewski Franciszek (1878-1937), T. II, s. 165
 Prusinkiewicz Witold Celestyn (1896-1974), T. X, s. 127
 Prusinowski Czesław (1893-1924), T. VI, s. 162
 Prymas Jan (1899-1919), T. VI, s. 163
 Prymas Kazimierz (1897-1979), T. VI, s. 163
 Przemorski Franciszek (1893-1954), T. VII, s. 160
 Przemorski Kazimierz (1901-1978), T. VII, s. 160
 Przewoźny Jan (1898-1933), T. I, s. 156
 Przeździecki Wacław Jan (1883-1964), T. V, s. 148
 Przybecki Jan (1882-1964), T. VII, s. 162
 Przybylski Adam (1888-?), T. VII, s. 162
 Przybylski Antoni (1905-1966), T. VIII, s. 169
 Przybylski Franciszek (1889-1979), T. XI, s. 159
 Przybylski Jan (1897-1945), T. V, s. 150
 Przybylski Józef (1900-1963), T. IV, s. 146
 Przybylski Sylwester (1893-1970), T. III, s. 178
 Przybył Bolesław (1900-1988), T. II, s. 166
 Przybył Franciszek (1900-1940), T. I, s. 157
 Przybył Władysław (1898-1982), T. VIII, s. 171
 Przybyła Marcin (1894-1987), T. VII, s. 163
 Przybyła Wincenty (1890-1974), T. II, s. 167
 Przydanek Antoni (1898-1985), T. II, s. 167
 Przydanek Maksymilian (1900-1974), T. VII, s. 164
 Przydróżny Franciszek (1897-1978), T. VI, s. 164; T. X, s. 129
 Przygoda Jan (1881-1977), T. I, s. 158
 Przykucki Stanisław (1874-1951), T. III, s. 179
 Przyłucki Czesław (1889-1942), T. IV, s. 146
 Przysański Sylwester (1901-1972), T. II, s. 168
 Przywecki Michał (1898-1976), T. II, s. 169
 Psarski Zygmunt (1886-1954), T. VII, s. 164
 Psik Jan (1899-1945), T. II, s. 169
 Pufahl Roman (1894-1940), T. IX, s. 172
 Pytlak Andrzej (1898-1978), T. VII, s. 166
- R.**
 Rabski Zygmunt (1885-1930), T. VII, s. 166
 Raczkowski Benedykt (1897-1968), T. V, s. 151; T. VI, s. 165
 Raczkowski Paweł (1901-1972), T. V, s. 152, T. VI, s. 167
 Raczkowski Sylwester (1899-1987), T. III, s. 180
 Radojewski Andrzej (1895-1983), T. VI, s. 167
 Radomski Bogdan Medard (1899-1940), T. IX, s. 174

- Radomski Józef (1902-1979), T. XI, s. 160
Radomski Karol (1885-1978), T. VIII, s. 172
Radtke Zygmunt (1902-1944), T. VI, s. 168
Radzicki Antoni (1902-1939), T. VII, s. 167
Radziński Franciszek (1884-1949), T. II, s. 169
Raczkowski Walenty (1892-1947), T. V, s. 153
Rafiński Maksymilian (1893-1949), T. I, s. 158
Rajczak Antoni (1899-1967), T. VI, s. 169; T. VII, s. 168; T. VIII, s. 173
Rajewicz Jan (1900-1992), T. II, s. 170
Raniewicz Kazimierz (1895-1981), T. XI, s. 161
Rapier Władysław (1900-1978), T. V, s. 153
Rataj Franciszek (1894-1958), T. VIII, s. 173
Ratajczak Aleksander (1894-1983), T. I, s. 158
Ratajczak Franciszek (1896-1966), T. IX, s. 175
Ratajczak Franciszek (1900-1994), T. II, s. 170; T. XI, s. 162
Ratajczak Ignacy (1896-1984), T. I, s. 159
Ratajczak Ignacy (1900-1960), T. VII, s.; 169
Ratajczak Jan (1896-1954), T. V, s. 153
Ratajczak Jan (1899-1919), T. X, s. 130
Ratajczak Józef (1897-1942), T. V, s. 154; T. IX, s. 177
Ratajczak Józef (1900-1979), T. IV, s. 147
Ratajczak Józef (1901-1980), T. VII, s. 170
Ratajczak Stanisław (1892-1957), T. IX, s. 179; T. X, s. 131
Ratajczak Stanisław (1895-1939), T. X, s. 132
Ratajczak Stefan (1901-1919), T. X, s. 133
Rebelski Franciszek (1899-1919), T. VI, s. 170
Refermat Wacław (1896-1966), T. VI, s. 170
Refermat Wojciech (1899-1966), T. VI, s. 171
Reinholz Józef (1884-1939), T. I, s. 160
Reinke Franciszek (1901-1972), T. IX, s. 180
Reinke Teofil (1890-1962), T. III, s. 181
Reinsch Leon (1901-1984), T. III, s. 182
Reiss Józef (1890-1980), T. XI, s. 162
Rejek Franciszek (1901-1992), T. IX, s. 181
Rejewski Jan (1900-1945), T. X, s. 134
Rembowski Klemens (1893-1959), T. IX, s. 184
Rembowski Stanisław Emil (1885-1920), T. IX, s. 184
Reysowski Maksymilian (1898-1942), T. III, s. 183
Rewoliński Stanisław (1894-1978), T. X, s. 135
Rękosiewicz Hipolit (1901-1943), T. I, s. 160
Ringwelski Feliks (1901-1940), T. XI, s. 163
Rogacz Stanisław (1896-1971), T. II, s. 171
Rogała Wojciech (1899-1994), T. I, s. 162
Rogalczyk Walenty (1901-1940), T. VII, s. 170
Rogalewski Adam (1886-1951), T. II, s. 172
Rogalewski Michał (1888-1953), T. I, s. 162
Rohde Bernard Ludwik (1886-1967), T. II, s. 173
Rohde Bernard (1894-1978), T. XI, s. 164
Rohde Jan (1877-1958), T. I, s. 163
Rojda Jan (1895-1983), T. II, s. 174; T. III, s. 184
Rokicki Franciszek (1898-1966), T. I, s. 163
Rolewski Kazimierz (1887-1936), T. VIII, s. 175
Romanowski Józef (1900-1986), T. I, s. 163
Romel Jan (1891-1975), T. III, s. 185
Rosadziński Adam (1900-1923), T. I, s. 165
Rosicka Władysława z domu Chocieszyńska (1884-1962), T. IX, s. 185; T. XI, s. 165
Rosik Jan (1894-1981), T. IV, s. 147
Rosochowicz Bonifacy (1869-1946), T. IV, s. 148
Rosolek Franciszek (1874-1951), T. II, s. 174
Rosolek Tomasz (1898-po 1984), T. I, s. 165
Rossa Wiktor (1889-1942), T. III, s. 186
Rost Franciszek (1890-1940), T. IV, s. 151
Roszczak Wacław (1891-1920), T. VI, s. 171
Roszyk Antoni (1892-1964), T. VII, s. 171
Rozmiarok Stanisław (1899-1973), T. VII, s. 172
Rozwalka Jan (1898-1967), T. II, s. 175
Rożek Franciszek (1896-1986), T. II, s. 176
Rożek Jan (1886-1940), T. IV, s. 152
Rożek Marcin (1885-1944), T. V, s. 156
Rubas Jan (1901-1940), T. IV, s. 153; T. IX, s. 186

- Rubaszewski Bolesław (1903-1945), T. II, s. 177
- Ruciński Stanisław (1896-1977), T. III, s. 188
- Ruda Wincenty (1882-1919), T. X, s. 135
- Rudnicki Adam (1890-1930), T. IV, s. 155
- Ruge Tadeusz (1886-1939), T. I, s. 165
- Rum Walenty (1899-1984), T. VI, s. 172
- Runk Alojzy (1898-1971), T. V, s. 157
- Ruszczyński Franciszek Ksawery (1874-1961), T. X, s. 136
- Ruta Jan (1885-1965), T. VII, s. 173
- Rutkowski Napoleon h. Pobóg (1868-1931), T. IX, s. 188
- Ryba Wawrzyn (1879-1940), T. VIII, s. 176
- Rybacki Jan Adam (1891-1972), T. X, s. 137
- Rybakowski Władysław (1885-1952), T. VIII, s. 177
- Rybarczyk Jan (1896-1979), T. VII, s. 173
- Rybarczyk Piotr (ur. 1894), T. I, s. 166
- Rybarczyk Piotr (1894-1989), T. I, s. 166
- Rybarczyk Stanisław (1901-1976), T. VIII, s. 178
- Rybicki Kazimierz (1897-1985), T. III, s. 189; T. X, s. 139
- Rychlik Stefan (1891-1967), T. IV, s. 155
- Rychłowski Lucjan (1902-1965), T. V, s. 158
- Rynkowski Roman (1890-1971), T. I, s. 167
- Rynkowski Wawrzyniec (1900-1979), T. IV, s. 156
- Ryś Jan (1898-1981), T. X, s. 143
- Rzepa Jan (1899-2005), T. I, s. 168
- Rzyski Andrzej (1888-1954), T. II, s. 178
- Rzyski Karol (1885-1956), T. II, s. 178
- Rzyski Stanisław (1878-1942), T. II, s. 178
- Rzyski Władysław (1880-1926), T. II, s. 179
- S.
- Saenger Franciszek Teodor (1878-1940), T. IX, s. 190
- Sałata Władysław (1896-1943), T. VII, s. 174
- Samberger Walenty (1877-1935), T. III, s. 194
- Sander Edmund (1901-1988), T. II, s. 179
- Sander Franciszek (1874-1939), T. II, s. 180
- Sass Jan (1898-1971), T. VI, s. 173; T. XI, s. 166
- Sauer Reinhold (1900-1940), T. I, s. 169
- Sawala Marcin (1898-1953), T. I, s. 169
- Schmidt Adam (1881-1945), T. II, s. 180
- Schmidt Telesfor (1869-1942), T. VI, s. 173
- Schoen Antoni (1892-1978), T. IX, s. 191
- Sekulski Stefan (1899 - 1959), T. II, s. 182
- Semba Józef (1898-1984), T. V, s. 158
- Serba Wawrzyn (1900-1968), T. VIII, s. 180
- Serbiak Franciszek (1895-1970), T. VIII, s. 180
- Seyda Antoni Florian (1858-?), T. V, s. 159
- Sękowski Antoni (1861-1940), T. VI, s. 175
- Schwartz Wincenty (1900-po 1970), T. VII, s. 175
- Serek Jan (1898-1987), T. VII, s. 175
- Siciński Adam Julian (1895-1975), T. I, s. 170
- Siciński Zygmunt Bolesław (1899-1940), T. IX, s. 192
- Sieciński Karol (1879-?), T. IV, s. 157
- Siemiątkowski Kazimierz Wojciech (1903-1940), T. IX, s. 194
- Sieradzki Sylwester (1895-1982), T. VI, s. 177
- Sierchuła Tomasz (1896-1930), T. IV, s. 158
- Sierpowski Jan (1890-1980), T. IX, s. 195;
- Sierpowski Jan (1900-1980), T. X, s. 144
- Sikora Stanisław (1896-1920), T. VIII, s. 181
- Sikorska Apolonia z d. Płoszyńska (1875-1951), T. III, s. 194
- Sikorska Janina Władysława (1901-1975), T. V, s. 160; T. X, s. 145
- Sikorski Andrzej (1873-1939), T. III, s. 195
- Sikorski Franciszek (1905-1982), T. III, s. 196
- Sitarz Leon (1900-1989), T. I, s. 170
- Siuda Józef (1878-1921), T. VIII, s. 182
- Siuda Stanisław (1880-1945), T. IV, s. 159
- Siwek Wincenty (1897-1919), T. XI, s. 166
- Skąpski Konstanty Zdzisław (1894-1971), T. III, s. 197; T. VI, s. 177
- Skibiński Stanisław (1892-1975), T. III, s. 199
- Skibiński Wawrzyn (1901-1981), T. III, s. 200
- Skieriecki Jan Niepomucen (1895-1968), T. VI, s. 179
- Skonieczny Wincenty (1898-1976), T. III, s. 201

- Skorupiński Ludwik (1895-1986), T. X, s. 146
- Skorupka Leon (1901-1940), T. II, s. 183
- Skotarczak Franciszek Ksawery (1901-1980), T. VI, s. 180; T. VII, s. 176
- Skotarczak Ignacy (1890-1919), T. VII, s. 176
- Skotarek Władysław (1894-1969), T. X, s. 146
- Skowroński Józef (?-1919), T. VI, s. 181
- Skórzewska z Radziwiłłów Maria herbu Trąby (1872-1944), T. VIII, s. 183
- Skórzewski Zygmunt Włodzimierz (1894-1974), T. VIII, s. 186
- Skrzydlewski Henryk (1888-1934), T. IX, s. 197; T. XI, s. 167
- Skrzydlewski Józef (1896-1952), T. IV, s. 160
- Skrzydlewski Kazimierz (1900-1968), T. XI, s. 168
- Skrzydlewski Tadeusz Alfons (1897-1970), T. IV, s. 162
- Skrzydlewski (Watta Skrzydlewski) Witold Jan (1894-1977), T. X, s. 148
- Skrzypczak Franciszek (1900-1955), T. III, s. 202
- Skrzypczak Ignacy (1880-1959), T. IX, s. 198
- Skrzypczak Jan (1886-1947), T. VI, s. 181; T. VIII, s. 193
- Skrzypczak Ludwik (1886-1953), T. IV, s. 163
- Skrzypczak Piotr (1896-1971), T. III, s. 202; T. XI, s. 169
- Skrzypczak Stanisław (1900-1920), T. I, s. 171
- Skrzypek Józef (1900-1986), T. II, s. 184
- Sławiński Jan (1893-1919), T. VI, s. 182
- Sławiński Jan Nepomucen (1895-1981), T. I, s. 171
- Sławiński Szczepan (1898-1966), T. VI, s. 183
- Słomian Michał (1891-1962), T. X, s. 150
- Słomiński Franciszek (1884-1932), T. VIII, s. 194
- Słowińska Klara (1907-1999), T. I, s. 172
- Słowiński Józef (1879-1939), T. VIII, s. 195
- Słowiński Marcin (1883-1940), T. I, s. 174
- Smarsz Władysław (1890-1977), T. I, s. 174
- Smektała Jan Stanisław (1890-1959), T. I, s. 175
- Sment Roman (1898-1988), T. I, s. 176
- Smogulecki Paweł (1889-1978), T. XI, s. 170
- Smoliński Antoni (1901-1969), T. VII, s. 177; T. VIII, s. 197
- Smukalski Augustyn (1873-1948), T. I, s. 177
- Smyczyński Zbigniew (1899-1971), T. X, s. 151
- Snadny Feliks (1910-1977), T. III, s. 204
- Sobała Ignacy (1898-1977), T. VII, s. 177
- Sobański Bronisław (1898-1974), T. II, s. 184; T. XI, s. 171
- Sobański Franciszek (1894-1970), T. II, s. 186
- Sobański Stanisław (1889-1972), T. X, s. 152
- Sobczak Władysław (1887-1943), T. I, s. 177
- Sobierajski Stanisław (1898-1976), T. X, s. 153
- Sobiesiński Franciszek (1900-1986), T. III, s. 205
- Sobociński Walenty (1898-1946), T. VII, s. 178
- Sobolewski Józef (1901-1945), T. I, s. 178
- Socha Władysław (1897-1979), T. X, s. 154
- Sokołowski Edmund (1894-1975), T. VI, s. 184
- Soloch Marcin (1897-1939), T. I, s. 179
- Sołtysiak Franciszek (1900-1969), T. VII, s. 179
- Sołtysiak Franciszek (1900-1980), T. IV, s. 164
- Sołtysiński Ludwik (1845-1928), T. V, 161
- Sondenhoff Maksymilian (1890-1940 ?), T. I, s. 179
- Soszyński Jan (1899-1986), T. I, s. 180
- Sowiński Stanisław (?), T. VI, s. 184
- Spojda Marian (1901-1940), T. IX, s. 199
- Sporny Jan (1902-1990), T. III, s. 205
- Springer Ludwik (1897-1973), T. VI, s. 185
- Spychałowicz Wojciech (1882-1928), T. VI, s. 186
- Stachecki Andrzej (1899-1945), T. X, s. 155
- Stachecki Antoni (1899-1973), T. IV, s. 165
- Stachecki Bolesław (1896-1977), T. IV, s. 166

- Stachecki Jan (1896-1920), T. IV, s. 166
 Stachecki Józef (1873-1964), T. X, s. 156
 Stachecki Ludwik (1895-?), T. IV, s. 167
 Stachecki Mikołaj (1891-1986), T. III, s. 207
 Stachecki Piotr (1900-1977), T. IV, s. 168
 Stachecki Stanisław (1898-1928), T. II, s. 187
 Stachecki Walerian (1900-1978), T. IV, s. 169
 Stachowiak Adam (1894-1978), T. I, s. 180
 Stachowiak Jan (1887-?), T. XI, s. 173
 Stachowiak Kazimierz (1887-1942), T. IV, s. 170
 Stachowiak Paweł (1898-1940), T. II, s. 188
 Stachowiak Wiktor (1900-1987), T. X, s. 158
 Stahr Władysław (1892-1940), T. IX, s. 201
 Stanisławski Kazimierz (1890-1947), T. VII, s. 180
 Stanisławski Stanisław (1896-1940), T. VII, s. 181
 Staniszewski Bolesław (1880-1942), T. IV, s. 171
 Staniszewski Roman (1871-?), T. XI, s. 174
 Stankowski Antoni (1898-1989), T. IV, s. 173
 Stankowski Kazimierz Antoni (1878-1929), T. IV, s. 174
 Stanowski Adam (1871-?), T. IV, s. 176
 Stańko Adolf (1883-1939), T. IX, s. 202
 Stark Władysław (1886-1939), T. IV, s. 177
 Starosta Franciszek (1895-1978), T. IV, s. 178
 Starosta Stanisław (1902-1992), T. VII, s. 182; T. VIII, s. 198
 Strybrat Leon (ok. 1890-1920), T. I, s. 181
 Starzak Jan (1892-1972), T. X, s. 159
 Staszewski Leonard Maksymilian (1877-1983), T. III, s. 208
 Stawny Jakub (1899-1977), T. IV, s. 178
 Stawski Jan Paweł (1895-1968), T. I, s. 181
 Stawski Józef (1895-1972), T. VIII, s. 199
 Stawski Stanisław (1891-1966), T. VIII, s. 199
 Stawski Stanisław (1903-1980), T. V, s. 162
 Stawski Walerian (1897-1940 ?), T. I, s. 182
 Stebner Franciszek (1898-1986), T. VII, s. 183
 Stefaniak Antoni (1899-1985), T. IV, s. 178
 Stefański Franciszek (1893-1976), T. V, s. 162
 Stein Feliks (1888-po 1937 r.), T. I, s. 182
 Stencel Jan (1894-1987), T. X, s. 160
 Stepczyński Cezary (1894-1983), T. III, s. 210
 Stepczyński Jan (1900-?), T. X, s. 161
 Stepczyński Jan (1900-1972), T. XI, s. 174
 Stepczyński Jan (1902-1997), T. X, s. 162
 Stepczyński Kazimierz (1881-1939), T. II, s. 189
 Stepczyński Leon (1893-1981), T. III, s. 210
 Stepczyński Marian (1899-1979), T. X, s. 163
 Sterna Jan (1890-1942), T. II, s. 191; T. IX, s. 204; T. X, s. 164
 Stęplewski Józef Władysław (1899-1940), T. II, s. 191
 Stęszewski Czesław (1893-1973), T. III, s. 211
 Stolpe Stanisław (1891-1952), T. III, s. 212; T. V, s. 163
 Stołowski Ignacy (1901-2001), T. IX, s. 204
 Straburzyński Maksymilian (1886-1976), T. I, s. 184
 Stroński Ludwik Franciszek (1865-1937), T. III, s. 213
 Stroński Stanisław (1872-1954), T. I, s. 185
 Stróżyk Antoni (1899-1970), T. XI, s. 175
 Stróżyk Józef (1890-1951), T. I, s. 186
 Stróżyk Józef (1897-1984), T. II, s. 192
 Stróżyk Julian (1893-1919), T. VII, s. 183
 Stróżyk Walenty (1899-1980), T. VII, s. 184
 Struta Jan (1900-1988), T. II, s. 193
 Struta Józef (1874-1948), T. X, s. 165
 Stryczyński Jan (1866-1939), T. I, s. 186
 Strzelczyk Józef (1899-1975), T. VIII, s. 200
 Strzelecki Adam (1898-1977), T. I, s. 187
 Strzyżewski Jan (1893-1982), T. III, s. 213
 Strzyżewski Piotr (1899-1977), T. III, s. 215
 Strzyżewski Wiktor (1892-1979), T. IV, s. 180
 Styburski Stanisław (1898-1976), T. IV, s. 181
 Styczyński Tadeusz (1870-1942), T. IV, s. 182
 Styczyński Władysław (1900-1980), T. III, s. 216
 Styperek Jan (1899-?), T. VII, s. 184
 Styperek Maksymilian (1893-1974), T. VII, s. 185
 Styperek Stanisław (1896-1933), T. VII, s. 186

- Stypiński Ignacy (1892-1984), T. V, s. 165
 Stypiński Jan (1897-1984), T. V, s. 165
 Styś Antoni (1901-1976), T. XI, s. 176
 Styziński Walenty (1900-1977), T. VII, s. 187
 Sucharski Edward (1872-1935), T. X, s. 166
 Suchocki Stanisław Leopold (1855-1927), T. I, s. 188
 Suchora Jakub (1897-1949), T. I, s. 189
 Sulerzyski Józef (1888-1975), T. VIII, s. 201
 Sumiński Leon (1874-1942), T. I, s. 189
 Surdyk Marcelli (1901-?), T. III, s. 216
 Susała Kazimierz (1895-1920), T. I, s. 190
 Sutarski Idzi Aegidius (1882-1935), T. VII, s. 187
 Sutkiewicz Bonifacy (1885-1975), T. X, s. 166
 Suwaliński Franciszek (1895-?), T. VII, s. 189
 Swoboda Jan (1900-978), T. X, s. 167
 Synoradzki Telesfor Józef (1894-1940), T. VIII, s. 202
 Szadkowski-Rola Jan Kanty (1883-1955), T. II, s. 194
 Szafarkiewicz Stanisław (1888-1919), T. I, s. 193
 Szaj Wojciech (1898-1964), T. XI, s. 177
 Szajkowski Bartłomiej (1877-1967), T. IX, s. 205; T. X, s. 168
 Szalewski Franciszek (1891-1977), T. X, s. 169
 Szała Antoni (1888-1961), T. II, s. 196
 Szała Józef (1890-1954), T. X, s. 169
 Szała Stanisław (1881-1968), T. I, s. 193, T. II, s. 196
 Szała Stanisław (1895-1977), T. I, s. 194
 Szała Walenty (1897-1987), T. VII, s. 190
 Szalek Stanisław (1885-1955), T. III, s. 217
 Szaroletta Jan (1898-1989), T. VIII, s. 204
 Szatkowski Hipolit (1895-1971), T. I, s. 194
 Szczepaniak Franciszek (1897-1971), T. I, s. 195
 Szczepaniak Tomasz (1889-1944), T. X, s. 170
 Szczepanowski Tadeusz (1894-1922), T. X, s. 171; T. XI, s. 178
 Szczerbicki Alfons (1899 - 1975), T. IV, s. 187
 Szcześniak Franciszek (1900-1991), T. XI, s. 179
 Szcześniak Kazimierz (1885-1945), T. IV, s. 188
 Szefner Wincenty (1899-1986), T. X, s. 172
 Szeszycki Seweryn (1897-1975), T. VII, s. 191
 Szkudlarz Antoni (1900-1980), T. I, s. 195; T. IV, s. 190
 Szmania Szczepan (1897-1982), T. I, s. 196
 Szmatuła Piotr (1892-1959), T. V, s. 166
 Szmyt Józef (1898-1980), T. VIII, s. 204
 Szura Leon (1900-1919), T. X, s. 173
 Szpęga Augustyn (1896-po 1939), T. II, s. 197; T. IX, s. 206
 Szrant (Schrant) Alrksander (0o. 1880-?), T. IX, s. 207
 Sztukowski Józef (1883-1952), T. VIII, s. 205
 Szukalski Alfons (1890-1942), T. IV, s. 190
 Szukalski Franciszek Ksawery (1878-1956), T. IV, s. 191
 Szulc Anna (1872-1949), T. VII, s. 193
 Szulc Antoni (1870-1945), T. VI, s. 188
 Szulc Antoni (1898-1971), T. III, s. 217
 Szulc Franciszek (1893-1940), T. I, s. 197
 Szulc Stefan (1899-1969), T. IV, s. 193
 Szulc Stanisław (1899-1970), T. V, s. 167
 Szulc Teodor (1883-1968), T. III, s. 219
 Szulc Władysław (1888-1939), T. V, s. 168
 Szulczewski Jerzy Wojciech (1879-1969), T. VII, s. 194; T. XI, s. 180
 Szumacher Stanisław (1892-?), T. III, s. 220
 Szuman Marian (1865-1930), T. IX, s. 208
 Szwałek Franciszek (1900-1963), T. X, s. 174
 Szych Jan (1887-1959), T. VI, s. 191
 Szydłowski Walenty (1894-1966), T. X, s. 175
 Szyfter Józef (1893-1940), T. II, s. 198
 Szyfter Paweł (1993-1940), T. VI, s. 192
 Szyfter Stanisław (1891-1949), T. IV, s. 194
 Szyfter Wincenty (1897-1965), T. IV, s. 195
 Szyfter-Ubysz Zofia (1897-1968), T. VI, s. 193
 Szymanek Franciszek (1899-1962), T. II, s. 198
 Szymanowski Jan (1890-1926), T. III, s. 220
 Szymanowski Marcelli (1872-1964), T. VIII, s. 208
 Szymanowski Stefan Ludwik (1896-1969), T. I, s. 198

Szymanowski Teofil (1870-1955), T. V, s. 171; T. VI, s. 193
 Szymański Franciszek (1884-1949), T. VI, s. 194
 Szymański Franciszek (1900-?), T. VII, s. 197
 Szymański Jan (1894—1987), T. II, s. 199
 Szymański Kazimierz (1898 - 1965), T. IV, s. 195
 Szymański Leonard (1900—1973), T. II, s. 200
 Szymański Sylwester (1897—1967), T. VI, s. 195
 Szymański Tadeusz (1894-1962), T. XI, s. 183
 Szymański Wacław (1896—1965), T. I, s. 199
 Szymczak Antoni (1899-1993), T. VII, s. 198
 Szymczak Bolesław (1890 - 1978), T. IV, s. 196
 Szymkowiak Jan (1900-1999), T. II, s. 200
 Szymkowiak Maksymilian (1896—1986), T. VI, s. 196
 Szymkowiak Stanisław (1901-1988), T. II, s. 202
 Szymkowiak Tomasz (1900-1994), T. V, s. 171
 Szymkowiak Walenty (1894-1970), T. III, s. 221
 Szymendera Stanisław Bolesław (1890-1923), T. IX, s. 208
 Szyper Stanisław (1888-1949), T. IV, s. 196
 Szyperski Julian (1894-1967), T. III, s. 222
 Szyszka Franciszek (1888-1940), T. VIII, s. 209
 Szyszka Piotr (1874-1965), T. II, s. 202

Ś.

Ślebioda Stanisław (1890-1967), T. VI, s. 197
 Śledzikowski Franciszek (1901—1962), T. I, s. 199
 Śledzikowski Julian (1903-1959), T. III, s. 223
 Śledzikowski Mieczysław (1875—1941), T. I, s. 201
 Śledzikowski Stanisław Antoni (1901-1948), T. IV, s. 197
 Śledziński Juliusz Karol (1876-1919), T. IX, s. 210
 Ślęzak Mikołaj (1897-1983), T. I, s. 202
 Śliwa Walenty (1880—1961), T. I, s. 202
 Śliwiński Czesław (1898—1973), T. I, s. 203

Śliwiński Stanisław Bernard (1883-1941), T. II, s. 203
 Śliwiński Władysław (1895-1986), T. III, s. 224
 Ślósarczyk Stefan (1886-1949), T. II, s. 206
 Ślósarek Telesfor (1900-1964), T. XI, s. 184
 Śmieczak Antoni (1893-1934), T. X, s. 176
 Śmierchalska Władysława (1891-1963), T. IV, s. 198
 Śmigielski Antoni (1899-1988), T. VI, s. 197
 Śramkiewicz Kazimierz (1875—1954), T. I, s. 204
 Świderski Dominik (1898-1977), T. I, s. 205
 Świerczyk Wojciech (1898-1987), T. IV, s. 199
 Świerkowski Antoni (1899-1942), T. XI, s. 184
 Święcicki Roman (1898-1940), T. IX, s. 212
 Świtalski Jan (1901-1977), T. X, s. 176; T. XI, s. 185
 Świtalski Ludwik (1887-1969), T. VI, s. 199
 Świetlik Władysław (1882-1953), T. V, s. 172
 Świtoń Stanisław (1899-1994), T. V, s. 173

T.

Taczak Stanisław (1874-1960), T. V, s. 173
 Talarczyk Franciszek (1897-1951), T. VII, s. 200
 Talarczyk Ignacy (1889—1945), T. VI, s. 200; T. XI, s. 187
 Talarowski Leonard (1902-1980), T. VIII, s. 211
 Tanaś Stanisław (1900-1966), T. IV, s. 200
 Targowski Jan (1895-1993), T. II, s. 206
 Tarkowski Jan (1899-1964), T. III, s. 225
 Tądrowski Wilhelm Kleofas (1883-1967), T. IV, s. 201
 Telega Franciszek (1897-1977), T. II, s. 207
 Terczewski Ignacy (1882-1919), T. V, s. 180
 Teski Józef (1899-1975), T. VII, s. 201
 Tetzlaff Bronisław (1895 - 1940), T. II, s. 208
 Thiel Michał (1900-1975), T. IV, s. 202
 Thiel Stanisław Lucjan (1881-1943), T. X, s. 178
 Thomas Paweł Bartłomiej (1891-1969), T. IV, s. 204
 Toboła Ignacy (1885-1947), T. X, s. 181
 Tomaszewski Aleksander (1891-1970), T. III, s. 226

- Tomaszewski Józef (1897-1983), T. III, s. 229
- Tomaszewski Kazimierz (1881-1938), T. I, s. 205
- Tomaszewski Stanisław (1890-1939), T. III, s. 230
- Tomaszewski Władysław (1894-1973), T. III, s. 230
- Tomczak Andrzej (1896-?), T. IX, s. 213
- Tomczak Jan (1897-1969), T. V, s. 180
- Tomczak Marcin (1896-1959), T. VI, s. 200
- Tomczak Roman (1899-1984), T. XI, s. 188
- Tomczak Roman (1900-1973), T. I, s. 207
- Tomczak Walenty (1899-1973), T. VII, s. 202
- Tomiak Stanisław (1894-1975), T. IV, s. 205
- Tomkowiak Teodor (1883-1961), T. VII, s. 203
- Tomys Józef (1893-1940), T. II, s. 209
- Tonder Michał (1899-1975), T. II, s. 209
- Torz Stanisław (1899-1982), T. VI, s. 201
- Torzecki Feliks (1898-1942), T. VI, s. 201
- Traeger Albert (1892-1953), T. I, s. 207
- Trafas Antoni (1898-1983), T. III, s. 233
- Tretyń Andrzej (1881-1920), T. IV, s. 207
- Trojanowski Sylwester (1891-1940), T. VI, s. 202
- Tryjanowski Stanisław (1890-?), T. III, s. 234
- Tryjanowski Wincenty (1897-1967), T. VI, s. 204
- Trzciński Adam (1899-1954), T. VII, s. 204
- Trzebiński Bogdan (1876-1932), T. XI, s. 189
- Trzeciak Aleksandra (1886-1921), T. VIII, s. 212
- Trzeciakowski Józef (1871-1951), T. III, s. 235
- Trzeciakowski Marian (1899-1977), T. III, s. 235
- Tuliszka Piotr (1898-1967), T. IV, s. 207
- Tułodziecki Alfred Stanisław (1898-1940), T. X, s. 182
- Turek Andrzej (1900-?), T. VII, s. 205
- Turostowski Franciszek (1901-1987), T. VI, s. 204
- Turski Witold (1902-1970), T. VII, s. 206
- Turtoń Józef (1896-1919), T. XI, s. 190
- Twardy Józef (1893-1953), T. VIII, s. 212
- Tyc Szczepan (1899-1992), T. I, s. 208
- Tyliński Ludwik (1898-1966), T. IX, s. 214
- Tyrakowski Jan (1895-1975), T. X, s. 184
- U.**
- Umbreit Henryk (1902-1983), T. I, s. 208
- Undrych Jadwiga (1900-1980), T. VII, s. 206
- Unrug Franciszek Józef (1887-1945), T. IX, s. 215
- Urbanek Roman (1899-1987), T. II, s. 210
- Urbanik Ignacy (1893-1955), T. X, s. 185
- Urbanowski Jan (1897-po 1969), T. XI, s. 191
- Urbańska Pelagia (1875-1951), T. X, s. 185
- Urbański Roman (1897-1920), T. I, s. 210
- Ustasiak Jan (1897-?), T. X, s. 186
- Utecht Leon (1900-1987), T. X, s. 186
- V.**
- Voelkel Stanisław (1886-1976), T. III, s. 236
- Vogel Dionizy (1896-1986), T. IV, s. 208
- Vogel (Fogel) Franciszek (1897-1970), T. I, s. 210
- Vogiel Waław (1881-1953), T. I, s. 211
- Vollmüller Walenty (1900-1977), T. VIII, s. 215
- W.**
- Wachoński Józef (1895-1956), T. VIII, s. 216
- Wachowiak Jan (1892-1968), T. IV, s. 210
- Wachowiak Leon (1899-1970), T. VII, s. 207
- Wachowski Tomasz (1899-1939), T. VI, s. 206
- Wachtel Mariusz (1892-1919), T. XI, s. 192
- Wadyński Józef (1891-1943), T. XI, s. 193
- Wagner Franciszek (1879-1954), T. VIII, s. 216
- Walczak Franciszek (1897-1993), T. X, s. 187
- Walczak Józef (1890-?), T. II, s. 210
- Walczak Szczepan (1899-1984), T. III, s. 237
- Waleśiak Józef (1893-?), T. III, s. 138
- Waleśiak Władysław (1901-1976), T. III, s. 239
- Walicki Józefat (1894-1978), T. II, s. 211
- Waligórski Kazimierz (1898-1941), T. III, s. 240
- Walkiewicz Bolesław (1898-1968), T. VI, s. 206
- Walkowiak Andrzej (1898-1971), T. II, s. 212
- Walkowiak Cezary (1897-1976), T. X, s. 188
- Walkowiak Feliks (1903-1939), T. VII, s. 207
- Walkowiak Franciszek (1897-1961), T. X, s. 189

- Walkowiak Piotr (1898-1970), T. XI, s. 198
- Walkowiak Stefan (1897-1983), T. VIII, s. 217
- Walkowiak Walenty (1900-1940), T. VIII, s. 218
- Walkowiak Władysław (1898-zamordowany w obozie koncentracyjnym), T. XI, s. 195
- Walkowski Hipolit (1896-1961), T. IV, s. 210
- Wallicht Hipolit (1885-1933), T. III, s. 241
- Walter Jan (1895-1984), T. II, s. 212
- Walter Leon (1868-1939), T. II, s. 214
- Wasilewski Teodor (1885-1919), T. XI, s. 196
- Waškowiak Jan (1903-1939), T. X, s. 190
- Watzon Paweł (1885-1965), T. X, s. 191
- Wawrzyniak Franciszek (1891-1980), T. I, s. 212
- Wawrzyniak Ignacy (1900-1983), T. I, s. 212
- Wawrzyniak Jan (1896-1972), T. VII, s. 208
- Wawrzyniak Tomasz (1895-1947), T. III, s. 242
- Wawrzyniak Stanisław (1901-1995), T. X, s. 192
- Wawrzyniak Waclaw (1891-1950), T. X, s. 193
- Wawrzyniak Władysław (1900-1990), T. III, s. 242
- Wegner Ignacy (1897-1992), T. VII, s. 209
- Wegner Witold Józef (1894-1920), T. V, s. 181
- Weihls Franciszek (1897-1961), T. VIII, s. 219
- Wełnicki Kazimierz (1901-1978), T. X, s. 193
- Wendland Franciszek (1886-?), T. VII, s. 209
- Wendland Joanna (1889-1968), T. VII, s. 210
- Wendland Władysław (1897-1976), T. X, s. 194
- Wejmann Wincenty (1892-1981), T. V, s. 182
- Werno Jan (1896-1977), T. X, s. 194
- Wesołek Czesław (1896-1966), T. V, s. 183
- Wesołowski Tadeusz (1903-2000), T. II, s. 214
- Weychan Julian (1889-1973), T. IV, s. 211
- Wężyk Henryk (1891-1920), T. I, s. 213
- Wężyk Józef (1871-1946), T. V, s. 184
- Wężyk Wojciech (1890-1920), T. I, s. 213
- Wiatr Stanisław (1895-1960), T. VIII, s. 220
- Wiatrolik Leopold (1890-1957), T. III, s. 244
- Wichrowski Witold Antoni (1884-1940), T. I, s. 214
- Wiciak Antoni (1903-1967), T. VII, s. 210
- Wiciak Józef (1898-1975), T. VII, s. 211
- Wiciak Ludwik (1893-1973), T. VII, s. 212
- Wiciak Stanisław (1895-1983), T. VII, s. 213
- Wieczorek Nepomucen (1889-1920), T. I, s. 215
- Wieczorek Mieczysław (1897-1919), T. XI, s. 196
- Wielich Józef (1889-1969), T. II, s. 215
- Wielński Antoni (1901-1976), T. VII, s. 214
- Wiertel Albin (1903-1985), T. II, s. 216
- Wierusz Ignacy (1896-1968), T. X, s. 195
- Wierusz Maria (1900-1968), T. I, s. 216; T. V, s. 185
- Wierusz Stefan (1900-1933), T. X, s. 197
- Wierzbński Sylwester (1898-1971), T. IX, s. 217
- Wierzchaczewski Franciszek (1884-1947), T. III, s. 245
- Wierzchosławski Stanisław (1879-1969), T. VII, s. 214
- Wierzejewski Ireneusz (1881-1930), T. V, s. 185
- Wiewiórowski Władysław (1883-1919), T. I, s. 216
- Wiećkowiak Józef (1897-1972), T. II, s. 217
- Wikariusz Franciszek (1887-1958), T. IX, s. 218
- Wilczek Stanisław (1896-1976), T. III, s. 246; T. VIII, s. 220
- Wilczkowiak Franciszka z domu Dembska (1880-1963), T. VIII, s. 221
- Wilke Benjamin (1877-1919), T. X, s. 198
- Winiecki Franciszek (1883-?), T. V, s. 188
- Winiecki Stanisław (1886-1972), T. V, s. 188
- Winiecki Władysław (1901-1919), T. V, s. 189
- Winkler Wincenty (1899-1940), T. X, s. 198
- Winkowski Henryk (1897-1940), T. X, s. 199
- Wiśniewski Hipolit (1901-1979), T. III, s. 246
- Wiśniewski Ignacy Roman (1898-1981), T. IX, s. 218
- Wiśniewski Leonard (1897-1985), T. I, s. 217
- Wiśniewski Michał (1898-1961), T. II, s. 217
- Wiśniewski Piotr Paweł (1896-1978), T. XI, s. 197

- Wiśniewski Stanisław (1898-1940), T. X, s. 201
- Wiśniewski Walenty (1894-1977), T. I, s. 218
- Witaszyk Tomasz (1897-1977), T. X, s. 202
- Witkowiak Wojciech (1898-1940), T. X, s. 203
- Witkowski Antoni (1875-1962), T. IX, s. 219
- Witkowski Ludwik (1898-1981), T. IV, s. 212
- Witkowski Michał (1899-1973), T. VII, s. 215
- Witt Władysław (1900-1969), T. I, s. 218
- Wittchen Nikodem (1889-1940), T. I, s. 218
- Wize Krzysztof (1900-?), T. VI, s. 208
- Wlekliński Franciszek (1891-1992), T. VIII, s. 222
- Włodarczak Antoni (1900-?), T. VII, s. 215
- Włodarczak Stanisław (1897-?), T. VII, s. 216
- Włodarkiewicz Jan Józef (1897-1954), T. II, s. 218
- Wodniakowski Antoni Władysław (1877-1935), T. I, s. 219
- Wojasiak Franciszek (1896 - 1924), T. IV, s. 214
- Wojciechowski Antoni (1899-1969), T. X, s. 205
- Wojciechowski Jan (1884-1974), T. VIII, s. 223
- Wojciechowski Józef (1901-1989), T. II, s. 218
- Wojciechowski Kazimierz (1900-1984), T. IV, s. 215
- Wojciechowski Michał (?-?), T. VII, s. 216
- Wojciechowski Stefan (1896-1979), T. VIII, s. 224
- Wojczak Melchior (1886-1958), T. V, s. 189
- Wojczyński Leon (1889-1973), T. IX, s. 221
- Wojtasik Piotr (1891-1979), T. I, s. 220
- Wojtczak Antoni (1902-1973), T. V, s. 190; T. IX, s. 221
- Wojtkiewicz Franciszek (1900-1977), T. X, s. 205
- Wojtkowiak Marcin (1899-1979), T. II, s. 219
- Wojtkowiak Nikodem (1889-1966), T. XI, s. 198
- Wojtkowiak Stefan (1901-1945), T. II, s. 221
- Wojtkowski Józef (1900-1977), T. VIII, s. 225
- Woliński Jan (1895-1971), T. I, s. 221
- Woliński Władysław (1883-1953), T. III, s. 246
- Wollher Józef (1875-1962), T. IX, s. 223
- Wolniczak Antoni (1898-1982), T. II, s. 222
- Wolniczak Franciszek (1900-1976), T. IX, s. 224
- Wolniewicz Władysław (1890 -1978), T. IV, s. 216
- Wolnowski Stanisław (1893-1940), T. VII, s. 217; T. XI, s. 200
- Wolnowski Stanisław 1900-1965), T. XI, s. 201
- Wolny Franciszek (1902-1975), T. VII, s. 218
- Wolny Ignacy (1899-1945), T. I, s. 221
- Wolny Józef (1885-1983), T. XI, s. 202
- Wolny Teodor (1901-1979), T. X, s. 206
- Wolski Tadeusz (1897-1983), T. IV, s. 217
- Woltman Józef (1892-1974), T. IV, s. 218
- Wołyński Wacław (1897-1986), T. II, s. 222
- Wołowicz Michał (1898-1982), T. XI, s. 202
- Wołyński Ignacy (1896-1985), T. IX, s. 225
- Wołyński Niepomucen (1879-1948), T. IX, s. 225
- Wołyński Władysław (1897-1966), T. III, s. 247
- Woroch Jan (1897-?), T. VIII, s. 226
- Woroch Michał (1895-?), T. VII, s. 218
- Woroch Stefan, T. VIII, s. 226
- Wosiński Stanisław (1899-1969), T. VI, s. 209
- Woszak Andrzej (1893-1935), T. VI, s. 210
- Woškowiak Władysław (1901-1977), T. VII, s. 219
- Woźniak Józef (1897-1986), T. X, s. 208
- Woźniak Jan (1885-1974), T. IV, s. 221
- Woźniak Kazimierz (1896 - 1968), T. II, s. 223
- Woźniak Władysław (1887-1975), T. V, s. 192; T. VI, s. 211
- Woźny Adam (1879-1939), T. IV, s. 221
- Woźny Kazimierz Henryk (1895-1940), T. IV, s. 224
- Wrombel Antoni (1902-1976), T. IX, s. 227; T. X, s. 209; T. XI, s. 203
- Wrombel Jan (1874-1971), T. IX, s. 228; T. XI, s. 204

- Wronka Andrzej (1897-1974), T. X, s. 209
 Wróbel Leon (1892-1962), T. IV, s. 225; T. V, s. 193
 Wróblewski Józef (1879-1920), T. III, s. 248; T. IX, s. 229
 Wróblewski Józef (1896-1975), T. III, s. 249
 Wróblewski Kazimierz (1898-1934), T. III, s. 250; T. VIII, s. 227
 Wrycza Józef (1884-1961), T. III, s. 251
 Wrzaliński Stanisław (1882-1950), T. X, s. 211
 Wrzalski Józef (1894-1983), T. V, s. 193
 Wrzesiński Michał (1889-1974), T. X, s. 214
 Wrzeszcz Franciszek (1877-1954), T. XI, s. 205
 Wrzeszcz Kazimierz (1888-1964), T. X, s. 216
 Wstawski Józef (1900-1938), T. X, s. 217
 Wujec Józef (1882-1980), T. III, s. 254
 Wyborski Feliks (1891-1940), T. X, s. 217
 Wyduba Sylwester (1893-1958), T. VI, s. 211
 Wylegała Franciszek (1893-1974), T. IX, s. 230
 Wylegała Ludwik (1897-1935), T. VII, s. 220
 Wyrembelski Jan (1887-1953), T. I, s. 222
 Wyrwa Bronisław (1890-1970), T. I, s. 223
 Wyrwa Czesław (1900-1942), T. V, s. 193
 Wyrwa Szczepan (1897-1983), T. VIII, s. 228
 Wysocki Bronisław (1863-1931), T. I, s. 224
 Wysocki Jan (1899-1981), T. II, s. 223
 Wysocki Józef (1879-?), T. II, s. 225
 Wysocki Kazimierz (1892-1940), T. I, s. 224
 Występski Antoni (1895-1919), T. VI, s. 212
 Występski Franciszek (1896-1980), T. VI, s. 213
 Występski Jan (1891-1947), T. VI, s. 213
 Występski Stefan (1899-1972), T. VI, s. 214
 Wytrykus Franciszek (1900-1974), T. VIII, s. 228
- Z.**
 Zabłocki Wacław (1879-1973), T. I, s. 225
 Zabór Stanisław (1883-1981), T. IV, s. 226
 Zajdowicz Stanisław (1897-1969), T. V, s. 194
 Zakrzewski-Wyskota Stanisław (1902-1986), T. III, s. 254; T. XI, s. 206
 Zakrzewski Zdzisław (1870-1936), T. VII, s. 221
- Zalewski Tomasz (1880-1962), T. X, s. 220
 Zapłata Franciszek (1897-1993), T. IV, s. 226
 Zaranek Franciszek (1884-1975), T. IV, s. 227
 Zawal Józef (1895-1962), T. IV, s. 228
 Zawisła Stefan (1892-1933), T. XI, s. 209
 Zegar Ignacy (1897-1968), T. II, s. 226
 Zemler Michał (1889-1973), T. VII, s. 226
 Zemski Adam (1895-1919), T. V, s. 194
 Zeidler Bronisława (1896-1991), T. VI, s. 214
 Zeidler Konstanty (1862-1954), T. VI, s. 215
 Zenkteler Kazimierz (1884-1955), T. IV, s. 228
 Ziwała Franciszek (1895-1965), T. X, s. 221
 Ziwała Michał (1899-1981), T. I, s. 226
 Zielewicz Stefan (1897-1963), T. IV, s. 231
 Zielewicz Władysław (1886-1984), T. II, s. 226
 Zieliński Bolesław (1900-1988), T. IV, s. 231
 Zieliński Franciszek (1893-1927?), T. I, s. 226
 Zieliński Franciszek (1898-1951), T. VI, s. 216
 Zieliński Klemens (1877-1939), T. V, s. 194; T. IX, s. 232
 Zieliński Stanisław (1896-1969), T. VIII, s. 230
 Zieliński Szczepan (1898-1979), T. III, s. 257
 Zieliński Tadeusz Ludwik (1886-1963), T. IX, s. 234
 Zielke Stefan (1897-1958), T. I, s. 227
 Ziemiański Walenty (1900-1980), T. IX, s. 235
 Zięta Józef (1900-1974), T. VI, s. 216
 Ziętkiewicz Ignacy (1890-1969), T. VII, s. 227; T. VIII, s. 230
 Ziętkiewicz Stanisław (1868-1946), T. IX, s. 236
 Znaniński Michał (1885-1933), T. I, s. 227
 Zwoliński Wincenty (1899-1989), T. VII, s. 227; T. XI, s. 209
 Zydor Jan (1890-1971), T. III, s. 258
 Zygmantowski Stanisław (1894-1979), T. V, s. 196
 Zygmantowski Kazimierz (1902-1972), T. III, s. 259
 Zygmunt Franciszek (1889-1957), T. II, s. 228

Ż.

Żak Wawrzyn (1901–1977), T. I, s. 228

Żbikowski Bolesław (1878–1952), T. VI, s. 217

Żelazek Stanisław (1885–1971), T. VII, s. 228

Żelazny Stanisław (1893–1966), T. IX, s. 237

Żelazny Walenty (1891–1960), T. II, s. 228

Żmizdiński Aleksander (1847–1931), T. IV, s. 234

Żuchelkowski Edmund (1898–1939), T. I, s. 228

Żuchelkowski Stanisław (1900–1976), T. IX, s. 238

Żurawski Antoni (1893–1980), T. V, s. 197

Żurawski Marian (1902–1977), T. III, s. 260

Życki Antoni (1856–1924), T. I, s. 229

Życki Tadeusz (1896–1920), T. I, s. 230

Żymiałkowski Feliks (1903–1988), T. VI, s. 219

Żymiałkowski Kazimierz (1898–1958), T. VI, s. 220

SPIS TREŚCI

1. Przedmowa: Kamila Czechowska, Dyrektor Muzeum Ziemi Szubińskiej im. Zenona Erdmanna, TPPWlkp. 1918-1919 Koło w Szubinie	5
2. Skróty językowe i ogólne.....	7
3. Skróty bibliograficzne	9
4. Biogramy	
Apolinarski Albin (1898 – 1992).....	11
Barth Władysław (1889 – 1951)	11
Bartkowiak Antoni (1897 – 1922).....	12
Bartkowski Wiktor (? – 1919)	12
Basiński Franciszek (1858 – 1942)	13
Bednarski Franciszek (1894 – 1965)	14
Bethke Joachim (1894 – ?)	15
Biegański Jan (1896 – 1973)	15
Borowczak Leon (1900 – 1981)	16
Borowski Walenty (1865 – 1939)	17
Bratkowski Józef (1905 – 1975)	18
Breza Alfons (1891 – 1934).....	19
Breza Gustaw Henryk Donat (1880 – 1945).....	19
Buśko Andrzej (1892 – 1919)	20
Ceglarek Michał (1899 – 1981).....	21
Chmiel Stanisław (1876 – 1957)	21
Cieślewicz Michał (1881 – ?)	22
Czerwiński Kazimierz (1894 – 1990).....	23
Czypicki Józef (1896 – 1940)	23
Czysz Wiktor (1896 – 1966)	24
Ćwiertnia Franciszek (1896–1941)	28
Darcz Walenty (1895 – 1971)	29
Domagała Konstanty (1898 – 1958).....	31
Domagała Władysław (1899 – 1941)	31
Drecki Jan (1888 – 1970).....	32
Dziembowski Kazimierz Feliks (1860 – 1920)	34
Dziembowski Kazimierz Stanisław Władysław (1888 – 1963)	35
Dziembowski Mieczysław Alfred Franciszek (1868 – 1939).....	35
Dziembowski Stefan (1898 – 1968)	36
Dziembowski Zygmunt Florian Władysław (1888 – 1945)	37
Dzierżykraj – Lipowicz Stanisław (1905 – 1967)	38

Dziubiński Stanisław (1896 – 1969)	40
Floryszczak Jakub (1895 – 1983)	41
Forycki Antoni (1898 – 1966)	42
Franke Stanisław (1897 – 1975)	43
Galant Franciszek (1900 – 1972)	44
Garstecki Władysław (1892 – 1973)	45
Garstka Józef (1897 – 1984)	46
Gracz Jan (1901 – 1989)	47
Grobelny Józef Edward (1873 – 1949).....	48
Grzeszkowiak Hieronim (1882 – 1945)	49
Grześkowiak Tomasz (1890 – 1971).....	51
Grześkowiak Walenty (1892 – 1951)	52
Hamling Aleksey (1887 – 1926)	52
Hamling Czesław (1862 – 1938).....	53
Haming Józef (1862 – 1938)	54
Handke Jerzy (1901 – 1979)	54
Horowski Czesław (1893 – 1958).....	56
Insiński Ludwik (1903 – 1976)	57
Jach Franciszek (1894 – 1944)	58
Jackowski Franciszek (1896 – 1919)	60
Jagła Władysław (1899 – 1973)	60
Jakubiak Antoni (1900 – 1979)	61
Janiak Jan (1891 – 1981)	62
Jankiewicz Wincenty (1886 – 1956).....	63
Jankowski Michał (? – 1919)	65
Jarczyński Andrzej (1900 – 1980).....	65
Jaskulski Michał (1901 – 1982).....	66
Jaškowiak Józef (1892 – 1979)	67
Jedwabski Franciszek (1895 – 1975)	68
Jencyk Leon (1900 – 1919)	69
Jokiel Józef (1894 – 1979).....	69
Jóźwiak Franciszek (1898 – 1962)	70
Jóźwiak Piotr (1895 – 1984)	72
Judek Roman (1898 – 1981).....	72
Kaczor Jan (1895 – 1972)	73
Kahl Leon Józef (1898 – 1939).....	74
Kaliszewski Władysław (1886 – 1964)	75
Kamiński Maksymilian (1895 – 1982).....	76
Kasior Paweł (1887 – 1983)	77
Kasprzak Jan (1875 – 1948)	77
Kasprzak Marian (1900 – 1995)	78
Kempiński Bolesław (1897 – 1919).....	79

Klawikowski Piotr (1892 – 1979)	79
Kłodziński Adam (1875 – 1957)	80
Kokociński Józef (1900 – 1954)	80
Kolasiński Jerzy (1891 – 1970)	81
Konieczny Stanisław (1894 – 1988)	82
Kopliński Władysław (1875 – 1937)	84
Koszuda Franciszek (1894 – 1977)	85
Kośmider Stanisław (1889 – 1958)	85
Kozierowski Stanisław (1874 – 1949)	86
Kozłowski Józef (1895 – 1967)	88
Kręc Stanisław (1893 – 1984)	89
Króliczak Wojciech (1893 – 1976)	90
Ksycki Antoni (1893 – 1979)	91
Ksycki Sylwester (1897 – 1976)	92
Ksycki Teodor (1896 – 1962)	93
Kubiak Jan (1899 – 1972)	94
Kwaśniewski Józef (1898 – 1975)	94
Lebiedziński Franciszek (1898 – 1980)	95
Lewandowski Włodzimierz Aleksander Marian (1894 – 1940)	96
Lutomski Walenty (1900 – 1992)	100
Łażewski Stefan (1895 – 1919)	101
Łusiewicz Wojciech (1895 – 1979)	101
Maćkowiak Jan (1894 – 1967)	102
Madalińska Maria (1885 – 1965)	103
Małecki Wojciech (1897 – 1968)	104
Marciniak Franciszek (1900 – 1999)	104
Maszek Feliks (1892 – 1941)	105
May Stanisław (1893 – 1979)	106
Michalski Walenty (1890 – 1984)	107
Miński Stefan (1900 – 1987)	108
Najgrakowski Stefan Antoni (1897 – 1946)	109
Nieżyehowski Kazimierz (1892 – 1987)	112
Nowak Antoni (1887 – 1962)	114
Nowakowski Michał (1896 – 1931)	115
Obiora Józef (1900 – 1988)	116
Obrębowicz Tadeusz (1885 – 1940)	116
Okoniewski Wincenty (1894 – 1979)	118
Okrański Paweł (1893 – 1971)	118
Orlikowski Feliks (1900 – 1997)	120
Orłowski Józef (1899 – 1919)	120
Osowski Tomasz (1899 – 1986)	121
Owczarzak Antoni (1893 – 1984)	122

Pawlak Ignacy (1899 – 1975)	122
Perz Kazimierz (1899 – 1940).....	124
Piniecki Bolesław Wiktor (1892 – 1940)	124
Pioszczyński Walenty (1896 – ?).....	126
Pluciak Wawrzyniec (1891 – 1967)	126
Pocza Michał (1893 – 1965).....	127
Podhorski Włodzimierz (1884 – 1941).....	127
Polaszewski Kazimierz (1898 – 1968)	129
Polcyn Kazimierz (1887 – 1950)	130
Rajewicz Michał (1899 – 1919)	130
Rajkowski Marian (1901 – 1938)	131
Raniewicz Feliks (1899 – 1977)	132
Rękosiewicz Hipolit (1901 – 1943)	133
Rogalski Ludwik (1872 – 1920)	134
Rozpłochowski Jan (? – 1919)	135
Rybakowski Edmund (1883 – 1929)	135
Rządkowski Ludwik (1885 – 1939)	136
Skąpski Konstanty Zdzisław (1894 – 1971).....	137
Skotarek Józef (1898 – 1943)	139
Sławiński Jan Nepomucen (1895 – 1981)	140
Sobkowiak Stanisław (1902 – 1978)	140
Sroka Stefan (1897 – 1957)	141
Stachowiak Adam (1894 – 1978)	141
Stachowiak Józef (1901 – 1973)	143
Stanek Ignacy (1893 – 1966).....	144
Stefaniak Antoni (1899 – 1985)	145
Stengert Jan Tomasz (1897 – 1968)	146
Struta Franciszek (1903 – 1968)	149
Struta Jan (1903 – 1966)	150
Struta Piotr (1878 – 1963)	150
Szott Wojciech (1892 – 1982)	151
Szulc Antoni (1870 – 1945).....	151
Szulc Stanisław (1899 – 1970)	154
Szulc Stefan (1898 – 1919)	155
Szulc Stefan (1899 – 1969)	155
Szutkowski Mieczysław (1902 – 1919)	157
Szyfter Paweł (1993 – 1940)	157
Szyfter-Ubysz Zofia (1897 – 1968)	158
Szymoniak Teodor (1899 – 1919).....	158
Śniegocki Henryk (1893 – 1971)	159
Świetliński Franciszek (1889 – 1950).....	162
Talarczyk Stanisław (1896 – 1940).....	163

Tomaszewski Józef (1895 – 1919)	164
Tomczak Stanisław (1896 – 1919)	164
Trzebný Bolesław (1898 – 1977)	165
Tyliński Stanisław (1899 – 1940)	165
Urbański Józef (1894 – 1919)	165
Wabiński Bolesław (1888 – 1978)	166
Wachowski Tomasz (1899 – 1939)	167
Waligóra Edmund (1886 – 1943)	167
Wasielowski Teodor (1885 – 1919)	168
Wawrzyniak Ludwik (? – 1919)	169
Węclewicz Marian (1903 – 1986)	169
Wierzejewski Ireneusz (1881 – 1930)	170
Wierzejewski Jan (1884 – 1937)	173
Wierzejewski Wincenty (1889 – 1972)	176
Winkowski Walenty (1875 – 1955)	179
Wiśniewski Ignacy Roman (1898 – 1981)	179
Wiśniewski Leonard (1897 – 1985)	181
Witajewska Marianna (Maria) (1879 – 1964)	182
Wojczyński Władysław (? – 1919)	183
Woltmann Jan (1894 – 1969)	184
Wudziński Stanisław (? – 1919)	184
Wyrwa Bronisław (1890 – 1970)	185
Zabłocki Wacław (1879 – 1973)	185
Zaraneek Franciszek (1884 – 1975)	186
Zaremba Adam (1892 – 1979)	187
Zębski Tadeusz (1889 – 1967)	188
Zieleziński Piotr (1873 – 1919)	190
Zielonka Marcin (1897 – 1940)	190
Żak Wawrzyn (1901 – 1977)	191

5. Aneks: Spis biografów zamieszczonych w: „Powstańcy wielkopolscy
Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918/1919”,

tomy I – XI, Poznań 2005 – 2014	193
6. Spis treści tomu XII	228

WOJEWÓDZKA BIBLIOTEKA
PUBLICZNA W POZNANIU

DIGITALIZACJA

000-170204-00-0